

ปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. 2440 - 2452)

ปริญญานิพนธ์

ของ

สกรรจ์ จันทรัตน์

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อุตุสวัสดิ์ ๑๑ ตระโยชน กรุงเทพฯ ม โทร. ๐๑๒๑๖๗๖ ๐๑๒๐๐๘๐

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประธานมิตร
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

มีนาคม 2522

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรีในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(พ.ศ. 2440 - 2452)

บทคัดย่อ

ของ

สกรรจ์ จันทรัตน์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
กุมภาพันธ์ 2522

บทคัดย่อ

ปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรีในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

(พ.ศ. ๒๔๔๐ - ๒๔๕๒)

ปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ได้ศึกษาถึงการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกในหัวเมืองมลายูของไทย สภาพการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ ในมณฑลไทรบุรี และสาเหตุที่รัฐบาลไทยตัดสินใจยกดินแดนส่วนใหญ่ของมณฑลไทรบุรีให้กับรัฐบาลอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๕๒

ผลจากการศึกษา ปรากฏว่า ดินแดนหัวเมืองมลายูตะวันตกมีการปกครองภายในอิสระจากรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ การคุกคามของอังกฤษเป็นสาเหตุหนึ่งที่รัฐบาลไทยเร่งรีบปรับปรุงการปกครองให้รัฐบาลกลางมีอำนาจมากขึ้น ประกอบกับได้มีความเคลื่อนไหวเป็นการภายในจากผู้ครองเมืองไทรบุรี เพื่อต้องการรวมเมืองปติศ เมืองสตุล เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยได้แก้ไขโดยการประกาศรวมเมืองไทรบุรี เมืองปติศ เมืองสตุล เป็นมณฑลไทรบุรีใน พ.ศ. ๒๔๔๐ เนื่องจากสภาพการณ์ทางการเมืองภายในของมณฑลไทรบุรี ต่างพยายามป้องกันไม่ให้รัฐบาลกลางเข้าไปจัดการปกครองภายในแต่ละเมือง ประกอบกับสภาพการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจภายในมณฑลไทรบุรีเปิดโอกาสให้รัฐบาลตะวันตกเสด็จเตลเมนต์เข้าแทรกแซงตลอดมา โดยเฉพาะภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงนายกเทศมนตรีที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นต้นมา รัฐบาลกลางไม่สามารถควบคุมและแก้ไขสถานการณ์ในขั้นนี้ได้ ในที่สุดรัฐบาลไทยพิจารณาเห็นว่า สิทธิการครอบครองเมืองไทรบุรี เมืองปติศ มีความสำคัญน้อยกว่าการมีอธิปไตยที่สมบูรณ์ในดินแดนเมืองของไทยในคาบสมุทรมลายูอื่น ๆ และการที่มีเอกราชทางการศาล ดังนั้นจึงได้เจรจาตกลงแลกเปลี่ยนอธิปไตยเหนือเมืองไทรบุรี เมืองปติศ และเมืองมลายูอื่น ๆ กับการยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๔๐ และการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับรัฐบาลอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๕๒ แต่เมืองสตุล ซึ่งเป็นเมืองหนึ่งในมณฑลไทรบุรีนั้น ยังคงอยู่ในอธิปไตยของรัฐบาลไทยตลอดมา ปัจจุบันคือจังหวัดสกล

THE ADMINISTRATIVE PROBLEMS OF MONTHON SAIBURI
IN THE REIGN OF KING CHULALONGKORN
(B.E. 2440 - 2452)

AN ABSTRACT

BY

SAGAN CHANTARAT

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
February 1979

This thesis is the study of the aggression of western power, in Malay States which belong to Siam. The study includes the political and economic conditions and the reasons why the Siamese government decided to give the major part of Monthon Saiburi to the British government in B.E. 2452.

The results of this study show that the Western Malay States had their own administration independent of the Central government in Bangkok. The British aggression is one reason which urged the Siamese government to improve the administration by giving more power to the central government. Moreover, there was an inside movement from the Sultan of Saiburi to annex Perlis and Satul to Saiburi. To solve this problem, the Siamese government proclaimed the annexation of Perlis, Satul and Saiburi together and called it Monthon Saiburi in B.E. 2440. However, Saiburi always resented the interference of the central government to organize Internal affairs of each state. The economic and political situations in Monthon Saiburi, also opened up the way for the government of the Strait Settlement to interfere in the affairs all the time, especially, after the changing of the President of the Advisory Council of State for Saiburi in B.E. 2450. The central government could do nothing to control or improve the situation. Finally, the Siamese government decided that power over the status of Saiburi and Perlis was less important than that over other Malay Peninsula territories and judicial independence. So, it started

the negotiation to exchange the power to rule over the status of Saiburi, Perlis and some other Malay states with the cancelling of the Secret Convention B.E. 2440 and also the abolishment of the territorial rights with the British government in B.E. 2452. However, Satul, which was once a province in the state of Monthon⁴ Saiburi, was still under the Siamese government and became the Province of Satul to the present time.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิติได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

วสุภุม สันวสุตย. ประธาน
กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์กุลวรรตยา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และอาจารย์ณรงค์ พวงพิศ ได้กรุณารับเป็นกรรมการที่ปรึกษา ได้ให้ความช่วยเหลือแนะนำแก่ผู้เขียนตั้งแต่แรกเริ่มจนสำเร็จความปรารถนาได้อย่างจริงใจ แมว่าผู้เขียนจะตกอยู่ในสภาวะที่กับขัณฑ์ความ ผู้เขียนซาบซึ้งพระคุณของท่านอาจารย์ทั้งสองเป็นอย่างมาก จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้เขียนขอขอบพระคุณคณาจารย์ซึ่งเป็นคณะกรรมการตรวจรูปแบบปริญญานิพนธ์ไว้เป็นอย่างสูงด้วย ที่ได้มีส่วนช่วยให้ทางบัณฑิตวิทยาลัยประกาศเปลี่ยนแปลงคำสั่งที่คลุมเครือในกระบวนวิชาและถูกต้องขึ้น เท่ากับได้ช่วยเหลือนิสิตไว้เป็นจำนวนหลายสิบคน ขอขอบพระคุณมูลนิธิหลวงสวัสดิศาสตรพุทธิที่ได้ให้ทุนวิจัยจำนวน 3,000 บาท ขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่ของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศและขอบคุณอย่างสูงสำหรับ คุณไสว หนูคำ คุณมาลี หนูคำ คุณสวัสดิ์ ไชยเสน คุณสมจิต หนูคำ ตลอดจนเพื่อน ๆ ทุกคนที่มีส่วนช่วยเหลือ โดยเฉพาะ คุณสมโชติ อ่องสกุล คุณระดีก์ ธานี คุณวีระ พิมพ์ คุณเนาวรินทร์ ชนะทัฬหะ คุณสรวิศ ปรณูรเสถียร คุณสว่างวงศ์ วีระ เกษะชาติ คุณประไพ รักษา คุณธานี สุขเกษม และทุกๆ คนที่ ช่วยเหลือผู้เขียนในการทำปริญญานิพนธ์นี้ด้วย

อนึ่งผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ คุณแม่ คุณพี่ประสงค์ จันทรัตน์ คุณพี่วรรณ บุญยรัตกลิน ที่ได้ให้การศึกษาควดความรักและความปรารถนาได้อย่างจริงใจ อย่างบริสุทธิ์ใจ แก่ผู้เขียนตลอดมาตั้งแต่เยาว์วัย

สกรรจ์ จันทรัตน์

บทนำ	ก
ความมุ่งหมายในการศึกษาทฤษฎี	ง
ความสำคัญของการศึกษาทฤษฎี	จ
ขอบเขตของการศึกษาทฤษฎี	ฉ
สมมุติฐานในการศึกษาทฤษฎี	ฉ
วิธีการดำเนินการศึกษาทฤษฎี	ฉ
1 สถานการณ์ทั่วไปในสมัยปัจจุบัน	1
ลักษณะทางภูมิศาสตร์	3
1.1 ความสมบูรณ์ของพื้นที่เขื่อนของฝาย	3
1.2 เมืองโบราณ	5
1.3 ไร่ เกษตรกร ไร่ ไร่	5
1.3.1 ไร่ เกษตรกร	5
1.3.2 ไร่ ไร่	6
1.3.3 ลักษณะภูมิประเทศของไร่ เกษตรกร ไร่ ไร่	6
1.3.4 การเกษตรกรรม	7
1.4 จังหวัดอุดรธานี	8
1.4.1 ภูมิประเทศ	8
1.4.2 ภูมิอากาศ	10
1.4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ	11
1.4.4 การเกษตรกรรม	12

2 ลักษณะการปกครอง	13
2.1 รัฐเกาะที่จะรัฐเออร์ลิช	13
2.1.1 รัฐนอกสหภาพรัฐบาล	14
2.1.2 รัฐบาลสหพันธรัฐบาล	15
2.1.3 รัฐบาลเดี่ยว	16
2.2 จังหวัด	17
2.2.1 ระบบการปกครองเป็นแบบเทศาภิบาล	18
2.2.2 ระบบการปกครองระบบบริหารราชการส่วนภูมิภาค	19
2.2.3 ราชอาณาจักร จังหวัด	21
3 สาขาสังคม	21
3.1 ภาษา	22
3.1.1 หลักการปรัชญาของอิสลาม	23
3.1.2 หลักวิสัยทัศน์ 5 ประการของอิสลาม	24
3.2 การบริหารสังคม	26
3.2.1 วิทยาลัยผู้นำสังคม	26
3.2.2 ศาสนาอิสลาม	28
3.3 ภาษามลายูและวัฒนธรรมนิยมประเพณี	29
2 สิทธิฉันทาโดยชาวไทยกับการคุกคามของเผด็จการตะวันตกในกบฏสมุท	32
มลายูกลอง พ.ศ. 2440	32
1 ฉันทาโดยชาวไทยกับการคุกคามของเผด็จการสมุท	32
1.1 ฉันทาและสิทธิของชาวไทย	32
1.1.1 ฉันทาเมืองไทย	33

1.1.2 หัว เมืองมลายู	34
1.2 ลักษณะการปกครองหัวเมืองในคาบสมุทรมลายู	37
1.2.1 หัว เมืองไทย	39
1.2.2 หัว เมืองมลายู	41
1.3 นโยบายการจัดการปกครองหัว เมืองมลายูตะวันตก	48
1.3.1 สมัยรัชกาลที่ ๓	48
1.3.1.1 การปกครองโดยตรง	50
1.3.1.2 การแบ่งแยกเพื่อปกครอง	51
1.3.2 สมัยเริ่มเผชิญกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก	54
2 การคุกคามวิปริตของนโยบายในคาบสมุทรมลายู	57
2.1 ความสำคัญของการสมุทรมลายูต่อมหาอำนาจตะวันตก	57
2.2 การคุกคามของอังกฤษในหัว เมืองมลายูของไทย	59
2.3 อภิปรายของไทยเกี่ยวกับการรักษามหาอำนาจและอธิปไตย อังกฤษในคาบสมุทรมลายู	68
2.3.1 การรณรงค์ในปฏิญญาระหว่างอังกฤษและ ฝรั่งเศสเพื่อรับรองอธิปไตยของไทย พ.ศ. 2439	69
2.3.2 การลงนามในอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยและ อังกฤษใน พ.ศ. 2440	71

๓ การรื้อการปกครองมณฑลไทรบุรีใน พ.ศ. ๒๔๔๐	๗๗
๑ กฎเกณฑ์การปฏิรูปการปกครองมณฑลไทรบุรี	๗๗
๑.๑ การคุกคามของรัฐบาลฝรั่งเศส เขตแดนเมือง	๗๗
๑.๒ สถานการณ์ภายในตัว เมืองมลายูตะวันตก	๘๖
๑.๒.๑ สถานการณ์ทั่วไป	๘๖
๑.๒.๑.๑ การปกครอง	๘๖
๑.๒.๑.๒ การจ้าง ระบาย เมือง	๘๙
๑.๒.๑.๓ สถานะทางการเมือง	๙๓
๒ การดำเนินการจัดการปกครองมณฑลไทรบุรี	๑๐๐
๒.๑ ระบบบริหารราชการมณฑล	๑๐๐
๒.๑.๑ อำนาจและหน้าที่ของขุนนางเทศาภิบาล	๑๐๐
๒.๑.๒ อำนาจและหน้าที่ของขุนนางราชการ เมือง	๑๐๑
๒.๒ การคลัง	๑๐๒
๒.๒.๑ ลักษณะการคลังมณฑลไทรบุรี	๑๐๓
๒.๒.๒ ระบบการคลังของ เมือง	๑๐๓
๒.๓ การศาลยุติธรรม	๑๐๔
๒.๓.๑ ศาลยุติธรรมภายในเมือง	๑๐๔
๒.๓.๒ ความสำเร็จในการศาลยุติธรรมของรัฐบาลกลาง	๑๐๖
๓ นโยบายของรัฐบาลกลางต่อหัว เมืองมลายูตะวันตก	๑๐๗
๔ อภิธานศัพท์ การเมืองและทาง เศรษฐกิจในมณฑลไทรบุรีระหว่าง	
พ.ศ. ๒๔๔๐-๒๔๕๑	๑๑๓
๑ สถานการณ์ต่าง เศรษฐกิจที่มีผลต่อการปกครองมณฑลไทรบุรี	๑๑๓

๑.๑	งานระหว่างการค้าต่างประเทศ	113
๑.๒	สภาพการณ์ภายในเมืองไทรบุรี	
	การปกครอง พ.ศ. 2448	122
๑.๓	การปฏิรูปการปกครอง เมืองไทรบุรี พ.ศ. 2448	128
	๑.๓.๑ การปฏิรูปการปกครอง	140
	๑.๓.๒ การจัดการคลัง	142
๑.๔	การเมืองท้องถิ่นและการปกครอง พ.ศ. 2448	144
๑.๕	การปฏิรูปการปกครอง เมืองปัตตานี พ.ศ. 2448	149
๑.๖	การเมืองและการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2449	154
๑.๗	การปฏิรูปการปกครอง เมืองสตูล พ.ศ. 2449 - 2451	158
	๑.๗.๑ การปฏิรูปการคลัง เมืองสตูล	158
	๑.๗.๒ การปฏิรูปการปกครอง เมืองสตูล	161
	๑.๗.๓ การปฏิรูปการศาล เมืองสตูล	170
๒	การปกครองของอังกฤษ ในเมืองไทรบุรี	173
	๒.๑ การปกครองของอังกฤษ ที่รัฐสภาอังกฤษ	
	ที่ปรึกษาการค้า เมืองไทรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2448	174
	๒.๒ การปกครองของอังกฤษ เกี่ยวกับการกวดขัน	
	การรักษาสันติภาพภายใน เมืองไทรบุรี	184
๓	การที่ชาวจากอนุสัญญาสันติภาพ ไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 ที่เมืองสตูล	196

การยอมรับเขียนแผนที่ส่วนใดของแผนที่ไทยที่ไว้สร้างความมั่นคง ของพระราชอาณาจักรไทย	204
1 สถานการณ์ภายในมาดลไทยระหว่าง พ.ศ. 2450 - 2451	205
2 สถานการณ์ภายใน เมืองกลันตันและ เมืองตรังกานู	213
3 ความไม่พอใจของรัฐบาลไทยที่ปกครองของสนธิสัญญา ที่ตกลงไว้กับรัฐบาลอังกฤษ	214
3.1 สิทธิสภาพนอกอาณาเขต	214
3.2 สนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440	220
4 การเจรจาเพื่อยกเลิกสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และ สิทธิสภาพนอกอาณาเขต	220
5 ผลของการลงนามระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ใน พ.ศ. 2452	229
5.1 ผลไต่สวนของรัฐบาลไทย	229
5.2 ผลไต่สวนของรัฐบาลอังกฤษ	230
5.3 ผลการพิจารณาของเมืองไทยที่จะฟ้องคดี	231
6 การจัดการปกครอง เมืองสตูลภายหลังจากการลงนามในสนธิสัญญา ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษใน พ.ศ. 2452	237
6 บทสรุป	241
บรรณานุกรม	250
ภาคผนวก	260

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ		หน้า
1	แผนที่เขตแดนที่เกี่ยวข้องกันอยู่ในระหว่างเมืองมลายูฝ่ายไทยกับ เปเรฝ่ายอังกฤษ	85
2	Map to illvstrate the Northern Malay States especially Trengganu and Patani, 1826 - 1919	228

ภัยอันยิ่งใหญ่ของไทยในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ก็ภัยคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก แม้จีนและอินเดียมหาอำนาจเก่าแก่ของเอเชียก็ประสบความพราชัย รัฐบาลไทยต้องเผชิญกับภัยคุกคามนี้ครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ไทยยอมเซ็นสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 นับว่าเป็นพระบรมราโชบายทางการเมืองระหว่างประเทศที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเลือกเป็นแนวทางที่เผชิญกับภัยคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกครั้งนี้ เป็นพระบรมราโชบายทางการเมืองที่ชาญฉลาดและลึกซึ้ง ทรงมีความเข้าใจถึงสถานการณ์ของโลกในขณะนั้นได้เป็นอย่างดีคือการใช้กำลังต่อต้านอำนาจตะวันตกนั้นไม่สามารถเอาชนะได้ แต่การยอมรับอิทธิพลจากตะวันตกมาปรับปรุงประเทศของตนให้ทันสมัยเท่านั้นที่จะรักษาเอกราชไว้ได้ การยอมรับประเทศของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยการยินยอมทำสนธิสัญญากับประเทศมหาอำนาจตะวันตกนี้ สามารถลดอันตรายไปได้เพียงชั่วระยะหนึ่งเท่านั้น สนธิสัญญาต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาในทางบริหารประเทศ และเป็นพันธะที่รัฐบาลไทยต่อมาจำต้องปฏิบัติตาม²

ภัยคุกคามนี้ได้ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดจากการตีความในสนธิสัญญาซึ่งไทยขาดอำนาจต่อรองทางการเมืองระหว่างประเทศ³ ดังนั้นอุปสรรคที่สำคัญประการหนึ่งในการปฏิรูปการปกครอง

¹ ทรงศรี อางอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 39

² ราตรี วาณิชถัก ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีตั้งแต่ พ.ศ. 2405-2460 หน้า 25

³ แดมสุข นุ่มนนท์ "การเจรจาทางการทูตระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909" ใน วรรณโทยากร: ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 2-3

ครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ ปัญหาที่เกิดจากการตีความจากสนธิสัญญาที่ไทยทำกับมหาอำนาจตะวันตกนั่นเอง มณฑลไทรบุรีเป็นมณฑลหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นว่า การตีความของอังกฤษในสนธิสัญญาต่าง ๆ นำไปสู่ปัญหาภายในและปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ปัญหานี้เป็นอุปสรรคในการพยายามรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

การปฏิบัติการปกครองมณฑลไทรบุรีนับว่าเป็นความล้มเหลวที่รัฐบาลไทยยอมรับ เพราะหลังจากรายมุคา (พระยาเสนาเรขกิจ) ถึงแก่กรรม (มิถุนายน พ.ศ. 2450) เกิดการระส่ำระสายแย่งกันเป็นใหญ่ตลอดเวลา และที่ปรึกษาที่ไทยแต่งตั้งไปก็ยิ่งทำให้สถานการณ์เลวร้ายลงอีก เปิดโอกาสให้อังกฤษแทรกแซงได้ง่าย¹ ฉะนั้น เมื่อมีการเจรจาตกลงปัญหาหัวเมืองมลายูของไทยกับอังกฤษในระหว่างปี พ.ศ. 2450 - 2452 รัฐบาลไทยจึงยอมยกมณฑลไทรบุรี* ให้กับอังกฤษเพื่อแลกเปลี่ยนกับอำนาจทางการเมือง ซึ่งเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริงยกเลิกสัญญาฉบับ ปี พ.ศ. 2440 และปัจจุบันดินแดนที่ยังคงเหลืออยู่ให้ปลดปล่อยจากการคุกคามของอังกฤษ รวมทั้งเพื่อโครงการสร้างทางรถไฟของไทย²

เหตุการณ์ที่เกี่ยวกับมณฑลไทรบุรีนี้ ได้มีผู้ศึกษาวิจัยบ้างแล้ว เช่น สายจิตต์ เหมินทร์ ศึกษาวิจัยเรื่อง การเลิกรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิสของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ แคมสุช นูมนนท์ "การเจรจาทางการทูต ระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900-1909" ใน วรรณไวทยากร : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 9

*รวมกับรัฐกลันตันและตรังกานู

² นันทวรรณ เหมินทร์ "การเลิกรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิสของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ใน วารสารบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2 : 2 กรกฎาคม-ธันวาคม หน้า 149

เสนอสมบัติพิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. 2507 แต่ไม่มีโอกาส
เข้าไปค้นคว้าหลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) ณ กระทรวงการต่างประเทศ
เนื่องจากเกิดการฉีกพาทะหว่างไทยกับกัมพูชา เรื่องดินแดนเขาพระวิหาร นอกจากนี้
ก็ไม่สามารถค้นคว้าเอกสารชั้นต้นจากหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุแห่งชาติที่
เกี่ยวข้องกับมณฑลไทรบุรีได้ เพราะขณะนั้นไม่เปิดบริการเอกสารหัวเมืองมลายู¹
แม้ว่าจะใช้เอกสารจากกระทรวงการต่างประเทศและกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ
ก็ตาม แต่ขาดข้อมูลที่จะมาพิจารณาประกอบการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมณฑลไทรบุรีให้
กระจ่างชัดได้ ถึงแก้ว นิคมชา ศึกษาวิจัยเรื่องการเจรจาและข้อตกลงระหว่าง
ไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2453 เสนอ
สมบัติพิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เมื่อ พ.ศ. 2519
ได้กล่าวไว้ว่า เอกสารที่ใช้ในการวิจัยส่วนใหญ่เป็นของกองบรรณสาร กระทรวง
การต่างประเทศ และของสถาบันไทยคดีศึกษา เพราะว่ากองจดหมายเหตุแห่งชาติ
ไม่เปิดบริการเอกสารเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู²

ผู้วิจัยทั้งสองไม่สามารถนำเอกสารชั้นต้นของมณฑลไทรบุรีในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาประกอบการศึกษาวิจัยได้ ดังเหตุผล
ที่ได้กล่าวไว้ข้างนี้ ปริญญานิพนธ์ของทั้งสองท่านดังกล่าวจึงมิได้ศึกษาวิจัยมณฑล
ไทรบุรีได้อย่างกระจ่างชัด เพราะแต่ละท่านได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความสัมพันธ์และ

¹ สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียดินแดนไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู และปูลิส
ของไทยให้แก่อังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หน้า 2

² ถึงแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยกับอังกฤษเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง
พ.ศ. 2443 - 2452 หน้า 166

ข้อเจรจาระหว่างอังกฤษและไทยเป็นประเด็นสำคัญ มิได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับปัญหาภายในมณฑลไทรบุรีโดยเฉพาะ แต่ขณะนี้กองจดหมายเหตุแห่งชาติได้เปิดบริการเอกสารเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูแล้ว เพราะฉะนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่ามณฑลไทรบุรีเป็นมณฑลที่มีปัญหาต่าง ๆ มาก อันเป็นอุปสรรคทำให้การปฏิบัติการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในดินแดนหัวเมืองมลายูฝ่ายตะวันตกประสบความล้มเหลว เมื่อเปรียบเทียบกับการปฏิบัติการปกครองในมณฑลอื่น ๆ และได้ฉวยโอกาสใช้เป็นข้อต่อรองทางการเมืองในการเจรจากับอังกฤษ ในระหว่าง พ.ศ. 2450 - 2452 เห็นสมควรศึกษาวิจัยกันทั่วถึงปัญหามณฑลไทรบุรีโดยเฉพาะ เพื่อจะได้ทราบถึงสาเหตุที่แท้จริงว่า เพราะเหตุใดรัฐบาลไทยจึงยอมเสียสละดินแดนอันอุดมสมบูรณ์และเป็นของไทยมานานหลายร้อยปีนี้ให้แก่อังกฤษ

ความมุ่งหมายในการศึกษากันว่า : เพื่อศึกษา

1. นโยบายทางการเมือง การปกครองของรัฐบาลไทยในมณฑลไทรบุรีระหว่างปี พ.ศ. 2440 - 2452
2. ปัญหาการปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของมณฑลไทรบุรี อันเป็นผลนำไปสู่การเสียดินแดนให้แก่อังกฤษใน พ.ศ. 2452
3. ปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกี่ยวกับอธิปไตยทางการศาลอันเนื่องมาจากสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ. 2398
4. ปัญหาการเมืองระหว่างประเทศที่สืบเนื่องมาจากบรรดาเจ้าผู้ครองนคร*

* เดิมเป็นหัวเมืองประเทศราช เมื่อปฏิบัติการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2440 ได้รวมเมืองไทรบุรี ปะลิส และสตูล เป็นมณฑลไทรบุรี โดยแต่งตั้งเจ้าระยาไทรบุรี เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล พระยาปาลิสและพระยาสตูลเป็นผู้ว่าราชการเมือง

5. เปรียบเทียบปัญหา¹ก่อนและภายหลังการปฏิรูปการปกครองในมณฑล
ไทรบุรี จนเสียดินแดนให้อังกฤษ

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า : ผลของการค้นคว้าจะให้ความรู้เกี่ยวกับ

1. วิธีการปกครองของไทยในดินแดนหัวเมืองมลายูฝ่ายตะวันตก ระหว่าง
พ.ศ. 2440 - 2452

2. วิธีการแก้ไข²ปัญหาของรัฐบาลไทย และลักษณะวิธีการของอังกฤษ
ที่ใช้ดำเนิน เพื่อขยายอิทธิพลในมณฑลไทรบุรี

3. พระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน
การแก้ไข³ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

4. เหตุผลในการที่รัฐบาลไทยยอมเสียดินแดนมณฑลไทรบุรีให้อังกฤษ
ตามสนธิสัญญา ปี พ.ศ. 2452

5. บทบาทและอิทธิพลของต่างประเทศในมณฑลไทรบุรี อันก่อให้เกิด
ปัญหาการปกครองของรัฐบาลไทย กงจะเป็นแนวทางสำหรับพิจารณาการแก้ปัญหา

4 จังหวัดภาคใต้ของไทยในปัจจุบัน

6. ปัญหาเกี่ยวกับการเมือง การปกครองของรัฐบาลไทยในมณฑลไทรบุรี
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อประกอบการวิเคราะห์
ศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ไทยในระดับมัธยมศึกษาและอุดมศึกษา

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า : ศึกษา

1. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับหัวเมืองไทรบุรี ปลิส และสตูล
ตั้งแต่ พ.ศ. 2325 - 2411 โดยสังเขป เพื่อให้เข้าใจถึงลักษณะความสัมพันธ์ใน
ฐานะประเทศราชและเจ้าประเทศราชในระหว่าง พ.ศ. 2411 - 2452

2. ลักษณะการปกครอง วิธีการและการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับหัวเมือง ไทรบุรี ปลิส และสตูล ก่อน พ.ศ. 2411 เพื่อจะได้พิจารณาเปรียบเทียบกับ การแก้ไขปัญหาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. ปัญหาทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ของมณฑลไทรบุรีโดยละเอียดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

สมมติฐานในการค้นคว้า

1. ถ้ายึดความจากมหาดำรงที่บันทึก ในหัวเมืองประเทศราชมลายู ของไทย เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิรูปการปกครอง หัวเมืองไทรบุรี ปลิส และสตูล
2. สภาพทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในมณฑลไทรบุรี เปิดโอกาส ให้อังกฤษเข้าแทรกแซงอันเป็นผลให้ไทยต้องเสียมณฑลไทรบุรีให้แก่อังกฤษใน พ.ศ. 2452
3. ปัญหาภายในของมณฑลไทรบุรีนั้น รัฐบาลไทยไม่สามารถแก้ไขควบคุม ได้ และตระหนักถึงว่าอังกฤษต้องการครอบครอง จึงใช้เป็นข้อต่อรองในการเจรจา ทางการค้า เพื่อรักษามลประโยชน์อย่างอื่นที่รัฐบาลไทยเห็นว่ามีความสำคัญว่า

วิธีการดำเนินการค้นคว้า

ปริญญานิพนธ์เรื่องปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2440 - 2452) นี้ได้ดำเนินการวิจัยแบบอาศัย เอกสาร (Documentary Research) และวิธีการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (Historical Research) ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยเป็นข้อมูลเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) เป็นหลัก และใช้ข้อมูลเอกสารชั้นรอง (Secondary

Sources) ประกอบ เสนอรายงานแบบบรรยายวิเคราะห์ (Analytical Description)

แหล่งศึกษามากกว่าที่สำคัญ

1. กองทะเบียนแห่งชาติ กรมถือปกครอง กระทรวงศึกษาธิการ
2. หอสมุดแห่งชาติ กรมถือปกครอง กระทรวงศึกษาธิการ
3. กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ
4. หงสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
5. แหล่งอื่น ๆ เช่น หอสมุดสงขลา ฝงมากม หอสมุดศิริราช

เอกสารที่ใช้ในการศึกษามากกว่า

1. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นต้น

1.1. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้อธิบาย เช่น

- 1.1.1 หนังสือหมาย เหตุกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1
- 1.1.2 หนังสือหมาย เหตุกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2
- 1.1.3 หนังสือหมาย เหตุกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3
- 1.1.4 หนังสือหมาย เหตุกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4
- 1.1.5 รายงานเรื่อง เมืองไทรบุรี ของหมอบเจ้าจรัญศักดิ์

กฤษฎาภร ร.ศ. 130

1.1.6 สำเนาสารตรา ใบมอก และโทรเลขโต้ตอบราชการระหว่างสวนกลางกับมณฑลไทรบุรี

1.1.7 แผนหนังสือไทย - อังกฤษ เกี่ยวกับเรื่องปลานู ของกองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ

1.1.8 Report of the Financial Advisor on the Financial Position Kedah, November 1905

- 1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว เช่น
 - 1.2.1 ราชกิจจานุเบกษา
 - 1.2.2 รายงานการประชุมเทศบาล
 - 1.2.3 ประชุมพงศาวดาร ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 1 - 2
 - 1.2.4 วิทยายหลวงอุทกสมยัติ
 - 1.2.5 เอกสารนิเทศ
 - 1.2.6 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 5

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง

- 2.1 วิทยานิพนธ์และหนังสือต่าง ๆ
 - 2.1.1 ทรงกรี อัจฉรณ การแก้ไขสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - 2.1.2 กิ่งแก้ว ปิณฑะ การเจรจาขอออกลงระหว่างไทยกับอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2443 - 2452
 - 2.1.3 ราชกรี ราชบัณฑิต การค้ากับประเทศระหว่างไทยกับเยอรมัน ตั้งแต่ พ.ศ. 2405 ถึง พ.ศ. 2460
 - 2.1.4 สายจิตต์ เทนิมาร์ การเสียรัฐไทรบุรี กลับคืนกรุงกบฏ และปลัดของไทยให้แก่อังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - 2.1.5 Bonny, R, Kedah; 1771 - 1821 The Search for Security and Independence (Oxford Uni. Press. 1971)
 - 2.1.6 Khar, G.M, History of Kedah (Penang : 1958)

สภาพการณ์ทั่วไปในสมัยปัจจุบัน

เรื่องของอดีตเป็นเรื่องที่มองกันไต่หลายทัศนะอาจจะทำให้เกิดข้อคิดเห็นได้ต่างกันไป ทั้งนี้เพราะว่าอดีตเปรียบเสมือนกระจกเงาที่ส่องสะท้อนให้เห็นข้อผิดพลาดและความสำเร็จที่จะช่วยเป็นแนวทางของปัจจุบันและจะช่วยให้เกิดการสร้างสรรค์แนวทางสำหรับอนาคตที่พึงปรารถนา

การศึกษาเรื่องของอดีตก็เพื่อจะได้เข้าใจถึงปัจจัยที่มีความสำคัญในอดีตอันเป็นองค์ประกอบของเหตุการณ์ต่าง ๆ เพื่อจะได้พิจารณาถึงเหตุและผลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอันจะนำมาตรวจสอบสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและจะได้สร้างสรรค์แนวทางที่พึงปรารถนาต่อไปในอนาคต

การปกครองเปรียบเสมือนหัวใจของประเทศ การที่ประเทศปราศจากปัญหาในด้านการปกครองย่อมนำมาซึ่งความสงบและความเรียบร้อยในสังคม ผู้ปกครองมีโอกาสดำเนินการวางแผนทางการพัฒนาประเทศในด้านต่าง ๆ ได้มากกว่าประเทศที่มีปัญหาคับ การปกครอง การที่มีอุปสรรคก่อให้เกิดปัญหาการปกครองประเทศในปัจจุบันย่อมเนื่องมาจากเหตุและผลของหลักการปกครองในอดีต หรือสิ่งเหล่านี้อาจจะจะเป็นเพียงปัจจัยประกอบหรืออาจจะ เป็นเพียงแค่แนวร่วมของอุปสรรคอันก่อให้เกิดปัญหาคงกล่าว ปัญหาการปกครอง จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทยปัจจุบันยังคงท้าทายความสามารถในการจัดการปกครอง เพื่อแสวงหาแนวทางที่พึงปรารถนาสำหรับอนาคต การศึกษาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยนี้ น่าจะเป็นแนวทางหนึ่งอันจะทำให้เข้าใจถึงปัญหานี้ได้ดียิ่งขึ้น

จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยมี 4 จังหวัด คือ จังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส และจังหวัดสตูล ปรีดิทานิพนธ์นี้ศึกษาเฉพาะจังหวัดสตูล

จังหวัดสุทนต์เป็นจังหวัดหนึ่งในจำนวน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย จังหวัดสุทนต์เกือบจะไม่มีปัญหาในการปกครอง แต่เนื่องด้วยเหตุผลทางการเมืองในปัจจุบัน ผลักดันให้จังหวัดสุทนต์เป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพ จังหวัดสุทนต์กับจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส ไม่มีพรมแดนต่อเนื่องกัน ทั้งนี้ อาจจะพิจารณาถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดสุทนต์กับดินแดนตามจังหวัดนั้นประกอบกัน ดินแดนประเทศราชหัวเมืองมลายูตะวันตกและดินแดนประเทศราชหัวเมืองมลายูตะวันออก ก่อนการปฏิรูปการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลไทย จัดการปกครองแบบหัวเมืองประเทศราช ความใกล้ชิดกับรัฐบาลกลาง ณ กรุงเทพฯ มีไม่มากนัก ครั้นเมื่อรัฐบาลไทยได้จัดการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นใน ดินแดนประเทศราชหัวเมืองมลายูตะวันตก อันประกอบด้วยเมืองไทรบุรี เมืองปลิศ และ เมืองสุทนต์ ใน พ.ศ. 2440 มีชื่อว่า มณฑลไทรบุรี ส่วนดินแดนประเทศราชหัวเมือง มลายูตะวันออกรัฐบาลไทยได้จัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2449 มีชื่อวามณฑลปัตตานี¹

มณฑลปัตตานีประกอบด้วยดินแดนที่เป็นจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัด นราธิวาสในปัจจุบัน ส่วนจังหวัดสุทนต์นั้นเคยเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลไทรบุรี ผลของการ ล่าอาณานิคมของประเทศไทยเป็นเหตุให้ประเทศไทยต้องยอมยกดินแดนส่วนใหญ่ของ มณฑลไทรบุรีให้แก่ประเทศอังกฤษเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2452² ดังนั้นดินแดน ซึ่งประกอบเป็นมณฑลไทรบุรีคือ เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ และเมืองสุทนต์อยู่แยกจากกัน

¹จักรกฤษณ์ นรินทิดุงการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาไกร-
ราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย หน้า 172 - 173

²กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย "สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่าง
ประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ" หนังสือชุดประมวล
สนธิสัญญาเล่ม 2 พ.ศ. 2413 - 2462 หน้า 179

ดินแดนที่ยังคงปรากฏอยู่ในอธิปไตยของประเทศไทยคือจังหวัดสตูล¹ และดินแดนส่วนใหญ่ของอำเภอสะเทาะ จังหวัดสงขลา² เมืองไทรบุรีและเมืองปูลิส ปัจจุบันคือรัฐเคดาห์ (Kedah) และรัฐเปอร์ลิส (Perlis) ของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย

1. ลักษณะทางภูมิศาสตร์

1.1 คาบสมุทรลพบุรีส่วนที่เป็นของไทย

ประเทศไทยตั้งอยู่ทางตอนล่างของทวีปเอเชียในภูมิภาคที่เรียกว่า เอเชียอาคเนย์ คาบสมุทรลพบุรีเป็นดินแดนภาคใต้ของประเทศไทย มีทิวเขาอันยาวที่ต่อเนื่องมาจากใจกลางของทวีปแอฟริกากระจายจากทิศเหนือลงมาสู่เส้นศูนย์สูตร เป็นแกนกลางของคาบสมุทรลพบุรี ทิวเขาเหล่านี้จัดอยู่ในยุคเมโซโซอิก (Mesozoic) และเพาลีโซอิก (Paleozoic) ซึ่งมีลักษณะมั่นคงแต่สึกกร่อนมากแล้ว³

ทิวเขาแนวสำคัญ ๆ ที่ต่อเนื่องลงมานั้นแบ่งเป็น 2 แนวคือ แนวแรกเริ่มจากจังหวัดชุมพร จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา และจังหวัดภูเก็ต ตามลำดับ แนวที่ 2 คือ แนวทิวเขานครศรีธรรมราช ซึ่งปกคลุมบริเวณจังหวัดสุราษฎร์ธานีและจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นแนวต่อไปจดทิวเขาสันกาลาคีรี ซึ่งปกคลุมบริเวณพรมแดนประเทศไทยกับประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย และพื้นที่รัฐต่าง ๆ ในมาเลย์⁴ ทิวเขา

¹"ประกาศให้เมืองสตูลเป็นเมืองจัตวารวมอยู่ในมณฑลภูเก็ต" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 ภาค 1 ลงวันที่ 8 สิงหาคม ร.ศ. 128 หน้า 1105

²"ประกาศทั้งอำเภอสะเทาะและอำเภอตากใบ" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 ภาค 1 ลงวันที่ 12 สิงหาคม ร.ศ. 128 หน้า 1108

³ฉวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย หน้า 19

⁴ดู หน้า 26

นครศรีธรรมราชมีความยาวประมาณ 319 กิโลเมตร ทางซีกทิศตะวันออกน้ำไหลลง
อ่าวไทย ส่วนซีกทิศตะวันตกแบ่งเป็น 2 ตอน ๆ แรกจากเขาสีนาถึงทางรถไฟสายใต้
ของประเทศไทย กิโลเมตรที่ 751 น้ำไหลลงทะเลในช่องแคบมะละกา ตอนที่ 2
ต่อจากทางรถไฟสายนี้จากกิโลเมตรที่ 751 ไปจนถึงทิวเขาน้ำไหลลงอ่าวไทย¹

ทิวเขาสันกาลาคีรีทางซีกทิศเหนือของทิวเขาน้ำไหลแบ่งเป็น 2 ตอน
ตอนแรกจากหลักเขตแดนที่ 1 ถึงเขาสีนา น้ำไหลลงทะเลช่องแคบมะละกา ทางทิศ
ตะวันออกจนถึงทิวเขาน้ำไหลลงอ่าวไทย ซีกทิศใต้ของทิวเขาน้ำไหลเข้าเขตประเทศ
สหพันธรัฐมาเลเซีย²

คาบสมุทรมาลายูแบ่งเป็น 2 บริเวณคือ บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก
และชายฝั่งทะเลตะวันตก บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันตกเป็นบริเวณที่ทิวเขามาชิดชายฝั่งทะเล
ห่างจากชายฝั่งประมาณ 60 เมตร ก็เป็นเขตท้องทะเลลึก ได้รับลมมรสุมตะวันตก –
เฉียงใต้มากในฤดูร้อน และได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูหนาว เนื่องจาก
มีทิวเขายังทำให้ฝนตก 2 ฤดู เทือกเขาทางคานชายฝั่งทะเลตะวันตกมีฝนตกชุก
น้ำซัดเซอะไหลทำให้เกิดเป็นลาธาร มีแร่ดีบุกและแร่พลูมมากกว่าทางคานชายฝั่งทะเล-
ตะวันออก³

ดินแดนของคาบสมุทรมาลายูทั้งหมดเนื่องจากมีทิวเขาแผ่ยาวจากทิศเหนือ
ลงมาทางใต้เกือบจรดเส้นศูนย์สูตร ทิวเขาเหล่านี้แร่ดีบุกและแร่อื่น ๆ จำนวนมาก
จึงเป็นที่รู้จักดินแดนนี้แพร่หลายทั่วไปทั้งในอดีตและปัจจุบัน

¹ราชบัณฑิตยสถาน อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ เล่ม 1 หน้า 18

* หมายถึง เขตแดนระหว่างประเทศไทยกับประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียปัจจุบัน

²ค.ศ. หน้า 30

³สว่าง เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย หน้า 26

1.2 มณฑลไทรบุรี

มณฑลไทรบุรีตั้งอยู่ทางค้ำมั่งทะเลตะวันตกเกือบสุดคาบสมุทรมาลายู ทิศเหนือจดเมืองตรัง มณฑลภูเก็ตและจดเมืองพัทลุง เมืองสงขลา มณฑลนครศรีธรรมราช ทิศตะวันออกจดเมืองสงขลา เมืองนครศรีธรรมราช มณฑลนครศรีธรรมราชและเมืองปัตตานี มณฑลปัตตานี ทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดรัฐเปเร ในสหพันธรัฐมาเลย์ (Federated Malay States) ทิศตะวันตกหนึ่งในสามทางตอนใต้จรดมาริงไฟ (Province Wellesley) ของรัฐปีนังในเลแอง เดตเติลเมนต์ (Straits Settlements) และ 2 ใน 3 ทางตอนเหนือเป็นชายฝั่งทะเลของแควมละกา มหาสมุทรอินเดีย ทิศใต้จรดรัฐ ในสหพันธรัฐมาเลย์ และจดช่องแควมละกา มหาสมุทรอินเดีย รวมทั้งเกาะต่าง ๆ ทางค้ำมั่งทะเลตะวันตก อาทิเช่น หมู่เกาะลังกาวิ หมู่เกาะตะรุเตา

ปัจจุบันดินแดนมณฑลไทรบุรีบาง่วนอยู่ในประเทศไทย และส่วนใหญ่อยู่ในประเทศสหพันธรัฐมาเลย์เซีย กังนั้นจะศึกษาสภาพการทั่วไไปในบ้นี้เพียงรายละเอียดเฉพาะจังหวัดสตูล ส่วนรัฐเคะห์กับรัฐเปอร์ลิสนั้นศึกษาเพียงสังเขป

1.3 รัฐเคะห์และรัฐเปอร์ลิส

1.3.1 รัฐเคะห์

รัฐเคะห์ตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันตกเฉียงเหนือของคาบสมุทรมาลายู และเป็นดินแดนเกือบเหนือสุดของประเทศสหพันธรัฐมาเลย์เซีย ทิศเหนือและทิศตะวันออกจดอำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา และบาง่วนของจังหวัดปัตตานี ทิศตะวันตกเฉียงเหนือจรดรัฐเปอร์ลิส โดยมีแม่น้ำ Sanglong เป็นพรมแดน ทิศตะวันตกหนึ่งในสามทางตอนใต้จรดรัฐปีนัง และสองในสามทางตอนเหนือเป็นชายฝั่งทะเลของแควมละกา ส่วนทิศตะวันออกเฉียงใต้จรดรัฐเปเร มีแม่น้ำเกรียนเป็นพรมแดนเป็นส่วนใหญ่ ความกว้างจากทิศตะวันออกไปทางทิศตะวันตกประมาณ 64 ไมล์ ความยาวจากทิศเหนือไปทางทิศใต้ประมาณ 101 ไมล์ รวมพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 3,660 ตารางไมล์ และรวมหมู่เกาะลังกาวิทางค้ำมั่ง

ฝั่งทะเลด้านทิศเหนือด้วย¹

1.3.2 รัฐเปอรลิส

รัฐเปอรลิสตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันตกเฉียงเหนือของคาบสมุทรมลายู เห็นรัฐเคดะห์ขึ้นมาเป็นรัฐที่อยู่เหนือสุด และเล็กที่สุดในบรรดารัฐของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย มีอาณาเขตทิศตะวันตกจดมาเลเซีย ทิศตะวันออกจรดจังหวัดนครศรีธรรมราช ทิศเหนือจรดจังหวัดสตูล และทางทิศใต้จรดรัฐเกะห์ มีความยาวประมาณ 32 ไมล์ และความกว้างประมาณ 15 ไมล์ รวมมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 316 ตารางไมล์²

1.3.3 ลักษณะภูมิประเทศของรัฐเคดะห์และรัฐเปอรลิส

รัฐเคดะห์และรัฐเปอรลิสอยู่ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศซึ่งมีที่ราบเป็นส่วนน้อย มีทิวเขาบนทั้งทางทิศตะวันออกก่อให้เกิดแม่น้ำสายสำคัญ ๆ เช่น แม่น้ำเกะห์ แม่น้ำมูกา แม่น้ำเกรียน ไหลลงทะเลในช่องแคบมะละกา พื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งเป็นที่ราบและเนินขม นอกจากนั้นเป็นที่ส่วนไร่ และป่า มีฝนตกสม่ำเสมอตลอดปี สถิติน้ำฝนปีละประมาณ 100 นิ้ว บริเวณทั้ง 2 รัฐเป็นพื้นที่ราบทางการเกษตรกรรมที่สำคัญที่สุดของประเทศ โดยเฉพาะการทำนามีประมาณ 1 ล้านไร่ และทำสวนยางพาราประมาณ 1.3 ล้านไร่³ พื้นที่ราบเหล่านี้เหมาะแก่การทำนา โดยเฉพาะรัฐเคดะห์มีสภาพภูมิประเทศอื่นเหมาะแก่การทำนาข้าวมากกว่าแหล่งอื่น ๆ ทั้งหมดในประเทศ จึงได้ชื่อว่าเป็นรัฐข้าวของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย เมืองอลอร์สตาร์ (Alor Star) ซึ่งเป็นเมืองของรัฐเคดะห์ จัดว่าเป็นเมืองระดับใหญ่ของประเทศ ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำเคดะห์ล้อมรอบไปด้วยทุ่งนาอยู่ไม่ห่างจากทะเลมากนัก มีทิวเขา

¹ Malaysia Year Book 1970 p. 383

² Ibid. p. 448

³ นักศึกษาโรงเรียนสงครามจิตวิทยาวันที่ 19 คณะที่ 5 มาเลเซีย หน้า 26 - 27

อยู่ทางไปทางทิศตะวันออก ปัจจุบันรัฐบาลของประเทศได้จัดการชลประทานที่ทันสมัย เพื่อปรับปรุงเพิ่มผลผลิตข้าวให้พอกับความต้องการของประชากร มีการทอผ้าปัส 2 ครั้ง¹ เมืองคังงา (Kangar) อันเป็นเมืองหลวงของรัฐเปอร์ลิสนับว่าเป็นเมืองที่เล็กที่สุดใน บรรดาเมืองหลวงของรัฐในประเทศ² ทวีปการธรรมชาภิที่สำคัญทั้ง 2 รัฐนี้ล้วนใหญ่เป็น ทางพื้นที่อันเหมาะแก่การเกษตรกรรม พวกเรารู้สึกอื่นเมื่อเปรียบเทียบกับรัฐอื่น ๆ ของ ประเทศแล้วไม่รู้สึกว่ามากนัก อาชีพของประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม มีการทอผ้า ทำสวนยางพารา เป็นต้น

1.3.4 การคมนาคม

การคมนาคมติดต่อกับประเทศไทยนับว่าสะดวกมากที่สุด ทั้งนี้เพราะ มีพรมแดนต่อกันและได้มีการพัฒนาการคมนาคมมานานแล้ว การติดต่อที่สะดวกมากที่สุดคือ ทางรถยนต์ โดยทางสายจังหวัดลงชลผ่านอำเภอละเภา จังหวัดลงชล ไปยังเมือง อลอร์สตาร์ ซึ่งใช้ติดต่อกันมาตั้งแต่สมัยเมื่อยังเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย จากอำเภอละเภา เข้าเขตประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ในท้องที่เขตจิงโหลน (Changloon) รัฐเคดะห์ผ่านเมืองคังงาของรัฐเปอร์ลิสเลยไปยังเมืองอลอร์สตาร์ เมืองหลวงรัฐเคดะห์ ทางรถไฟจากสถานีปากังเบซาร์ของประเทศไทยก็ไปยังเมืองหลวงของรัฐทั้ง 2 ได้ สะดวกเช่นกัน ส่วนทางอากาศนั้นมีสนามบินที่ทันสมัย ณ เมืองปีนัง และนครกัวลาลัมเปอร์ ซึ่งเดินทางมารัฐทั้ง 2 ได้โดยทางรถยนต์ การที่การคมนาคมติดต่อกับประเทศไทยสะดวก อีกประการหนึ่งเพราะรัฐทั้ง 2 นี้อยู่ใกล้พรมแดนไทยและมาเลเซีย โดยเฉพาะเมือง อลอร์สตาร์นั้นห่างจากพรมแดนไทยเพียง 30 ไมล์³

¹ ไลว กลันทกานนท์ วิวัฒนาการของมลายา หน้า 72 - 149

² Malaysia Year Book 1970 p. 448

³ ไลว กลันทกานนท์ ล.ก. หน้า 146 - 148

1.4 จังหวัดสตูล

จังหวัดสตูลตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลตะวันตกของคาบสมุทรมลายู เป็นจังหวัดที่อยู่ใต้สุดทางฝั่งทะเลตะวันตก และจัดอยู่ในระดับจังหวัดที่มีขนาดเล็กมากของประเทศไทย อากาศเขตร้อนชื้น ให้อากาศจังหวัดตรัง และจังหวัดพัทลุง ทิศใต้จดทะเลในช่องแคบมะละกา ทิศตะวันออกจดจังหวัดสงขลา และรัฐเคดาห์ ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ทิศตะวันตกจดทะเลในช่องแคบมะละการวมคั่นแคบในหมู่เกาะกระตุเตา บริเวณชายฝั่งทะเลฝั่งช่องแคบมะละกาคว้าง¹ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 3,๖86 ตารางกิโลเมตร ไม่รวมเนื้อที่หมู่เกาะต่าง ๆ อีกประมาณ 60 เกาะ มีพื้นที่ทำการเกษตรกรรมประมาณ 14 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ทั้งหมด มีชายฝั่งทะเลยาวประมาณ 8๖ กิโลเมตร มีอ่าวใหญ่ ๆ เหมาะแก่การออกเรือ ในบรรดาเกาะทั้ง 6๖ เกาะนั้นที่ควรกล่าวมีเพียง 5 เกาะ คือ เกาะกระตุเตา เกาะอาดัง เกาะราวี เกาะลาหาราย และเกาะยาว อันเป็นที่ตั้งถ้ำงูสุภากรถ้ำแรกของประเทศไทย ซึ่งประชิดพรมแดนประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ศาลากลางจังหวัดตั้งอยู่ที่ตำบลพิมาน อำเภอเมืองสตูล²

1.4.1 ภูมิประเทศ

ตามลักษณะโดยทั่วไปแบ่งภูมิประเทศของจังหวัดสตูลดังนี้คือ ทางทิศตะวันออกภูมิประเทศตามแนวทิวเขาระหว่างจังหวัดสตูลกับรัฐเปอร์ลิส ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ภูมิประเทศทางตอนเหนือของจังหวัดสตูลตามทิวเขาระหว่างจังหวัดพัทลุง กับจังหวัดสตูล ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาใหญ่น้อยสลับกันไป มีป่าทึบ มีลำธารและลำคลองมาก ส่วนทางตอนใต้ของจังหวัดสตูลภูมิประเทศเป็นที่ราบเป็นส่วนใหญ่ มีภูเขา

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ สมุดรายนงานสถิติจังหวัดสตูลรายปี ปี 2516

²लगव नूतल सारानुक्रमणीासुतुरंहेतुप्रदेशतुलै 4 तूतु 1623

และที่สูง มีดินก็ ประกอบไปด้วยป่าไม้จำนวนมาก ลักษณะภูมิประเทศเหมาะแก่การเกษตรกรรมมากที่สุด บริเวณชายฝั่งทะเลมีประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบและเป็นที่ย้ายเลน มีภูเขาและที่ดอนฉับบางตอน ตามลุ่มล่งมีน้ำเค็มเพราะน้ำทะเลขึ้นถึง มีหมู่เกาะตามชายฝั่งบริเวณชายฝั่งและริมเกาะต่าง ๆ มีป่าไม้ แสน ไม้โกงกางจำนวนมาก¹

ลักษณะภูมิประเทศ ตามหมู่เกาะตะรุเตานั้นมีความสวยงามมาก พื้นที่บริเวณนี้ของจังหวัดสตูลปัจจุบันอยู่ในท้องที่การปกครองอำเภอสทูล อำเภอเมืองสตูล ใน พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศกำหนดเป็นเขตหวงห้ามเพื่อประโยชน์ของกรมราชทัณฑ์ กระทรวงมหาดไทย ครั้นเมื่อต่อมาใน พ.ศ. 2517 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์พิจารณาเห็นว่าพื้นที่บริเวณนี้มีความเหมาะสมสำหรับการกำหนดใช้เป็นอุทยานแห่งชาติ ด้วยความเห็นชอบของกรมราชทัณฑ์ จึงมีพระราชกฤษฎีกาประกาศถอนสภาพพื้นที่บริเวณนี้จากเขตหวงห้ามเพื่อประโยชน์ของกรมราชทัณฑ์²

พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณพื้นที่บริเวณนี้คือ ที่ดินเกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะราวี และเกาะอื่น ๆ ในเขตท้องที่อำเภอสทูล อำเภอเมืองสตูล เป็นอุทยานแห่งชาติทางทะเลใน พ.ศ. 2517 ทั้งนี้เพราะพิจารณาเห็นว่าบริเวณพื้นที่ดังกล่าวมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและมีคุณค่ามาก อาทิเช่น ป่าไม้ ของป่า สัตว์ป่า หินต่าง ๆ ไข่เต่าทะเล และหินปะการังก็มีสภาพธรรมชาติที่สวยงามยิ่ง สมควรที่จะให้มีการ

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมการงานสถิติจังหวัดสตูล ราวปี ปี 2516

²"พระราชกฤษฎีกาถอนสภาพที่ดินอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน พ.ศ. 2517"

อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสภาพธรรมชาติเหล่านี้ให้มีความคงอยู่ตามธรรมชาติมิให้ถูกทำลายหรือเปลี่ยนแปลงสภาพไป เพื่อประโยชน์ด้านต่าง ๆ กล่าวคือ เป็นที่พักผ่อนของประชาชน เพื่อเป็นการศึกษาคุณค่าและเพื่ออำนวยความสะดวกอื่น ๆ แก่รัฐบาลและประชาชน จึงเหมาะสมที่ประกาศให้เป็นอุทยานแห่งชาติความพระราชนัดดีอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504¹

1.4.2 ภูมิอากาศ

จังหวัดสตูลเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีอากาศน่าอยู่อาศัย คือ ไม่ร้อนและหนาวจัด ความแตกต่างของอุณหภูมิระหว่าง 27.8 ถึง 37.5 มีฝนตกตลอดปี มีปริมาณฝนตกเฉลี่ย 2,415.5 มิลลิเมตรต่อปี² ลักษณะภูมิอากาศของจังหวัดสตูลแตกต่างกันไปจากจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ทั้งนี้เนื่องจากจังหวัดสตูลได้รับลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย ฤดูกาลจึงเด่นชัดคือ ฤดูฝนระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนตุลาคม ส่วนฤดูร้อนตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนเมษายน³

¹ "พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินเกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะราวี และเกาะอื่น ๆ ในท้องที่ตำบลเกาะสาหร่าย อำเภอเมืองสตูล จังหวัดสตูล ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2517" ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 91 ตอนที่ 68 ลงวันที่ 19 เมษายน 2517 หน้า 40 - 41

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ สมุดรายนามสถิติจังหวัดสตูลรายปี ปี 2516
หน้า 2

³ ชัยกัญจน์ บุรณวัฒน์ ไทยมรดก หน้า 32

1.4.3 สภาพทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากมีทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมแก่การเกษตรกรรม ดังนั้นประชากรประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ของทั้งหมดจึงมีอาชีพทางเกษตรกรรม อาชีพทางการเกษตรที่เด่นที่สุดคือการทำนา ที่ปลูกข้าวมี 135,158 ไร่ ประชากรที่ทนามีถึง 15,376ครัวเรือน¹ อาชีพรองลงมาคือการทำสวนยางพารา มีพื้นที่เพาะปลูก 29,029 ไร่ ประชากรประกอบการทำสวนยางพารามี 3,118 ครัวเรือน² นอกจากนี้ประชากรจำนวนมากยังประกอบอาชีพการปลูกสวนมะพร้าว ปลูกมันสำปะหลัง ผลิตภัณฑ์จากเกษตรกรรม มี ข้าว ยางพารา มะพร้าว มันสำปะหลัง หุ้เหียน กว๊าย และกาแฟ³ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างอื่นนอกจากนี้แล้ว จังหวัดสตูลมีป่าไม้จำนวนมาก อาทิ ไม้หลุมพอง ไม้ตะเคียนตามเกาะต่าง ๆ นั้นมีรังนกนางแอ่น ประชากรจังหวัดสตูลจึงยังประกอบอาชีพทางนี้ด้วยการประมง ทะเลเล็กเป็นอาณหนึ่งที่ทำรายได้ปีละมาก ๆ ตามสถิติในปี พ.ศ. 2515 ปรากฏว่าจับสัตว์น้ำได้ถึง 24,316 ตัน คิดเป็นมูลค่าประมาณ 32 ล้านบาท กิจกรรมเหมืองแร่ในจังหวัดสตูลไม่มีเพราะไม่มีแร่ธาตุ การอุตสาหกรรมก็จะมีโรงงานขนาดเล็ก เช่น โรงน้ำแข็ง โรงเตาถ่าน โรงเคียว เป็นต้น รายได้เฉลี่ยประมาณครอบครัวละ 2,000 บาทต่อปี ซึ่งยังนับว่าประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดสตูลยังคงยากจน นอกจากนี้ราคาสินค้าผลทางการเกษตร เช่น ข้าว และยางพารามักจะราคาตกลงเรื่อย ๆ

¹สำนักงานสถิติแห่งชาติ

รายงานผลการสำรวจฐานะความเป็นอยู่ของประชาชนในจังหวัดสตูล 2517

หน้า 2 - 3

²ก. หน้า 7

³ก. หน้า 2

1.4.4 การคมนาคม

เนื่องจากจังหวัดอยู่ทางไกลกับส่วนกลางมาก ดังนั้นในอดีต การติดต่อไปมากับจังหวัดทางใจกลางของประเทศ และเมืองหลวงลำบากมาก นอกจากนี้ เนื่องจากมีสภาพทางภูมิศาสตร์คือ มีทิวเขากั้นระหว่างจังหวัดติดกับดินแดนใกล้เคียง ทำให้การติดต่อไปมากับจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันตกสะท้านที่สุด ในปัจจุบันรัฐบาลได้พัฒนาการคมนาคมและโครงข่าย การติดต่อระหว่างจังหวัดติดกับส่วนกลาง และกับจังหวัดใกล้เคียง สะดวกมากยิ่งขึ้น การคมนาคมติดต่อกับจังหวัดติดมี 2 ทางคือ

ทางบก ทางรถไฟไปไม่ถึงจังหวัดติด แต่มีทางหลวงแผ่นดินและทางหลวงจังหวัดติดต่อกับจังหวัดติด รวม 5 สาย คือ

1. ทางหลวงแผ่นดินสายนครการก้าวร (สายติด – ควนเนียง) มีความยาว 80 กิโลเมตร ถนนลาดยางเชื่อมกับถนนเพชรเกษม ที่อำเภอรัษฎา จังหวัดสงขลา มีทางแยกไปจังหวัดพัทลุงระยะทาง 139 กิโลเมตร และมีทางแยกไปยังอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลาอีกระยะทาง 97 กิโลเมตร เส้นทางเหล่านี้ ติดต่อกับจังหวัดในฝั่งทะเลตะวันออก

2. ทางหลวงจังหวัดสายฉลุง- ละงู หุ่นา-ปะเหลียน มีความยาว 107 กิโลเมตร ทางเป็นถนนลูกรังติดต่อกับจังหวัดตรังทางฝั่งทะเลตะวันตก ระยะทางจากจังหวัดติดถึงจังหวัดตรัง 151 กิโลเมตร

3. ทางหลวงจังหวัดสายฉลุง-เจ๊ะบิลัง มีความยาว 12.48 กิโลเมตร เป็นถนนที่สำคัญสายหนึ่งในการคมนาคมติดต่อลงทางทะเล โดยมีท่าเรือที่เจ๊ะบิลัง

4. ทางหลวงจังหวัดสายละงู-ปากบารา มีความยาว 9 กิโลเมตร เป็นถนนสายสำคัญในการคมนาคมติดต่อในของอำเภอละงู และใช้ในการขนส่งทางทะเล โดยมีท่าเรือที่ปากบารา

5. ทางสาย 13 (ทุ่งครุเสา - วนกาหลง - นิคม - ประ) มีความยาว 28 กิโลเมตร เป็นถนนลูกรัง¹

ทางทะเล การติดต่อกับจังหวัดสตูลในอดีตเมื่อการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวกเช่นปัจจุบัน การเดินทางทะเลเป็นเส้นทางที่สะดวกที่สุด ดังนั้นการคมนาคมทางทะเลสามารถติดต่อกับจังหวัดต่าง ๆ ทางชายฝั่งทะเลตะวันตกมาถึงจังหวัดภูเก็ต² การคมนาคมติดต่อกับรัฐเปอร์ลิส ก็สะดวก ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2 ชั่วโมงก็ถึง ควยมีท่าเรือที่โรงแรมเหวียงทองหรือที่ด่านเกาะนก³

2. ลักษณะการปกครอง

การปกครองดินแดนซึ่งครั้งหนึ่งอยู่ในมณฑลไทรบุรี ในปัจจุบันสภาพต่างกันไปตามลักษณะการปกครองของประเทศไทย และประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ในส่วนที่อยู่ในประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียจะศึกษาเฉพาะโครงสร้างการบริหารที่สำคัญของส่วนรวมและส่วนแต่ละรัฐ เพื่อจะได้เข้าใจถึงการบริหารการปกครองรัฐเคเคห์ (เมืองไทรบุรี) และรัฐเปอร์ลิส (เมืองปิลิส) ในปัจจุบัน

2.1 รัฐเคเคห์และรัฐเปอร์ลิส

รัฐเคเคห์และรัฐเปอร์ลิส เป็นรัฐในจำนวน 13 รัฐของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย มีการปกครองในลักษณะสหพันธรัฐ เมื่อวันที่ 31 สิงหาคม พ.ศ. 2500 มีชื่อว่า สหพันธรัฐมลายา ใน 16 กันยายน พ.ศ. 2506 ได้ประกาศรวมกับรัฐสิงคโปร์

¹ วัชรกัญญ์ มุขพัฒน์ ไทยมุขนิม หน้า 42 - 43

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ สมุดรายงานสถิติจังหวัดสตูลรายปี ปี 2516 หน้า 3

³ อ.อ. หน้า 43

รัฐเคเนียวเหนือและรัฐซาราวัก (Sarawaks) เป็นประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย (Federation of Malaysia)¹ การปกครองรัฐเคะห์และรัฐเปอรลิสมีดังนี้คือ

2.1.1 รัฐนอกสหพันธ์ (Unfederated Malay States)

ก่อนที่อังกฤษจะได้รับมอบรัฐเคะห์และรัฐเปอรลิสจากไทยนั้น การปกครองหัวเมืองบางของอังกฤษเคะห์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ อังกฤษปกครองโดยตรง ได้แก่ดินแดนที่เรียกว่าสเตรตส์ เซตเทิลเมนต์ (Straits Settlements) มีเกาะปีนัง ฆมารังไกร (Province Wellesley) เกาะสิงคโปร์และเมืองมะละกา มีข้าหลวงไทยที่กระทรวงอาณานิคมอังกฤษที่กรุงลอนดอนแต่งตั้งมาปกครอง เหมือนดินแดนโดยตรงของอังกฤษ มีศูนย์กลางการบริหารอยู่ที่ เมืองสิงคโปร์² ส่วนดินแดนหัวเมืองมลายูของอังกฤษอีกประเภทหนึ่งคือ บรรดารัฐต่าง ๆ บนคาบสมุทรมลายู มีรัฐปาหัง รัฐเปรัก รัฐสลังงอร์ และรัฐเนกรีเซมบรีแลน อังกฤษจัดการปกครองโดยทางอ้อมโดยส่งผู้สำเร็จราชการ (Resident) ไปประจำรัฐต่าง ๆ เหล่านี้ไ้ยรวมการปกครองเป็นสหพันธรัฐ เรียกว่า สหพันธรัฐมาเลย์ (Federated Malay States) ข้าหลวงใหญ่สิงคโปร์รับผิดชอบในการบริหารต่อกระทรวงอาณานิคมอังกฤษที่กรุงลอนดอน³ เมื่อ พ.ศ. 2452 อังกฤษได้รับโอนอธิปไตยของไทยในรัฐเคะห์ รัฐเปอรลิส รัฐกลันตัน รัฐกรังกานู แล้วปรากฏว่าบรรดารัฐทั้ง 4 นี้ ไม่ยอมรับเข้ากับสหพันธรัฐมาเลย์ ดังนั้นอังกฤษจึงจัดการให้รวมเป็นรัฐนอกสหพันธ์ และไ้ให้รัฐยะโฮร์มารวมด้วยอีกรัฐหนึ่ง รัฐนอกสหพันธ์นี้อังกฤษแต่งตั้งที่ปรึกษาชาวอังกฤษมาประจำทุกรัฐ เพื่อให้คำแนะนำแก่ผู้ลค่าล ซึ่งปกครองรัฐ

¹The Statesman's Year Book 1977/78 p.419

²ทิพย์อุบล กาบสุวรรณ ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ 2 หน้า 151

³ดู หน้า 152 - 153

*อย่างอิสระ แต่จะต้องยอมปฏิบัติตามคำแนะนำของที่ปรึกษาอังกฤษทุกกรณี ยกเว้นราชการ
ที่เกี่ยวกับประเพณีและศาสนา¹

2.1.2 รัฐบาลสหพันธรัฐมาเลเซีย

เมื่อ พ.ศ. 2500 อังกฤษได้มอบเอกราชให้แก่บรรดา รัฐมลายู
ของอังกฤษทุกประเภท ยกเว้นสิงคโปร์ บรรดา รัฐที่ได้รับเอกราชนี้ได้รวมกันเป็น
สหพันธรัฐมลายา โดยมีรัฐธรรมนูญปกครองสหพันธ์ใหม่นี้ ชื่อ The Merdeka Constitution
กำหนดรูปแบบโครงสร้างการปกครองเป็นระบบสหพันธรัฐ (Federation System)
การแบ่งปันอำนาจแก่รัฐธรรมนูญสหรัฐอเมริกา มารวมใช้กับระบบรัฐสภา (Parliamentary
System) แบบอังกฤษ เรียกชื่อประเทศใหม่นี้ว่า สหพันธรัฐมลายา (The
Federation of Malaya) มีรัฐบาลกลางอยู่ที่ กรุงกัวลาลัมเปอร์ (Kuala Lumpur
Lumpur) ในรัฐสลังงอร์²

รัฐบาลแห่งสหพันธ์ประกอบด้วยประมุขแห่งสหพันธ์ โดยเลือกจาก
ผู้ศาลจำนวน 9 รัฐ เรียกชื่อในตำแหน่งประมุขสหพันธ์ว่า ยังดี เปอร์ตวน อากง
(Yang di Perpetuan Agong) อยู่ในวาระ 5 ปี ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี-
สหพันธ์ อำนาจตุลาการทางศาลแห่งรัฐและศาลสูงสุด อำนาจนิติบัญญัติทางรัฐสภาสหพันธ์
ทรงดำรงตำแหน่งจอมทัพและผู้นำทางศาสนา คณะรัฐมนตรีแห่งสหพันธ์ใช้อำนาจบริหาร
ต้องรับผิดชอบต่อรัฐสภาแห่งสหพันธ์ คณะรัฐมนตรีสหพันธ์ประกอบด้วย นายกรัฐมนตรี
รองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีประจำกระทรวงต่าง ๆ นายกรัฐมนตรีต้องเป็นหัวหน้า
พรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในรัฐสภาแห่งสหพันธ์ และแสดงความไว้วางใจ นายกรัฐมนตรี
ต้องเป็นสมาชิกรัฐสภาแห่งสหพันธ์ และต้องมีสัญชาติมาเลย์โดยกำเนิด ส่วนรองนายกรัฐมนตรี

¹พระยาสมันติบริหาร จดหมายเหตุรัชกาลที่ 6 เลด็จพระราชดำเนินประพาส
ประเทศมลายู พ.ศ. 2469 หน้า 28

²นักศึกษาโรงเรียนสงครามจิตวิทยา วันที่ 19 คณะที่ 5 มาเลเซีย หน้า 55

รัฐมนตรีนั้น นายกรัฐมนตรีแห่งสหพันธ์เป็นผู้เลื้วและแต่งตั้งการบริหารงานระดับชาติ
ทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะกิจการระหว่างประเทศ การป้องกันประเทศและการคลังของ
ประเทศซึ่งตามรัฐธรรมนูญสหพันธ์ได้กำหนดไว้ เป็นหน้าที่เฉพาะรัฐบาลแห่งสหพันธ์ ศูนย์-
การบริหารงานอยู่ ณ นครกัวลาลัมเปอร์รัฐลันงอร์¹

2.1.3 รัฐบาลแห่งรัฐ

แต่ละรัฐมีการปกครองที่เป็นอิสระแก่กันแต่ละรัฐในสหพันธ์จึงมี
รัฐบาลเฉพาะรัฐหรือรัฐบาลแห่งรัฐ ๆ ประกอบ

ประมุขแห่งรัฐ ได้แก่อุสตาซหรือว่าการรัฐมีฐานะเป็นประมุข
ภายใต้รัฐธรรมนูญของรัฐ จะต้องปฏิบัติตามคำแนะนำและความเห็นชอบจากคณะมนตรีสภา
แห่งรัฐ และสภานิติบัญญัติแห่งรัฐ อุตสาครวางตาแห่งตลอดชีวิตและมีการเลือกตั้ง
ส่วนรัฐที่ไม่มีอุตสาคร ประมุขแห่งรัฐจะแต่งตั้งโดยย้งดีเปอร์ทวนอากอง ตามคำแนะนำของ
นายกรัฐมนตรีแห่งสหพันธ์

คณะมนตรีแห่งรัฐประกอบด้วยมุขมนตรีและมนตรีบริหารจำนวนหนึ่ง
มุขมนตรีได้รับการแต่งตั้งจากประมุขแห่งรัฐ โดยความเห็นชอบของสภานิติบัญญัติแห่งรัฐ
มุขมนตรีต้องเป็นสมาชิกสภาแห่งรัฐต้องมีสัญชาติมาเลย์ ส่วนมนตรีนั้นมุขมนตรีเป็นผู้เลือก
เพื่อเข้าร่วมในคณะมนตรีบริหารแห่งรัฐตามจำนวนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยความเห็น
ชอบของสภานิติบัญญัติแห่งรัฐและประมุขเป็นผู้แต่งตั้ง

การปกครองภายในรัฐนั้นมีรัฐบาลแห่งรัฐปกครองตนเองเป็นอิสระ
ภายใต้เอธิปไตยทุกอย่างที่รัฐบาลกลางของสหพันธ์ยินยอม ยกเว้นแต่ด้านการทหาร
การคลัง และการต่างประเทศ รัฐบาลแห่งรัฐมีการจัดการบริหารในรูปแบบกระทรวง
กรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับรัฐบาลกลางแห่งสหพันธ์ โดยมีเจ้าหน้าที่จากรัฐบาลกลางมา

¹ นักศึกษาโรงเรียนลงกรามจิตวิทยา วันที่ 19 คณะที่ 5 มาเลเซีย หน้า 57

ประจำในกระทรวงต่าง ๆ ของรัฐบาลแห่งรัฐ เจ้าหน้าที่แต่ละรัฐต้องไปประจำอยู่ใน
กระทรวงต่าง ๆ ของรัฐบาลกลาง ณ กรุงกัวลาลัมเปอร์¹

การปกครองภายในรัฐเคดะห์และรัฐบาลเปอรลิส ก็ดำเนินไปตาม
ลักษณะและรูปแบบการปกครองในส่วนรัฐ และสหพันธ์ทุกประการ รัฐเคดะห์ได้แบ่งเขต
ปกครองออกเป็น 9 เมืองหรืออำเภอ แบ่งเป็นตำบลหรือมูเกม คือ อำเภอเมือง
อำเภอเกาะลังกาวิ อำเภอกูมิงปาฮู อำเภอบัน อำเภอกัวลาลุมคา อำเภอกูลิม
อำเภอปาตังดาลา อำเภอบาลิง อำเภอเกาะเรียน มีเมืองอลอร์สตาร์ เป็นเมืองหลวง
ของรัฐ พลเมืองของรัฐเคดะห์ปัจจุบันมีประมาณ 954,947 คน² ส่วนการปกครองภายใน
รัฐเปอรลิสมีคณะกรรมการบริหารเป็นรัฐลักษณะเดียวกับรัฐอื่น ๆ ในสหพันธ์ มีการปกครอง
แบ่งเป็นกระทรวงต่าง ๆ แต่เนื่องจากรัฐเปอรลิสมีขนาดเล็กมากและเล็กที่สุดในบรรดา
รัฐทั้งหมดของสหพันธ์ จึงมีการปกครองต่างไปจากรัฐอื่นในสหพันธ์ คือ รัฐเปอรลิส ไม่ได้
แบ่งเขตปกครอง มีเพียงรัฐบาลแห่งรัฐบริหารตั้งอยู่ที่เมืองกังงา (Kangar) แห่งเดียว³
พลเมืองของรัฐเปอรลิสปัจจุบันมีประมาณ 121,062 คน มีเมืองกังงา (Kangar) เป็น
เมืองหลวงของรัฐ⁴

2.2 จังหวัดสตูล

พื้นที่ยังคงปรากฏอยู่ในอธิปไตยของประเทศไทย ภายหลังจากที่ได้มอบอธิปไตย
เหนือดินแดนมณฑลไทรบุรีให้แก่รัฐบาลอังกฤษเมื่อ พ.ศ. 2452 แล้วได้แก่พื้นที่เมืองสตูลและ

¹ นักศึกษาโรงเรียนสงครามจิตวิทยา รุ่นที่ 19 คณะที่ 5 มาเลเซีย หน้า 57

² The Statesman's Year Book 1977/78 p. 424.

³ Malaysia Year Book 1970, p.448.

⁴ The Statesman's Year Book 1977/78 p. 424.

ส่วนใหญ่พื้นที่อำเภอสะเตาะ จังหวัดสงขลา ประเทศไทยได้จัดการปกครองตลอดมาจนถึงปัจจุบัน การปกครองพื้นที่ดังกล่าวมีดังนี้คือ

2.2.1 สมัยปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาล

ลักษณะการบริหารราชการแผ่นดินแบบมณฑลเทศาภิบาลมีการแบ่งอำนาจความรับผิดชอบตามลำดับสายบังคับบัญชา จากหน่วยราชการระดับเล็กไปหาหน่วยราชการขนาดใหญ่ หน่วยราชการระดับเล็กสุดคือ หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง มณฑล ตามลำดับ โดยพิจารณาทั้งหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงกันเป็นตำบล ในหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้าน มีอำนาจปกครองรับผิดชอบต่อนั้น ตำบลมีกำนันรับผิดชอบการปกครองต่ออำเภอ หลายตำบลรวมเป็นอำเภอ มีนายอำเภอรับผิดชอบ การปกครองต่อผู้ว่าราชการเมือง หลายอำเภอรวมกันเป็นเมืองมีผู้ว่าราชการเมืองรับผิดชอบการปกครองต่อข้าหลวงเทศาภิบาล หลายเมืองเป็นมณฑล มีข้าหลวงเทศาภิบาลรับผิดชอบต่อกระทรวงมหาดไทย ซึ่งกระทรวงมหาดไทยมีเสนาบดีรับผิดชอบในการปกครอง และการดำเนินนโยบายทุกมณฑล ซึ่งรวมกันเป็นราชอาณาจักรต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

การกำหนดขอบเขตการบริหารการปกครองตั้งแต่ระดับหน่วยราชการที่เล็กที่สุดขึ้นไปถึงระดับหน่วยราชการระดับใหญ่คือ มณฑลนั้นไม่พิจารณาบริเวณท้องที่แต่พิจารณาภูมิประเทศ ความสะดวกในการคมนาคมทั้งภายในการบังคับบัญชาเป็นหลัก¹

สมัยการปกครองพระราชอาณาจักร เป็นระบบมณฑลเทศาภิบาลนั้น เมืองสตูลมีฐานะเป็นเมืองในมณฑลไทรบุรี ครั้นรัฐบาลไทยโอนอธิปไตยเหนือมณฑลไทรบุรีให้แก่ราชอาณาจักรเมื่อ พ.ศ. 2452 แล้ว เมืองสตูลยังคงอยู่ในพระราชอาณาเขตไทย ดังนั้นเพื่อสะดวกในการบริหารราชการแผ่นดิน รัฐบาลได้ประกาศให้เมืองสตูลมารวมอยู่ในมณฑลภูเก็ต เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2452 ให้มีฐานะเป็นหัวเมืองจัตวา เช่นเดียวกับ

¹จักรกฤษณ์ นรนิติติกุลการ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ
กับกระทรวงมหาดไทย หน้า 117

หัวเมืองชั้นในที่ขึ้นกับกรุงเทพฯ¹ แต่เมื่อทางรถไฟสายใต้สำเร็จลง ทำให้การคมนาคมติดต่อกับเมืองสตูลทางบกสะดวกขึ้น จึงได้ประกาศให้เมืองสตูลมารวมกับมณฑลนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2468²

เมื่อรวมกับมณฑลภูเก็ต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตพิจารณาเห็นว่าเมืองสตูลมีสภาพการณ์ที่จะรวมกับราชอาณาจักรไทยได้แล้ว กระทรวงมหาดไทยจึงประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ไขปลัดครองเมืองสตูลเช่นเดียวกับเมืองอื่น ๆ ในมณฑลภูเก็ต³ การปลัดครองเมืองสตูลสมัยมณฑลเทศาภิบาลได้ปลัดครองท้องที่เมืองสตูลเป็น 2 อำเภอคือ อำเภอเมืองสตูล และอำเภอสุไหงโกป๊ะ⁴

2.2.2. สมัยปกครองระบบบริหารราชการส่วนภูมิภาค

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศแล้ว ในปี พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้แบ่งอำนาจการบริหารราชการแผ่นดินเป็น 3 อย่าง กล่าวคือ เป็นราชการบริหารส่วนกลาง ประกอบด้วย กระทรวง ทบวงกรม เมือง กรม ราชการบริหารส่วนภูมิภาค ประกอบด้วย จังหวัด อำเภอ และราชการบริหารส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย เทศบาล นครบาล เทศบาลตำบล และสหเทศบาล จึงเป็นการประกาศยุบเลิก

¹"ประกาศให้เมืองสตูลเป็นเมืองจัตวารวมอยู่ในมณฑลภูเก็ต" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 ภาค 1 ลงวันที่ 8 สิงหาคม ร.ศ. 128 หน้า 1005

²เสถียร วิชัยอักษร ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 38 หน้า 391

³พระยาเนตรวิบุรินทร์ ประวัติและความมุ่งหมายแห่งพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 ในหน้าที่กำหนดผู้เทศมณฑล ที่ระลึกคล้ายวันสถาปนากระทรวงมหาดไทย พ.ศ. 2508 หน้า 334

⁴หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.21/6 จักราชาการ เมืองสตูล 2 พฤษภาคม - 6 มีนาคม พ.ศ. 2457

การปกครองราชอาณาจักรระบบมณฑลเทศาภิบาลทั่วราชอาณาจักร ตามนัยแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ เมืองสตูลมีฐานะเป็นจังหวัด¹

ด้วยพระราชบัญญัติฉบับนี้ กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองท้องที่จังหวัดสตูล เมื่อ พ.ศ. 2486 โดยแบ่งเขตการปกครองเป็น 2 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสตูล ประกอบด้วย 10 ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านควน ตำบลสตอ ตำบลควนโจน ตำบลท่าแพ ตำบลแหลมปราบ ตำบลเกาะยาว ตำบลควนชัน ตำบลพิมาน ตำบลฉลุง และตำบลทุ่งนุ้ย อำเภอละงู ประกอบด้วย 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลกำแพง ตำบลเขาขาว ตำบลปากน้ำ ตำบลซอนคูลาน และตำบลทุ่งหว้า²

ปัจจุบันการบริหารราชการจังหวัดสตูลได้แบ่งการปกครองท้องที่เป็น 3 อำเภอ กับกิ่งอำเภอหนึ่ง คือ อำเภอเมืองสตูล อำเภอละงู อำเภอทุ่งหว้า และกิ่งอำเภอควนกาหลง ทั้ง 3 อำเภอ และหนึ่งกิ่งอำเภอ มี 26 ตำบล รวม 202 หมู่บ้าน มีเทศบาลหนึ่งแห่งคือเทศบาลเมืองสตูล มีสุขาภิบาล 3 แห่งคือ สุขาภิบาลฉลุง อำเภอเมืองสตูล สุขาภิบาลกำแพงอำเภอละงู และสุขาภิบาลทุ่งหว้า อำเภอทุ่งหว้า³ ประชากรของจังหวัดสตูลเมื่อปี พ.ศ. 2515 มีจำนวน 119,264 คน เป็นชาย 61,955 คน หญิง 57,309 คน⁴

¹นักศึกษาคณะที่ 5 วันที่ 20 โรงเรียนสงครามจิตวิทยา การศึกษาพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย หน้า 52

²"ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่อง เปลี่ยนแปลงเขตตำบล และอำเภอบางจังหวัด" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 60 ตอนที่ 2 ลงวันที่ 2486 หน้า 81 - 82

³สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานผลการสำรวจข้อมูลระดับหมู่บ้าน จังหวัดสตูล 2517 หน้า 2

⁴ชจกภัย บุรุษพัฒน์ ไทยมุสลิม หน้า 37

2.2.3 อำเภอละเคา จังหวัดสงขลา

พื้นที่ของมณฑลไทรบุรีที่ตั้งอยู่ในพระราชอาณาจักรไทยนอกจากเมืองสตูลแล้ว ท้องที่เมืองไทรบุรีและเมืองปัสซิงบางส่วนซึ่งอยู่ใกล้ริมแดนเมืองสงขลา รัฐบาลไทยประกาศรวมเข้ากับท้องที่กิ่งปรีก อำเภอเหนือ เมืองฉะลา ทั้งเป็นอำเภอสะเคาขึ้นเมืองสงขลา มณฑลนครศรีธรรมราช ตั้งขุนสาขากามพิทักษ์ ปลัดอำเภอ กิ่งปรีก เป็นนายอำเภอสะเคา เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2452¹ ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา อำเภอสะเคาขึ้นกับจังหวัดสงขลาถึงปัจจุบัน

อำเภอสะเคาแบ่งเขตการปกครองท้องที่เป็น 5 ตำบล 44 หมู่บ้าน² ภูมิประเทศอำเภอสะเคาเหมาะแก่การประกอบการเกษตรกรรม ดังนั้นอาชีพส่วนใหญ่ของประชากรคือการหาสวนยางพารา สวนมะพร้าว ไร่มันสำปะหลัง การปกครองส่วนท้องถิ่นมีสุขาภิบาล 3 แห่ง ประชากรทั้งหมดมี 7,3๖4 ครัวเรือน จำนวน 38,279 คน มีประชากรบางตำบลเป็นไทยมุสลิม³

3. สภาพสังคม

สภาพสังคมของรัฐเคหะห์และรัฐเปอร์ลิสันเป็นอย่างสภาพสังคมของประเทศ สหพันธรัฐมาเลเซีย กล่าวคือ มีภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ซึ่งสภาพของสังคมจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา และจังหวัดนราธิวาส ซึ่งจัดรวมกับ

¹ "ประกาศตั้งอำเภอสะเคาและอำเภอปากโป" ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 26 ภาค 1 ลงวันที่ 12 สิงหาคม ร.ศ. 128 หน้า 11๐8

² สำนักงานสถิติแห่งชาติ รายงานผลการสำรวจข้อมูลระดับหมู่บ้าน พ.ศ. 2517 จังหวัดสงขลา หน้า 4 - 5

³ ค. หน้า 5

จังหวัดสุลเป็นจังหวัดชายแดนภาคใต้นั้นเหมือนกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา ของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซียเป็นส่วนใหญ่ แต่จังหวัดสุลก็มีปัจจัยอื่น ๆ ที่ต่างไปจากจังหวัดท่าสาป กล่าวคือในเรื่องภาษาเป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ดินแดน ส่วนที่กล่าวถึงนี้นับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน ซึ่งศาสนาเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีในการดำเนินชีวิต

3.1 ศาสนา

เนื่องจากประชากรเกือบทั้งหมดของดินแดนที่ศึกษานับถือศาสนาอิสลาม นิายชาฟาอี ซึ่งนับถือคัมภีร์กุรอ่านเป็นหลักปฏิบัติ พระคัมภีร์กุรอ่านเปรียบเสมือนประมวล กฎหมาย ซึ่งมีบัญญัติทางค่านต่าง ๆ ไว้อย่างละเอียดและอย่างมีระบบ กล่าวคือ ทางด้านการปกครอง ความเชื่อ การเกลาพฤติกรรม การศึกษา การอนามัย การภาษี- ศาสนา ตลอดจนกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิต เพื่อการเป็นมุสลิมอย่างแท้จริง ดังนั้น จะศึกษาถึงหลักการที่สำคัญของศาสนาอิสลามในลักษณะที่มีอิทธิพลต่อประชากรของดินแดน ดังกล่าว อิสลามเป็นนามศาสนาหนึ่งซึ่งนับถือพระผู้เป็นเจ้าคือ อัลเลาะห์ โดยมโนโหมฮัมมัด เป็นผู้รับโอองการมาเผยแพร่หลักการของศาสนาและเชื่อว่ามโนฮัมมัดเป็นศาสดาองค์สุดท้าย ที่พระเจ้าได้ส่งมาเพื่ออำหรับมนุษย์ในโลกนี้ การเผยแพรศาสนาอิสลามเป็นไปตามโอองการ ของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งประทานลงมาตามเหตุการณ์ของโลก โอองการต่าง ๆ นี้ได้รวบรวม เขียนไว้เป็นคัมภีร์ในเวลาต่อมาเรียกว่า พระคัมภีร์กุรอ่าน ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เน้น ทางด้านจิตใจ เชื่อมมั่นต่อพระผู้เป็นเจ้าทั้งหมด คือ ทั้งความรู้สึก ความคิด และการปฏิบัติ ดังนั้นศาสนาอิสลามจึงไม่มีสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายแทนไว้สักการะ แต่ทุกคนจะต้องปฏิบัติ ความซื่อสัตย์ในพระคัมภีร์กุรอ่านเท่านั้นที่จะเข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าได้ ทุกคนต้องปฏิบัติเช่นเดียวกัน ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามเรียกว่ามุสลิม คนไทยที่นับถือศาสนาอิสลามเรียกไทยมุสลิม คนมาเลย์ที่นับถือศาสนาอิสลามเรียกว่ามาเลย์มุสลิม หรือคนจีนที่นับถือศาสนาอิสลามเรียกว่า จีนมุสลิม

3.1.1 หลักการศรัทธาของอิสลาม

หลักการศรัทธาของอิสลามมี 6 ประการ คือ

1. ศรัทธาในเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า มุสลิมทุกคน
 ก่อเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ป็นที่สมบูรณ์แบบสูงสุด ทรงเป็นนสร่างและผู้พิทักษ์ของสากล-
 จักรวาล ทรงเป็นผู้ทรงสร้างทุกสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด เป็นผู้คุ้มครองโลก ทรงรอบรู้
 ทรงสถิตย์อยู่ทุกหนทุกแห่งในเวลาเดียวกัน ทรงไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมและ เมตตา
 ทรงเป็นอมตะ มุสลิมคงมีความเคารพสักการะแต่อัลเลาะห์เพียงพระองค์เดียวและมี
 ความเชื่อว่าไม่มีพระ เจ้าที่อื่นนอกจากพระองค์¹

2. ศรัทธาในเทวทูตของพระผู้เป็นเจ้า มุสลิมมีความเชื่อ
 ศรัทธาต่อเทวทูตของพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นผู้ไม่มีเพศ ไม่มีอายุ ไม่มีรูปร่าง มองไม่เห็น
 เป็นอรูปวิญญาน เมื่อในรัชชาของพระผู้เป็นเจ้าบรรดาเทวทูตก็จะปรากฏในมนุษย์
 แลเห็นได้ มุสลิมต้องปฏิเสธความเชื่อในเรื่องอิบิหาร เว้นแต่จะปรากฏในพระคัมภีร์
 กุรอานโคกลารไว้

3. ศรัทธาในพระคัมภีร์ของพระผู้เป็นเจ้า มุสลิมมีความ
 เชื่อศรัทธาในพระคัมภีร์กุรอานและปฏิบัติตามคอบความการะวะอย่างสูงสุด เพราะถือว่า
 เป็นพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งประจักษ์ให้แกศาสนาไมวมักกะก็ เทศนาแก่สาวก²

4. ศรัทธาในศาสนทูต มุสลิมมีความเชื่อศรัทธาว่าไม่มีสมัค
 เป็นพระภาสคางค์สุดท้ายที่พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานให้แก่ชาวโลก³

5. ศรัทธาในการกำเนิดใหม่และวันตัดสินครั้งสุดท้าย
 ของโลกหน้า มุสลิมทุกคนเชื่อว่าตนเองจะต้อง เกิดใหม่อีกครั้ง ไม่ใช่เกิดในโลกปัจจุบัน

¹ ประยูรศักดิ์ ขลายนเกษะ หลักการของอิสลาม หน้า 4

² ญ. หน้า 4

³ ญ. หน้า 11

แต่เป็นการกำเนิดใหม่ในภพใหม่ มุสลิมทุกคนเชื่อว่าดวงวิญญาณของทุกคนเป็นอมตะ เมื่อใครตายนั้นหมายถึงว่าเป็นเรื่องของร่างกาย แต่ดวงวิญญาณยังคงอยู่ และจะรอคอยวันตัดสินครั้งสุดท้ายในภพหน้า บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติด้วยความซื่อตามขอทานของพระผู้เป็นเจ้าในพระคัมภีร์กุรอ่านก็จะได้รับรางวัลสวรรค์ คือ จูติเป็นการตอบแทน ส่วนผู้ที่ไม่ประพฤติปฏิบัติตามขอทานในพระคัมภีร์กุรอ่าน ก็จะได้รับรางวัลอย่างต่ำในนรกก่อนแล้วจะไถ่赎ในภายหลัง¹

6. หน้าที่ในพระลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า มุสลิมทุกคนเชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าประทานเห็นแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม และลงโทษแก่ผู้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ชั่วในขณะที่เวลามีชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบัน²

3.1.2 หลักวินัยบัญญัติ 5 ประการของอิสลาม

หลักวินัยบัญญัติ 5 ประการนี้เป็นสิ่งที่มุสลิมทุกคนต้องถือปฏิบัติเป็นปกติประจำเพื่อสร้างเสริมความศรัทธาและต้องปฏิบัติโดยความเคารวอย่างสูงสุดและอย่างเคร่งครัด คือ

1. การปฏิญาณตนประกาศความศรัทธา มุสลิมทุกคนต้องกล่าวคำปฏิญาณ ซึ่งกำหนดไว้ว่า "ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าอื่นใดนอกจากอัลเลาะห์และมุฮัมมัดเป็นศาสนทูตแห่งพระองค์" กล่าวอย่างน้อยวันละ 5 ครั้ง

2. การบำเพ็ญนมาซ (การละหมาด) การบำเพ็ญนมาซคือการที่พระผู้เป็นเจ้าต้องทำทุกวัน วันละ 5 ครั้ง คือ เวลาเช้า สาย บ่าย เย็น และพลบค่ำ การนมาซคือการที่พระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสากลจักรวาลแก่พระองค์เดียว ทุกเวลาเช้าจะมีผู้เชิดชวนให้นมาซ จะมีเสียงดังมาจากมัสยิดเพื่อร่วมกันนมาซ เสียงเรียกเชิดชวนนี้มีความหมายดังนี้

¹ ประมุขศักดิ์ ชลาชนนเคชะ หลักการของอิสลาม หน้า 19 - 20

² ๒. หน้า 21

อัลเลาะห์อยู่เกรียงไกร 4 ครั้ง

ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าอื่นใดนอกจากอัลเลาะห์ 2 ครั้ง

มุฮัมมัดเป็นพระกาหลมทูตแห่งพระองค์ 2 ครั้ง

จงบ่าวเพื่อผู้มัสการ 2 ครั้ง

จงหาแสวงหาความร่ำรวย 2 ครั้ง

การบ่าวเพื่อผู้มัสการดีกว่าการนอน 2 ครั้ง

อัลเลาะห์อยู่เกรียงไกร 2 ครั้ง

ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าอื่นนอกจากอัลเลาะห์ 1 ครั้ง¹

3. การถือศีลอด เป็นการที่มุสลิมบ่าวเพื่อศีลในเคื่อน

ที่เกาะของอิสลาม เชื้อเคื่อนรอมฎอน มุสลิมทุกคนจะทำการบ่าวเพื่อศีลออกเป็นเวลาหนึ่งเคื่อน
ข้อปฏิบัติคือทุกคนต้องงดเว้นการบริโภคอาหาร การดื่ม การสุมบุหรี่ การเสพเมถุน
นับตั้งแต่เวลาพระอาทิตย์ขึ้นจนถึงพระอาทิตย์ตกทุกวันตลอดหนึ่งเคื่อน ส่วนการเริ่มต้นวันที่
1 ของเคื่อนรอมฎอน ไม่เป็นที่กำหนดแน่นอน เพราะมุสลิมนับวันเคื่อนปีตามระบบจันทร์คติ
ถือเอาการมองเห็นดวงจันทร์ควยตาเปล่าเป็นหลักขึ้นต้นเคื่อนใหม่ ดังนั้นเมื่อเห็นดวงจันทร์
เสี้ยวดวงใหม่ทางทิศตะวันตกก็ถือว่าได้เริ่มต้นเคื่อนใหม่แล้ว การถือศีลครั้งนี้เป็นหลักปฏิบัติ
สำหรับผู้ที่สามารถบ่าวเพื่อได้เท่านั้น ส่วนบุคคลต่อไปนี้ได้รับการยกเว้น กล่าวคือ เด็กที่มี
อายุไม่ถึงเกณฑ์กำหนด คนชรา คนป่วย หญิงมีครรภ์ หญิงคลอดบุตร หญิงมีประจำเคื่อน
หญิงที่ต้องให้นมแก่ทารก ผู้ซึ่งอยู่ในระหว่างการเดินทางไกล และยังไม่ถึงจุดหมายทาง
ผู้ปฏิบัติงานหนัก ซึ่งถ้าถือศีลแล้วไม่ร่ามารถปฏิบัติงานนั้นได้ ซึ่งอาจจะเกิดอันตราย
แก่ตน การยกเว้นผ่อนผันให้แก่บุคคลดังกล่าวนี้ได้เฉพาะในขณะที่ยังคงอยู่ภาวะเช่นนั้น
แต่เมื่อพ้นสภาวะนั้นแล้วจะต้องถือศีลใช้เมื่อมีโอกาส หรือผู้ที่ได้รับการผ่อนผันเหล่านี้ถ้ามี

ฐานะคีร่ารายก็อาจใช้การบริหารอาหารแก่คนยากจนคนอนาถาแทนได้สำหรับช่วงการถือศีลอดนั้นได้

4. การบริจาคฟัสนะห์ลี (ซะกาต) ถือว่าเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติ ถ้ากระทำได้ เพราะเป็นการที่ผู้ให้ช่วยเหลือผู้ไม่มี เป็นการกระจายความมั่งคั่งไปยังผู้ไม่มีในชุมชน เพื่อขจัดความรู้สึกแบ่งแยก ภาษาอาหรับเรียกซะกาต (Zakat) มีความหมายว่า การทำให้บริสุทธิ์ หรือทำให้หมดมลทิน มุสลิมทุกคนต้องทำการสำรวจทรัพย์สินหมุนเวียนของตนในทุกรอบปีและต้องจ่ายเป็นฟัสนะห์ลีในอัตราร้อยละ 2.5 ในทางการเงินค่าทองคำและเงินตรา และต้องจ่ายเป็นฟัสนะห์ลีในอัตราร้อยละ 2.5 ของผลกำไรทั้งหมด เงินหรือสิ่งของเหล่านี้จะได้ออกแจกจ่ายแก่บุคคล ซึ่งกำหนดไว้ในพระคัมภีร์กุรอ่าน ซึ่งมี 8 ประเภท คือ คนอนาถา คนขัดสนหากินไม่พอ ผู้รวบรวมฟัสนะห์ลีที่ทางการแต่งตั้งขึ้น ผู้เข้ารับศรัทธาในศาสนาอิสลามในระยะต้น ทาสที่หาเงินเพื่อไถ่ตนเอง ผู้หนีสินเพราะทำงานส่วนรวม ผู้ขำรงและเผยแพร่ศาสนาอิสลาม และผู้เดินทางที่ศาสนาอนุมัติและขาดเงินที่จะเดินทางกลับภูมิลำเนาเดิมของตน

5. การบำเพ็ญพิธีฮัจญ์ มุสลิมทุกคนถ้าอยู่ในสภาวะมีปัจจัยพอเพียงที่จะใช้เดินทางไปบะเญ์ฟีฮัจญ์ ณ เมืองเมกกะ ประเทศซาอุดีอาระเบียแล้วก็ให้เดินทางไปยังเมืองเมกกะเพื่อบำเพ็ญพิธีฮัจญ์คนละครั้งในชีวิต การบำเพ็ญพิธีฮัจญ์นี้เท่ากับเป็นการให้มุสลิมนานาชาติทั่วโลกได้มีโอกาสบำเพ็ญศาสนกิจร่วมกัน ในที่แห่งเดียวกัน ซึ่งได้กินอยู่อย่างใกล้ชิดกันเป็นประจำทุกปี¹

3.2 สถาบันทางสังคม

3.2.1 มัลยิกและผู้นำสังคม

มัลยิกคือที่ซึ่งชาวมุสลิมมีอิทธิพล เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม

¹ ประยูรศักดิ์ ชลาชนเดชะ หลักการของอิสลาม หน้า 34 - 46

ทุก ๆ วันศุกร์ เป็นปกติ¹ กล่าวคือตามบัญญัติของศาสนาไคร้ ะบู้ให้มุสลิมไปร่วมกันทำพิธี
นมัสการ ณ มัสยิดทุก ๆ วันศุกร์ การชุมนุมมุสลิมไม่ว่าในระดับเล็กหรือขนาดใหญ่
ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวกับชุมชนหรือสังคม
ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับบุคคล ครอบครัว โครงสร้างของสังคมของชุมชน สิ่งดังกล่าวนี้
ย่อมกาเนนการไปตามบทบัญญัติของพระคัมภีร์กุรอานทั้งหมด กล่าวคือในชุมชนที่มีหมู่บ้าน
พอสมควร ชุมชนนั้นจะต้องจัดตั้งมัสยิด ทั้งนี้เพราะว่าศูนย์กลางของชุมชนอยู่ ณ มัสยิด
ไม่ว่าจะเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทางด้านการปกครอง ด้านสังคม
ทางด้านการเศรษฐกิจ กล่าวได้ว่าศูนย์กลางทุกอย่างในสังคมอยู่ที่มัสยิด

คณะบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ดูแลรักษา จัดการ เรื่องพิธีกรรมทาง
ศาสนา และจัดการปกครองดูแลชุมชน คณะบุคคลดังกล่าวนี้ประกอบด้วย อิหม่าม คอเต็บ
และบิหลั่น การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่เหล่านี้ตั้งแต่อิหม่ามเป็นต้น ต้องมาจากการเลือกตั้ง
การเลือกตั้ง การแต่งตั้ง คณะบุคคลในชุมชนหรือกระทำการใด ๆ ก็ตามในสังคมต้องปฏิบัติ
ตามบทบัญญัติแห่งพระคัมภีร์กุรอาน ซึ่งได้วางหลักการไว้ ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่าง
เคร่งครัด ด้วยความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งบทบัญญัตินี้กล่าวมีการ
คำนึงถึงปัจจัยหลายประการ อาทิเช่น คำนึงถึงคุณสมบัติ คุณวุฒิ การเคารพนับถือ
ความยินยอมของประชาชนในชุมชนนั้น ๆ เป็นหลักสำคัญ คณะบุคคลดังกล่าวนี้มีอิหม่าม
เป็นผู้ปกครองสูงสุด ทั้งทางศาสนาและด้านการศึกษาและอื่น ๆ กล่าวคือ ในทางศาสนา
อิหม่ามต้องรับผิดชอบในการปฏิบัติพิธีกรรม ความประพาศิ ความเป็นอยู่ของประชาชนใน
ชุมชนนั้น ๆ ให้ถูกต้องตามบทบัญญัติแห่งพระคัมภีร์กุรอาน ซึ่งเป็นหลักในการปฏิบัติค่านี
การทุกสิ่งในสังคมมุสลิม นอกจากนี้อิหม่ามยังมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนอีกด้วย

¹ "ประกาศพระราชบัญญัติมัสยิดอิสลาม พ.ศ. 249๖" ราชกิจจานุเบกษาแผนก
กฤษฎีกา เล่ม 64 ตอนที่ 41 ลงวันที่ 2 กันยายน 249๖ หน้า 544

ในสังคมมุสลิมมีหลักการและการประกอบมัสลามะฮ์ของสังคมใหญ่ จักรวรรดิและสังคมการเมืองในแนวเดียวกันทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นชุมชนเล็ก ๆ หรือชุมชนใหญ่ ๆ ชาติใด ๆ ก็ตาม วิธีการอบรมในแต่ละสังคมอาจจะต่างกันไปบ้างทั้งนี้เพราะเพื่อปรับปรุงให้สอดคล้องกับท้องถิ่น แต่ก็เป็นส่วนเล็กน้อย แต่ในเรื่องหลักการแล้วมีเหมือนกันทั้งหมด หลักการที่สำคัญที่อบรมร่วมกันคือ บทบัญญัติของพระคัมภีร์กุรอาน ฮาดิษและซุนนะ การปฏิบัติและความเห็นของนักปราชญ์ในทางศาสนา¹

3.2.2 ศาสนพิธีกรรม

พระคัมภีร์กุรอานได้วางหลักการทางพิธีกรรมไว้อย่างมีระบบเกี่ยวกับคัมภีร์และมรดก เมื่อมุสลิมมีคัมภีร์ขึ้นก็จะมีกอลียะห์* ดำเนินการพิธีกรรมตามหลักการอิสลาม ในจังหวัดสตูลรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลาม พุทธศักราช 2489 ตามบทบัญญัติของพระราชบัญญัติฉบับนี้ ให้การวินิจฉัยชี้ขาดคดีแพ่งเกี่ยวกับเรื่องครอบครัวและมรดกของมุสลิมในจังหวัดสตูลที่มีคดีทั้งโจทก์และจำเลยที่เป็นมุสลิมให้ใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้แทนบทบัญญัติประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ให้มีคำไต่เบียติพิธีกรรมนั่งพิจารณาพร้อมด้วยผู้พิพากษาในศาลพิจารณาคดีชั้นศาล - คำวินิจฉัยของศาลไต่เบียติพิธีกรรมให้ถือว่าเป็นเด็ดขาด มุสลิมมีสิทธิเลือกมุสลิมแทน คัดเลือกชี้ขาดคดีของตนได้ เมื่อศาลไต่เบียติพิธีกรรมไม่อยู่ ฝ่ายละ 3 นาย² ศาลไต่เบียติพิธีกรรมเป็นข้าราชการฝ่ายตุลาการ ดังนั้นจึงมีการบรรจุแต่งตั้งทั้งตามพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พุทธศักราช 2497 ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดระเบียบการสมัคร การสอบ การบรรจุ

¹ เกษม รังสีโยกฤษฎ์ อิทธิพลของศาสนาอิสลามต่อการจัดการปกครองจังหวัดชายแดนภาคใต้ หน้า 67 - 68

* กอลียะห์ คือผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีตามหลักกฎหมายอิสลาม ซึ่งตรงกับคำว่า ศาลไต่เบียติพิธีกรรม

² พระราชบัญญัติว่าด้วยการใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล 2489" ราชกิจจานุเบกษาแผนกอาชญากรรม เล่ม 63 ตอนที่ 77 ลงวันที่ 3 ธันวาคม 2489 หน้า 634 - 636

แต่งตั้งคาโต๊ะยุติธรรม ตามคุณสมบัติแห่งพระราชบัญญัติฉบับนี้¹

ด้วยเหตุนี้การศาลยุติธรรมของไทยมุสลิมในจังหวัดสตูลจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับกับไทยมุสลิมในจังหวัดปัตตานี จังหวัดยะลา จังหวัดนราธิวาส การศาลยุติธรรมในลักษณะคดีแพ่งและมรดกนี้จึงต่างกับไทยมุสลิมทั่วไปที่อาศัยอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทั้งนี้เพราะว่าอนุโลมให้ไปตามหลักการยุติธรรมทางศาสนาอิสลาม ซึ่งประชากรจังหวัดชายแดนภาคใต้นับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก

3.3 ภาษาและขนบธรรมเนียมประเพณี

ประชากรจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการแต่งกายขนบธรรมเนียมประเพณีคล้ายคลึงกับประชากรของประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย ทั้งนี้เนื่องมาจากมีพื้นฐานความเป็นมาในอียิปต์ ตลอดจนมีศาสนาร่วมกัน แต่ก็มีลักษณะบางอย่างที่จังหวัดสตูลมีต่างไปจากจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และต่างไปจากประชากรในประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย กล่าวคือ ประชากรจังหวัดสตูลที่เป็นไทยมุสลิมใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวัน ประมาณร้อยละ 90² ส่วนจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส และรัฐเคดะห์ รัฐเปอรลิส ใช้ภาษามลายูในชีวิตประจำวัน

ในบทบัญญัติของพระคัมภีร์กุรอานได้วางหลักการในการดำเนินชีวิตของมุสลิมทุกคนไว้อย่างแน่นอนและรัดกุม กล่าวไว้ว่าเป็นธรรมเนียมแห่งชาติของมุสลิมทุกคนที่ต้องประพฤติปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พิธีกรรมทางศาสนาที่ควรประพฤติปฏิบัติตั้งแต่แรกเกิดจนถึงแก่กรรม กล่าวได้ว่าทุกขั้นตอนของชีวิต ดังนั้นพิธีกรรมทางศาสนาจึงเป็นข้อเกิดแห่งขนบธรรมเนียม

¹พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ร.บ. 2497" ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย เล่ม 71 ตอนที่ 68 ลงวันที่ 26 ตุลาคม 2497 หน้า 1573

²ซัจกัภ บุษพัณณ์ ไทยมุสลิม หน้า 39

ประเพณี ซึ่งชนบทรอบนิยมประเพณีของมุสลิมทั่วโลกไม่ว่าจะเป็นชาติใดก็ตามมีลักษณะที่คล้ายหรือเหมือนกัน ด้วยเหตุนี้ไทยมุสลิม และชาวมาเลย์จึงมีชนบทรอบนิยมประเพณีที่เหมือนกัน

จากการศึกษาสภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม การเมือง การปกครอง กล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างประชากรในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และประชากรในรัฐเคดาห์ รัฐเปอรลิส และรัฐอื่นในประเทศมาเลเซีย มีความสัมพันธ์กับจังหวัดสตูลเพียงลักษณะเดียวที่เหมือนกัน คือ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามร่วมกัน ทั้งนี้จากการศึกษาดังกล่าวจังหวัดสตูลมีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้ต่างไปจากจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส กล่าวคือ

ประการแรก สภาพภูมิศาสตร์ จังหวัดสตูลกับจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสที่ตั้งทางภูมิศาสตร์แยกจากกันเด็ดขาด ภูมิประเทศเป็นเครื่องกีดขวางตามธรรมชาติอีกประเทศหนึ่งคือ มีทิวเขาระหว่างรัฐเปอรลิสกับจังหวัดสตูล และภูมิประเทศที่การคมนาคมลำบากในอดีตระหว่างจังหวัดพัทลุง และสงขลา ทำให้ประชากรจังหวัดสตูลได้พบปะสังสรรค์กับประชากรตามจังหวัดต่าง ๆ ทางฝั่งทะเลตะวันตก ซึ่งพูดภาษาไทย เช่นเดียวกันตลอดมา

ประการที่ 2 ประวัติศาสตร์ความเป็นมาต่างกับจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส กล่าวคือ ทั้งสามจังหวัดนั้นเคยเป็นเมืองของมณฑลปัตตานี แต่ส่วนจังหวัดสตูล เป็นเมืองในมณฑลไทรบุรี

ประการที่ 3 ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน ประชากรในจังหวัดสตูลใช้ภาษาไทยเกือบทั้งหมด สามารถพูดอ่านเขียนได้มากกว่าประชากรในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส แม้ว่าประชากรของจังหวัดสตูลในบางตำบลยังคงใช้ภาษามาเลย์ในชีวิตประจำวัน แต่เป็นภาษามาเลย์กลาง ซึ่งเหมือนกันภาษาที่ใช้ในรัฐเคดาห์และรัฐเปอรลิส ต่างไปจากภาษามาเลย์ที่ประชากรในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาสใช้ อันเหมือนกับภาษามาเลย์ที่ใช้ในรัฐกลันตัน ประเทศสหพันธรัฐมาเลเซีย

ประการที่ 4 เกี่ยวกับเชื้อชาติของประชากร ตามหลักฐานเท่าที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ประชากรในจังหวัดสุลต่านมีเชื้อชาติไทยเหมือนกับประชากรไทยโดยทั่วไปในภาคใต้ แต่ได้เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม เรียบกลุ่มคนไทยเหล่านี้ว่าพวกสัมสาม¹ แม้จะนับถือศาสนาอิสลามก็ตาม แต่ยังคงใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวันเช่นคนไทยทั่วไป ดังนั้นประชากรจังหวัดสุลต่านส่วนใหญ่ที่เป็นไทยมุสลิมจึงมิใช่ชาวมลายู แต่ประชากรส่วนใหญ่ในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ซึ่งมีเชื้อชาติเป็นชาวมลายู และนับถือศาสนาอิสลาม ซึ่งทั้งประชากรในจังหวัดสุลต่านและในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ต่างก็เป็นพลเมืองของประเทศไทย ต่างเป็นไทยมุสลิมเช่นเดียวกัน

ผลจากความแตกต่างดังกล่าวมาทั้ง 4 ประการนี้ ทำให้จังหวัดสุลต่านไม่ค่อยจะมีปัญหาทางด้านการปกครอง ปัญหาทางด้านการเมือง ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการซึ่งส่วนมากเป็นไทยพุทธกับประชากรที่เป็นไทยมุสลิม ดังที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส จังหวัดสุลต่านจะมีปัญหบ้างก็เป็นปัญหาเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นกับจังหวัดอื่นทั่วประเทศไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.21/6

ลัทธิ อธิปไตย ของไทยกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก
ในคาบสมุทรมลายู ก่อน พ.ศ. 2442

1. อธิปไตยเหนือดินแดนคาบสมุทรมลายู

1.1 ที่มาและลัทธิของไทย

พื้นที่ส่วนใหญ่ของคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะทางตอนบนของคาบสมุทร เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย ดินแดนคาบสมุทรมลายูของไทยนี้ประกอบไปด้วยเมืองต่าง ๆ ทั่ว 2 ประเทศ คือ บรรดาเมืองที่มีพลเมืองอาศัยเป็นชนชาติไทย เป็นส่วนใหญ่ เริ่มจากเมืองประจวบคีรีขันธ์ ต่อเนื่องลงไปจนจดเมืองสงขลาและเมือง นครศรีธรรมราช และบรรดาเมืองที่มีพลเมืองอาศัยส่วนใหญ่เป็นชนชาติมาเลย์ ซึ่งอยู่ ต่อดลงไปจากเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองทั้ง 2 ประเทศนี้มีลักษณะ แตกต่างกันในด้าน เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม กล่าวคือ บรรดาเมืองไทย นั้นมีพลเมืองเป็นคนไทย มีภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมเช่นเดียวกันกับเมืองไทยส่วนมาก ในพระราชอาณาจักร คือ นับถือศาสนาพุทธ ใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวัน มีวัฒนธรรม แบบสังคมชาวพุทธทั่วไป แต่ในบรรดาเมืองมลายูของไทยนั้นพลเมืองเป็นคนมาเลย์ มีภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมต่างไปจากพลเมืองของเมืองในพระราชอาณาจักรโดยทั่วไป คือ นับถือศาสนาอิสลาม ใช้ภาษามาเลย์ในชีวิตประจำวัน มีวัฒนธรรมแบบมาเลย์อิสลาม ซึ่งต่างไปจากคนไทยในภาคใต้ทั่วไป การเรียกชื่อดินแดนของไทยในคาบสมุทรมลายูนี

* ภาษาที่ใช้ในเมืองปัตตานี เมืองยะลา เมืองรามันห์ เมืองระแงะ เมืองสาบบุรี เมืองยี่ริง เมืองหนองจิก และเมืองกันตัน เป็นภาษามาเลย์ท้องถิ่น ส่วนภาษาที่ใช้ ในเมืองไทรบุรี เมืองบิลิต และบางส่วนของเมืองสตูล เป็นภาษามาเลย์กลาง ซึ่งมีความแตกต่างกันมากพอสมควร

ลักษณะภูมิศาสตร์กายภาพอิทธิพลอยู่มาก กล่าวคือ บรรดาหัวเมืองไทยที่อยู่ด้านฝั่งทะเลตะวันออกของคาบสมุทร หรือทางบริเวณอ่าวไทย เรียกว่า หัวเมืองฝั่งทะเลตะวันออก หรือหัวเมืองปักษ์ใต้ ประกอบด้วยเมืองชุมพร หลังสวน ไชยา กาดจนดิษฐ์ สงขลา นครศรีธรรมราช และเมืองพัทลุง บรรดาเมืองที่ตั้งอยู่ทางด้านฝั่งทะเลตะวันตกของคาบสมุทรหรือทางบริเวณอ่าวเบงกอล เรียกว่าหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ประกอบด้วยเมืองตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า พังงา ระนอง ภูเก็ต กระบี่ และเมืองตรัง

บรรดาเมืองมลายูนั้นถ้าตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกคาบสมุทรก็เรียก หัวเมืองมลายูตะวันออก ประกอบด้วยเมืองปัตตานี เมืองกลันตัน ตรังกานุ หากตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรก็เรียกว่า หัวเมืองมลายูตะวันตก ประกอบด้วยเมืองไทรบุรี เมืองเประ ทอมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรียกรวมบรรดาเมืองทั้ง 2 ประเภทนี้ว่า หัวเมืองปักษ์ใต้ และหัวเมืองมลายู บรรดาเมืองในคาบสมุทรมลายูของไทยทั้ง 2 ประเภทนี้ ไทยได้ครอบครองและมีอธิปไตยนั้นการได้มาต่างกันคือ

1.1.1 หัวเมืองไทย

ชนชาติไทยได้อาศัยทั้งหลักแหล่งอยู่ในคาบสมุทรมลายูมานานแล้ว ปรากฏว่าเมื่อครั้งสมัยกรุงสุโขทัยพ่อขุนรามคำแหงได้ทรงรวมเอาอาณาจักรนครศรีธรรมราชไว้ในอาณาเขตกรุงสุโขทัยสำเร็จ เมื่อ พ.ศ. 1837¹ ในครั้งนั้นปรากฏว่าพลเมืองส่วนใหญ่ของอาณาจักรนครศรีธรรมราชเป็นคนไทยเช่นสุโขทัย อาณาจักรนครศรีธรรมราชเป็นเมืองประเทศราชของกรุงสุโขทัย เคยได้รับอิสระในการจัดการปกครองภายใน และมีหน้าที่ปกครองบรรดาเมืองไทยในคาบสมุทรมลายู ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย²

¹ณรงค์ นันทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุเมธันยวินิตเป็นข้าหลวง (พ.ศ. 2439 - 2449) หน้า 12

²สุนทร หิรัตวงษ์ สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453
หน้า 44

ครั้นสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลางแห่งใหม่ของชนชาติไทย เมืองนครศรีธรรมราชได้ถูกกลอำนาจและฐานะลงจากเมืองประเทศราชเป็นเมืองพระยามหานคร มีฐานะเป็นหัวเมืองชั้นเอกทางเมืองปักษ์ใต้ ผู้ว่าราชการเมืองมีบรรดาศักดิ์เป็นที่เจ้าพระยา ทางกรุงศรีอยุธยาได้แต่งตั้งและส่งไปยังเมืองนครศรีธรรมราช¹ มีหลักฐานปรากฏว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาครั้ง พ.ศ. 1927 สมเด็จพระรามาธิบดีไชยชนะเมืองเชียงใหม่ ทางลานนาไทยใจกาตคั่นเลเมืองในลักษณะ "เทครัวอพยพหญิงชาย" ลงมายังกรุงศรีอยุธยา และไต่ส่งไปยังเมืองพัทลุง เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เพื่อเป็นการเพิ่มกำลังไพร่พลในบรรดาเมืองไทยในคาบสมุทรมลายู² หัวเมืองไทยในคาบสมุทรมลายูนี้ ชนชาติไทยได้ปกครองต่อเนื่องตลอดมาจนถึงปัจจุบัน เมืองนครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีฐานะและบทบาทสำคัญมากที่สุดในหัวเมืองปักษ์ใต้ของพระราชอาณาจักรไทย

1.1.2 หัวเมืองมลายู

บรรดาเมืองมลายูประกอบด้วย เมืองไทรบุรี ปัตตานี กลันตัน และเมืองตรังกานู น่าจะเป็นเมืองประเทศราชของไทยตลอดสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะว่าในรายงานของกัปตันเบอร์นี (Henry Bunoy) ใ้ข้ออ้างถึงบันทึกของทูตฝรั่งเศสครั้งสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า เมืองไทรบุรีและเมืองปัตตานีเป็นเมืองประเทศราชของไทย ซึ่งเป็นช่วงปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพม่าได้ยึดครองกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 2310 และปีเดียวกันนี้สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงยึดกรุงศรีอยุธยาคืนจากพม่าได้สำเร็จ ทรงพยายามรวบรวมคนไทยเพื่อตั้งเป็นราชอาณาจักรอีกครั้งหนึ่ง แต่เมื่อศูนย์กลางของไทยหมดไป หัวเมืองประเทศราชทางคาบสมุทรมลายูได้ตั้งตัวเป็นอิสระ และปฏิเสธศูนย์กลางแห่งใหม่

¹ องค์กร นันทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยพระยาสุมนัชนิธิ เป็นข้าหลวง พ.ศ. 2432 - 2440 หน้า 12

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขา หน้า 70

ของไทยที่กรุงธนบุรี¹ เมื่อพระเจ้าตากสินรวมหัวเมืองไทยทางคาบสมุทรมลายู ซึ่งมีศูนย์อำนาจอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชได้แล้ว ไม่ปรากฏว่าทรงรวมหัวเมืองมลายูประเทศราช เข้ามารวมกับศูนย์อำนาจใหม่แต่อย่างใด ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะว่าภารกิจในการสู้รบกับพม่าทางคาบสมุทรอันอาจมีความสำคัญยิ่งกว่าหัวเมืองมลายู ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่ชาตินิโคลาส (Francis Light) ชาวอังกฤษได้ตั้งศูนย์การค้า ณ เกาะปีนัง และจะขอเช่าเกาะนี้จากเจ้าเมืองไทรบุรี พระองค์คงจะไม่ต้องการทำสงครามกับอังกฤษได้ หากเกิดข้อพิพาทขึ้นเกี่ยวกับเมืองมลายู² เพราะฉะนั้นตลอดรัชสมัยของพระองค์มรคาเมืองมลายู ซึ่งเคยเป็นประเทศราชของไทยครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงมีอิสระจากราชอาณาจักรไทย³

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสมบัติต่อจากพระเจ้าตากสินมหาราช ศูนย์อำนาจแห่งใหม่ของไทยได้เปลี่ยนผู้นำและเปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ แต่กระนั้นก็ตามภารกิจในการสร้างพระราชอาณาจักรไทยยังคงไม่สำเร็จและมั่นคงพอ เพราะว่าพม่ายังไม่ละความประสงค์ที่จะครอบครองศูนย์อำนาจของไทย ซึ่งต่อมาเมื่อเจริญศึกพม่าครั้งสำคัญใน พ.ศ. 2328 แล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้รับสั่งให้สมเด็จพระราชวังบวรสุริยสิงหนาท มหาอุปราชเสด็จไปจัดการขับไล่พม่า ซึ่งได้ยึดครองหัวเมืองไทยทางคาบสมุทรมลายูตั้งแต่เมืองชุมพรลงไปจนถึงเมืองนครศรีธรรมราช⁴ เมื่อเจริญศึกทางคาบสมุทรมลายูแล้ว กรมพระราชวังบวรสุริยสิงหนาททรงมี

¹ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
หน้า 19

² เฉลิม อยู่เวียงชัย ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ หน้า 17

³ ทวีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ล.ก. หน้า 23

⁴ กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ฉบับหอสมุดแห่งชาติ หน้า 120

พระราชดำริถึงหัวเมืองมลายู ซึ่งเคยเป็นข้าขอบขัณฑสีมา เมื่อครั้งสมัยกรุงศรีอยุธยา แต่ได้ตั้งตัวเป็นอิสระจากไทยเนื่องจากไทยมีสงครามกับพม่าว่า เป็นโอกาสดีแล้วที่จะได้นำกลับมาไว้เป็นเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยา เพราะว่ามีกำลังกองทัพพร้อม หากไม่ยอมอ่อนน้อม ดังนั้นทรงมีรับสั่งกับเจ้าเมืองปัตตานีถึงสิทธิความเป็นเจ้าอธิราชเหนือหัวเมืองมลายูเหล่านี้ให้ยอมอ่อนน้อมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของไทยต่อไป แก่เจ้าเมืองปัตตานี ปฏิเสธจนยออำนาจแห่งใหม่ของไทย จึงมีรับสั่งให้จัดการยึดครองเมืองปัตตานีและได้ตามพระราชประสงค์ การที่ไทยมีกำลังที่เหนือกว่าปัตตานี เข้าทำสงครามเพื่อแย่งอำนาจ เป็นการคุกคามเมืองปัตตานีและผลได้รับเช่นนี้ บรรดาเจ้าเมืองมลายูอื่น ๆ มีความเกรงกลัว จึงทำให้เจ้าเมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน และเมืองตรังกานู ได้นำเครื่องบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อแสดงความอ่อนน้อมยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของพระราชอาณาจักรไทยถึงที่ทรงมีพระราชประสงค์¹

ลักษณะการครอบครองและการมีอธิปไตยเหนือเมืองมลายูทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ได้ต่างไปจากหัวเมืองประเทศราชทางลานนาไทย กล่าวคือหัวเมืองทางลานนาไทยมีความสมัครยินยอมพร้อมที่จะมาร่วมกับพระราชอาณาจักรไทย เพราะความเป็นชนชาติ ภาษา วัฒนธรรม และมีศาสนาว่าร่วมกันกับศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ แต่หัวเมืองมลายูนั้นยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาของพระราชอาณาจักรไทยเพราะความเกรงกลัวอำนาจยอมรับอำนาจเพราะความรำไรมากกว่าความสมัครใจ นอกจากนี้ยังมีองค์ประกอบอีกหลายประการคือ มีเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม และศาสนา ต่างไปจากกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของไทย ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวถึงความผูกพันกับศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ จึงต่างไปจากหัวเมืองทางลานนาไทย ทำให้ขอบเขตความภักดีต่อศูนย์กลางจึงมีจำกัด

¹ กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

เมื่อมีช่องโอกาส มักจะมีปฏิกริยาต่อต้านศูนย์อำนาจทันที หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า อำนาจหรืออริปไตยที่ไ้มาด้วยกาวังที่เหนียวกว่าไม่ถาวรจะกล่าวได้ว่าเป็นการมีอริปไตยที่แท้จริง

1.2 ลักษณะการปกครองหัวเมืองในอาณาจักรอยุธยา

ลักษณะการปกครองของพระราชอาณาจักรไทยสมัยก่อนการปฏิรูปการปกครองแบบมหาลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลักษณะการปกครองพระราชอาณาจักรมี 3 ลักษณะตามลำดับความสำคัญ คือ

1. เขตราชธานี เขตราชธานีนี้ประกอบด้วยหัวเมืองที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับเมืองหลวง เป็นเขตการปกครองที่มีความสำคัญมากที่สุดของพระราชอาณาจักร รัฐบาลกลาง ณ เมืองหลวงจัดการปกครองโดยตรง¹

2. เขตเมืองพระยามหานคร หรือเขตหัวเมืองชั้นนอก เป็นเมืองที่ตั้งอยู่ห่างจากเขตราชธานี มีฐานะเป็นเมืองชั้นเอก ชั้นโท และชั้นตรี ตามลำดับความสำคัญและขนาดของเมือง เมืองเหล่านี้มีหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ใกล้ ๆ ลักษณะเดียวกับเมืองหลวงในเขตราชธานี เมืองพระยามหานครอยู่ภายในการบังคับบัญชาของอัครมหาเสนาบดี และเสนาบดี ซึ่งมีกรมอยู่ในราชธานี กล่าวคือหัวเมืองฝ่ายเหนือ (ลานนาไทย และทางตะวันออกเฉียงเหนือ) สังกัดกรมมหาคไทย ซึ่งมีสมุหนายกเป็นผู้บังคับบัญชา หัวเมืองฝ่ายปักษ์ใต้และหัวเมืองมลายู สังกัดกรมพระกลาโหม มีสมุหพระกลาโหมบังคับบัญชา หัวเมืองบริเวณชายทะเล อ่าวไทย สังกัดกรมท่า มีเสนาบดีกรมพระคลังบังคับบัญชา อัครมหาเสนาบดีและเสนาบดีเจ้าสังกัด มีหน้าที่จัดการปกครองทุกอย่าง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถวัญราชานุภาพ "ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ" พื้นฐานอารยธรรมไทย : พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง หน้า 12

ภายในเมือง พระยามหานครไศย การดำเนินนโยบายการปกครอง ทำนุบำรุงบ้านเมือง ดูแลความสงบเรียบร้อย การเก็บภาษีอากร การศาลยุติธรรม กำลังไพร่พล ตลอดจน การเกณฑ์แรงงาน ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางกับหัวเมืองพระยามหานครคือการอาศัยซึ่งกันและกัน ในทางปฏิบัติแล้วหัวเมืองพระยามหานครต้องปฏิบัติตามนโยบาย ขนบธรรมเนียมประเพณี กฎหมาย ที่รัฐบาลกลางยินยอม และคงปฏิบัติตามคำสั่งจาก รัฐบาลทุกกรณี นอกจากนี้ยังมีหน้าที่เก็บส่งภาษีอากร เสี่ยงอากร กำลังคน ตามที่ รัฐบาลกลางต้องการ ในทางกลับกันรัฐบาลกลางมีหน้าที่ให้ความรู้ แนะนำ การแก้ปัญหา ที่เกิดขึ้นแก่เมืองพระยามหานคร และที่วาทที่สุดคือการให้ความปลอดภัยจากการคุกคามของ ราชอาณาจักรอื่นที่อยู่ใกล้เคียง¹

3. เขตเมืองประเทศราช เมืองประเทศราชเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ ห่างไกลจากเขตหัวเมืองพระยามหานครหรือเมืองชั้นนอกออกไป มีอาณาเขตคั่นกับอาณาจักร อื่น อยู่ห่างไกลจากเขตราชธานีและการคมนาคมติดต่อลำบากมาก เนื่องจากเป็นเมืองที่มี ประชากร จารึกประเพณี วัฒนธรรมหรือบางเมืองมีกาลนาที่ต่างไปจากบรรดาเมืองไทย โดยทั่วไป รัฐบาลกลางให้อำนาจแก่เจ้านายของชาตินั้น ๆ มีอิสระในการจัดการปกครอง ภายในตามจารึกประเพณีของชาตินั้น ๆ แต่ละขณะเดียวกันต้องมีพันธสัญญาต้องพึงปฏิบัติต่อรัฐบาล กลางที่ตั้งอยู่ในเขตราชธานี กล่าวคือ เจ้ามืองประเทศราชต้องเฝ้ารับการรับสั่ง การแต่งตั้ง จากพระมหากษัตริย์ไทย และต้องจัดส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการ เพื่อ แสดงถึงลักษณะความเป็นเมืองประเทศราชต่อพระมหากษัตริย์ไทยตามจำนวนและระยะเวลา ที่กำหนดทุก ๆ 3 ปี²

¹ เกอกูล ยืนยงฉันทน์ การพัฒนารัฐบาลกลางในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภา 38

² สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาถนอมพิทยาลักษณ์ "ลักษณะการปกครอง ประเทศสยามแต่โบราณ" พินฐานอารยธรรมไทย : ทัศนะทางประวัติศาสตร์ สังคม และการเมือง หน้า 12

การปกครองหัวเมืองในคาบสมุทรมลายูนั้น รัฐบาลกลางจัดการปกครองหัวเมืองไทยแบบเมืองพระยามหานครหรือเมืองชั้นนอก มีเมืองนครศรีธรรมราชมีฐานะเมืองชั้นเอก และเมืองสงขลามีฐานะเมืองชั้นโท เป็นเมืองที่สำคัญในคาบสมุทรมลายูของไทย ส่วนหัวเมืองมลายูของไทยนั้นรัฐบาลกลางจัดการปกครองแบบเมืองประเทศราช ขึ้นกับกรมพระกลาโหม มีสมุหพระกลาโหมเป็นผู้บังคับบัญชา และมอบให้เมืองนครศรีธรรมราชและเมืองสงขลาควบคุมดูแล

1.2.1 หัวเมืองไทย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นถึงก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้จัดการปกครองหัวเมืองไทยตามลำดับดังต่อไปนี้

หัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกจัดการปกครองตามนโยบายของรัฐบาลกลาง เนื่องจากแต่ละเมืองแยกไปขึ้นกับเมืองใหญ่ ๆ ทางฝั่งทะเลตะวันออกต่างกัน และบางเมืองเพิ่งตั้งขึ้นใหม่ในเวลาต่อมา เมืองกระบี่ ระนอง ขึ้นกับเมืองชุมพร เมืองกลาง ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง เมืองตรัง ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช เมืองปะเหลียนขึ้นกับเมืองพัทลุง ส่วนเมืองภูเก็ต พังงา กระบี่ ตั้งขึ้นใหม่ เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า พระเจ้าอยู่หัวเมืองเหล่านี้ จึงได้ปกครองโดยตรงจากรัฐบาลกลาง จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมืองกลางลดความสำคัญลง มีเมืองภูเก็ต พังงา เพิ่มความสำคัญมากขึ้น และในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สภาพการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น มีผลทำให้เมืองระนองและเมืองภูเก็ตกลายเป็นศูนย์กลางทางการปกครองและทางเศรษฐกิจในหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก การปกครองหัวเมืองเหล่านี้จัดแบบเมืองพระยามหานคร ได้จัดลำดับความสำคัญของเมืองเป็น เมืองชั้นโท ชั้นตรี และชั้นจัตวา เมืองภูเก็ตมีฐานะเป็นเมืองชั้นโท มีเมืองกลางเป็นเมืองชั้น ระเบียบการปกครอง การศาลยุติธรรม การภาษีอากร และอื่น ๆ เป็นแบบเดียวกับเมืองพระยามหานคร

ทั่วไปของพระราชอาณาจักร เมืองฝั่งทะเลตะวันตกอยู่ในบังคับบัญชาสมุทรพระกลาโหม¹

หัวเมืองไทยทางฝั่งทะเลตะวันออกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองนครศรีธรรมราช มีฐานะเป็นเมืองชั้นเอก มีความสำคัญมาก เพราะได้รับมอบหมาย ให้ความคุ้มครองหัวเมืองไทยที่อยู่ทางฝั่งตะวันตก และฝั่งตะวันออก รวมทั้งหัวเมืองมลายู ควบ เมืองนครศรีธรรมราชจึงมีบทบาทที่สำคัญมากที่สุด ในหัวเมืองมลายูสมุทรของไทย²

หัวเมืองในคาบสมุทรฉะเชิงเทราที่เป็นหัวเมืองไทย รัฐบาลกลางได้พยายาม ขยายอำนาจการปกครองให้รัดกุมมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นตามโอกาส และเวลาตามลำดับ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลางของไทย ตลอดมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในที่สุด ได้ปกครองแบบหัวเมืองพระยาพานคร ซึ่งมีขนบธรรมเนียมจารีต การปกครอง การศาล- ยุติธรรม และการภาษีอากร ได้เหมือนกับหัวเมืองในพระราชอาณาจักรส่วนใหญ่ เหตุผลที่ ลามารถขยายอำนาจการปกครองได้สำเร็จนั้นมีหลายประการ แต่ที่มีลักษณะเด่นมากที่สุดคือ พลเมืองที่อาศัยในหัวเมืองไทยส่วนใหญ่เป็นชนชาติไทย มีภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และศาสนาเหมือนกับคนไทยที่ศูนย์กลาง ณ กรุงราชธานี ดังนั้นความสำนึก ในความเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยจึงมีมาก และมีผลให้รัฐบาลกลางปกครองได้ อย่างมีประสิทธิภาพมั่นคงมากกว่าเมืองมลายู

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะเวลาที่ อังกฤษซึ่งเป็นชาติมหาอำนาจตะวันตกได้ครอบครองหัวเมืองมลายูส่วนที่ไม่ใช่ของไทย ควบเหตุนี้

¹สุนทร หิรัญวงษ์ สถานการณ์ในช่วงสมัยปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2434 - 2453 หน้า 20 - 24

²ณรงค์ นุ่นทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยา สุขุมณีนวิทย์เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล (พ.ศ. 2439 - 2449) หน้า 13

จึงมีพระมณเฑียรประดิษฐ์กับเมืองมลายูของไทย ในแง่หนึ่งคาบสมุทรมลายูได้ทวีความสำคัญยิ่งขึ้นทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และยุทธศาสตร์ อังการณจึงมีนโยบายสะกดกันไม่ให้มหาอาณาจักรเข้าไปมีผลประโยชน์ในคาบสมุทรมลายู ประกอบกับข้าราชการอังกฤษที่สเตอร์ส เสด็จเตลเมนต์ มีนโยบายผนวกดินแดนของไทยในคาบสมุทรมลายู รัฐบาลกลางจึงวิตกในสภาพการดังกล่าว จึงมีนโยบายปฏิรูปการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ให้มีประสิทธิภาพมั่นคง มีแบบแผนการปกครอง ซึ่งจะนำความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับ เมืองมลายูในบังคับอังกฤษ ซึ่งจะเป็นการป้องกันไม่ให้ข้าราชการอังกฤษที่สเตอร์ส เสด็จเตลเมนต์แทรกแซงได้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยขณะนั้น จัดการแก้ไขการปกครองโดยวิธีส่วน ซึ่งกรมหมื่นดำรงราชานุภาพได้จัดการปกครองตนเองพระราชดำริห์ด้วยประการจัดปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเป็นการรวมอำนาจเข้าส่วนกลาง ใ้แบ่งเป็น 3 มณฑลคือ หัวเมืองไทยทางฝั่งทะเลตะวันตก รวมตั้งเป็นมณฑลภูเก็ต ใน พ.ศ. 2435 มีเมืองภูเก็ตเป็นที่ตั้งมณฑล หัวเมืองทางฝั่งทะเลตะวันออกได้รวมเมืองชุมพร เมืองไชยา เมืองหลังสวน และเมืองกาญจนบุรี เป็นมณฑลชุมพร มีเมืองชุมพรเป็นที่ตั้งมณฑล รวมเมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา และเมืองพัทลุง เป็นมณฑลนครศรีธรรมราช ในปี 2439 มีเมืองสงขลาเป็นที่ตั้งมณฑล²

1.2.2 หัวเมืองมลายู

การจัดการปกครองหัวเมืองมลายูของไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีลักษณะและหลักการ เช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยา กล่าวคือ จัดการปกครองแบบเมือง

¹พรศักดิ์ นุ่นทอง การปฏิรูปการปกครองมณฑลนครศรีธรรมราช ในสมัยพระยาสุชนมัยวิจิตรเป็นข้าหลวง (พ.ศ. 2439 - 2449) หน้า 3

²จักรกฤษณ์ แร่นิตยคุณ การสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย หน้า 172

ประเทศราช ทั้งนี้เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ตั้งอยู่ไกลจากศูนย์กลางการปกครอง
หัวเมืองมลายูและรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ มีพันธสัญญาซึ่งกันและกัน แต่ละฝ่ายต่างมี
หน้าที่ปฏิบัติตามพันธสัญญาต่อกันฝ่ายหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

หน้าที่ของรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ จึงปฏิบัติต่อหัวเมืองมลายู

ในฐานะเป็นเจ้าอธิราช

1. การตั้งเจ้าเมืองมลายู ในเมืองที่เจ้าเมืองคนเดิมถึง
แก่กรรม เพื่อแสดงถึงการยอมรับว่าอนุชาให้จัดการปกครองภายในเมืองได้อย่างถูกต้อง
พร้อมทั้งพระราชทานยศบรรดาศักดิ์ ชั้นสัญญาบัตร เป็นที่พระยาเมืองและผู้ชายราชการ
เมือง¹
2. การให้ความคุ้มครอง และป้องกันอันตรายที่เกิดจากการ
คุกคามของมหาอำนาจอื่น²
3. การแนะนำช่วยเหลือในการปกครองภายในเมื่อคราว
จำเป็น ตลอดจนให้การช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ที่เมืองประเทศราชร้องขอ เช่น ทางการเงิน
เป็นต้น³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุคพิเศษเล่ม 20
ร่างหนังสือท้องตรา เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงพระเกษม-
ไทรสถลบุรินทร์ ผู้รักษาเมืองไทรบุรี ลงวัน ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ศ. 1241 หน้า

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.223/5
ท้องตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงพระยานครศรีธรรมราช
ลงวันที่ 7 ¹⁴/₉ ค่ำ ปีมะเสง อิศว จ.ศ. 1205

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/2
พระยาพิพิธโยธา ข้าราชการราชการหัวเมืองตะวันตก กราบทูลกรมหมื่นลอมมทอมรพันธ์
เมืองภูเก็ตที่ 52/817 ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน ร.ศ. 111

4. พระมหากษัตริย์ไทยทรงพระราชทานเงินตราและสิ่งของตอบแทนเมื่อถึงคราวกำหนดที่เมืองประเทศราชให้นำดอกไม้เงินดอกไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวาย ณ กรุงเทพฯ¹

5. เป็นตุลาการ เมื่อเกิดการขัดแย้งระหว่างพระยาเมืองกับพระยาเมืองหรือพระยาเมืองกับกษัตริย์แห่งศรีหะวันกรมการ²

หน้าที่ตามพันธสัญญาที่เมืองมลายูประเทศราชต้องปฏิบัติต่อรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ในฐานะเป็นข้าขอชักตีสมา

1. ปกครองบ้านเมืองให้มีความเจริญ สงบ ความแบนแผน ที่รัฐบาลกลางต้องการ และปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลทุกกรณีเมื่อได้รับ³

2. จัดส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่ม 8 หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงพระยาอภัยนุราชชาติรายาฯ พระยาสุล ลงวัน 4 $\frac{1}{11}$ 10 ค่ำ จ.ศ. 1235 หน้า 196 - 199

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.12/4 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม ร. ที่ $\frac{299}{43}$ ลงวันที่ 2 $\frac{11}{11}$ 3 ค่ำ ปีมะเส็งตรีศก จ.ศ. 1243

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่ม 3 หนังสือพระยาฤทธิสงครามรามาธิบดีฯ พระยาไทรบุรี กราบบังคมทูล เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม ลงวันที่ 7 $\frac{1}{8}$ 10 ค่ำ ปีมะเมียไทยศก หน้า 114 - 115

ตามกำหนดและประเภท ชนิด ทุก ๆ สามปี¹

3. ให้ความร่วมมือทุกกรณีเมื่อรัฐบาลกลางต้องการ อาทียามสงคราม หรือยามเกิดกบฏยุ่งยาก ต้องช่วยกันกำลังพล เสบียงอาหาร เป็นต้น²

รัฐบาลกลางจัดการปกครองหัวเมืองมลายูทางวอรัม กล่าวคือได้มอบหน้าที่ควบคุมดูแลให้กับหัวเมืองชั้นเอกและชั้นโท แต่อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของอัครมหาเสนาบดี กรมพระกลาโหม ซึ่งรับสนองพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ไทย เมืองเอกทางภาคใต้คือเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า ในระหว่าง พ.ศ. 2332 - 2334 พระยาปัตตานีตั้งตัวเป็นอิสระ ปฏิเสธอำนาจของรัฐบาลกลาง และไต่ยกกองทัพมาตีเมืองสงขลาอันเป็นหัวเมืองไทย ขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชขณะนั้น เจ้าพระยาณรงค์บุรีศรีธรรมราช (พัน) และพระยาสงขลา (บุญชัย) ได้ทำการต้านทานจนแตกง่ายไป พระยาสงขลา (บุญชัย) ได้นำกองทัพติดตามจนตีเมืองปัตตานีได้คืนมาเช่นเดิม ในเหตุการณ์ครั้งนี้ทางรัฐบาลกลางได้พิจารณาถึงลักษณะการควบคุมดูแลเมืองมลายูใหม่ เพราะการที่มอบอำนาจและหน้าที่ให้เมืองนครศรีธรรมราช

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดกลาโหม รัชกาลที่ 5 เล่ม 8 หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงเจ้าพระยาวิสุทธิสงครามราชภักดีฯ เจ้าพระยาไทรบุรี ลงวัน 4 $\frac{1}{11}$ 10 ค่ำ จ.ศ. 1235 หน้า 271 - 295

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษเล่ม 20 ร่างหนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหมถึง พระยาเกษกรไทรสถลบุรินทร์รักษาเมืองไทรบุรี ลงวัน $\frac{1}{11}$ ค่ำ ปีมะเส็งเอกศก จ.ศ. 1241 หน้า 64 - 69

ควบคุมเมืองมลายูทั้งหมดเป็นการระหม่าที่หนักมาก เพราะขณะเดียวกันเมืองนครศรีธรรมราช
ยังควบคุมดูแลหัวเมืองไทยด้วย ขณะนั้นอังกฤษได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี
มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้การที่รัฐบาลกลางมอบอำนาจให้เมืองเอก ซึ่งอยู่ทางส่วนภูมิภาค
มากเช่นนี้ อาจจะก่อให้เกิดความวุ่นวายในการที่รัฐบาลกลางจะบังคับบัญชาได้

เมื่อพระยาสงขลา (บุญชู) ได้แสดงความสามารถเช่นนี้จึงเป็น
โอกาสเหมาะ รัฐบาลกลางจึงได้ยกฐานะเมืองสงขลาเป็นเมืองชั้นโท ขึ้นตรงต่อรัฐบาล-
กลาง เช่นเดียวกับเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อให้มีหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองมลายูได้มี
ประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น จึงโอนหัวเมืองมลายูตะวันออก ได้แก่ เมืองปัตตานี เมืองกลันตัน
เมืองตรังกานู มาอยู่ในการควบคุมดูแลของเมืองสงขลา เนื่องจากเมืองปัตตานีมีขนาดใหญ่
และมีกำลังมาก รัฐบาลกลางจึงได้โยกย้ายแบ่งแยกแล้วปกครอง คือ แบ่งเมืองปัตตานีออกเป็น
7 เมืองเล็ก ๆ ให้มีการปกครองเป็นอิสระต่อกัน มีฐานะเท่ากัน ได้แก่เมืองปัตตานี เมือง
หนองจิก เมืองสายบุรี เมืองรามันห์ เมืองยี่ริง เมืองระแงะ และเมืองยะลา¹
ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชยังคงรับผิดชอบควบคุมดูแลเมืองมลายูตะวันตกคือ เมืองไทรบุรี
และต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2357 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้โปรดเกล้าฯ ให้เมือง
กลันตันมาอยู่ในการควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชตามเดิม²

หน้าที่ของเมืองเอกในการควบคุมดูแลเมืองมลายูในสมัยกรุงรัตน-
โกสินทร์ ถึงก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ กรมศิลปากร กระทรวง วัฒนธรรม กรุงเทพมหานคร โกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ
รัชกาลที่ 1 - 2 หน้า 457 - 459

² ฐ. หน้า 538

1. การควบคุมดูแลให้เมืองมลายูประเทศราชที่อยู่ในความ
รับผิดชอบปฏิบัติความพันธุรักษาตัวรัฐบาลกลาง กล่าวคือ เมื่อถึงกำหนดเวลาที่เมือง
ประเทศราชแสดงความเป็นข้าวยกยอต่อเสนาบดี กว่การจัดง่ดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
เครื่องราชบรรณาการ เมืองประเทศราชจะมอบให้ศรีตะวัน กรมการควบคุมมายังเมือง
เมืองเอกที่มีหน้าที่ควบคุมดูแล ๆ จะแต่งตั้งให้กรมการไปตรวจสอบให้ครบตามจำนวนที่กำหนด
แล้วจึงแต่งตั้งให้กรมการพร้อมกับลาว ควบคุมไปกับศรีตะวัน กรมการนำลงรัฐบาลกลางที่
กรุงเทพฯ เพื่อทูลเกล้าฯ ถวายพระมหากษัตริย์ไทย อาทิเช่น เจ้าพระยาไทรบุรี
เมืองไทรบุรีแต่งตั้งกรมการนำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการให้ครบตาม
จำนวนตามเวลาที่กำหนด ลงมายังเมืองนครศรีธรรมราช เจ้าพระยานครศรีธรรมราช
แต่งตั้งให้กรมการเมืองตรวจตรา เมื่อครบถูกต้องตามจำนวนทุกประการแล้ว จึงแต่งตั้งให้
กรมการเมืองนครศรีธรรมราชและความเขามากับศรีตะวันกรมการเมืองไทรบุรี เพื่อนำ
ทูลเกล้าฯ พระมหากษัตริย์ไทย¹

2. การกักเตือนเมืองประเทศราชให้ปฏิบัติตามพันธสัญญาที่มีต่อ
รัฐบาลกลาง เมื่อถึงกำหนดเวลาแสดงความเป็นข้าวยกยอต่อเสนาบดี ส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง
เครื่องราชบรรณาการ หากว่าประเทศราชเมืองใดในความรับผิดชอบแสดงอาการผิดเบื้อน
หรืออาการปฏิเสธ เป็นสิ่งที่เป็นลักษณะก่อการกบฏต่อรัฐบาลกลาง หัวเมืองเอกควรรายงาน
ให้เมืองหลวงทราบทันที พร้อมทั้งเตรียมกองทัพเพื่อจัดการปราบปรามให้ยอมอ่อนน้อมปฏิบัติต่อ
รัฐบาลกลางเช่นเดิม อาทิเช่น ใน พ.ศ. 2364 ปราบกบฏฐานันท์เจ้าว่า เจ้าพระยาไทรบุรี
(ตนกูปะแงรัน) ได้คบคิดกบฏมา ซึ่งเป็นศัตรูของไทย มีแผนการจะร่วมกันจะหาสงครามกับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 อนุชกลาโหม
รัชกาลที่ 5 เล่ม 8 หนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีที่กรมพระกลาโหม ถึง
เจ้าพระยาภูธสงครามรามภักดี เจ้าพระยาไทรบุรี ลงวัน 4 $\frac{1}{11}$ 10 ค่ำ จ.ศ.
1235 หน้า 201 - 205

รัฐบาลกลาง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีรับสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรี เข้ามาเฝ้าที่กรุงเทพฯ แก่เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ยอมเข้ามาตามรับสั่ง และเมื่อถึงกำหนดส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เรื่องราชบรรณาการ ก็ไม่ยอมปฏิบัติตามพันธสัญญาเหมือนครั้งก่อน ๆ ต่อ รัฐบาลกลาง จึงมีพระบรมราชโองการสั่งให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) เกณฑ์กำลังคน เมืองนครศรีธรรมราช เมืองไชยา เมืองสงขลา เมืองพัทลุง จัดเป็นทัพใหญ่ทำการปราบปรามเจ้าพระยาไทรบุรี เพื่อให้ยอมอ่อนน้อม ยอมเป็นข้าขอบขัณฑสีมาเหมือนเดิม ซึ่งพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ปฏิบัติการกิจได้สำเร็จ เจ้าพระยาไทรบุรี หลบหนีไปอาศัยอยู่ ณ เมืองบึงในเขตแดนของบริบริตวินเคียตะวันออกของอังกฤษ¹

3. การจัดการเลือกสรรบุคคลที่มีความเหมาะสมเข้าดำรงตำแหน่งพระยาเมืองเมื่อพระยาเมืองได้ถึงแก่กรรม รวมทั้งผู้ที่จะเป็นผู้ช่วยราชการเมืองด้วย หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ ต้องเป็นผู้ที่มีเชื้อสายพระยาเมืองคนเดิม มีความภักดีต่อรัฐบาลกลาง เมื่อได้แล้วเจ้าเมืองที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองมลายูนำเข้ามาเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาทพระมหากษัตริย์ไทย ณ กรุงเทพฯ เพื่อทรงมีพระราชพิธีโปรดเกล้าฯ ดำรงตำแหน่ง บรรดาศักดิ์ ชั้นสัญญาบัตร เป็นพระยาเมือง และผู้ช่วยราชการเมืองต่อไป เช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาไทรบุรี (ตัญญาธิ) ถึงแก่กรรม เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อยกลาง) โอนำคนภูมิมัด และคนภูมูโงะ เข้ามายังกรุงเทพฯ เพื่อเฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท เพื่อกราบทูลขอโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นพระยาเมืองและผู้ช่วยราชการเมือง ตามยศ ศักดิ์ที่เหมาะสม²

¹ กองกฎหมายเทศาภิบาล กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.13/6
ตำแหน่งเชื้อพระยาอุทธรังกร วามภักดี พระยาไทรบุรี กราบทูล กรมหลวง
เทววงษ์โรปกการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ลงวันที่ 30 ยามะเคเนอาเกร์
 ศักราชแฉก 1308

² ศึกษาภักดีพานิช พงศาวดารเมืองไทรบุรี เล่ม 2 หน้า 272

4. การปฏิบัติตามพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ไทย

เมื่อรัฐบาลกลางมีอำนาจการ หรือมีนโยบายการปกครองท้องถิ่นมลายู นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นตุลาการ เมื่อมีคดีเกิดขึ้นระหว่างพระยาเมืองกับพระยาเมือง หรือพระยาเมืองกับบรรดาญาติพี่น้อง หรือพระยาเมืองกับเจ้าเมืองอื่นที่ไม่ได้อยู่ในอำนาจไทยอาทิเช่น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าเมืองปึงบังกับจะเอาพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำเกรียน พระยาไทรบุรี (คนกูดาวิ) มีรายงานมาถึง พระยานครศรีธรรมราช กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดี ที่สมุหพระกลาโหม มีคำสั่งให้พระยานครศรีธรรมราชตอบชี้แจงเกี่ยวกับที่เกรียนนี้ให้พระยาไทรบุรีทราบว่าเป็นบริเวณพื้นที่เกรียนนั้นอังกฤษจะอ้างสนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ. 2369 ไม่ได้ เพราะว่าในสนธิสัญญานั้นไม่ได้กล่าวเกี่ยวกับที่เกรียนเลย ให้พระยานครศรีธรรมราชคัดสำเนาสนธิสัญญาเบอร์นี เฉพาะมาตรา 14 ส่งไปชี้แจงให้พระยาไทรบุรีทราบและเข้าใจ¹

1.3 นโยบายการจัดการปกครองหัวเมืองมลายูตะวันตก

1.3.1 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า นโยบายการจัดการปกครองเมืองไทรบุรีคงดำเนินไปในลักษณะการปกครองหัวเมืองประเทศราชทุกประการ กล่าวคือเมืองไทรบุรีปฏิบัติตามพันธสัญญาที่มีกับรัฐบาลกลางทุกประการ ครั้นใน พ.ศ. 2352 พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัฐบาลกลางทราบถึงพฤติกรรมของพระยาไทรบุรี (คนกูปะแวงวัน) ดำเนินการเพื่อแสวงหาแนวทางเป็นอิสระจากรัฐบาลไทย มีหลักฐาน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22ง/5

สำเนาหนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงพระยานครศรีธรรมราช

ลงวัน 7 + 5 ค่ำ จ.ศ. 1209

บางประการแสดงถึงความร่วมมือกันพม่า เมื่อครั้งพม่ายึดครองเมืองกลาง เมื่อพม่า
ได้แตกพ่ายไป รัฐบาลกลางได้แสวงหาวิธีการรวบรวมเมืองไทรบุรีให้มากยิ่งขึ้น โดยการ
สร้างความใกล้ชิดระหว่างรัฐบาลกลางกับพระเจ้าเมืองไทรบุรี ดังนั้นใน พ.ศ. 2355
รัฐบาลกลางมีคำสั่งให้พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ซึ่งมีกำหนดการจะเข้ามา
เฝ้าทอดลอง ณ กรุงพิเศษ ให้พยายามชักชวนพระยาไทรบุรีเข้ามาช่วย แต่ไม่เป็น
ผลสำเร็จ ในปีต่อมาพระยาไทรบุรีจึงได้ส่งบุตรชายเข้ามาเฝ้าที่กรุงเทพฯ แทน
รัฐบาลกลางแสดงความประสงค์ถึงความต้องการเมืองแปะ และมีคำสั่งให้พระยาไทรบุรี
จัดการนาม เป็นเมืองประเทศราชของราชอาณาจักรไทย ซึ่งพระยาไทรบุรีได้ปฏิบัติตาม
ความมุ่งหมายของรัฐบาลกลาง เพื่อสร้างความผูกพันต่อไทย รัฐบาลกลางได้เลื่อน
บรรดาศักดิ์และยกพระยาไทรบุรีเป็นที่เจ้าพระยา¹ ต่อมาไม่นานนักได้ขัดแย้งกับพระยา
อภัยนุราช (ทนภูษัญ) ซึ่งเป็นรายามุคาเมืองไทรบุรี เรื่องผลประโยชน์ที่ดินเกี่ยว
กวาลามุคา และปะระโปะ ซึ่ง ขอแทนที่สตูล และละงู รัฐบาลกลางสั่งให้
พระยาพัทลุงจัดการ ประนีประนอม แต่ไม่เป็นที่ตกลงทั้งสองฝ่าย ดังนั้นรัฐบาลกลาง
ได้ยกที่สตูลและละงู เป็นเมืองแยกจากเมืองไทรบุรี ไปรดเกล้าฯ ให้พระยาอภัยนุราช
เป็นพระยาเมือง อยู่ในบังคับบัญชาของพระยานครศรีธรรมราช เจ้าพระยาไทรบุรี
คิดต่อต้านกับพม่าอีกครั้งหนึ่งเพราะความไม่พอใจ มีหลักฐานแน่ชัดว่าเจ้าพระยาไทรบุรี
ปฏิบัติเช่นนี้ กล่าวคือทนภูษัญ มองเจ้าพระยาไทรบุรีคนหนึ่งได้นำความเรื่องนี้ฟ้องต่อ
พระยานครศรีธรรมราช (น้อย) พระยานครศรีธรรมราชจึงรายงานไปยังรัฐบาลกลาง
ที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเวลาที่รัฐบาลกลางได้บังเอิญที่ถกปรึกษาคิดต่อกับเจ้าพระยาไทรบุรี
จากทหารพม่า ซึ่งพ่อค้าจีนเมืองกลางจับได้เมื่อเดินทางกลับจากเมืองปิ้ง

¹ ตรีศักดิ์ ล้อมลิ้ม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์

1.3.1.1 การปกครองโดยตรง

จากพฤติกรรมที่เจ้าพระยาไทรบุรีติดต่อกับพม่า ซึ่งเป็นศัตรูทางการเมืองของไทย รัฐบาลจึงหาวิธีการส่งคนไทยไปเป็นพระยาเมืองแทนพระยาเมืองคนพื้นเมือง เป็นครั้งแรกที่รัฐบาลกลางใช้นโยบายเช่นนี้กับหัวเมืองมลายูตะวันตก จากการที่เจ้าพระยาไทรบุรีปฏิเสธคำล้งของรัฐบาลกลาง รัฐบาลกลางถือว่าเป็นกบฏ จึงได้ปราบปรามพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ได้ชัยชนะ ใน พ.ศ. 2365 แต่เจ้าพระยาไทรบุรีหลบหนีไปอาศัยในเขตแดนอังกฤษ พระยานครศรีธรรมราชได้รับสิทธิขาดในการจัดการเกี่ยวกับเมืองไทรบุรีตามนโยบายใหม่ของรัฐบาลกลาง ซึ่งต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จมายังอิเหนา (แสง) เป็นพระยาเมืองไทรบุรี โดยมีพระเสนานุชิต (นุค) เป็นผู้ช่วยราชการเมืองไทรบุรี

นโยบายที่ส่งคนไทยไปเป็นพระยาเมือง ๆ ประเทศราชนั้นปรากฏว่ามีอุปสรรคและเป็นปัญหาที่รัฐบาลต้องใช้กำลังทรัพย์และกำลังคนแก่เป็นเวลานาน เพราะในเวลาประมาณ 12 ปีที่พระยาเมืองเป็นคนไทย เมืองไทรบุรีได้เกิดการกบฏถึงสองครั้ง คือ ใน พ.ศ. 2375 และ พ.ศ. 2381 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการรักษานโยบายนี้ด้วยราคาแพง เพราะการปราบกบฏทั้งสองครั้งได้ลงทุนจำนวนมากเกินกว่าผลประโยชน์ที่ได้รับ บริษัทอังกฤษที่มิ้นง์ได้ปฏิบัติตามสนธิสัญญาเบอร์นี ความความในมาตรา 13 ทำให้รัฐบาลกลางได้ชัยชนะทั้งสองครั้ง ส่วนพลเมืองนั้นไม่มีความพอใจต่อการที่รัฐบาลกลางใช้นโยบายส่งคนไทยไปเป็นเจ้าเมืองไทรบุรีแทนเจ้าพระยาไทรบุรี (ทงกูปะแงวัน) ซึ่งเป็นเจ้าเมืองคนเดิม ซึ่งได้สืบทอดเป็นสุลต่านตามขนบธรรมเนียมของเมืองไทรบุรี ซึ่งพลเมืองถือว่าได้รับตำแหน่งสุลต่านมาด้วยความชอบธรรม และถูกต้องตามขนบธรรมเนียมของเมืองไทรบุรี พลเมืองส่วนใหญ่ยังจงรักภักดีต่อเจ้าพระยาไทรบุรี นอกจากนี้พลเมืองไทรบุรีส่วนใหญ่ไม่พอใจเป็นอย่างมากที่พระยาไทรบุรี (แสง) ซึ่งเป็นคนไทย เพราะมีความรู้สึกถึงความแตกต่างระหว่าง

พลเมืองผู้อยู่ภายใต้การปกครองกับผู้นปกครองในเรื่อง เชื้อชาติ ภาษา ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ความรู้สึกโดยทั่ว ๆ ไป เมื่อจิตใจของพลเมืองไทรบุรี เป็นไปในลักษณะดังกล่าว ก็มองเห็นว่าเจ้าเมืองไทรบุรีที่รัฐบาลไทยส่งไปปกครองนั้น ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับเจ้านายของตนและชาวเมืองไทรบุรีโดยทั่วไป ดังนั้นจึงให้ความร่วมมือกับเจ้าพระยาไทรบุรี ในการต่อต้านพระยาไทรบุรี (แสง) ถึงสองครั้งในระยะเวลาเพียงสิบกว่าปีดังกล่าวแล้ว จากคำให้การของแขกชาวลังเซลยิกที่รัฐบาลกลางจับได้ที่เมืองไทรบุรี และนามายังกรุงเทพฯ มีข้อความตอนหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

และซึ่งอายตณัมอัค อ้ายตณัมคอกาเกย อ้ายตณัมยิวา ชักชวนกันมาตี เมืองไทร จะโกรธแค้นพระยาไทรประการใด ๆ ข้า ไม่รู้ แต่พวกแขกเมืองไทร นั้นโกรธแค้นพระยาไทรกะเทยที่ใช้ลอบการงานไม่ได้หยุดหย่อน ไม่ไ้ทำมาหากิน แล้วพระยาไทรให้เรียกเอาชาวเป็นค่านา แต่ไพร่บ้านพลเมืองเรือนหนึ่งเรียกเอา ชาว 10 มาเล คือเป็นไทย 32 ถึง ที่ไม่ให้ก็คิดเอาเงินเรือนละ 4 - 5 เหรียญบ้าง เมื่อก่อนก็ ได้รับความเดือดร้อน อ้ายตณัมอัค มาตีเมืองไทร ครั้งนี้จึงพากันเข้ากับอายตณัมอัค อัน เมื่อตีเมืองไทรไคแล้ว ข้า ได้ยินพวก แขกพูดกันว่า จับไพร่ไทยที่เมืองไทรไคประมาณ 30 กับ อ้ายแขกละใบระตีแล้ว จาทรวนเอาไปใช้การอยู่ปากน้ำเมืองไทร¹

ซึ่งตามความเป็นจริงแล้วการเกณฑ์แรงงานนั้นตามธรรมเนียม การปกครองเมืองไทรบุรีก็มีการเกณฑ์เช่นกัน แต่ถ้าหากว่าเกณฑ์แรงงานผู้ใดแล้วผู้นั้นจะ ไม่ต้องเสียภาษีค่านา พระยาไทรบุรี (แสง) คงจะปฏิบัติเกี่ยวกับการเกณฑ์แรงงานและ การเก็บภาษีตามลักษณะการปกครองของรัฐบาลกลางที่เป็นอยู่คามหัวเมืองในขณะนั้น และเป็น

¹ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 30 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201

แน่นอนว่าฝ่ายชนะจากการทำสงครามย่อมเรียกร้องผลประโยชน์จากผู้แพ้ให้คุ้มกับการเสียหายที่เกิดขึ้นจากการทำสงคราม ในกรณีที่ผู้ปกครองถูกส่งไปทำการปกครองในลักษณะเช่นนี้ ย่อมมีการเข้มงวดในการควบคุมเพื่อความปลอดภัย และความมั่นคงของผู้ปกครองด้วย สภาพการณ์ที่ดำเนินไปเช่นนี้นำไปสู่ความล้มเหลวของนโยบายที่รัฐบาลกลางคำร้องคนไทยไปปกครองเมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชโดยตรง

1.3.1.2 การแบ่งแยกเพื่อปกครอง

รัฐบาลกลางได้ทบทวนที่ส่งคนไทยไปเป็นพระยาเมืองอีกคราหนึ่ง ในที่สุดได้เล็งคั่นนโยบายนี้ เมื่อประมาณพุทธศักราชที่ 2 เจนแล้วในปี พ.ศ. 2382 เพราะผลเสียในการลงทุนไม่คุ้มการลงทุนในการรักษานโยบาย นอกจากนี้ถ้าหากอังกฤษที่ป็นิ่งจะเข้าแทรกแซงในปัญหาที่เกิดขึ้น จะเป็นการก่อสงครามขึ้นได้ รัฐบาลไทยทรงถึงอันตรายเป็นเหตุที่จะพียงเกิดขึ้นหากทำสงครามกับอังกฤษ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลกลางจึงใช้นโยบายที่เคยได้ประสบความสำเร็วจมาแล้ว คือ การแบ่งแยกแล้วปกครอง

การแบ่งเมืองไทรบุรี

เมื่อประมาณพุทธศักราชได้แล้วใน พ.ศ. 2382 จึงได้จัดการตามนโยบายแบ่งแยกแล้วปกครอง รัฐบาลกลางแบ่งเมืองไทรบุรีเป็น 3 เมืองคือ เมืองไทรบุรี เมืองปลี เมืองสตูล โดยให้พระยาเมืองแต่ละเมืองมีความเป็นอิสระต่อกัน มีอำนาจจัดการปกครองภายในเมืองเฉพาะ มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางเหมือนกัน ให้เมืองนครศรีธรรมราชควบคุมดูแลเมืองไทรบุรีและเมืองปลี ส่วนเมืองสตูลอยู่ในการควบคุมดูแลของเมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. 2384 เจ้าพระยาไทรบุรี (ทนภูปะแงวัน) ได้ลาผนัณิจจึงกราบทูลพระกรุณาขอพระราชทานอภัยโทษ รัฐบาลกลางก็ให้พระราชทานตามความประสงค์ และโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่พระยาเมืองไทรบุรี แต่ได้แบ่งเมืองไทรบุรีอีกครั้งคือแบ่งออกเป็นเมืองกัมปาลาญ ๆ ภายใต้อาณาเขตควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราช¹

¹ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 28 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1224

บุคคลที่ดำรงตำแหน่งพระยาเมืองทั้งหมดที่แบ่งใหม่¹ รัฐบาลกลาง
 ตั้งคนพื้นเมืองแทนคนไทยทั้งหมด¹ รัฐบาลกลางตั้งนาคร การคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติที่มี
 ความภักดีต่อรัฐบาลกลาง ฐานะคี สักยิฏชาลาค เป็นที่เคารพนับถือของพลเมือง
 เป็นเชื้อสายพระยาเมืองไทรบุรีเก่า การที่เลือกผู้เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองไทรบุรีเก่า
 เพราะเป็นการป้องกันการกบฏจากพวกคนญวณต่าง ๆ² รัฐบาลกลางได้ตั้งพระยาเมืองสาม
 เมืองแรกเมื่อ พ.ศ. 2383 โดยตั้งคนญวณเป็นพระยาเมืองไทรบุรี มีตนกูอาดันเป็น
 ผู้ช่วยราชการเมืองไทรบุรี ตั้งคนญวณเป็นพระยาเมืองสตูล มียศและบรรดาศักดิ์
 เป็นที่พระยาประเทศภักดีศรีปากตารายาแกหา ตั้งรายาหลงกระรักเป็นที่พระยาเมืองปลิศ
 แต่ไม่นานนักถึงแก่กรรม จึงตั้งเสตุเซเนเป็นที่พระยาเมืองปลิศแทน มียศบรรดาศักดิ์
 เป็นที่พระยาวิเศษสงครามรามวิชัยวิไลศรมาหาร³ ครั้นใน พ.ศ. 2384 ย้ายคนญวณที่
 พระยาเมืองไทรบุรีไปเป็นพระยาเมืองมังกาปาย มียศราชทินนามเป็นที่พระยาภักดีภูธร
 ส่วนเมืองไทรบุรีก็ให้เจ้าพระไทรบุรี (ตนกูปะแงรัน) เป็นที่พระยาเมือง⁴

การลดกำลังคนและกำลังอาวุธเมืองไทรบุรีเพื่อมิให้มีโอกาส
 ก่อการกบฏอีก เป็นการเสริมนโยบายแบ่งแยกปกครองเมืองไทรบุรี เมื่อโปรดเกล้าฯ
 ให้พระยาอภัยธิเบศร์ (แสง) มาเป็นผู้อำนวยการเมืองพังงา ในเขตหัวเมืองขึ้นนอกของ
 พระราชอาณาจักร ได้โปรดเกล้าฯ ให้นำอาวุธสงครามทั้งหลายและกำลังคนมาไว้ที่
 เมืองพังงา และเมืองศรีวิชัย เพื่อเป็นการสร้างหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกให้มีความเข้มแข็ง

¹ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 67/ข จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1200

² หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 250 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201

³ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 28 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1204

⁴ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 28 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1204

พอที่จะจัดการปราบปรามเมืองมลายูตะวันตกเมื่อเกิดการกบฏ¹ นอกจากนี้เมื่อพระยาศรีพิพัฒน์ ได้จัดการปกครองเมืองไทรบุรี ตามนโยบายแบ่งแยกปกครองเรียบร้อยแล้ว ได้นำอาวุธ เกี่ยวกับสงครามของเมืองไทรบุรีมาไว้ที่เมืองลงขลาอีก²

นโยบายแบ่งแยกปกครองที่นำมาใช้กับเมืองไทรบุรีนั้นว่าประสบผลสำเร็จ เพราะตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เริ่มใช้นโยบายนี้เมื่อ พ.ศ. 2383 จนถึง พ.ศ. 2452 ไม่ปรากฏอีกเลยว่าเมืองที่เคยใหม่นี้ไต่ถามการกบฏต่อรัฐบาลกลาง จะมีบ้าง ก็เป็นบทบาทของเจ้าพระยาไทรบุรีในระยะหลัง ๆ ที่แสดงความไม่เอื้อต่อการกระทำของรัฐบาลกลาง ในกรณีอื่น ๆ แค่อีก 3 เมือง ไม่ปรากฏว่ากระทำการกระเบื้องแกล้งอย่างใด ทั้งนี้อาจจะเพราะ ขาดกำลังคนและอาวุธ มีขนาดเล็กลง และเจ้าเมืองแต่ละเมืองมุ่งผลประโยชน์ของตนเอง มากกว่าจะรวมกำลังเพื่อการกบฏต่อรัฐบาลกลาง และรัฐบาลกลางยินยอมให้เจ้าพระยาไทรบุรี (ตงกูปะแงรัน) กลับมาปกครองเมืองไทรบุรีตามเดิม นับว่าเป็นนโยบายการปกครองเมืองไทรบุรี ที่ผิดพลาด เพราะว่าเมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีกลับมาปกครองเมืองไทรบุรีตามเดิมแล้ว ก็เป็นการยุติ ปัญหาเมืองไทรบุรีไต่ถามที่รัฐบาลกลางต้องการ ดังนั้นเมืองไทรบุรีเดิมเป็นเมืองมลายูประเทศราช ที่มีขนาดใหญ่และมีบทบาทสำคัญจึงกลายเป็น 4 เมือง คือ เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ เมืองสตูล เมืองกัมปาลาย มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ มีอิสระต่อกัน เมื่อ ประเทศราชมลายูตะวันตก จึงมี 4 เมือง และต่อมาได้อโอนให้เมืองนครศรีธรรมราชควบคุมดูแล ทั้ง 4 เมือง

1.3.2 สมัยเริ่มเผชิญกับการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตก

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ชื่อว่าเป็นสมัยแห่ง การเปิดประเทศติดต่อกับประเทศมหาอำนาจตะวันตก แบบฉบับของลัทธิสัญญาเบาริง ระหว่าง

¹ หลวงอุดมธรมันธิ์ จดหมายเหตุหลวงอุดมธรมันธิ์ หน้า 266

² หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 278 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3 จ.ศ. 1201

รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ที่กรุงลอนดอนใน พ.ศ. 2398 ได้เป็นแบบอย่างในการทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศอื่น ๆ ในเวลาต่อมา อาจจะกล่าวได้ว่าเริ่มพุทธศักราชที่ 25 อังกฤษได้สร้าง ความมั่นคงทางการเมืองและการค้าเค้นชักในบรรดาเมืองมลายู ภายหลังได้เปลี่ยนนโยบายเพื่อยึดครองเมืองมลายูทั้งหมด รวมทั้งเมืองมลายูของไยควัย พระราชอาณาจักรไทยในครั้งรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังไม่มีลักษณะเป็นชาติรัฐ (Nation State) การปกครองพระราชอาณาจักร เป็นแบบกระจายอำนาจ รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ควบคุมบ้านเมือง โดยเฉพาะเมืองประเทศราชไม่รัดกุมนัก ถึงแม้ว่านโยบายของรัฐบาลไทยตลอดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจะสร้างความใกล้ชิด ความผูกพันกับเมืองประเทศราชมลายูก็ตาม ยังไม่บรรลุความมุ่งหมายที่ต้องการ การปกครองเมืองมลายูตะวันตกเป็นแบบที่โบราณ ไม่รัดกุมทันสมัยเหมาะสมกับสภาพการเปลี่ยนแปลงขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พยายามขยายอำนาจเข้าไปปกครองให้มากขึ้นในหัวเมืองมลายูตะวันตก แต่รัฐบาลอังกฤษที่สเตอร์ส เสด็จเตลเมนต์ ก็ไม่ปรารถนาจะให้รัฐบาลไทยทาเช่นนั้น

พระบรมราชโองบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อหัวเมืองมลายูตะวันตกที่เด่นชัดคือ พยายามสร้างความผูกพันส่วนตัวกับพระยาเมืองเพื่อก้าวไปมีอำนาจทางการเมืองมากขึ้น สร้างความรู้สึกความเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะเจ้าเมืองไทรบุรีซึ่งมีเกียรติภูมิยิ่งกว่าพระยาเมืองใด ดังนั้นความผูกพันระหว่างรัฐบาลกลางกับเจ้าเมืองไทรบุรีจึงเริ่มมีมากขึ้น สิ่งที่สร้างความภักดีให้กับพระยาเมืองไทรบุรีคือ ทรงพระราชทานเมืองก้งปาฮูให้กับพระยาไทรบุรี (คนกูอะหมัด) เมื่อพระยาเมืองก้งปาฮูถึงแก่กรรม เป็นการรวมเมืองไทรบุรีเป็นครั้งแรก ภายหลังที่ได้แบ่งแยกใน พ.ศ. 2382¹

¹ศึกษาภักดีพานิช "พงศาวดารเมืองไทรบุรี" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2

นโยบายของรัฐบาลไทยอีกประการหนึ่งในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระราชอาณาจักรไทย คือ การที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ โปรดให้สร้างถนนระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองมลายูตะวันตก โดยใช้พระราชทรัพย์แผ่นดิน และขอแรงงานจากเจ้าเมืองไทรบุรี เจ้าเมืองปูลิศา เจ้าเมืองสตูล และผู้ว่าราชการเมืองสงขลา นับว่าเป็นนโยบายที่หลักแหลมมาก เพราะว่าการติดต่อทางราชการกับกรุงเทพฯ ก็สะดวกกว่า เดิมนั้น แต่ที่สำคัญคือการที่ประชากรได้ติดต่อค้าขายระหว่างกัน จะเป็นการสร้างความรู้สึกผูกพันกันมากยิ่งขึ้น ถนนระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองมลายูตะวันตก เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2405¹

เหตุผลที่รัฐบาลกลางพัฒนาการคมนาคมระหว่างเมืองสงขลา กับเมืองมลายูตะวันตก แผนการพัฒนาเชื่อมกับเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีหน้าที่ควบคุมดูแลเมืองมลายูตะวันตก เพราะสถานทางภูมิศาสตร์อำนวยให้สร้างเชื่อมกับสงขลา กล่าวคือระหว่างเมืองสงขลาถึงเมืองไทรบุรี ปูลิศา เป็นที่ราบ ส่วนที่ต่อกับเมืองนครศรีธรรมราชเป็นทิวเขาเป็นการลำบากในการสร้าง การติดต่อระหว่างเมืองมลายูตะวันตกกับรัฐบาลกลางจึงผ่านเมืองสงขลา แต่เมืองนครศรีธรรมราชได้ลดความสำคัญลงคือ มีหน้าที่เฉพาะรับส่งต้นไม้เงินทอง และเครื่องราชบรรณาการ

ความสัมพันธ์ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ กับพระยาไทรบุรี (คนกูอะหมัก) นั้นดีมาก ถึงกับพระยาไทรบุรีเดินทางมาเฝ้าที่กรุงเทพฯ เล่มอ ๆ เชื้อทั้งปฏิบัติตามนโยบายคำสั่งของรัฐบาลกลางมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยใด ๆ มีความภักดีต่อพระมหากษัตริย์ไทยที่ไม่เคยมีมาก่อน เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2433 ได้เสด็จพระราชดำเนิน

¹ ศึกษารัศมีพานิช "พงศาวดารเมืองไทรบุรี" ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2

ไปเยี่ยมที่วังศพของเจ้าพระยาไทรบุรี (ตณภูอะหมัก)^{*} ทรงรับสั่งกับพระยาไทรบุรี (ตณภูฮามัก) ผู้บุตรว่า นับเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์ไทยเสด็จเยี่ยมที่วังศพของเจ้าเมืองไทรบุรี ที่เยี่ยมที่วังศพเจ้าพระยาไทรบุรีเช่นนี้เป็นการให้เกิดขวัญกำลังใจแก่พระยาเมืองประเทศราช ทั้งนี้เพราะทรงเห็นว่าเจ้าพระยาไทรบุรีผู้นี้เป็นคนที่มีความภักดีต่อตรงต่อรัฐบาลกลาง เมื่อครั้งมีชีวิตอยู่ และเป็นที่รักเกรงของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และของพระองค์ จึงทรงร่างที่ระลึกไว้เพื่อแสดงการระลึกถึงของเจ้าพระยาไทรบุรี¹ พฤติกรรมทุกอย่างที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ตณภูอะหมัก) ปฏิบัติต่อรัฐบาลกลาง รัฐบาลกลางจะกำหนดไว้เป็นแบบอย่างให้เจ้าเมืองไทรบุรีปฏิบัติตามตลอดมา

2. การคุกคามอธิปไตยของไทยในคาบสมุทรมลายู

2.1 ความสำคัญของคาบสมุทรมลายูต่อมหาอำนาจตะวันตก

การที่คาบสมุทรมลายูเป็นแผ่นดินทอดตัวปิดกั้นน่านน้ำระหว่างค่านหนึ่งของมหาสมุทรอินเดีย กับค่านหนึ่งของมหาสมุทรแปซิฟิก นับว่าเป็นอุปสรรคอันสำคัญของการคมนาคมทางน้ำเพื่อติดต่อกับภูมิภาคอื่น ๆ ของโลก การเดินเรือจึงต้องอ้อมคาบสมุทรมลายู

^{*} ตณภูอะหมักได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาไทรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2398 และเป็นที่เจ้าพระยาไทรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2415 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามลำดับ

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลี้ภัยประสูติรอบแหลมมลายู
 ร.ศ. 109 เล่ม 1 หน้า 245

ปลายคาบสมุทรมีเกาะต่าง ๆ ทำให้เกิดช่องแคบคือช่องแคบมะละกา ชุนดา ลอมบ็อก และบาหลี¹ ซึ่งหากอ่านหาอ่านาชาธิโกไคไกรบครองปลายคาบสมุทรและช่องแคบดังกล่าว ก็เท่ากับเป็นผู้ที่ควบคุมเส้นทางการเดินเรือระหว่างทวีปยุโรปมายังภาคตะวันออกเฉียงใต้ นอกจากนี้คาบสมุทรลาบูทางก้านภูมิศาสตร์กายภาพมีทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นที่ต้องการของชาติตะวันตกอย่างมากมาย อาทิเช่น แร่ดีบุก ทองคำ เป็นต้น ในจำนวนความยาวของคาบสมุทรลาบูทั้งหมด ครึ่งหนึ่งทางตอนบนเป็นดินแดนที่อยู่ในอิทธิพลของไทย กล่าวได้ว่าเนื่องจากผลประโยชน์ของมหาอำนาจตะวันตก ในตะวันออกเฉียงใต้รุ่งเรืองเรื่องมากขึ้น มีผลทำให้ไทยที่เป็นเจ้าของคาบสมุทรลาบูส่วนหนึ่งทวีความสำคัญทางการเมืองยิ่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 25

คาบสมุทรลาบูนี้จึงไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแร่ดีบุก กล่าวคือ แหล่งแร่ดีบุกจะเริ่มเป็นสายแร่ตั้งแต่เมืองระนอง ภูเก็ต พังงา ตะกั่วป่า ตะกั่วทุ่ง เมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน เมืองเประ เมืองสลังงอห์ เมืองปัตตานี สงขลา นครศรีธรรมราช แร่ดีบุกเป็นสิ่งที่อังกฤษต้องการ ทั้งเป็นวัตถุดิบและเพื่อการค้า ในระยะศตวรรษนี้มีมหาอำนาจต่าง ๆ ในทวีปยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษ ได้พัฒนาเป็นประเทศอุตสาหกรรมแล้ว จึงมีความต้องการแหล่งวัตถุดิบและตลาดระบายสินค้า ภายหลังสนธิสัญญาเบาริงเป็นต้นมา ไทยมีนโยบายเปิดประเทศภายหลังจากการไต่สนธิสัญญา กังโศกเคี้ยว ชาติที่มีผลประโยชน์ทางการค้ากับไทยมากที่สุดในเวลาต่อมาคืออังกฤษ และยังคงรักษาสถานะผลประโยชน์ทางการค้ากับไทยเป็นอันดับหนึ่งเรื่อยมาจนถึงตอนกลางรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า² เยอรมันเป็นชาติที่มีการค้าขายกับไทยเป็นอันดับที่สอง

¹ ละเอียด จิ่งแสงสถิตยพร ปัทมาศอกอการะ พ.ศ. 2394 – 2482 หน้า 334

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ผ. 18.1/6
พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ กราบหม่อมหลวง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ฉบับที่ 32/2203 ลงวันที่ 4 พฤษภาคม ร.ศ. 112

รองจากอังกฤษ¹ ทั้งอังกฤษและเยอรมนีมีกิจการค้า การเงินเรือ การลงทุนเหมืองแร่ จำนวนมาก นอกจากนี้การที่อังกฤษได้ครอบครองปีโป้ และลิงคอล์น มะละกาในระหว่าง พ.ศ. 2347 - 2394² ยังผลให้อังกฤษก้าวไปมีอำนาจในคาบสมุทรมลายูมากยิ่งขึ้น ดังเช่น ระหว่าง พ.ศ. 2413 - 2420 อังกฤษได้ครอบครองเมืองมลายูดังต่อไปนี้ เมืองเประ เมืองสลังอร์ เนกร์เซมบริตัน ปาหัง³ ในปัจจุบันทั้งหมดนี้คาบสมุทรมลายู จึงมีความสำคัญต่ออังกฤษเป็นอันมาก ขณะเดียวกันมหาอำนาจอื่น ๆ เป็นเพียงมีผลประโยชน์ ไม่มากนัก

2.2 การคุกคามของอังกฤษในเมืองมลายูของไทย

สิ่งที่อังกฤษหวนวิตกตลอดมาคือการที่เยอรมนีและรัสเซียได้เพิ่มความพยายามที่จะเข้ามามีบทบาทในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคาบสมุทรมลายู ขณะนั้นเยอรมนีมีฐานะเป็นชาติมหาอำนาจในยุโรป และมีผลประโยชน์เคียงคู่กับอังกฤษในเอเชียตะวันออก นอกจากนี้ได้พยายามบีบบังคับราชวงศ์ชิงในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เพื่อเป็นฐานคุ้มครองผลประโยชน์ในเอเชียตะวันออก แต่ฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจที่อังกฤษหวั่นเกรงมากที่สุด เพราะว่าเป็นชาติที่แข่งกับอังกฤษในการยึดครองดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียอาคเนย์ และกำลังบีบบังคับดินแดนของไทยทางด้านภาคตะวันออก โดยการอ้างสิทธิของเวียดนามซึ่งเคยครอบครองเขมร เพราะฉะนั้นฝรั่งเศสได้เวียดนามไว้ในอำนาจแล้ว จุติที่สร้างความไม่พอใจให้แก่อังกฤษมากที่สุดคือความพยายามที่ชาวฝรั่งเศสจะขอสัมปทาน

¹ ราวกรี วานิชลักษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2462 หน้า 92

² แอ็บบอต โลว์ มอฟเฟ็ต แผ่นดินพระจอมเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต หน้า 133

³ ฐ. หน้า 164

ชุดคลองกระที่คือคลองกระ ในคาบสมุทรมลายูส่วนที่เป็นของไทย เพื่อเชื่อมการเดินเรือระหว่างมหาสมุทรอินเดียกับอ่าวไทย เพื่อความมั่นคงทางการเมืองของฝรั่งเศสในอินโดจีน อังกฤษที่ สเตรท เซตเตลเมนต์ มีความเห็นว่านโยบายไม่แทรกแซงและรักษาสถานะให้ไทยมีอธิปไตยเหนือดินแดนคาบสมุทรมลายูกำลังได้รับการท้าทาย ประกอบกับมีความเชื่อในสมมุติฐานที่ว่าอีกไม่นานไทยจะตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส เมื่อเป็นเช่นนั้นจะเป็นแนวทางให้ฝรั่งเศสเรียกร้องสิทธิของไทยในคาบสมุทรมลายูเหมือนกับที่กำลังเรียกร้องดินแดนเขมรต่อไทย ข้าราชการอังกฤษที่ สเตรท เซตเตลเมนต์ จึงมีทัศนะว่าสิ่งที่รัฐบาลอังกฤษควรกระทำขณะนั้นคือ ขยายอำนาจขึ้นไปในคาบสมุทรมลายูจนจดตะนาวศรีของอังกฤษ จึงจำเป็นที่รัฐบาลอังกฤษจะเลือกนโยบายสนับสนุนไทยให้มือชิปไทยเหนือดินแดนคาบสมุทรมลายู จึงเร่งเร้าให้รัฐบาลอังกฤษเลือกนโยบายดังกล่าว แต่ใช้นโยบายบันทอนมือชิปไทยของไทยในคาบสมุทรมลายูแทน¹ สิ่งที่พิสูจน์นโยบายของรัฐบาลอังกฤษในประเด็นนี้ ปัญหาขัดแย้งระหว่าง สเตรท เซตเตลเมนต์ กับไทยกรณีปัตตานีและแดนประดักบรามันท์ จะเป็นคำตอบที่ดีที่สุด

ปัญหาข้อพิพาทระหว่างเมืองประดักกับเมืองบรามันท์ได้เริ่มขึ้นภายหลังที่รัฐบาลอังกฤษได้ปฏิเสธข้อเสนอของเซอร์ เฟรเดริก เวลด์ (Frederick Weld) ขาดหลวงใหญ่ที่ สเตรท เซตเตลเมนต์ ตามบันทึกเสนอของเซอร์ สเวทเทนัม เรื่องปฏิเสธถึงการเป็นเจ้าของดินแดนมลายูของไทย ใน พ.ศ. 2425 โดยกล่าวว่าการที่ไทยอ้างถึงการส่งดอกไม้เงินดอกไม้ทอง และเครื่องราชบรรณาการของเมืองมลายู เป็นสัญลักษณ์ว่าเป็นดินแดนของไทยนั้นเป็นการไม่จริง เพราะถ้ากึ่งนั้นไทยก็ต้องเป็นส่วนหนึ่งของจีนด้วย เพราะไทยก็ปฏิบัติต่อจีนเช่นเดียวกับเมืองมลายูปฏิบัติต่อไทย แต่ไทยก็ยังคงเป็นประเทศเอกราช ดังนั้นหัวเมืองมลายูก็เป็นอิสระจากไทยด้วย แต่รัฐบาลอังกฤษไม่เห็นด้วยกับ

¹พรหมงาม เสงี่ยมสาร การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 86

กับข้อเสนอของเซอร์ ลเวทเพนนิม เพราะชักกันหลักนโยบายที่อังกฤษต้องการให้ไทย เป็นเอกราชและมีอธิปไตยเหนือดินแดนมลายู¹ แต่เวลาก็ไม่ลดความพยายามที่จะ ครอบครองดินแดนคาบสมุทรมลายูของไทยในปี พ.ศ. 2426 เกษียณยกปัญหาไปปรึกษารามันท์ มีนรายงานไปยังรัฐบาลอังกฤษ ครั้นนี้กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษจึงมี คำสั่งให้กงสุลอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ ยืนยันที่กเสนาอ ฉบับนี้กล่าวหาว่ารัฐบาลไทยคุกคาม เมืองเประของอังกฤษ มีผลกระทบต่อไปคือ

ข้อ 1 เมืองเประถือว่ามีพื้นที่ในแม่น้ำเประทั้ง 2 ฝากเป็น เขตแดนเประทั้งสิ้น

ข้อ 2 คนนายสยามไต่ลงไปถึงอยู่ในเขตคองแองแม่น้ำเประข้างเหนือ ชานานมาแล้ว แต่ไม่ไต่ชดวาทันปารามประการใด เพราะเหตุต่าง ๆ

ข้อ 3 ทัศนีคือเวอนแมนต์เประประสงค์จะสาแดงว่ามีอาณาทั่วไปใน คองแองของลำน้ำนั้น คือเวอนแมนต์ สเตรต เลตเทอลแมนต์ ซึ่งเป็นผู้ป้องกันเมืองเประ ไต่กลับวนในการนี้เห็นว่า ซึ่งเมืองเประถือว่ามีพื้นที่ในคองแองแม่น้ำเประนั้นเป็นของเมืองเประ ทั้งสิ้นนั้นเป็นยุติธรรมแล้ว

ข้อ 4 คือเวอนแมนต์สเตรต เลตเทอลแมนต์ อยากจะชี้แจงให้คือเวอนแมนต์ สยามทราบในการเรื่องนี้ เพื่อที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามทราบในการเรื่องนี้ เพื่อที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะมีประกาศให้ราษฎรทราบทั่วกันว่าพื้นที่ในคองแอง แม่น้ำเประทั่วไปเป็นของคือเวอนแมนต์เประทั้งสิ้น เหตุคังนี้ซึ่งเจ้าพนักงานสยามผู้หนึ่งผู้ใด จะไปเกี่ยวข้องมีอาณาอยู่ในที่นั้นไม่ได้ต่อไป

ข้อ 5 ว่าซึ่งไต่ลงเกินเข้าไปตั้งอยู่ในที่นั้นชานานแล้ว คือเวอนแมนต์ เประก็ไต่ยอมไม่ได้ตามปารามนั้น สัปเบคสยามที่มีผลประโยชน์อยู่ในที่นั้นมากน้อยเท่าใด

¹พรพวาม เจ้าธรรมสาร การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๕๕

คอเวอนเมนต์ สเตรต. สเตเตลเมนต์ จะมีกำลังเดื่อนไปถึงคอเวอนเมนต์ประะให้ใช้
ผลประโยชน์ให้แก่ผู้นั้นตามสมควร ซึ่งได้เสียไปนั้น แลคอเวอนเมนต์ สเตรตสเตเตลเมนต์
รับว่า สัปเบกสยามที่อยากจะอยู่ในที่นั้นโดยเรียบร้อย ก็จะช่วยให้อยู่ และจะการตีป้องกัน
ตัวคนนั้นแลทรัพย์สินสมบัติของผู้นั้นด้วย¹

เนื่องจากบันทึกเรียกร้องดินแดนฉบับนี้อังกฤษไม่ไ้ระบุถึงพื้นที่แน่นอน ทำให้
รัฐบาลไทยคิดว่าเป็นพื้นที่บริเวณคลองเตมาา ซึ่งเคยมีเรื่องขัดแย้งระหว่างเมืองประะกับ
เมืองไทรบุรี ใน พ.ศ. 2424 รัฐบาลไทยจึงขอเวลาสืบก่อน เมื่อได้รับรายงานจาก
พระยาไทรบุรีแล้วจะชี้แจงให้ทราบ² แต่ต่อมารัฐบาลไทยจึงทราบว่าไม่ใช่พื้นที่ที่ขัดแย้งระหว่าง
ประะกับไทรบุรี กลายเป็นพื้นที่แห่งใหม่ และอังกฤษยังชี้แจงต่อไปว่าในกรณีประะกับรามันห์นี้
รัฐบาลไทยระบิคุณริชิตตาเบอร์นีที่เข้ายึดครองดินแดนของประะ ซึ่งที่ดังกล่าวอยู่ต้นน้ำตกประะ
ซึ่งในสนธิสัญญาเบอร์นี ระบุว่าถือเป็นของประะ³ ด้วยเหตุนีรัฐบาลไทยจึงส่งข้าหลวงและ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22 ง/4
หนังสือมิสเตอร์นิวแมนแทนกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี
ว่าการต่างประเทศ ลงวัน 6 5 ค่ำ จ.ศ. 1245

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22 ง/5
เจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี ว่าการต่างประเทศ ถึงมิสเตอร์นิวแมน แทน
กงสุลอังกฤษ ที่กรุงเทพฯ ลงวันที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 1883

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22 ง/5
มิสเตอร์นิวแมน แทนกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี
ว่าการต่างประเทศ ลงวันที่ 22 พฤษภาคม ค.ศ. 1883

เจ้าพนักงานกรมแผนที่ไปทำการสำรวจที่เป็นกรณีพิพาท เมื่อได้หลักฐานจากการสำรวจแล้ว จึงตอบปฏิเสธข้อเรียกร้องของอังกฤษทุกประเด็น โดยกล่าวว่าพื้นที่ดังกล่าวมีจำนวนมากกว่า สามล้านห้าแสนไร่ เป็นของเมืองรามันท์มานานแล้ว มีพลเมืองของไทยอาศัยอยู่มากมาย หากยกให้อังกฤษก็เท่ากับไทยยกเมืองรามันท์ทั้งหมดยให้อังกฤษ ซึ่งรัฐบาลไทยจะกระทำเช่นนั้น ไม่ได้ เพราะเขตแดนที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้ใช้มาประมาณ 300 ปีแล้ว จึงเป็นการยุติธรรม ที่คงเป็นอยู่ในปัจจุบัน และรัฐบาลไทยไม่ได้เคยระเมิดสิทธิสัญญาเบอร์นี ซึ่งไทยลงนามเมื่อ พ.ศ. 2369 แต่อย่างใด ตามมาตรา 14 ในสนธิสัญญาฉบับนี้ไทยยินยอมมอบเมืองประเซ ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทยให้อยู่ใ้อิทธิพลของอังกฤษ ฉะนั้นจึงเป็นไปไม่ได้ที่ไทยจะ ยึดครองเขตแดนเมืองประเซ¹ การที่รัฐบาลไทยตอบปฏิเสธข้อเรียกร้องของรัฐบาลอังกฤษ ดังกล่าวนี้นับว่าราชการอังกฤษที่ สเตรฟ เคนเดลเมนต์ ไม่พอใจเป็นอย่างมาก²

พัทธะระหว่างประเซกับรามันท์นี้ได้นำมาจนถึง พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็น ระยะเวลาที่อังกฤษกับฝรั่งเศสได้ลงนามร่วมกัน ในปฏิญญาเพื่อรับรองอธิปไตยของไทยใน เขตลุ่มน้ำเจ้าพระยาใน พ.ศ. 2439 แล้ว และต่อมาอังกฤษได้บังคับให้ไทยยินยอมลงนาม ในอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยกับอังกฤษ ใน พ.ศ. 2440 เพื่อจัดการให้ได้ว่าซึ่งพื้นที่พิพาทระหว่าง ประเซกับรามันท์ อย่างนิ่มนวล และไม่เป็นที่หมองใจกับรัฐบาลไทย เพราะว่าเมื่อภายหลัง การลงนามระหว่างไทยกับอังกฤษ ในอนุสัญญาฉบับ 2440 แล้ว อังกฤษได้หยิบยกปัญหาประ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.223/5
ร่างหนังสือตอบเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ว่าการต่างประเทศ ถึง มิสเตอร์นิวแมน
แทนกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ร.ที่. 511 ลงวัน 7 2 ค.ศ. 1245

² พรหมงาม เจ้าธรรมสาร การปกครองหัวเมืองทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 93

กับรามันท์ขึ้นมาเจรจากับไทยอีก ซึ่งครั้งนี้การที่รัฐบาลไทยจะอ้างเหตุผลที่ว่าหากยอม
 ตามขอเรียกร้องของอังกฤษในดินแดนเมืองนลาญแล้ว ฝรั่งเศสจะถึงโอกาสยึดครอง
 ดินแดนทางภาคตะวันออกของไทยได้หมดไป ดังนั้นการเจรจาปัญหาประกับรามันท์
 ได้นำไปสู่การลงนามในสัญญาเขตแดนระหว่างไทยกับอังกฤษใน พ.ศ. 2442 และเป็นที่
 แน่นนอนไทยคงยินยอมให้อังกฤษเท่าที่จะให้ได้ และเป็นการยอมเสียดินแดนที่พยายามป้องกัน
 มานานเต็มความสามารถ¹ เกี่ยวกับปัญหาระหว่างประกับรามันท์นี้ทัศนะของข้าราชการ
 อังกฤษที่กรุงเทพฯ กับที่ลันเตรก แดตเตลเมนต์ มีลักษณะต่างกันในการรักษามลประโยชน์
 ของอังกฤษ กล่าวคือ กองดุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ ชื่อ มร. ซาเตา (Mr. Sata)
 ผู้ซึ่งมีผลงานดีเคยที่รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนเชื่อถือ มีความเห็นว่าการเรียกร้องดินแดน
 ดังกล่าวที่รัฐบาล สเตรค แดตเตลเมนต์ กระทำนั้นเป็นการคุกคามอธิปไตยของรัฐบาลไทย
 เพราะหลักฐานไม่เป็นที่แน่ชัดว่าเมืองประเป็นเจ้าของดินแดนดังกล่าว เท่ากับอังกฤษเป็น
 ผู้ริเริ่มแบ่งไทยเป็น 2 ส่วนโดยเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสทำการได้สำเร็จ ในการเรียกร้อง
 ดินแดนทางภาคตะวันออกของไทย ซาเตาไม่เชื่อในสมมุติฐานที่ว่าไทยจะตกเป็นอาณานิคม
 ของฝรั่งเศสและฝรั่งเศสคงไม่ปรารถนาครอบครองลุ่มน้ำเจ้าพระยามากกว่าลุ่มน้ำโขง
 การที่รัฐบาล สเตรค แดตเตลเมนต์ เรียกร้องดินแดนดังกล่าวนี้เป็นการชักกั้นนโยบายหลัก
 ของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อไทยในการรักษาให้ไทยเป็นประเทศเอกราชในภูมิภาคส่วนนี้ เพื่อ
 ผลประโยชน์ทางการค้าจำนวนมหาศาลของอังกฤษในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แต่สิ่งที่ซาเตา
 เห็นว่าถูกต้องคือการรักษาเอกราชและอธิปไตยของไทยเหนือคนทั้งหมดยกของไทย
 ไทยจะได้เป็นรัฐกันกระหนาบระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์²

¹พรหมงาม เจริญธรรมสาร การปกครองหัวเมืองทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 130

²ดู หน้า 98 - 99

แต่ทัศนะเกี่ยวกับปัญหาประจักษ์รामณ์ของข้าราชการอังกฤษที่
สเตอร์ส เกลดเคลเมนต์ มีความเชื่อในอุดมคติฐานที่ว่าต่อไปไทยอาจจะตกเป็นอาณานิคม
ของฝรั่งเศส จะเป็นการเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศสอ้างสิทธิของไทยในบรรดาหัวเมืองมลายู
ซึ่งที่ได้กระทำกับไทยอยู่ จึงมีความเห็นต่อไปว่าสิ่งที่รัฐบาลอังกฤษควรกระทำต่อไปเกี่ยวกับ
คาบสมุทรมลายู คือ การขยายอาณาจากลเกรา. เกลดเคลเมนต์ ขึ้นไปจนจดตะนาวศรีของ
อังกฤษ¹ และเห็นว่าปัญหาประจักษ์รामณ์ เป็นเรื่องที่พิสูจน์ให้หัวเมืองมลายูทั้งหมดเห็นว่า
อังกฤษคือผู้ที่ให้ความคุ้มครองไ้ดีกว่าไทย² แต่ถึงที่สำคัญที่สุดคืออันเคนที่เป็นกรณีพิพาทนี้มี
ทรัพยากรแร่ดีบุกจำนวนมาก และยังเป็นบันไดก้าวแรกที่จะขึ้นไปถึงตะนาวศรีของอังกฤษ
แนวความคิดของข้าราชการอังกฤษที่ สเตอร์ส เกลดเคลเมนต์ ได้รับการสนับสนุนจาก
รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ

ทัศนะของบุคคลสำคัญของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับปัญหาประจักษ์รामณ์นี้
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับสั่งถึงเรื่องปัญหาประจักษ์รामณ์ว่า
...ฉันเห็นว่าอังกฤษจะคิดเอาที่รายนี้ให้ใครๆ ไม่ก็คิดว่าจะเป็นของใคร...³ ต่อมาเมื่อ
ประสบความล้มเหลวในการเจรจาทางการทูต รัฐบาลอังกฤษจึงมีคำสั่งให้ มร.ชาเตา เจริญ
เป็นการส่วนตัวกับกรมแผนที่หลวงว่า เรายินดีว่าการต่างประเทศของไทย ขอเช่าบริเวณที่

¹พรหมงาม เภาธรรมสาร การปกครองหัวเมืองทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 87

²ดู หน้า 96

³กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22ง/4
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์
ที่สมุทพระกลาโหม ร.ที่. $\frac{148}{45}$ ลงวัน 1 $\frac{1}{11}$ 7 ค่ำ จ.ศ. 1245

เกิดข้อพิพาทนี้โดยขอรวมเอาตามลปะกัณฐิ.บาปินันและคำขมเกล่ง เป็นเวลา 20 ปี โดยเสนอให้ไทยไต่ค่าเช่าจำนวนเงินหนึ่งในสิบของผลประโยชน์ที่ได้จากการลงทุนของอังกฤษ ในที่นั้น แต่ถ้าวกำหนดเป็นจำนวนเงินเป็นรายปี ๆ ละ 5,000 เหรียญ โดยที่อังกฤษจะยอมเสียค่าเสียหายให้แก่พระยารามันท์อีกจำนวนหนึ่ง เมื่อครบ 20 ปี อังกฤษจะคืนให้ไทย แต่ถ้าวผลประโยชน์ที่อังกฤษได้ค่าไม่พอกลับที่ลงทุนไปไทยต้องจ่ายเงินจำนวนที่เหลือแก่อังกฤษ ก่อนจึงจะรับคืนแดนคืนได้¹ ในการเช่นนี้ มร.ชาเตาโกเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทต่อ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอีกครั้งหนึ่งเป็นการส่วนตัว ในที่สุดไทยยอมรับหลักการเบื้องต้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรับสั่งถึงกรที่การขอเช่าคืนแดน ส่วนนี้ของอังกฤษว่า "...การที่เป็นข้อขัดขวาง กลางของฉันทเป็นหมัดกันในครั้งนี้ เห็นว่าที่คง คงเป็นของอังกฤษต่อไป โดยทางที่เขินเท่านั้น."² ทัศนะเกี่ยวกับปัญหาประะกัษรามันท์ ของกรมหลวงเทเวธวงษ์ฯ มีรับสั่งว่า

เรื่อง เมืองประะกัษรามันนั้นเป็นการประหลาดจริงเหมือนเช่นตรงไปที่คอเวอนเมนต์ อังกฤษ คงคิดในอายจะซื้อเอา การที่เขาคิดนี้ทำนองเดียวกันกับที่คิดเช่าปิ่น เกาะหมากจากเมืองไทร ซึ่งอีกขึ้นเดียวกับนี้อังกฤษแต่ก่อนได้ทำสัญญาเช่าต่อ พระยาไทร แต่ก่อนมีละหมื่นเหรียญ เป็นที่พิกลืนค้ำนั้น มาบัดนี้ก็กลายเป็นแผ่นดิน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22 ง/6
กรมหมื่นเทเวธวงษ์โรปรการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 124 ลงวันที่ 6 + 1 ค่ำ จ.ศ. 1248

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22 ง/6
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวธวงษ์โรปรการ ร.ที่. 782
ลงวัน 4 + 1 ค่ำ จ.ศ. 1248 48

อังกฤษไป และมีหน้าซ้ำเป็นอุบายสำหรับที่จะใช้การกดขี่เมืองไทร เหมือนครั้ง
 แรกก่อน แคนเประต่อกับเมืองไทรอยู่ที่ลำนํ้ากุเกราเป็นแคน อังกฤษจะเขยิบ
 ขึ้นมาถึงลำนํ้าเกรียน ไม่ทกลงก็ยึดเงินค่าเช่าเสีย จนเมืองไทรได้ยอมไป
 แล้วจึงได้ให้ค่าเช่าต่อมา แล้วยังจะมาเกี่ยงปลายคลองเกรียนที่เป็นสองแยก
 เอาเปรียบอีก¹

ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไทยเวลานั้นเกรงว่าเมื่อกรบกําหนดการเช่าแล้ว อังกฤษจะ
 ไม่ปฏิบัติตามสัญญาเหมือนเช่นที่ปฏิบัติคือเมืองไทรบุรี ไทยไม่มีมาตรการอื่นใดจะบังคับให้
 อังกฤษปฏิบัติตามได้ กรณีนี้จึงเป็นสิ่งที่รัฐบาลไทยไม่เคยล้มการกระทำของอังกฤษ เพราะ
 หากว่ารัฐบาลสเตรค สเตรเคลเมนต์ สร้างสถานการณ์ขึ้นเพื่อขัดขวางการที่จะกินพื้นที่ตาม
 สัญญา รัฐบาลอังกฤษก็ต้องจาเนินการตาม ในที่สุดกินแคนก็จะเสียไปดังเช่นปีนัง ดังนั้น
 รัฐบาลไทยจึงปฏิเสธหลังจากได้รับหลักการเรื่องเช่าดินแดนแล้ว

อย่างไรก็ตามเมื่อคำนึงถึงการขยายอำนาจของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู
 เฉพาะปะทะประกับรามันห์ระหว่างปี พ.ศ. 2426 - 2436 แล้ว แสดงให้เห็นการคุกคาม
 อธิปไตยของไทยในเมืองมลายู โดยที่ข้าราชการอังกฤษที่สเตรค สเตรเคลเมนต์ มีความ
 ต้องการครอบครองไว้ในอารักขามากกว่าไว้ใต้อิทธิพล ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงใช้วิธีการ
 ตั้งแต่การเรียกร่องทางการทูต การขอเช่ามือ การยึดครองโดยพลการ ตลอดจนการขู่
 ด้วยอำนาจที่เหนือกว่า ในแง่กลไกการปกครองเมืองมลายูของไทยเปิดโอกาสให้
 ข้าราชการอังกฤษแทรกแซงได้โดยง่าย เพราะไทยมุ่งความคุ้มครองกลัวคนมากกว่าจะสนใจถึง
 อาณาเขตที่แท้จริง ถึงอย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยก็ใช้สถานการณ์แวดล้อมเป็นอาวุธทางการทูต

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 2.22 ง/7
 กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ พุทธกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ พุทธสยามกรุงลอนดอน
 ที่ 39 ลงวัน 6 10 ค.ศ. 1247

ป้องกันรักษาดินแดนส่วนนี้คงอยู่ได้จนถึง พ.ศ. 2442 กรณีปัญหาเปรียบกับรามันท์เป็น ลัทธิลัทธิการคุกคามของรัฐบาล สเตรค สเตทเลเมนต์ ต่อเมืองมลายูของไทย และเป็น เครื่องพิสูจน์ได้อย่างดีว่ารัฐบาลอังกฤษมีนโยบายต่อรัฐบาลไทยอย่างไร เป็นความฉลาด ของผู้นำอังกฤษในการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่คำนึงถึงผลประโยชน์ต่อส่วนรวมของ อังกฤษ และการรักษาไมตรีกับไทยเพื่อสิ่งที่อังกฤษต้องการ ปัดหาระหว่างเปรียบกับ รามันท์ เป็นสิ่งที่พิสูจน์ถึงความอ่อนแอในระบบการปกครองหัวเมืองมลายูของรัฐบาลไทย ดังนั้นในโอกาสต่อมารัฐบาลไทยจึงมีแนวคิดในการสร้างระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพ ทันสมัย คือ การปกครองมณฑลเทศาภิบาลเป็นการดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในที่สุด

2.3 อิทธิพลของไทยกับการรักษาอำนาจและอิทธิพลของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู

การลงนามระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียในสนธิสัญญาเบอร์นี ปี พ.ศ. 2369 นับว่าเป็นการแบ่งเขตอิทธิพลครั้งแรกระหว่างรัฐบาลทั้งสองในคาบสมุทรมลายู ซึ่งต่อมาอังกฤษได้ดำเนินการขยายอำนาจและอิทธิพลในบรรดาเมืองมลายูที่อยู่ต่อไปจาก เมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน เมืองตรังกานูอย่างช้า ๆ แต่มั่นคง โดยเฉพาะภายหลัง พ.ศ. 2423 เป็นต้นไป อังกฤษเริ่มใช้นโยบายแทรกแซงเมืองมลายูทั้งหมด ทั้งนี้เพราะ ขณะนั้นทวีปเอเชียได้กลายเป็นทวีปของการขยายอำนาจ อิทธิพล และยึดครองเป็นอาณานิคม ของชาติมหาอำนาจในยุโรป โดยเฉพาะอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี รัสเซีย เป็นผลให้ คาบสมุทรมลายูทวีความสำคัญมากยิ่งขึ้น โดยอย่างยิ่งฐานะเป็นศูนย์กลางการเดินเรือ ระหว่างยุโรปและเอเชียตะวันออกไกล ความสำคัญของคาบสมุทรมลายูต่ออินเดีย สเตรค สเตทเลเมนต์ ของอังกฤษ และความมั่นคงเรื่องทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจัยเหล่านี้ เป็นเหตุให้อังกฤษมีความห่วงหาอาณานิคมคาบสมุทรมลายูเป็นอย่างมาก นโยบายของอังกฤษจึง เปลี่ยนเป็นการกีดกันมหาอำนาจอื่น ๆ ไม่ให้ผลประโยชน์ อิทธิพล ในภูมิภาคนี้ของ ทวีปเอเชีย วิธีการดำเนินการเพื่อกีดกันมหาอำนาจอื่นในคาบสมุทรมลายู กล่าวคือ

2.3.1 การรณรงค์ในปฏิญาระหว่างอังกฤษ และฝรั่งเศส เพื่อรับรอง อธิปไตยของไทย พ.ศ. 2439

ในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (ค.ศ. 1869) นั้นได้แสดงถึงนโยบายของฝรั่งเศสที่เริ่มใช้กำลังเข้ามายังกับไทย เพื่อสิ่งที่ฝรั่งเศสต้องการ ซึ่งไทยไม่มีขีดความสามารถจะต่อรองได้ก็ไปว่ายอมตามในสิ่งที่ฝรั่งเศสต้องการ ภายหลังจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ฝรั่งเศสมีที่ท่าจะรื้อฟื้นโครงการชุกคลองกระขึ้นมามี เพราะนับตั้งแต่ พ.ศ. 2424 - 2436 เป็นช่วงเวลาที่มีชาวฝรั่งเศสพยายามอย่างยิ่งที่จะขอสัมปทานชุกคลองกระจากรัฐบาลไทย อังกฤษได้ใช้อิทธิพลทางการเมืองคัดค้านอย่างเต็มที่เพื่อป้องกันไม่ให้ไทยยินยอมยกการสัมปทานชุกคลองกระแก่ชาวฝรั่งเศส เนื่องจากเป็นที่เข้าใจกันว่าชุกคลองกระจะเป็นวุกยุทธศาสตร์ที่มีผลต่อการเมืองการค้าของเอเชียส่วนนี้ อังกฤษเห็นเกรงว่าการชุกคลองกระจะเป็นอันตรายต่อสิงคโปร์ในทุก ๆ ด้าน หากว่าชุกคลองกระจำเป็นต้องชุกแล้วอังกฤษคงเป็นเพียงชาติเดียวที่ได้ประโยชน์จากไทย ด้วยเหตุผลดังกล่าวโครงการขอสัมปทานชุกคลองกระของชาวฝรั่งเศสจึงล้มเหลวตลอดมา การรื้อฟื้นโครงการชุกคลองกระของชาวฝรั่งเศสใน พ.ศ. 2436 นี้ ได้สร้างความวิตกเป็นอันมาก เมื่ออังกฤษประจักษ์แน่ชัดว่าไทยเห็นเกรงฝรั่งเศสจะใช้กำลังบังคับให้ไทยยกสัมปทานให้ จากพฤติกรรมที่ฝรั่งเศสปฏิบัติต่อไทยในวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ทำให้อังกฤษไม่สามารถไว้วางใจฝรั่งเศสอีกต่อไป

พร้อมกันนี้มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ในหนังสือพิมพ์ นิวยอร์ก ทรินูน (New York Tribune) ฉบับวันที่ 3 กันยายน 2436 ได้แสดงทัศนะว่าถ้าฝรั่งเศสชุกคลองกระแล้วเท่ากับเป็นการทำลายความมั่นคงของสิงคโปร์ และยังกีดเส้นทางการคมนาคมระหว่างสิงคโปร์ ฮ่องกง และอินเดีย¹ เหตุผลที่สำคัญที่สุดที่ชาวฝรั่งเศสชุกคลองกระจะทำให้ฝรั่งเศสเข้าไปมีอิทธิพลในคาบสมุทรมาลายูมากขึ้น และยังเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่อินโดจีนของฝรั่งเศส ดังนั้นอังกฤษ

¹ ฆะอบ จิงแสงดิษฐ์พร ปัทมาศอุทธร กระ น.ศ. 2394 - 2402 หน้า

จึงเริ่มวิธีการกีดกันฝรั่งเศสให้ออกไปจากควบคุมหลาย วิธีที่ดีที่สุดคือ การตกลงแบ่งเขตอิทธิพลระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในประเทศไทย ด้วยการประกันเอกราชและอธิปไตยของไทยเพื่อให้กลายเป็นรัฐกึ่งระเทศ (quasi-state) ระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในเอเชียอาคเนย์ จึงได้มีการเจรจากันระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษในเรื่องนี้ในที่สุดได้ลงนามร่วมกัน เมื่อ พ.ศ. 2439 ซึ่งมีสาระสำคัญที่เกี่ยวกับไทยโดยใน 3 มาตราแรกดังนี้

1. อังกฤษและฝรั่งเศส ตกลงกันว่าไม่ว่ากรณีใด ๆ จะไม่ส่งกองทหารเข้าไปในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำบางปะกง บริเวณฝั่งทะเลตั้งแต่เมืองกำเนิคนพคุณ ถึงเมืองแกลง บริเวณคงอยู่ในระหว่างพรมแดนอังกฤษกับไทย ลำน้ำโขงกับบริเวณฝั่งตะวันออกซึ่งน้ำลงสู่แม่น้ำอิง จะไม่ขอสิทธิพิเศษมากไปกว่าอีกฝ่ายหนึ่งในบริเวณที่กล่าวนี้ แต่ไม่รวมไปถึงสิทธิพิเศษทั้งหมดที่ฝรั่งเศสมีในหนังสือสัญญากับไทย ฉบับวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436
2. ข้อตกลงในข้อที่หนึ่งนั้นเปลี่ยนแปลงได้ถ้าอังกฤษและฝรั่งเศสมีความเห็นพร้อมกันว่าเป็นการจำเป็นจะต้องรักษาเอกราชของไทย และทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสจะไม่แยกไปทำข้อตกลงกับมหาอำนาจที่สามให้ไปมีผลประโยชน์ในข้อที่หนึ่ง
3. อังกฤษและฝรั่งเศสยอมรับตกลงกันว่า ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบนเป็นขอบเขตอิทธิพลระหว่างประเทศทั้งสอง¹

¹ สโมสรราชทูต "รายงานกระทรวงต่างประเทศ ว่าด้วยเรื่องสัญญาอังกฤษกับฝรั่งเศสทำที่ลอนดอน วันที่ 15 มกราคม รัตนโกสินทร์ ศก 114 มีบางข้อที่ว่าถึงการในกรุงสยาม" ใน ฉบับที่ระลึก 10 กุมภาพันธ์ 2503

ปัญหานี้เป็นการยอมรับเชตอิทธิพลซึ่งกันและกันระหว่าง อังกฤษและฝรั่งเศส กล่าวคือ อังกฤษยอมรับว่าดินแดนทางภาคตะวันออกของไทยตกอยู่ในเชตอิทธิพลของฝรั่งเศส และดินแดนทางภาคใต้ (คาบสมุทรมลายู) ตกอยู่ในเชตอิทธิพลของอังกฤษ โดยพลัน เพราะจะเห็นได้ว่าตั้งแต่การลงนามในปฏิญญานี้แล้ว ไม่ปรากฏว่าทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสได้พยายามเข้าไปมีอิทธิพลใกล้กับดินแดนของอีกฝ่ายหนึ่งแต่อย่างใด โดยเฉพาะฝรั่งเศสได้เลิกความพยายามที่จะซุกคลองกระต้อไปอีกอย่างสิ้นเชิง¹ กล่าวสรุปได้ว่าวัตถุประสงค์ที่สำคัญของอังกฤษในการลงนามในปฏิญญากับฝรั่งเศส² เพื่อไม่ต้องการให้ฝรั่งเศสมาเกี่ยวข้องกับคาบสมุทรมลายูของไทยต่อไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นการสกัดกั้นความพยายามของฝรั่งเศสที่จะมามีอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูภายหลังการซุกคลองกระ

2.3.2 การลงนามในอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยและอังกฤษใน พ.ศ. 2449

การลงนามในปฏิญญาเพื่อรับรองอธิปไตยของไทยกับฝรั่งเศส ปี พ.ศ. 2439 นั้นยังไม่บรรลุเป้าหมายที่อังกฤษต้องการ เพราะว่ายังมีมหาอำนาจอื่น เช่นเยอรมนี และรัสเซียซึ่งเป็นมหาอำนาจที่พยายามหาวิถีทางเข้ามามีอิทธิพลในคาบสมุทรมลายู โดยเฉพาะเยอรมนี อังกฤษมีความหวั่นเกรงมาก เนื่องจากการที่เยอรมนีเริ่มแสวงหาอาณานิคมจากมหาอำนาจอื่น ๆ ในยุโรป รัฐบาลเยอรมนีเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างอำนาจทางการเมืองและการค้าขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของโลก เพื่อความยิ่งใหญ่ของตนเองและเพื่อยกฐานะความเป็นมหาอำนาจที่เท่าเทียมกับมหาอำนาจอื่น ๆ ขณะนั้น ความจำเป็นพื้นฐานสำหรับสร้างอำนาจดังกล่าวคือ การมีกองทัพเรือที่มีแสนยานุภาพ มีสถานีเชื้อเพลิงและมีฐานทัพเรือไว้ทุกมุมโลก² ประเทศไทยอยู่ในสภาวะ

¹ ฉะฉาน วังแสงสถิตยภัทร มรดกตกทอดจาก พ.ศ. 2394 - 2482 หน้า 203

² ราตรี วานิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405 -

ของผู้นำเยอรมนีในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพราะยังคงเป็นประเทศเอกราช และมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับการสร้างจุดยุทธศาสตร์ เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของเยอรมนีในจีน ซึ่งกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว ประเด็นการคบค้าระหว่างไทยกับเยอรมนีได้ทวีความสำคัญ มีความมั่นคงมากยิ่งขึ้น¹

ดังนั้นเมื่อหนังสือพิมพ์สเตนดาร์ด (Standard) ของอังกฤษฉบับวันที่ 1๖ ธันวาคม พ.ศ. 2436 ลงข่าวว่าเยอรมนีได้เจรจาลับกับรัฐบาลไทย เพื่อขอเช่าดินแดนเหนือเกาะปันง เพื่อใช้เป็นสถานที่ตั้งเรือเพลิงและสร้างศูนย์การค้าของเยอรมนี ในภูมิภาคนี้ ชาวนีสร้างควมวิตกให้กับผู้นำอังกฤษมากยิ่งขึ้น² เพราะนอกจากเยอรมนีแล้วยังมีรัสเซียซึ่งเป็นมหาอำนาจอีกชาติหนึ่ง กำลังมีผลประโยชน์แข่งขันชิงกันอยู่ในจีน ถึงแม้ว่ารัสเซียจะไม่มีผลประโยชน์ทางการค้ากับไทยเท่ากับเยอรมนี แต่รัสเซียก็ปรารถนาที่จะมีสถานที่ตั้งเรือเพลิงและฐานทัพเรือของตนในคาบสมุทรมลายู หากว่ารัสเซียประสบผลสำเร็จในความมุ่งหมายดังกล่าว บ่อมกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู และยังมีผลทำให้รัสเซียมีข้อต่อรองมากขึ้น ซึ่งศูนย์แห่งอำนาจในภาคตะวันออกเฉียงใต้จะเสียไป³ รัสเซียมีความสนใจเกาะภูเก็ตของไทยอยู่ทางฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมลายู ดังนั้นเท่ากับว่านโยบายของอังกฤษในคาบสมุทรมลายูทั้งหมดกำลังได้รับการท้าทายอย่างหนักในสายของรัฐบาลอังกฤษ เพราะอาจจะเปิดโอกาสให้มหาอำนาจเหล่านี้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับเมืองมลายูของไทยได้ ซึ่งระบบการปกครองของไทยเปิดโอกาสให้แทรกแซงได้มากที่สุด

¹ ราชกรี วานิชลักก์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 24๐5 - 2462 หน้า 97

² ณะบ วังแสงสถิตย์พร ปึกะภาคคอจกระ พ.ศ. 2394 - 2482 หน้า 207

³ ณะบ วังแสงสถิตย์พร ก. หน้า 2๐7

ทัศนะของรัฐบาลไทยเกี่ยวกับที่อังกฤษและฝรั่งเศสได้รับรองเอกราช
อธิปไตยของไทยในหัวเมืองขึ้นใน เป็นความรู้ลึกที่พอใจเป็นอย่างยิ่ง แต่หัวเมืองดินแดน
ที่อยู่นอกปฎิบัติา ฉับคังกล่าว คือ ดินแดนทางภาคตะวันออกและคาบสมุทรมลายู จึงมีความ
ไม่มั่นใจในอธิปไตยเหนือดินแดนส่วนนี้ โดยเฉพาะหัวเมืองมลายู ซึ่งรัฐบาลสเตรต
เสตเคลเมนต์ มีนโยบายที่จะผนวกรวมกับดินแดนอังกฤษ เมื่อ เซอร์ กลีเมนต์ สมิท
(Sir C. Clementi Smith) อธิบดีผู้สำเร็จราชการ สเตรตเสตเคลเมนต์ ได้ปราศัย
แนะนำให้รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนขยายดินแดนไปยังเมืองของไทยในคาบสมุทรมลายู¹
เท่ากับเป็นการแสดงถึงเจตนารมณ์ของรัฐบาลอังกฤษที่ต้องการผนวกดินแดนในคาบสมุทรมลายู
ทั้งหมด ไทยจึงมีความวิตกเป็นอย่างมาก ในโอกาสที่รัฐบาลไทยกำลังวิตกมากเช่นนี้อังกฤษ
จึงเปิดการเจรจาเรื่องคาบสมุทรมลายูทันที การเจรจาจึงเริ่มขึ้นตามหลักการที่อังกฤษเสนอคือ

1. พระเจ้าแผ่นดินสยามสัญญาว่าจะไม่ยกดินแดนหรือสิทธิในฐานะ
เจ้าอธิราชเหนือดินแดนตอนใต้ของ เมืองบางกะพานลงไปให้กับประเทศอื่นยกเว้นอังกฤษ
2. อังกฤษสัญญาว่าจะสนับสนุนพระเจ้าแผ่นดินสยามในการต่อต้าน
ความพยายามใด ๆ ของมหาอำนาจที่ 3 ที่จะเข้าแทรกแซงในดินแดนดังกล่าว
3. พระเจ้าแผ่นดินสยามสัญญาว่าจะไม่อนุญาตหรือยกหรือยินยอม
ให้สิทธิพิเศษไม่ว่าจะเป็นดินแดนหรือจวนการทำให้แกมหาอำนาจที่ 3 โดยปราศจาก
การยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรจากอังกฤษ

ตามข้อเสนอนี้กรมหลวงเทเวธวงษ์ฯ ทรงขอพระทัยในหลักการ แต่
ที่ปรึกษาการปกครองแผ่นดินของไทยขอเสนอให้แก้ข้อความส่วนที่ว่าดินแดนที่เสนอนี้จะไม่ถูก
ชนชาติใดครอบครองแต่อังกฤษ แก่ครั้งราชทูตอังกฤษใช้วิธีการทูตตอบว่าถ้าคังนั้นเท่ากับ
ไทยไม่ไว้วางใจในเจตนาของอังกฤษ นอกจากนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹Thansook Wiyononda The Anglo - Siamese Secret Convention of

ไม่ทรงพอพระทัยในหลักการทั้งหมด ทรงเสนอให้มีเพียง 2 มาตรา และให้ใช้คำ

"สิทธิพิเศษ หรือผลประโยชน์ (Special Privilege or Advantage) แทนคำว่า "สิทธิแต่ผู้เดียว (Exclusive Right)" และให้จัดทำพิธีสาร (Protocol) ผู้มีรัฐบาลทั้งสองให้ยอมรับอนุญาโตตุลาการในกรณีที่เกิดข้อเข้าใจผิดขึ้น

นอกจากนี้ไทยยังเสนอให้ร่างแก้ไขสัญญาใหม่โดยให้ใช้คำว่า "สยามสัญญาว่าจะไม่ยกดินแดนซึ่งกล่าวให้แก่อังกฤษอีกใด" แทนคำว่า "ให้แก่อังกฤษอื่นใดนอกจาก" และใช้คำว่า "อธิปไตย (Sovereignty)" แทนคำว่า "เจ้าประเทศราช (Suzerainty)" รวมทั้งความประสงค์ที่ต้องการจำกัดมาตราที่ 3 ให้แก่ไทยโดยเจาะจงเฉพาะกรณีการให้สัมปทานรายใหญ่เท่านั้น ตลอดจนการเสนอให้รัฐบาลอังกฤษรับประกันว่าจะช่วยไทยหากว่าเกิดความยุ่งยากในการที่ปฏิเสธการขอสัมปทานของชาติอื่นในคาบสมุทรมลายูของไทย¹ ทิศของผู้นำไทยมีความเห็นว่าอังกฤษอาจมีโอกาสที่ไทยกำลังตกใจบีบบังคับให้ไทยตกลงตามความต้องการของอังกฤษอันเป็นการละเมิดสัญญาทางไมตรีที่ไทยมีกับประเทศอื่น ๆ เพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษแต่ผู้เดียว² ซึ่งไทยจะต้องยินยอมลงนามในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2440 ระหว่างกรมหลวงเทเวศร์วงษา เสนาบดีว่าการต่างประเทศเป็นผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทย และนายวิลเลียม อาร์เชอร์ (William Archer) อัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ -- เป็นผู้แทนฝ่ายรัฐบาลอังกฤษ เพราะถ้าขัดกันแล้วเมื่อเยอรมนี รัสเซีย พยายามจะเข้ามามีผลประโยชน์ในคาบสมุทรมลายูซึ่งที่มีความประสงค์นั้น อังกฤษอาจจะใช้วิธีการที่รุนแรงกับไทยก็ย่อมเป็นไปได้ในคาบสมุทรมลายูทั้งหมดเป็นของอังกฤษ ถ้าไทยไม่ยกกำลังอันใดจะชักขวางได้³ สาระสำคัญของอนุสัญญาฉบับนี้จึงดังต่อไปนี้

¹ ฉะบับ จ้างแสงสถิตย์พร ปัญหาการออกกระ พ.ศ. 2394 - 2482 หน้า 211

² ศึกษาภักดีพานิช พระราชหัตถเลขา และหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เล่ม 2 หน้า 134

³ ฎ. หน้า 138

มาตราที่ 1 พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงสัญญาว่าจะไม่ยกหรือโอน สิทธิใด ๆ หนึ่งดินแดนหรือเกาะที่อยู่ทางตอนใต้ของ เมืองบางตะพานให้กับมหาอำนาจชาติใด

มาตราที่ 2 สมเด็จพระนางเจ้าอังกฤษทรงรับสัตยาบันในภาษาอังกฤษว่าจะอุดหนุนสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามในการต่อต้านความพยายามใด ๆ จากมหาอำนาจที่ 2 ซึ่งจะแสวงหาอาณานิคมหรือเข้าไปตั้งอิทธิพลของตนหรือคุ้มครองเมืองกันไนดินแดนหรือเกาะทั้งหลายดังกล่าวแล้ว

มาตราที่ 3 สมเด็จพระนางเจ้ากรุงอังกฤษได้รับสัญญาไว้ตามข้อที่กล่าวนี้ว่าจะอุดหนุนสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ส่วนที่ต่อต้านความพยายามอย่างหนึ่งอย่างใดของมหาอำนาจที่สาม ที่จะเข้าไปแสวงหาอาณานิคม หรือเกาะแห่งหนึ่งแห่งใดดังกล่าวมาแล้วข้างต้น สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามสัญญาว่าจะไม่อนุญาตยกหรือยอมให้สิทธิพิเศษ หรือมีผลประโยชน์อันเป็นการผูกขาดหาได้แก่ผู้เดียวในเรื่องที่เกี่ยวกับที่ดินหรือการค้าขายอย่างใด ๆ ภายในเขตจำกัดดังใดกล่าวมาแล้วนั้น ไม่ว่ารัฐบาลหรือคนในบังคับของมหาอำนาจที่สาม โดยปราศจากการยินยอมพร้อมใจเป็นลายลักษณ์อักษรของรัฐบาลอังกฤษ¹

อนุสัญญาฉบับนี้เรียกว่าอนุสัญญาดัลบี เพราะทั้งอังกฤษและไทยปกปิดไม่เปิดเผย เพราะการทาเช่นนี้เท่ากับไทยระเมิดสนธิสัญญาดัลบีต่าง ๆ ที่ได้มีไว้กับชาติอื่น ๆ โดยเฉพาะกับเยอรมนีและฝรั่งเศส ในมาตราที่ว่าควยต้องได้รับการปฏิบัติเยี่ยงชนชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ถึง ดัลบีฉบับนี้เป็นการคัดโอกาสและสิทธิเยอรมนีในการลงทุนต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายู และเป็นการลดแหลมต่อการที่ฝรั่งเศสยึดครองดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง เช่นเดียวกับที่อังกฤษได้ควบคุมมลายูจากไทย แต่ในขณะที่ลงนามนั้นได้เป็นที่พอใจทั้งสองฝ่าย

¹ British and Foreign States Papers, Vol.102 pp. 124 - 125.

อ้างอิงใน รายจิตต์ เทนิส การเสียดรัฐไทยบุรี กัดกัน ถังกาน และปลิศ
ของไทยให้แก่อังกฤษ ในรัชสมัยพระนางสเด็จพระนางเจ้าจันทรา

กล่าวคือ อังกฤษพอใจที่ได้ประสบความสำเร็จในนโยบายที่คึกคะนองอ่านาอื่นไม่ให้เข้าไป
 มีอิทธิพล และพอใจในผลประโยชน์ต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายู ฝ่ายไทยก็มีความพอใจถึง
 ความปลอดภัยจากการยึดครองอย่างแท้จริงจากอังกฤษและพอใจความเป็นเจ้าของเมืองมลายู
 ที่อังกฤษยอมรับ แต่พิจารณาถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแล้วไทยได้สูญเสีย
 ดินแดนในคาบสมุทรมลายูทั้งหมดนี้ให้กับอังกฤษโดยพฤตินัยตั้งแต่ พ.ศ. 2440 เป็นต้นไป

การจัดการปกครองมณฑลไทรบุรีใน พ.ศ. 2440

1 มูลเหตุการปฏิรูปการปกครองมณฑลไทรบุรี

1.1 การคุกคามของรัฐบาลสหราชอาณาจักรต่อเขตแดน

ข้าราชการอังกฤษที่สหราชอาณาจักรส่งเข้ามาในมณฑลไทรบุรีมีเจตนาที่แน่นอนที่จะเข้าครอบครองหัวเมืองมลายูของไทยไว้ในอำนาจ กรณีข้อพิพาทเรื่องเขตแดนระหว่างเมืองเประโบอาของอังกฤษกับเมืองรามันห์ของไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2426 - 2436 เป็นสัญลักษณ์ประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะการคุกคามจากรัฐบาลสหราชอาณาจักรที่มีความปรารถนาครอบครองดินแดนหัวเมืองมลายูของไทย เมืองรามันห์มีพรมแดนด้านหนึ่งที่ติดกับเมืองไทรบุรี และเมืองไทรบุรีมีอีกด้านหนึ่งเป็นพรมแดนติดกับเมืองเประ กล่าวได้ว่ารัฐบาลอังกฤษที่สหราชอาณาจักรใช้เมืองเประเป็นศูนย์กลางในการสร้างอิทธิพลของอังกฤษในหัวเมืองมลายูของไทย ปัญหาพิพาทเรื่องเขตแดนระหว่างเมืองเประกับเมืองไทรบุรีปรากฏครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2423 เมื่อรัฐบาลเมืองไทรบุรีได้รายงานว่าเป็นที่พิพาทเรื่องเขตแดนที่สหราชอาณาจักรได้แจ้งให้รัฐบาลไทยทราบและขอให้จัดการตกลงในเรื่องนี้¹ รัฐบาลไทยได้มีคำสั่งให้พระยาไทรบุรี รายงานข้อเท็จจริงในเรื่องดังกล่าวให้รัฐบาลกลางทราบ เพื่อจะได้ตกลงเจรจากับรัฐบาลอังกฤษต่อไป ในเวลาต่อมาเมื่อ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/4 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ กรมวังมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวัน 1+9 ค่ำ จ.ศ. 1242

พ.ศ. 2426 กองสุลตังยกขุนที่กรุงเทพฯ ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษให้ยื่นบันทึกกรณีพิพาทเรื่องเขตแดนระหว่างเมืองเประกับเมืองมลายูของไทย โดยกล่าวหาว่าคนในบังคับไทยได้เข้าไปยึดครองพื้นที่อันเป็นดินแดนของเมืองเประ ขอให้รัฐบาลไทยมีคำสั่งให้คนเหล่านั้นกลับคืนมายังดินแดนของไทยเพื่อคืนดินแดนนี้ให้เมืองเประ¹ เนื่องจากว่าบันทึกที่กองสุลตังยกขุนยื่นต่อรัฐบาลไทยไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับบริเวณพื้นที่ที่แน่นอนว่าบริเวณใดของเมืองมลายูของไทยที่มีคนในบังคับไทยเข้าไปยึดครอง รัฐบาลไทยจึงเข้าใจว่าเป็นพื้นที่บริเวณคลองสลามาที่เคยร้องเรียนมาครั้ง พ.ศ. 2423 จึงได้แจ้งแก่กองสุลตังยกขุน ว่าต้องขอเวลาสอบสวนข้อเท็จจริงในเรื่องนี้จากพระยาไทรบุรีก่อนจึงจะแจ้งรายละเอียดให้ทราบ แต่กองสุลตังยกขุนตอบว่าพื้นที่ดังกล่าวนี้ไม่ใช่ที่คลองสลามา แต่เป็นพื้นที่ระหว่างเมืองเประกับเมืองรามันห์² พื้นที่ระหว่างเมืองเประกับเมืองรามันห์นี้ รัฐบาลไทยไม่เคยทราบมาก่อนจึงมีคำสั่งให้ส่งข้าหลวงและเจ้าพนักงานกรมแผนที่ไปถึงที่เกิดเหตุเพื่อทราบข้อเท็จจริง ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยก็ได้พิจารณาปัญหาข้อพิพาทเรื่องพรมแดนระหว่างเมืองเประกับเมืองไทรบุรีด้วย จากการที่ได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงตามหนังสือโต้ตอบราชการ เมื่อครั้งรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับข้อพิพาทเรื่องพรมแดนระหว่างเมืองเประกับเมืองไทรบุรีมากขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2364

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5, ม.2.22ง/4 มร.นิวแมน กองสุลตังยกขุน ๓ กรุงเทพฯ ถึงเจ้าพระยา
ภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดีว่ากล่าวทางประเทศ ลงวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2426

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/4 มร.นิวแมน กองสุลตังยกขุน ๓ กรุงเทพฯ ถึงเจ้าพระยาภาณุวงษ์มหาโกษาธิบดี
ว่ากล่าวทางประเทศ ลงวันที่ 22 เมษี ค.ศ. 1883

เจ้าพระยาไทรบุรี (ตณูปะแสงวัน) ถูกรบพม่าจกกลาง ๆ ได้จัดการปราบปรามจนสำเร็จ แต่เจ้าพระยาไทรบุรีหลบหนีไปได้และไปอยู่ที่เมืองปีนัง ในเขตแคว้นอังกฤษเกี่ยวกับเจ้าพระยาไทรบุรีนี้เป็นข้อหนึ่งที่รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้ส่งร้อยเอกเฮนรีเบอร์นีมาเจรจากับรัฐบาลไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นำไปสู่การลงนามระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย เมื่อ พ.ศ. 2369 ในนามสนธิสัญญาเบอร์นี มาตรา 13 ขอสนธิสัญญาเบอร์นีอังกฤษได้ยอมรับว่าเมืองไทรบุรีเป็นของรัฐบาลไทย อังกฤษจะไม่เกี่ยวข้องและอังกฤษสัญญาว่าจะนำตัวเจ้าพระยาไทรบุรีไปอยู่ที่เมืองมะละกาและจะไม่สนับสนุนเจ้าพระยาไทรบุรีให้มาก่อการกบฏที่เมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยได้ปกครองเมืองไทรบุรีและต่อมาใน พ.ศ. 2382 ได้แบ่งเมืองไทรบุรีเป็น 3 เมือง เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีสิ้นชีพิตักษัยได้กราบทูลพระกรุณาขอภัยโทษ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ตามที่ทูลขอพระกรุณา และโปรดเกล้าฯ ๓ ตั้งให้เป็นพระยาเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2384 แต่ได้แบ่งเมืองไทรบุรีออกอีกเมืองหนึ่งคือเมืองกบังปาซูล เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีได้กลับมาปกครองเมืองไทรบุรีอีกครั้งหนึ่งได้วัดการปกครองบริเวณที่เกรียน* ซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำกูเรากับแม่น้ำเกรียนจากเมืองเประ ทั้งนี้เพราะเจ้าพระยาไทรบุรีเคยปกครองอยู่ก่อน พ.ศ. 2364 รัฐบาลเมืองเประได้ขอความช่วยเหลือให้บริษัทอังกฤษที่เมืองปีนังเอาที่เกรียนคือ โดยกล่าวหาว่าเจ้าพระยาไทรบุรีรุกรานดินแดนของเประ เจ้าเมืองปีนังจึงคัดค้านการกระทำของเจ้าพระยาไทรบุรี และขอให้คืนที่เกรียนให้เมืองเประ แต่เจ้าพระยาไทรบุรีอ้างว่าที่เกรียนเป็นของเมืองไทรบุรีมาช้านานเช่นเกี่ยวกับเมืองปีนังที่ให้อังกฤษเช่า เมื่อพระยาไทรบุรียังปกครองเมืองไทรบุรีก่อน พ.ศ. 2364 ได้ทำการปกครองที่เกรียน

*พื้นที่ดังกล่าวนี้เรียกว่าเกรียน ซึ่งเป็นบริเวณลุ่มแม่น้ำอยู่ระหว่างเมืองไทรบุรีกับเมืองเประ

ตลอดมา เมื่อได้ไปอยู่เมืองมะละกา กับตันแลว เจ้าเมืองป็นังได้มอบให้เมืองเประ
 กรอนครอง¹ เรื่องนี้ยังไม่เป็นที่ตกลง เจ้าพระยาไทรบุรีได้ถึงแก่สัญกรรมลงในปี
 พ.ศ. 2386 อังกฤษที่ป็นังได้ยื่นประท้วงกร² ที่เจ้าพระยาไทรบุรียกครองที่เก³ รนจาก
 เมืองเประต่อรัฐบาลไทยว่าเจ้าพระยาไทรบุรีระเมิดข้อตกลงสัญญาเบอร์นีในข้อที่ว่า
 อาณาเขตเมืองเประเดิมมีอยู่เืองไหน ก็ได้คงอยู่ตามเดิม ขณะที่ลงนามในสัญญา
 เบอร์นีที่เก³ รนเประได้ปกครองอยู่แล้ว ต่อรัฐบาลไทยมีคำสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรี
 มอบที่เก³ รนเมืองเประ แก่รัฐบาลไทยปฏิเสธอังกฤษที่ป็นังจะถือว่ารัฐบาลไทย
 สนับสนุนให้เมืองไทรบุรีระเมิดสิทธิดินแดนเมืองเประ จะได้รายงานขอความช่วยเหลือ
 ไปยังรัฐบาลอังกฤษที่อื่นก็ได้จัดการขึ้นแต่ขาดหายไป² พระอินทรวินัย (ตนกุธาธิ)
 บุตรเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งรัฐบาลไทยตั้งให้เป็นพระยาเมืองไทรบุรี ได้รายงานขอ
 ความช่วยเหลือจากรัฐบาลไทยว่าบริษัทอังกฤษที่ป็นังไม่ยอมจ่ายเงินค่าเช่าเมืองป็นังให้
 พระยาไทรบุรีซึ่งเป็นเงินปีละ 10,000 เหรียญ ถ้าหากว่าพระยาไทรบุรีไม่ปฏิบัติตาม
 ข้อเรียกร้องของอังกฤษที่ต้องการให้คืนที่เก³ รนให้แก่เมืองเประตามคำเรียกร้องของ
 บริษัทอังกฤษ³ ปัญหาพิพาทระหว่างเมืองเประกับเมืองไทรบุรีเรื่องที่เก³ รนนี้รัฐบาลไทย
 ขณะนั้นยอมรับว่าไม่ทราบอาณาเขตที่แน่นอนของเมืองไทรบุรีว่ามีอย่างไร แต่ชี้แจงให้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12ก/2
สุดท้ายอะหมักกายูเกนนานกูปะแงวันหะเลมชะ ถึง มร.ปีหระหมักการะแนน
บัตร์วัศ กุมปนีอังกฤษเมืองป็นังกับเมืองป็นัง สิงคโปร์ และมะละกา, ลงวันที่ 17
 คลังเลข ศักราชแขก 1260

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/5
เจ้าเมืองสิงคโปร์ ถึงพระยานครศรีธรรมราช, ลงวัน + 3 คำ มะเมียฮ์ตุศก
 ค.ศ. 1847

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/5
เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สุพรรณภูมิ ถึงพระยานครศรีธรรมราช
 ลงวัน 7+ 9

ยังกล่าวว่าไทยซึ่งเป็นเจ้าของเมืองไทรบุรีแต่ได้ปกครองเมืองไทรบุรีแบบเมือง
ประเทศราช ตามธรรมเนียมการปกครองเมืองประเทศราชนั้น รัฐบาลไทยมอบ
อำนาจสิทธิขาดในการปกครองเมืองให้กับพระยาเมืองรัฐกลางไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว
เมืองประเทศราชมีหน้าที่ส่งคอกไม้เงินคอกไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการ
ให้รัฐบาลกลางตามขอกส่ง โดยกำหนด 3 ปีครั้ง รัฐบาลไทยมีความเห็นว่าเมือง
ไทรบุรีเป็นเมืองใหญ่มาแต่ครั้งโบราณ คงจะมีอาณาเขตกว้างขวางกว่าเมืองเประ
ซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็ก ทั้งสองเมืองต่างก็เป็นเมืองประเทศราชของไทย เพราะ
เวลาก่อนที่รัฐบาลไทยจะไต่ถามลงหาสัญญากับรัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยใน พ.ศ. 2326 นั้น
เมืองเประได้ส่งคอกไม้เงินคอกไม้ทองและเครื่องราชบรรณาการไปให้กรุงเทพฯ
ครั้งสุดท้าย พ.ศ. 2365 ซึ่งเป็นต้นสัญญาที่เมืองเประปฏิบัติตลอดมา เมื่อลงนามใน
สนธิสัญญาเบอร์นีแล้ว รัฐบาลไทยยอมตกลงให้อังกฤษมีอิทธิพลเหนือเมืองเประ ตั้งแต่
นั้นเป็นต้นมาเมืองเประก็เป็นอิสระต่อรัฐบาลไทย ครั้งเมืองไทรบุรีก่อกบฏกับรัฐบาลไทย
ระหว่าง พ.ศ. 2364 - 2381 เมืองเประคงครอบครองพื้นที่เกรียนของเมืองไทรบุรี
จริงตามที่เจ้าพระยาไทรบุรีอ้างนั้น¹ แม้พระยานครศรีธรรมราชจะตอบชี้แจงผู้สำเร็จ
ราชการอังกฤษที่สิงคโปร์ตามที่เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม
มีคำสั่งให้ตอบดังกล่าว ถึงกระนั้นก็ตามอังกฤษก็ยังไม่ได้การงจ่ายเงินค่าเช่าเมือง
ป็นังเป็นเครื่องมือนับบังคับให้พระยาไทรบุรีมาที่เกวียนให้แก่เมืองเประต่อไป รัฐบาลไทย
ไม่กล้าเสี่ยงกับคำพูดของอังกฤษ จึงมอบให้พระยาไทรบุรีตัดสินใจเองว่าจะยอมตามที่

* คือสนธิสัญญาเบอร์นี ฎีกาณนวก ก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.222/5
เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่สมุหพระกลาโหม ถึงผู้สำเร็จราชการเมือง
สิงคโปร์ (มร.บัตเตอร์เฟิล) ลงวัน 4 +10 ค่ำ จ.ศ. 1209

อังกฤษหรือไม่ก็แล้วแต่พระยาไทรบุรี¹ ด้วยเหตุนี้พระยาไทรบุรีจึงยอมปฏิบัติตามที่อังกฤษ
ต้องการ เพราะไทยไม่สามารถจะช่วยเหลือเมืองไทรบุรีได้หากว่าอังกฤษจะยกเป็นอาณานิคม
พื้นที่ที่พระยาไทรบุรีมอบให้แก่เมืองเประคังแต่นั่งขวาของแม่น้ำเกรียน ตรงต่อไปทางทิศใต้
จนถึงลำน้ำกูเรา ทางตะวันออกเฉียงฝั่งขวาของแม่น้ำเกรียน ตัดไปถึงฝั่งขวาของ
คลองสลามา ต่อไปจุดปลายคลองสลามา จุดที่เวาตีคังมาและกุดงันันต์ ทางฝั่ง
ซ้ายของแม่น้ำเกรียน เลี้ยวฝั่งไปถึงฝั่งซ้ายของลำคลองสลามา ต่อไปจุดปลายคลองสลามา
จุดที่เวาตีคังมาและกุดงันันต์ เป็นเขตของเมืองไทรบุรี อังกฤษจึงยอมจ่ายเงินค่าเช่า
เมืองป็นังให้พระยาไทรบุรีตามสัญญา²

เรื่องสัญญาเช่าเมืองป็นังนี้ อังกฤษที่คิวเปอร์ไค์ปฏิเสธว่า เงินที่อังกฤษ
จ่ายให้เจ้าพระยาไทรบุรีนั้นเป็นเพียงเงินที่อังกฤษช่วยเจ้าพระยาไทรบุรีในฐานะมิตรพึง
ช่วยเหลือมิตรยามตกยากเท่านั้น ถ้าเป็นค่าเช่าเมืองป็นังแล้วอังกฤษคงจะจ่ายให้คนผู้นั้น
ซึ่งได้เป็นเจ้าเมืองไทรบุรีต่อจากเจ้าพระยาไทรบุรี (คนอุปะแงรัน) ถึงแม้ว่าหลักฐาน
การเช่าเมืองป็นังและหลักฐานการจ่ายค่าเช่าเมืองไทรบุรียังเก็บไว้ก็ตาม ก็ไม่สามารถ
จะอ้างให้อังกฤษยอมปฏิบัติได้ แต่ภายหลังต่อมาอังกฤษรับว่าถ้าพระยาไทรบุรีมอบที่เกรียน
แล้ว เงินจำนวน 10,000 เหรียญนี้จะป็นค่าเช่าเมืองป็นังตลอดไป³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/5
เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่เมหพระกลาโหม ถึง พระยานครศรีธรรมราช ลงวันที่
14
7 + 9 ค่ำ มะเส็งสัศก จ.ศ. 1205

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/5
เจ้าพระยาพระคลัง, ที่เมหพระกลาโหม ถึงผู้สำเร็จราชการเมืองสิงคโปร์ ลงวัน
4 + 10
5
ค่ำ จ.ศ. 1205

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/5
เจ้าพระยาอัครมหาเสนาบดีฯ ที่เมหพระกลาโหม ถึงพระยานครศรีธรรมราช ลงวัน
14
7 + 9 ค่ำ มะเส็งสัศก จ.ศ. 1205

จากข้อเท็จจริงที่ได้จากหลักฐานฝ่ายไทย ทำให้ทราบว่าปิตาชาข้อพิพาท
เรื่องเขตแดนระหว่างเมืองเพระกับเมืองไทรบุรี ใน พ.ศ. 2423 และ พ.ศ. 2426
ไม่ใช่ที่เกรียน แต่เป็นคลองสลามา กล่าวคือพื้นที่ทางฝั่งซ้ายของคลองสลามา ถึงฝั่งขวา
ของคลองมะหัง เป็นบริเวกลามแยกคือ คลองมะหังกับคลองสลามาไหลลงแม่น้ำเกรียน
บริเวณที่กล่าวนี้มีเรือกูญจำนวนมาก บริษัทอังกฤษต้องการจะทำเหมืองแร่ เพราะฉะนั้น
บริษัทอังกฤษเป็นพันธมิตรที่ดีกับสุลต่านเมืองเพระ พื้นที่ระหว่างคลองสลามากับคลองมะหัง
นี้เมื่อครั้งที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ตัญญูอะหมัค) ยังมีชีวิตอยู่ในความปกครองของเมืองไทรบุรี
เมื่อพระยาไทรบุรี (ตัญญูไชรนาบซิค) เป็นพระยาเมืองไทรบุรี ต่อมาเมื่อชาวเมืองเพระ
จำนวนมากขออุปการะพระยาไทรบุรีเข้าไปอาศัยอยู่และยอมอยู่ในความปกครองของเมืองไทรบุรี¹
เมื่อเมืองเพระอยู่ในอารักขาของอังกฤษ รัฐบาลเมืองเพระได้ส่งข้าราชการของเมืองเพระ
เข้าทำการปกครอง ขึ้นตรงกับเมืองเพระ แม้ว่าเมืองไทรบุรีจะตั้งกันอย่างไร รัฐบาล
เมืองเพระอ้างว่าเป็นดินแดนของเมืองเพระ² ครั้นรัฐบาลกลางได้ทราบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับ
ที่ลลามานี้ก็เป็นเวลาทีรัฐบาลเพระได้จัดการปกครองโดยตรงขึ้นกับเมืองเพระมั่นคงแล้ว
ทั้งนี้เป็นเพราะว่าพระยาไทรบุรีเพียงแต่รายงานรัฐบาลกลางว่า พื้นที่ลลามาเป็นของ
เมืองไทรบุรี แต่ไม่ได้ระบุว่าเมืองเพระถูกดินแดนและได้ปกครองเป็นเวลาเมื่อ 5 - 6 ปี
มาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า เป็นการสายเกินไป
ที่จะเจรจาเพื่อเอาคืน เพราะว่ารัฐบาลอังกฤษคงไม่ยินยอมง่าย ๆ และขณะนี้ก็เป็นเวลา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5
คำให้การของอิมามอาบู บากัด ซึ่งเคยเป็นนายอำเภอพื้นที่เกรียนและสลามา ลงวันที่
18 สิบกัน คักราชแซก 1300 (พ.ศ. 2426)
² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.229/5
นวนิพนธ์หมัดหมัน เรียบเรียงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความพระบรมราชโองการ ร.ที่ 403
ลงวัน 6 + 11 ค่ำ จ.ศ. 1245
10

ที่รัฐบาลอังกฤษกำลังเรียกร้องกันคนเมืองรามันท์ การที่ได้เปลี่ยนที่เรียกร้องนี้เพราะ
อังกฤษคิดว่าเมืองไทรบุรีได้ยื่นยอมทางการเมืองกระพ่ายของเมืองเประแล้ว ถึงอย่างไรก็ตาม
พระองค์ทรงพระราชดำริว่าควรที่รัฐบาลไทยเรียบเรียงหลักฐานข้อเท็จจริงในปัญหาพิพาท
ระหว่างเมืองเประกับเมืองไทรบุรีเป็นบันทึกเพื่อเสนอต่อรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอน เมื่อมี
โอกาส¹ ระหว่างนี้ควรคงไว้ก่อนเพราะรัฐบาลไทยกำลังเจรจากับรัฐบาลอังกฤษ
เรื่องเขตแดนเมืองเประกับเมืองรามันท์ ซึ่งพื้นที่ระหว่างเมืองเประกับเมืองรามันท์
มีความสำคัญกว่าพื้นที่ที่ดลามา เพราะรัฐบาลเมืองเประยังไม่ได้ครอบครอง เมื่อได้
ตกลงกับอังกฤษเรียบร้อยแล้ว จึงค่อยนำเรื่องดลามาขึ้นเจรจากับรัฐบาลอังกฤษ
แต่เมื่อปัญหาเมืองเประกับเมืองรามันท์ได้หยุดชะงักลงในปี พ.ศ. 2434 ซึ่งผลการเจรจา
ไม่เป็นที่พอใจของทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ เป็นเหตุให้เรื่องดลามาพลอยหยุดชะงักไปด้วย
ด้วยเหตุผลที่ว่าถ้าเริ่มเจรจากับอังกฤษเรื่องดลามา อาจจะทำให้อังกฤษรู้พื้นที่เมืองเประกับ
รามันท์ขึ้นมาอีก²

ในที่สุพื้นที่ระหว่างคลองดลามากับคลองมะหังก็ตกเป็นของเมืองเประ
เพราะไม่ปรากฏหลักฐานว่าได้มีการเจรจากันในเรื่องนี้ระหว่างรัฐบาลอังกฤษกับรัฐบาลไทย
แม้จะเป็นพื้นที่เล็กกว่าที่เมืองเประกำลังพิพาทกับเมืองรามันท์ แต่มีแร่ดีบุกเป็นจำนวนมาก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.223/5
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์
ที่สมุหพระกลาโหม ร.ที่ 425 ลงวัน 5+12 ค่ำ ร.ศ. 1245

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.223/8
กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ กรวยบังกุลพระนามมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 74/1398 ลงวันที่ 25 มิถุนายน ร.ศ. 110

ซึ่งมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ กรณีประโศกคามเมืองรามันห์และเมืองไทรบุรีของไทยนี้ แสดงให้เห็นว่านโยบายของรัฐบาล สเตรต สเตรเตจเม้นท์ ที่ระบิครองเมืองมลายูของไทยไว้ในอำนาจ โดยเฉพาะ เมืองประกับเมืองไทรบุรี พิสูจน์ให้เห็นว่าถึงแม้จะมีลัทธิอาเอร์นีที่รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยครั้งเป็นผู้นำกับนักชาธิบาล สเตรต สเตรเตจเม้นท์ จะรับรองว่าเป็นของไทยแล้วก็ตาม รัฐบาลสเตรต สเตรเตจเม้นท์ ก็ยังคงละเมิดเพื่อจะให้ไคมากที่ซึ่งคอกการ ดังนั้นรัฐบาลไทยท้าวท้าวว่าทราบแต่ที่รัฐบาลอังกฤษยังไม่ยอมรับว่าไทยมีอธิปไตยแท้จริงเหนือเมืองเหล่านั้นแล้ว โอกาสที่ข้าราชการอังกฤษที่สเตรต สเตรเตจเม้นท์ จะเข้าแทรกแซงย่อมมีเสมอ ซึ่งที่รัฐบาลไทยควรกระทำก็พัฒนาเมืองมลายูให้มีความเจริญและบ้านเมืองมีการปกครองที่เป็นระเบียบ จะเป็นมาตรการหนึ่ง ที่ข้าราชการอังกฤษที่ สเตรต สเตรเตจเม้นท์ ไม่สามารถเข้าแทรกแซงเพื่อก้าวไปรวมเมืองมลายูของไทยไว้ในอำนาจของอังกฤษ

1.2 สภาพการณ์ภายในหัวเมืองมลายูตะวันตก

1.2.1 สภาพการณ์ทั่วไป

สภาพการณ์ภายในหัวเมืองมลายูตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในต้นรัชกาลก่อนการปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลไทรบุรี มีความเปลี่ยนแปลงในคานต่าง ๆ หลายประการ ทั้งนี้เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลกลางที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปูพื้นฐานไว้ เพื่อที่จะเป็นแนวทางให้รัฐบาลกลางเข้าไปมีอำนาจการจัดการภายในได้ในสิ่งที่ประสงค์

1.2.1.1 คานการปกครอง

การปกครองหัวเมืองมลายูตะวันตกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การปกครองภายในแต่ละเมือง รัฐบาลกลางไม่มีอำนาจแต่อย่างใด เนื่องจากว่าการปกครองพระราชอาณาจักรแต่ก่อนนั้น

ได้ให้สิทธิ์กับเจ้าเมืองประเทศราชในการจัดการปกครองภายในโดยตรง เป็นแต่เมื่อมีการใหญ่ ๆ ที่สำคัญ ๆ รัฐบาลกลางจึงเข้าไปช่วยเหลือและบังคับบัญชา¹ ด้วยเหตุนี้หลักฐานต่าง ๆ ที่จะศึกษาให้ทราบอย่างละเอียดว่าภายในเมืองเหล่านี้จัดการปกครองบ้านเมืองเป็นอย่างไรจึงไม่ปรากฏ แต่พอรวบรวมได้บ้างดังต่อไปนี้

ภายในเมืองหนึ่งมีเจ้าเมืองเป็นผู้บังคับบัญชา มีอำนาจการปกครองสูงสุดในการปกครองรักษามันเมือง มีตำแหน่งเป็นพระยาเมือง มีผู้ช่วยราชการบ้านเมือง มีบรรดาศักดิ์เป็นที่ พระ, หลวง ถ้าเป็นเมืองขนาดเล็ก เช่น เมืองปัลลิส เมืองสตูล มีผู้ช่วย 2 - 3 คน ส่วนเมืองใหญ่เป็นเมืองขนาดใหญ่ มีผู้ช่วยราชการ 4 - 6 คน โดยมีคนหนึ่งดำรงตำแหน่งรายาบุคา ซึ่งมีอำนาจรองลงไปจากพระยาใหญ่ การรับตำแหน่งผู้ช่วยราชการเมืองและตำแหน่งพระยาเมืองต้องแต่งตั้งโดยพระบรมราชโองการจากพระมหากษัตริย์ไทย ซึ่งเป็นพระมกุฎราชกุมารบริหารของรัฐบาลกลาง การบริหารราชการบ้านเมืองจะแบ่งเมืองย่อยลงเป็นอำเภอ ๆ หนึ่งมีผู้ช่วยราชการรับผิดชอบในการปกครองท้องที่ทุกอย่างตั้งแต่เก็บภาษีอากร รักษาความสงบเรียบร้อย เป็นผู้พิพากษาทางศาลยุติธรรม และมีอำนาจไต่การเกณฑ์แรงงาน² การปกครองระดับอำเภอ ๆ หนึ่งแบ่งเป็นหลายตำบล (มุเกม) มีปิงฮูลู มีหน้าที่คล้ายกับกำนันของหัวเมืองไทย มีอำนาจปกครองท้องที่ทุกอย่าง ตั้งแต่การเก็บภาษีอากร การรักษา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5, บ.ร.2/5
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่
สมุหพระกลาโหม เมื่อวันที่ 4 + 8 เมษายน จักรวรรดิ จ.ศ. 1244

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.ร.2.120/4
พันเอก (พระยาบุรุษการโกศล) ถึงปิงฮูลูปัตมมมระนา ลงวันที่ 20 + คำตราพิศ
ศักราชชชช 1296

ความสงบเรียบร้อยการศาสนพิธีกรรม¹ หน่วยจากตำบลเป็นหมู่บ้าน (กาบง) ก็มีหัวหน้ารับผิดชอบคล้ายกับผู้ใหญ่บ้านของหัวเมืองไทย รับผิดชอบการปกครองต่อนายตำบลท้องถิ่นไปตามลำดับ จนถึงพระยาเมือง

การคลังของเมืองมีเจ้าหน้าที่รับผิดชอบต่อเจ้าเมืองในการรวบรวมรายได้ของส่วนต่าง ๆ ของบ้านเมืองเป็นพวกภาษีอากร นอกจากนี้มีการผูกขาดเรื่องภาษีอากรเช่นเดียวกับภายในเมืองไทย ผลประโยชน์ยังคงตกแก่ผู้รับผิดชอบเป็นส่วนใหญ่ มีการให้บ้านช่วยแก่ราชการและบรรดาเครื่องใช้เจ้าเมือง ลักษณะคล้ายกับภาษีขอเกลือในเมืองปัตตานี

การศาสนพิธีกรรม มีกฎหมายแต่ละเมืองโดยเฉพาะ แต่ก็เป็นไปในทางอันเดียวกัน เพราะชนบชธรรมนิยมประเพณีวัฒนธรรม ย่อมเกิดมาจากศาสนา เมืองมลายูตะวันตกนี้ถือศาสนาอิสลาม จึงมีศาสนาเฉพาะอีกอย่างหนึ่ง ศาสนพิธีกรรมจะมีทั้งระดับหมู่บ้าน ระดับอำเภอ และระดับเมืองเป็นศาลสูงสุด นอกจากนี้ยังมีสิทธิอุทธรณ์มายังรัฐบาลกลางผ่านทางกรมพระกลาโหม

การปกครองแต่ละเมืองมีอิสระจากกัน มีฐานะเป็นเมืองประเทศราช ขึ้นต่อรัฐบาลกลาง สิ่งที่เปลี่ยนแปลงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือใน พ.ศ. 2415 รัฐบาลกลางประกาศให้เมืองไทรบุรีขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลางโดยไม่ต้องอยู่ในการควบคุมดูแลของเมืองนครศรีธรรมราชดังแต่ก่อน เนื่องจากมีพรมแดนที่ติดกับอังกฤษ รัฐบาลกลางจึงต้องการควบคุมดูแลโดยตรง ทั้งเป็นการยกย่องความจงรักภักดีของเจ้าพระยาไทรบุรี (ตณภูอะหมัด) ด้วย² เมืองนครศรีธรรมราชเริ่มลดบทบาทในการ

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู
ร.ศ. 109 เล่ม 1 หน้า 194 - 195

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุทกลาโหม
รัชกาลที่ 5 เล่ม 6 เจ้าพระยาอัศรมหาเสนาบดีฯ ที่สมุทพระกลาโหม ถึงพระยา
นครศรีธรรมราช ลงวัน 6 + 10 ค่ำ จ.ศ. 1234

ควบคุมเมืองมลายูตะวันตกลงเป็นลำดับ จึงเหลือเพียงควบคุมดูแลเรื่องการส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการของเมืองปลึกกับเมืองลูลูเท่านั้น ต่อมาเมื่อมี ข้าราชการรักษาราชการหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตกระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2439 อำนาจ การบังคับบัญชาเมืองมลายูตะวันตกทั้งหมดตกอยู่ในหน้าที่ของข้าหลวงรักษาราชการหัวเมือง ฝั่งตะวันตก ซึ่งมีที่ทำการประจำที่เมืองภูเก็ต¹

การปกครองภายในพระยาเมืองไทรบุรี เมืองปลึก ยังก รักษาย่านเมืองได้สงบเรียบร้อยเป็นอันมาก ส่วนเมืองลูลูมีเรื่องไม่สงบขึ้นเพราะ พระยาเมืองเป็นคนเหลวไหลไม่เอาใจใส่ต่อราชการ² จนถึงกับมีพวกจีนเข้าปล้นเมือง ถึง 2 ครั้ง รัฐบาลกลางจึงส่งข้าหลวงจากกรุงเทพฯ ไปดูแลความสงบใน พ.ศ. 2435³

1.2.1.2 การตั้งพระยาเมือง

ตำแหน่งเจ้าเมืองซึ่งเป็นตำแหน่งที่สำคัญ เมื่อเจ้าเมือง ถึงแก่กรรม บุตรชายจะได้รับพระบรมราชโองการตั้งให้ดำรงตำแหน่งแทน การตั้งตำแหน่ง เจ้าเมืองแต่ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่มีอุปสรรคมากนัก เพราะไทยไม่คงเกรงอิทธิพลจากมหาอำนาจอื่นในคาบสมุทรมลายู แต่ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ การตั้งเจ้าเมืองจึงมีพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 14.4ข/7 พระยาพิพิธโกษา ผู้กำกับข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก เรียบ าวหนา ลูกขุน ๓ ศาลา เมืองภูเก็ต ที่ 115/362 ลงวันที่ 28 มิถุนายน ร.ศ. 113

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 44/1 พระยาพิพิธโกษา ผู้กำกับข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ เมืองภูเก็ต ที่ 2/291 ลงวันที่ 3 มิถุนายน ร.ศ. 112

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 14.4ข/11 พระยาพิพิธโกษา ผู้กำกับข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก กราบทูล กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เมืองภูเก็ต ที่ 519/1890 ลงวันที่ 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 115

เพราะว่าอังกฤษซึ่งเป็นมหาอำนาจตะวันตกได้ครอบครอง เมืองมลายูที่อยู่ตอนล่างไปจาก
เมืองมลายูของไทย และมีนโยบายขึ้นทอนอำนาจของไทยในเมืองมลายู ดังปรากฏใน
พ.ศ. ๒๔๒๒ เจ้าพระยาไทรบุรี (ทนกูอะหมัด) ถึงแก่อสัญกรรมลง ได้เกิดความขัดแย้ง
ระหว่างเครือญาติของเจ้าพระยาไทรบุรีขึ้น เพราะท่าน้องเจ้าพระยาไทรบุรีซึ่งมีตำแหน่ง
เป็นผู้ช่วยราชการเมือง ได้สละตำแหน่งบุตรของเจ้าพระยาไทรบุรีที่ใกล้วิริยชนเป็นเจ้าเมือง
แทน กล่าวคือพระยาเกโศวรินทร์ (ทนกูอะเคน) ท้องการให้ตนถูกไสรนาบชิต บุตรคนใหญ่
ของเจ้าพระยาไทรบุรี อายุ ๒๒ ปี เป็นพระยาเมือง แต่เป็นบุตรที่เกิดจากภรรยาคนที่ ๒
พระเสด็จมรดกฤทธิรามาบุคา (ทนกูอะเคน) ท้องการให้ตนถูกชามิกบุตรคนใหญ่ของเจ้าพระยา
ไทรบุรี อายุ ๑๖ ปี เป็นบุตรที่เกิดจากภรรยาคนที่ ๑ เมื่อรัฐบาลกลางได้รับรายงานว่า
เจ้าพระยาไทรบุรี (ทนกูอะหมัด) ถึงแก่อสัญกรรมจึงส่งพระยามนตรีสุริยวงษ์ฯ เป็นข้าหลวง
ไปยังเมืองไทรบุรี เพื่อจัดการประเพณีประเพณีให้มีความปรองดองกัน เพราะกลัวว่าอังกฤษ
ที่ สเตรท เซตเซลเมนต์ อาจจะเข้าแทรกแซงได้ ในที่สุดทุกคนพร้อมกันเสนอให้ตั้ง
ตนถูกไสรนาบชิตเป็นพระยาเมือง ส่วนตนถูกชามิก เป็นพระเสด็จมรดกฤทธิรามาบุคา รัฐบาล
จึงมีคำสั่งให้เดินทางไปยังกรุงเทพฯ เพื่อรับการโปรดเกล้าฯ ตั้งเป็นพระยาเมืองและ
รายามูคา ส่วนพระเกโศวรินทร์ กับพระเสด็จมรดกฤทธิรามาบุคา โปรดเกล้าฯ เลื่อน
เป็นที่พระยาพุทธการโกศล และพระยาสุรพลพิพิพัทธามลาคัย มีตำแหน่งเป็นผู้กำกับราชการ
เมืองไทรบุรี มีอำนาจเสมอกัน^๑

การที่รัฐบาลกลางมีนโยบายตั้งเป็นคณะปกครองแล้วมีผู้กำกับ
ราชการ เพราะเป็นการสร้างประเพณีประเพณี ป้องกันข้อขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นภายในวงศ์ญาติ
ต่อไปอาจจะเป็นช่องทางให้อังกฤษเข้าแทรกแซงได้ ดังปรากฏว่านโยบายนี้ไม่ประสบผลสำเร็จ

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชการที่ ๕ สมุดพิเศษ
เล่ม ๒๐ เจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีฯ ที่สมุทพระกลาโหม จึงพระเกษมทรไทรลักษณ์บุรินทร์
และกรมการผู้รักษาเมืองไทรบุรี ลงวัน ก่ำ ปีเถาะ เอกศก จ.ร. ๑๒/๑ หน้า

เพราะต่อมาได้เกิดการขัดแย้งที่รุนแรงระหว่างพระยาไทรบุรี พระยาพุทธการโกศล ฝ่ายหนึ่ง กับพระยาสุรพลพิพิธ พระเล็นณรงค์ฤทธิ์รามูดา อีกฝ่ายหนึ่ง เนื่องจากความไม่พอใจที่พระยาพุทธการฯ มีอำนาจเกินพระยาไทรบุรี เพราะมีฐานะเป็นพ่อตาพระยาเมือง ได้เข้าควบคุมราชการในเมืองทั้งหมด พระยาสุรพลพิพิธ พระเล็นณรงค์ฤทธิ์-รามูดา ได้ฟ้องต่อรัฐบาลกลาง ๆ จึงรีบไต่สวนและหาวิธีการป้องกันต่อไป ขณะที่ได้ไต่สวนอยู่ รัฐบาลกลางได้รับรายงานว่าพระยาไทรบุรี (คนกูโซรนายซิด) ถึงแก่อนิจกรรม บัณฑิตจึงมีว่าจะตั้งผู้ใดเป็นพระยาเมืองต่อไป ใน พ.ศ. 2424 นี้ เป็นปีที่หาทางออกลำบาก เพราะพระยาพุทธการโกศล ซึ่งใกล้ชิดกับข้าราชการอังกฤษที่สเตรต เซตเตลเมนต์ ต้องการให้พระชลลิลบุลงครามไชย (คนกูกาเซม) น้องพระยาไทรบุรี (คนกูโซรนายซิด) เป็นพระยาเมือง และให้คนกูอับดุลยิลเป็นรามูดา ส่วนพระยาสุรพลพิพิธต้องการให้ตำแหน่งพระยาเมืองตกแก่พระเล็นณรงค์ฤทธิ์รามูดา (คนกูซามิด)¹

รัฐบาลกลางได้พิจารณาอย่างระมัดระวังที่สุดในการตั้งพระยาเมืองคนใหม่ เพราะว่าในครั้งนี้ได้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงกว่าครั้งก่อน ถ้าหากฝ่ายที่ผิดหวังไปร่วมมือกับอังกฤษแล้วไทยย่อมได้รับความลำบากด้วย ในครั้งแรกนี้ได้พิจารณาตำแหน่งรามูดาก่อน มติที่ประชุมคณะเสนาบดีเห็นพร่วมกันว่าตำแหน่งนี้จัดไว่ก่อน ต้องรอความพอใจของเจ้าเมืองควย เพราะจะต้องทำงานร่วมกัน² ได้ตั้งให้พระยาพุทธการโกศล

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/4
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุหพระกลาโหม
ร. ที่ 291 ลงวัน 6⁸ 3 คำมะแสงศรีภก จ.ร. 1243

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/4
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าคุณสมเด็จพรยาบรมมหาพิไชยวงษ์
างวัน 743 คำ มะแสงศรีภก จ.ร. 1245
8

กับพระยาสุรพลพิพิธ เป็นที่ปรึกษาราชการ ไม่มีอำนาจในการบริหารเหมือนครั้งก่อน¹
 แต่พระยาบุรุษการโกศลได้อิวยอมจะขอให้แยกเมืองไทรบุรีออกไปอีก คือยกที่กลามูดา
 เป็นเมืองปกครองอิสระจากเมืองไทรบุรี มิฉะนั้นเป็นเมืองประเทศราช ขึ้นตรงต่อ
 รัฐบาลกลาง รัฐบาลกลางปลื้มด้วยความต้องการของพระยาบุรุษการฯ แต่ประกาศตั้ง
 พระยาเสน็องร์กฤทธิรามาคุมดา(ตนกูฮามิก) เป็นพระยาเมืองไทรบุรี พระยาบุรุษการฯ
 จึงขอให้รัฐบาลกลางตั้งพระชลธิษฐ์สงครามไชย (ตนกูกาเซม) เป็นพระเสน็องร์กฤทธิรามาคุม
 และตนกูอับดุลฟิณ เป็นพระยารัฐลินธุสงครามไชย และขอให้เกาะลังกาวิไต้เป็นเขตของ
 พระชลธิษฐ์สงครามไชย แต่รัฐบาลกลางได้พิจารณาโดยรอบคอบแล้วเห็นว่าที่กลามูดานั้น
 มีอาณาเขตติดกับโปรวิ้นซ์ เวลเละเลห์ ของรัฐบาล ดเครร์ เกลเตลเมนต์ ทั้งเมืองไทรบุรี
 และกลามูดาเป็นเมืองท่า เมื่อพระยาเมืองไม่สามัคคีกัน อาจจะมีการขัดแย้งที่ทำให้
 ผลประโยชน์ของอังกฤษกระทบกระเทือน เป็นทางให้ข้าราชการอังกฤษแทรกแซงได้
 กล่าวได้ว่ารัฐบาลกลางได้ปฏิเสธเกือบทุกประเด็นที่พระยาบุรุษการโกศลเสนอ แต่ก็แกล้งตั้ง
 ให้เป็นที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรี ตกต้องให้พระยาไทรบุรีเพิ่มเงินเดือนให้
 พระยาบุรุษการโกศลเป็นเดือนละ 800 เหรียญ ซึ่งเป็นจำนวนมาก เพื่อจะได้อยู่อย่างสบาย²
 พระยาบุรุษการโกศลได้ยอมรับตำแหน่งดังกล่าวพร้อมกับเงินเดือน แต่ไปอยู่ที่เมืองปีนัง โดย
 อ้างว่าพระยาสุรพลพิพิธกับพระยาไทรบุรีไม่เคารพนับถือ³ ระหว่าง พ.ศ. 2428 - 2434
 พระยาไทรบุรีจึงจ่ายเงินเดือนพระยาบุรุษการโกศล โดยอ้างว่าเมืองไทรบุรีไม่มีเงินพอ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/4
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุท
พระภควาโหม ร.ที่ 291 ลงวันที่ 6+3 คำ มะเสงกรีก จ.ก. 1243

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/4
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่สมุท
พระภควาโหม ร.ที่ 346 ลงวันที่ 6+3 คำ มะเสงกรีก จ.ก. 1243

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/5
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงเจ้าพระยาสุรวงษ์ไวยวัฒน์ ที่
สมุทพระภควาโหม ร.ที่ 97 ลงวันที่ 4+8 คำ มะเยยจักวาศ จ.ก. 1244

เพราะผลประโยชน์รายได้ของเมืองลพบุรี อีกประการหนึ่งพระยาบุรุษการโกศลไม่ได้
ทำราชการเมืองไทรบุรี ไปอยู่ปึงแตร์รับเงินเมืองไทรบุรี พระยาไทรบุรีและข้าราชการ
เห็นพร้อมกันว่า ถ้าเป็นดังนี้แล้วเท่ากับพระยาไทรบุรีสนับสนุนให้คนผิดอยู่ได้ จะเป็น
ที่ติเตียนแก่รัฐบาลกลาง จึงไม่ยอมจ่ายเงินให้พระยาบุรุษการโกศล¹ เมื่อพระยาบุรุษการโกศล
รายงานเรื่องนี้มายังรัฐบาลกลาง รัฐบาลกลางจึงมีคำสั่งให้พระยาไทรบุรีจ่ายเงินเดือนแก่
พระยาบุรุษการโกศลต่อไป

ความสัมพันธ์ระหว่างพระยาไทรบุรี กับพระยาบุรุษการโกศล
มีตลอดมาจนถึง พ.ศ. 2440 เรื่องนี้ข้าราชการอังกฤษที่ สเตรตส์ เทตเมนต์ ได้แสดง
ความสนใจเป็นอย่างมาก พร้อมทั้งพระยาบุรุษการโกศล ใคร่ขอให้อยู่ช่วยเหลือ แต่ก็
อาจจะหาใจอย่างเปิดเผย เพราะว่าการอังกฤษมีนโยบายสนับสนุนไทยให้มีอำนาจเหนือ
เมืองประเทศราชมาลายู

1.2.1.3 สภาพทางการเมือง

ความล้าสมัยของข้าราชการเมืองไทรบุรีไม่เคยล้าว่าเมืองปลิศ
เมืองสตูล เคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรี แต่รัฐบาลไทยได้แยกออกไปเมื่อ พ.ศ. 2382
ไม่ต้องการจะให้เมืองปลิศ เมืองสตูล มีฐานะเป็นเมืองที่เป็นอิสระต่อเมืองไทรบุรี นโยบาย
ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานเมืองกบังปาซุแก่พระยาไทรบุรี
(ทนกูะหมัก) ได้กลายเป็นสิ่งที่พระยาเมืองไทรบุรีและข้าราชการเมืองไทรบุรีอ้างถึง
ทุกครั้งว่าเป็นการสมควรที่รัฐบาลกลางจะยกเมืองสตูล เมืองปลิศ รวมกับเมืองไทรบุรีให้
เหมือนครั้งเจ้าพระยาไทรบุรี (ทนกูะแวงวัน)² เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12ก/4
พระยาบุรุษการโกศลกราบบังคมทูล พระยาไทรบุรี เฝ้าฯ ถวายการอนุรักษโยธา ข้าราชการ
ราชการหัวเมืองฝั่งทะเลตะวันตก ลงวันที่ 7 ยามเคนอาเวย ศักราชแซก 1303

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.13/6
พระยาบุรุษการโกศลกราบบังคมทูล พระยาไทรบุรี กราบทูล กรมหลวงเทเวศร์วงษ์ เสนาบดี
ว่าการต่างประเทศ ลงวันที่ 30 ยามเคนอาเวย ศักราชแซก 1308

เล็ดจ้ะประพาดเมืองไทรบุรี ใน พ.ศ. 2433 ทรงรับสั่งกับพระยาไทรบุรี (ตณภูษามิต) ว่า หากมีข้อราชการสิ่งใดที่จะทำให้บ้านเมืองมีความเจริญแล้ว พระองค์จะรับสั่งโดยตรงตามความจริงกับพระยาไทรบุรี ๆ มีข้อราชการสิ่งใดก็ให้กราบบังคมทูลตามความเป็นจริงได้เช่นเดียวกัน¹ ดังนั้นในปีเดียวกันนี้เวลาต่อมา พระยาไทรบุรี พระยาสุรพลพิพิธ ไกรราบังคมทูลขอเมืองปูลิ กับเมืองไทรบุรี เหมือนกับที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงพระราชทานเมืองปังปาสู ให้รวมกับเมืองไทรบุรีครั้งพระยาไทรบุรี (ตณภูษามิต) แต่รัฐบาลกลางไม่ปรารถนาจะให้เมืองไทรบุรีมีอำนาจมากเกินไป เพราะอาจจะกระด้างกระเดื่องกับรัฐบาลกลางได้บ้าง จึงได้ตอบปฏิเสธว่าไม่เป็นการยุติธรรมแก่พระยาปูลิ เพราะพระยาปูลิยังไม่มีความผิดสิ่งใดมากพอที่จะทำเช่นนั้นได้ ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2435 พระยาไทรบุรี พระยาสุรพลพิพิธ ได้รวมหลักฐานต่าง ๆ แล้วรายงานมายังรัฐบาลกลางว่าพระยาปูลิได้รวมศึกับขุนประมาตลดมารค ข้าหลวงกรมแผนที่ที่รัฐบาลกลางลงไปสำรวจพื้นที่ระหว่างพรมแดนเมืองไทรบุรีกับเมืองปูลิที่มีข้อพิพาทกันอยู่ โดยพระยาปูลิได้มอบเงินจำนวน 500 เหรียญกษาปณ์หนึ่งเล่ม แก่ขุนประมาตลดมารคเป็นสินบนให้เลื่อนหลักเขตแดนระหว่างเมืองไทรบุรีกับเมืองปูลิ และกล่าวโทษพระยาไทรบุรีว่าพยายามจะวางยาเบื่อขุนประมาตลดมารคจนเป็นวิกลจริต บัดนี้ เป็นโอกาสเหมาะแล้วที่จะทรงพระราชทานเมืองปูลิ รวมกับเมืองไทรบุรี เพราะว่าพระยาปูลิได้กระทำความผิดที่มีโทษอย่างหนักเช่นนี้² แต่ผลการไต่สวนที่กรมมหินต์ดำรงราชานุภาพได้วินิจฉัยว่าพระยาปูลิไม่มีหลักฐานอันใดที่แสดงว่าผิด

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เล็ดจ้ะประพาดรอบแหลมมลายู
ร.ศ. 109 เล่ม 2 หน้า 225

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 บ. 13/6
พระยาสุรพลพิพิธที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรี กราบทูลกรมหลวงเพชรวงษ์
เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ลงวันที่ 5 งามัน คักราชเชก 1308

ตามที่พระยาไทรบุรีกล่าวหา ถ้ารัฐบาลกลางจะยกเมืองปสิครวมกับเมืองไทรบุรีแล้ว
เท่ากับว่ารัฐบาลกลางกระทำในสิ่งที่เป็นอนุรักษนิยมแก่พระยาปสิค¹ นอกจากนี้พระยาไทรบุรี
ได้ดำเนินการเพื่อรวมเมืองสตูลเข้ากับเมืองไทรบุรี โดยวิธีการขอให้รัฐบาลกลางเข้า
จัดการปกครองเมืองสตูลโดยตรง ทั้งนี้เพราะพระยาสตูลไม่มีความสามารถในการปกครอง
บ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยได้ แต่รัฐบาลกลางปกครองเมืองสตูลโดยตรงตามที่
พระยาไทรบุรีเสนอแนะแล้ว พระยาไทรบุรีก็จะหาวิธีการขอเมืองสตูลจากรัฐบาลกลางไป
รวมกับเมืองไทรบุรี โดยอ้างว่าเมืองสตูลเคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรี เมื่อเหตุการณ์
ในหัวเมืองมลายูที่เป็นอยู่ขณะนั้น รัฐบาลกลางก็ไม่อาจชักขวางความประสงค์ของพระยาไทรบุรี
ได้ เพราะเกรงว่าอังกฤษที่ สเตรท เดคเคิลเมนต์ จะฉกฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงได้เต็มที่
ด้วยเหตุที่นโยบายของรัฐบาลกลางไม่ต้องการให้เมืองไทรบุรีมีอาณาเขตกว้างขึ้นกว่าเดิม
อันจะทำให้พระยาไทรบุรีมีบทบาทมากขึ้น และมีความจมากเกินกว่าที่รัฐบาลกลางต้องการ
ดังนั้นรัฐบาลกลางจึงจัดส่งข้าหลวงไปช่วยเหลือพระยาสตูลจัดการปกครองบ้านเมืองให้
เรียบร้อยต่อไป พร้อมทั้งคำวิจะแก่งตั้งพระยาสตูลจากคนที่มีความสามารถ และเป็น
เชื้อสายของพระยาสตูลคนเดิม เพื่อเป็นการคุ้ยแ่งอำนาจกับเจ้าเมืองไทรบุรีต่อไป²
รัฐบาลพิจารณาแล้ว เห็นว่าหากพระยาไทรบุรีจะเข้าไปนิยมข้าราชการอังกฤษที่ สเตรท เดคเคิลเมนต์
จะเป็นช่องทางให้เกิดความขัดแย้งขึ้นได้ รัฐบาลกลางได้มีพระบรมราชโองการตั้งบรรดาภักดี

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ข. 13/6

กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ เสนอว่าควรกำหนดเขต ถึงพระยาพรหมลังการามภักดี
พระยาสุรพลพิพิธ ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ร.ศ. 110

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาล 5 ข. 44/1
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาทิพโกษา ที่ 24/4639
ลงวันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 112

พระยาไทรบุรีเป็นที่เจ้าพระยาไทรบุรี ใน พ.ศ. 2438¹ จึงพระยาไทรบุรีได้เดินทาง
ไปบริเวณ 7 หัวเมืองเพื่อตรวจดูแลประโยชน์ของเมืองรามันห์ เมืองปัตตานี ที่ลัวเลียง
แล้วก็ยกผ่านที่กลามูคาไปยังเมืองมืง ในกรณีที่พระยาไทรบุรีได้เดินทางไปบริเวณ 7
หัวเมืองครั้งนี้ข่าวลือทั่วไปในเมืองลามาว่ารัฐบาลกลางจะพระราชทานเมืองทั้ง 7 นี้ให้
อยู่ในบังคับบัญชาของพระยาไทรบุรี² แต่หลังจากได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่
เจ้าพระยาไคไผ่ไม่นานนักคือ ปลายปี พ.ศ. 2438 ได้ป่วยเป็นอัมพาต เมื่อหายแล้ว
สติสัมปชัญญะไม่ปกติ เป็นทานองวิกลจริต พระเสด็จรังกษัตริย์ยามูคา ได้ปกครองเมือง
ไทรบุรีแทน

ครั้นในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2439 พระยาปูลิสได้แจ้งแก่กรม
เป็นการ เปิดโอกาสให้เจ้าพระยาไทรบุรีและข้าราชการเมืองไทรบุรีกราบทูลขอเมืองปูลิสให้
รวมกับเมืองไทรบุรีอีกครั้งหนึ่ง กว่ยเหตุผลเหมือนกับทุกครั้งที่ผ่านมา และเห็นพระยาปูลิส
ได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว รัฐบาลกลางจะอ้างว่าเป็นการไม่ยุติธรรมแก่พระยาปูลิสไม่ได้อีกต่อไป⁴

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/7
กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ถึงพระยาพิชัยโกษา ข้าราชการ ที่ — ลงวันที่ 22 สิงหาคม
ร.ศ. 114

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/11
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมหมื่นสมมตอมรินทร์ ที่ 791/23095
ลงวันที่ 8 ตุลาคม ร.ศ. 115

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/7
กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระเจ้าบรมวงศ์เธอจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 91/3313 ลงวันที่ 21 สิงหาคม ร.ศ. 118

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/13
พระเสด็จรังกษัตริย์ ราชานุคเมืองไทรบุรี กราบทูล กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
ไปรเวต ที่กรุงเทพฯ ลงวันที่ 8 ส.ว.ย. ศักราชเอก 1314

ด้วยเหตุผลที่ไม่ต้องการให้เมืองไทรบุรีไปใกล้ชิดกับรัฐบาล
สหรัฐ สเตรเคิลเมนต์ ภาพการณ์ทางการเมืองภายในเมืองสตูลไม่เป็นที่พอใจ พร้อมทั้ง
พระทวีปสยามกิจ กงสุลไทยที่เมืองปีนัง เสนอความเห็นเกี่ยวกับการจัดการปกครอง
เมืองมลายูตะวันตกใหม่ ประสิทธิภาพขึ้น ให้เมืองไทรบุรี เป็นเพียงผู้บังคับบัญชาเมืองปลึก
และเมืองสตูล พร้อมทั้งรายงานเพิ่มเติมว่า ทายาทพระยาปลึกที่ถึงแก่กรรมคือพระสุนทรธรรมา
นั้นเป็นคนซึ่งเคยวิกลจริตมาเมื่อ ๔ - ๕ ปีที่แล้ว^๑ รัฐบาลกลางไม่ต้องการให้สภาพภายใน
เมืองปลึก เกิดขึ้นเช่นเดียวกับเมืองสตูล เจ้าพระยาไทรบุรีกราบทูล กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
เลนามตี กระทรวงมหาดไทยว่า หากไม่ทรงพระราชนิพนธ์เมืองปลึกรวมกับเมืองไทรบุรี
ครั้งนี้ เจ้าพระยาไทรบุรีและพระยาสุรพลพิชัย จะอภัยแก่เมืองปลึกและชาวมาเลย์ทั่วไป
เพราะเป็นที่ทราบกันแล้วว่าเมื่อพระยาปลึกถึงแก่กรรมจะพระราชนิพนธ์เมืองปลึกให้
เจ้าพระยาไทรบุรี^๒ ด้วยเหตุผลหลายประการที่กล่าวมานี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
ทรงหลวงพระวรวงษ์เธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ทรงปรึกษาดำเนินการจัดการปกครองทั่ว เมืองมลายูตะวันตกใหม่
ในที่สุดได้เลือกรูปแบบการปกครองลักษณะคล้ายมณฑลเทศาภิบาล ซึ่งรัฐบาลไทยกำลังจัดการ
อยู่ขณะนั้น แต่อาณาจักรพระยาเมืองยังงมีเดิมที่ในการจัดการปกครองภายใน ส่วนข้าหลวง
เทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล เป็นเพียงผู้รับคำสั่งจากรัฐบาลกลางในราชการที่เกี่ยวกับ
เมืองมลายูตะวันตกเท่านั้น กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ในฐานะเจ้าดังักจึงทำหน้าที่

^๑ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๔๔/๑๓
พระทวีปสยามกิจ กราบทูลกรมหลวงแพ่งวงษ์ ที่เมืองปีนัง ลงวันที่ ๒๐
กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕

^๒ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๔๔/๑๓
เจ้าพระยาภูธรีสงครามฯ เจ้าพระยาไทรบุรี กราบทูลกรมหลวงแพ่งวงษ์
ที่เมืองไทรบุรี ลงวันที่ ๒๐ ราถัน รัชการเอก ๑๓๑๔

เจรจากองทัพพระแสงณรงค์ฤทธิ์รามูดาเมืองไทรบุรี พระสุนทรราชา ผู้ช่วยราชการเมืองปสิค ในการที่รัฐบาลกลางจะปฏิรูปการปกครองเมืองมลายูตะวันตกใหม่ หลักการทั่วไป พระแสงณรงค์ฤทธิ์รามูดาเมืองไทรบุรี กราบทูลกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการภายหลังที่ได้ตกลงกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพแล้วเมื่อ 28 มีนาคม 2439 ว่า

1. ถ้าทรงพระราชทานเมืองปสิคแก่เมืองไทรบุรีแล้ว รายได้ผลประโยชน์ของเมืองปสิค เจ้าพระยาไทรบุรีจะมีค่าขึ้นให้แก่ที่คลังเมืองปสิค ในความรับผิดชอบของพระสุนทรราชา และเจ้าพระยาไทรบุรีจะขึ้นไต่รับราชการเป็น ผู้ช่วยพระสุนทรราชา

2. พระสุนทรราชาผู้ช่วยราชการเมืองปสิค และ พระสุรินทร์วังษา ผู้ช่วยราชการเมืองปสิค ตลอดจนวงศ์ญาติพระยาปสิค และข้าราชการเมืองปสิคทุกคน เจ้าพระยาไทรบุรีจะรับไว้รับราชการต่อไป

3. รายได้เมืองปสิคที่เหลือจากรายจ่ายแล้ว จะเก็บรักษาไว้ที่คลังเมืองปสิค เพื่อใช้เป็นเงินทุนบำรุงบ้านเมืองปสิคต่อไป แต่จะทำการสิ่งใดต้องขออนุญาตจากเจ้าพระยาไทรบุรีก่อน ราชการในเมืองปสิคอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยาไทรบุรี¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยในหลักการทั่วไปที่พระแสงณรงค์ฤทธิ์รามูดาเมืองไทรบุรี เสนอต่อรัฐบาลกลาง แต่กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ครั้งแรกเมืองปสิคไม่ยอมตามหลักการ จะขอขึ้นตรงกับรัฐบาลกลาง แต่เมื่อได้ชี้แจงว่าเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นเพียงผู้บังคับบัญชา รับคำสั่งจากรัฐบาลกลาง ไม่ได้ปกครองเมืองปสิคโดยตรง เมืองปสิคยังคง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/13

พระแสงณรงค์ฤทธิ์รามูดาเมืองไทรบุรี กราบทูลกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ไปรเวท
ที่กรุงเทพฯ ลงวันที่ 24 สะโวย ศักราชแขก 1314

มีอิสระจัดการไ้ตามเดิม จึงยอมตกลงอย่างไม่พอใจนัก พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพอพระทัยที่จะให้เมืองปลิส มีอำนาจปกครองอย่างอิสระตามเดิมเป็นเพียงแต่พึ่งบังคับบัญชาจากเมืองไทรบุรี เมืองไทรบุรีมีหน้าที่เก็บรวบรวมคนไม่เงินคนไม่ทอง เครื่องราชบรรณาการจากเมืองปลิส เมืองสตูล นำส่งรัฐบาลกลาง ทรงไม่เห็นด้วยที่จะให้เมืองไทรบุรีทำดอกไม้เงินดอกไม้ทอง จัดเครื่องราชบรรณาการแทนอีกสองเมือง เพราะถ้านั้นภาษีดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่เรียกว่า อาเล จากเมืองปลิส เมืองสตูล จะไปประโยชน์แก่เมืองไทรบุรี แต่เมืองปลิส เมืองสตูล จะเสียเปรียบที่พระองค์ทรงทราบในเรื่องนี้ว่าภาษีดอกไม้เงินดอกไม้ทองที่พระยาเมืองเก็บจากราษฎรสามปีครั้งนั้นใช้ทำดอกไม้เงินดอกไม้ทองเขียนส่วนเก็บว วิก ๑ ส่วนจะเป็นรายได้ของเมือง¹

ฉะนั้นเป็นเวลาที่รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษตกลงทำอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๔๐ เกี่ยวกับดินแดนของไทยในคาบสมุทรมลายู ซึ่งจะลงนามในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๐ รัฐบาลอังกฤษยอมรับรองสิทธิอธิปไตยของไทยในหัวเมืองมลายูของไทยด้วยประการหนึ่ง เป็นโอกาสเหมาะที่จะจัดการปกครองหัวเมืองมลายูตะวันตก ให้มีระเบียบการปกครองภายในที่รัดกุมเพื่อรัฐบาลกลางจะได้บังคับบัญชาสะดวกขึ้น รัฐบาลออสเตรีย เสด็จเตลเมนต์ คงจะไม่มาทำการขัดขวางรัฐบาลไทยได้ ดังนั้นรัฐบาลกลางจึงประกาศปฏิรูปการปกครองหัวเมืองมลายูตะวันตก อันประกอบด้วยเมืองไทรบุรี เมืองปลิส เมืองสตูล โดยการจัดเป็นมณฑลไทรบุรี เมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๐ ภายหลัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม. ๔๔/๑๓
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ที่ ๑/๑
ลงวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๖

จากการลงนามในอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยกับรัฐบาลอังกฤษเพียงวันเดียว¹ การจัดตั้ง
มณฑลไทรบุรี นำเอาหลักการการจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลมาประกอบการมาใช้ กล่าวคือ
โปรดเกล้าฯ ตั้งเจ้าพระยาฤทธิสงครามรามภักดีฯ เจ้าพระยาไทรบุรีเป็นข้าหลวง
สำเร็จราชการมณฑลเทศาภิบาล มณฑลไทรบุรี รับผิดชอบรักษาเมืองไทรบุรี เมืองปลึก
เมืองสตูล โปรดเกล้าฯ เลื่อนบรรดาศักดิ์พระเจ้าน้องยาเธอฤทธิราชยามูดาเมืองไทรบุรี
เป็นที่พระยาเสนาธิการรักษาเมืองไทรบุรี บริหารราชการแทนเจ้าพระยาไทรบุรี
ซึ่งยังคงป่วยทางสมอง พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ตั้งพระสุนทรราชยา ภูช่วยราชการเมืองปลึก
เป็นพระยาวิเศษสงครามรามภักดีฯ พระยาปลึก²

2. การดำเนินการจัดการปกครองมณฑลไทรบุรี

2.1 ระบบบริหารราชการมณฑล

2.1.1 / อำนาจและหน้าที่ของข้าหลวงเทศาภิบาล

เจ้าพระยาไทรบุรีซึ่งได้รับการตั้งให้เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล
สำเร็จราชการมณฑลไทรบุรี มีอำนาจบังคับบัญชารักษามูดาเมืองไทรบุรี ผู้ว่าราชการ
เมืองปลึก และเมืองสตูล รับสนองพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ผ่านทางกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวกับราชการบริหารบ้านเมืองไทรบุรี เมืองปลึก เมืองสตูล
ทุกประการ เมื่อได้รับคำสั่งจากกระทรวงมหาดไทย และกระทรวงต่าง ๆ ในรัฐบาลกลาง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16
ร่างประกาศจัดการบ้านเมืองไทรบุรี เมืองปลึก เมืองสตูล ลงวันที่ 30 มีนาคม ร.ศ.115

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 241/1862
ลงวันที่ 30 มีนาคม ร.ศ. 115

ถ้าหากข้าหลวงเทศาภิบาลจะจัดการบ้านเมืองภายในมณฑลต้องได้รับพระบรมราชานุญาตแล้วจึงจะจัดการได้ ทว่าที่ขอข้าหลวงเทศาภิบาลคือ กองรับสนองพระบรมราชโองการทุก ๆ เรื่องที่ทรงโปรดเกล้าฯ รวบรวมคนไม่เงินคนไม่ทอง เครื่องราชบรรณาการของเมืองไทรบุรี เมืองปลี เมืองสตูล นำส่งรัฐบาลกลางตามธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติมา มีอำนาจร่วมกับผู้ว่าราชการเมืองปลี เมืองสตูล ในการพิจารณาแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ภายในเมืองทั้งสองเมืองเป็นที่ตกลงแล้วกราบบังคมทูลพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งแล้วข้าราชการชั้นผู้น้อยของเมืองในมณฑล เมื่อผู้ว่าราชการเมืองเสนอขออนุมัติแต่งตั้ง ข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจแต่งตั้งได้โดยไม่ต้องกราบบังคมทูลพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ทว่าที่ซึ่งสำคัญที่สุดคือข้าหลวงเทศาภิบาลจะต้องรายงานราชการภายในมณฑลทุกอย่างให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทราบทุก ๆ ระยะ^{1/}

2.1.2 อำนาจและหน้าที่ของผู้ว่าราชการเมือง

เมื่อประกาศเป็นมณฑลไทรบุรีได้เปลี่ยนจากพระยาเมืองมาเป็นผู้ว่าราชการเมือง เพื่อให้เหมาะสมกับระเบียบการบริหารแบบใหม่ ตามหลักการของการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล แต่ละเมืองมีผู้ว่าราชการ คือ มีพระยาเสนาเมืองคฤหิ เป็นผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรี พระยาวิเศษสงครามรามวิศิธา พระยาปลีเป็นผู้ว่าราชการเมืองปลี พระยาอภัยนารายณ์ราชยาธิราช พระยาสตูล เป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล แต่เมืองไทรบุรีเนื่องจากเจ้าพระยาไทรบุรีป่วยรายาบุดา คือ พระยาเสนาเมืองคฤหิ ทหาราชาสองหน้าที่ คือ ผู้ว่าราชการเมือง และแทนข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมืองมีอำนาจจัดการบ้านเมืองอย่างอิสระตามคำสั่งของรัฐบาล ที่ส่งผ่านทางข้าหลวงเทศาภิบาล

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16
ร่างประกาศจัดการบ้านเมือง เมืองไทร เมืองปลี เมืองสตูล ลงวันที่ 30
 มีนาคม ร.ศ. 116

ต้องรายงานการบ้านเมืองให้ข้าหลวงเทศาภิบาลทราบทุกกระเปาะ จัดทำคอกไม้เงินคอกไม้ทอง
เครื่องราชบรรณาการตามธรรมเนียมประเพณีที่เคยปฏิบัติต่อรัฐบาล นำส่งไปให้เมืองไทรบุรี
เพื่อข้าหลวงเทศาภิบาลจะไ้รวมนำส่งไปยังรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ คำสั่ง สรรตราที่
รัฐบาลกลางเคยสั่งทรงไปยังเมืองปักษ์ เมืองสุทูล รัฐบาลกลางจะยังคงปฏิบัติตามเดิม
ผู้ว่าราชการเมืองต้องตอบโดยตรง และต้องรายงานให้ข้าหลวงเทศาภิบาลทราบด้วย
ส่วนการถวายฎีกาต่อพระเจ้าอยู่หัวในราชฎูร ผู้ว่าราชการเมือง กราบทูลถวายโดยตรงไปยัง
กระทรวงมหาดไทย โดยไม่ต้องรายงานข้าหลวงเทศาภิบาล¹

/2.2 การคลัง

เกี่ยวกับการคลังของเมืองมลายูตะวันตก เจ้าเมืองมีอำนาจสิทธิขาดแต่
ผู้เดียว เพราะถือว่าพระยาเมืองเป็นเจ้าของเมือง² เมื่อรัฐบาลกลางจัดการปฏิรูป
การปกครองเป็นมณฑลไทรบุรี ก็ยังคงลงนามาจาพระยาเมืองมีอำนาจอิสระในการจัด
การคลังภายในเมือง ข้าหลวงเทศาภิบาลไม่มีอำนาจเข้าไปเกี่ยวข้องไร³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16
ร่างประกาศจัดการบ้านเมือง เมืองไทร เมืองปักษ์ เมืองสุทูล ลงวันที่ 30 มีนาคม
ร.ศ. 115

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/47
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่ 5/74
ลงวันที่ 11 เมษายน ร.ศ. 124

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/13
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวศร์วงษาโรปรการ ที่ 1/1
ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 116

2.2.1 ลักษณะการคลังมณฑลไทรบุรี

ตามหลักการโดยทั่วไปของการปฏิรูปการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล รัฐบาลกลางจะเข้าไปมีบทบาทควบคุมอำนาจภายในแต่ละเมือง ในด้านการปกครอง การคลัง และการการยุติธรรม เพื่อเป็นการควบคุมหัวเมือง โดยอำนาจของรัฐบาลกลาง ลักษณะดังกล่าวไม่ได้นำมาใช้กับมณฑลไทรบุรี เพราะว่ารัฐบาลยังไม่มีการให้ชาหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจทางการเมือง บลัด เมืองสตูล เช่นเดียวกับที่ไม่ต้องการให้กษัตริย์จัดการภายในเมืองบลัด เมืองสตูล ทางด้านการปกครองและประกาศไม่ให้ชาหลวงเทศาภิบาลนำเงินรายได้ผลประโยชน์อื่น ๆ เกี่ยวกับการคลังของแต่ละเมืองในมณฑลรวมกัน คงอำนาจให้แต่ละเมืองมีอิสระในการควบคุมทางการเมือง การคลังของเมือง ผลประโยชน์ที่หล่อเลี้ยงไว้ที่คลังของแต่ละเมือง รัฐบาลกลางเกรงว่าชาหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจทางการเมืองของแต่ละเมือง จะเอาผลประโยชน์ของเมืองในมณฑลไปพัฒนาแต่เมืองไทรบุรี ทำให้เมืองบลัดและเมืองสตูลเสียผลประโยชน์ และขัดกับนโยบายที่ไม่ให้ชาหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลมีอำนาจที่เด็ดขาดกับหัวเมืองบลัด เมืองสตูล เป็นเพียงแต่สนองพระบรมราชโองการเท่านั้น¹

2.2.2 ระบบการคลังของเมือง

เมืองไทรบุรี เมืองบลัด เมืองสตูล มีระบบการคลังที่ขาดความมั่นคง การเก็บภาษีอากรก็มีผู้รับผูกขาด ในลักษณะเจ้าภาษีนายอากร รับผูกขาดเป็นจำนวนปีและจ่ายเงินให้พระยาเมืองเป็นรายงวด ๆ รายได้หลักคือ ผลพลอยได้จากการเก็บส่วนคอกไม้เงินคอกไม้ทอง เพราะจะใช้ทำคอกไม้เงินคอกไม้ทอง และซื้อเครื่องราชบรรณาการเพียง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16
ร่างประกาศจัดการบ้านเมือง เมืองไทร เมืองบลัด เมืองสตูล ลงวันที่ 30 มีนาคม
ร.ศ. 115

ส่วนเดียว ส่วนที่เหลือเป็นรายไควของเมือง¹ สาเหตุที่มีการคลังไม่มั่นคงเพราะว่า
พระยาเมืองถือว่าการคลัง การเงินของเมืองเป็นของพระยาเมือง เมื่อความเจริญ
แบบตะวันตกในการพัฒนามันเมือง มีการโยธาของเมืองเป็นต้น มีการก่อสร้างจนเกิน
กำลังรายไควของเมืองเพราะเมื่อเวลานี้ ไม่มีการตั้งงบประมาณการใช้จ่าย ไม่มี
แผนงาน ทำให้การใช้จ่ายเงินไม่เป็นระบบ รวมทั้งพระยาเมืองและญาติพี่น้องข้าราชการ
ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยจนเกินหนี้สินล้นพ้นมา โภคเป็นหนี้ภาษีอากรที่รับผูกขาดภาษีในแต่ละเมือง
เพราะจะมีการประมูลล่วงหน้าไปถึง 4 - 5 ปีก็มี แล้วนำเงินมาใช้จ่าย การเก็บภาษีอากร
ส่วนใหญ่ถ้าเป็นสินค้าเข้าสินค้าออก จะปฏิบัติตามคำสั่งรัฐบาลกลาง คือ เก็บภาษีร้อยละสาม
เรียกว่าภาษีใหญ่²

2.3 การศาลยุติธรรม

ถึงหนึ่งที่รัฐบาลกลางไม่ได้ประกาศปฏิรูปในการปกครองเป็นมณฑลไทรบุรี
คือ อำนาจศาลยุติธรรม ยังคงให้อิสระในการปกครองตามความเป็นมาแต่เดิม ดังนั้น
เมืองแต่ละเมืองในมณฑลไทรบุรีจึงยังคงมีอิสระในการศาลภายในต่อไป

2.3.1 ศาลยุติธรรมภายในเมือง

ชนบทรอบนอกเมืองจาร์ตประเหลี ศาลนา ในหัวเมืองมลายูตะวันตก
รัฐบาลกลางไม่ได้เข้าไปจัดการยุ่งเกี่ยวกับคดีทั้งแก่สมัยโบราณ เมื่อปฏิรูปเป็นมณฑลไทรบุรี

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 44/13
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ที่ 1/1
ลงวันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 116

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 44/36
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 7/230 ลงวันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 124

ก็ยังคงให้จารีตประเพณี ศาสนาเป็นไปตามเดิม ในขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี
เกี่ยวกับการศาสนิกกรรม ศาสนามีอิทธิพลอยู่เป็นอย่างมาก ดังนั้นการศาสนิกกรรม
ในเมืองลายุติตะวันตกแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

ศาลคดีทางศาสนา มีชื่อเรียกว่ามาห์กะมาซาระยะห์ มีหน้าที่
เหมือนกับศาลโตะกอฏีในบริเวณ 7 หัวเมือง ศาลคดีศาสนาเมื่อขึ้นศาล เรียกว่ามุขตี
มีอำนาจพิพากษาชั้นสูงสุดภายในเมือง ตามอำเภอจะมีศาลศาสนาทุกอำเภอ โดยมี
กะโตะระยี่ เป็นผู้พิพากษาสูงสุดภายในอำเภอ มีฟาละระดับตาละมีปิงกูเป็นผู้พิพากษา
ถ้าจะอุทธรณ์คดีก็จะอุทธรณ์ไปศาลลำดับตั้งแต่ระดับตำบล อำเภอ และเมือง ถือเป็น
ชั้นเด็ดขาด คดีที่ใช้ศาลศาสนาพิจารณา ได้แก่ คดี มรดก หนี้เมียบ การแต่งงาน
การหย่าร้าง และการทำซู่ ถึงเวลานี้มุสลิมต้องปฏิบัติตามพระบัญญัติของคัมภีร์อัลกุรอาน
ทุกคน มีกะโตะ ซึ่งทำหน้าที่พิพากษาเป็นเจ้าหน้าที่รับทราบทุกอย่าง นอกจากนี้ยัง
ตัดสินครอบคลุมไปถึงคดีอาชญากรรมที่เกี่ยวเนื่องกระทำความผิดต่อบทบัญญัติทางศาสนาด้วย อาทิ
การเปลี่ยนแปลงศาสนา คีตกอลูบายลอลวงไห้คนฆวนับถือศาสนาโดยไม่มีความเลื่อมใส
การแต่งงานกับคนต่างศาสนา ถึงถือว่าผิดหลักการศาสนา เป็นการที่แต่งงานไม่บริสุทธิ์
การเป็นซู่ การแต่งงานกันระหว่างญาติที่ใกล้ชิดกับหมั้นญาติทางศาสนาแล้ว เช่น น้องร่วม
มารดาบิดา เป็นต้น ทั้งโจทย์และจำเลยต้องเป็นมุสลิม เมื่อฟ้องศาลคดีศาสนาไม่ต้อง
เสียค่าธรรมเนียม โจทย์จะเป็นผู้ฟ้อง การทำซู่ก็มีโทษที่ร้ายแรงถึงประหารชีวิต

ศาลคดีอาชญาเกี่ยวกับการปกครอง มี 2 ศาล คือ ศาลบ้านเมือง
กับศาลโปลิดสกา ศาลทั้ง 2 นี้มีทุกอำเภอ โดยมีศาลบ้านเมืองเป็นศาลสูงสุด มีผู้พิพากษา
และผู้ช่วย ส่วนศาลประเภทนี้ตามอำเภอต่าง ๆ นายอำเภอเป็นผู้พิพากษา วิธีการพิจารณา
คดีอาชญาโจทย์ยื่นฟ้องต่อศาลโปลิดสกา ศาลโปลิดสกาจับฟ้องจำคุกไว้แล้ว จึงมีหมายศาล
ไปยังโจทย์มายังศาลเพื่อทำการไต่สวนโจทย์ โนคดีที่ฟ้อง เมื่อเรียบร้อยศาลจะมีหมายให้
ตำรวจไปจับตัวจำเลยมาส่งศาลเพื่อพิจารณาคดีพิพากษา คดีแพ่งก็เช่นเดียวกัน การอุทธรณ์

คตินั้น โจทย์และจำเลยอุทธรณ์ไปยังศาลบ้านเมืองขึ้นเป็นเวลาสูงสุด ทั้งนายและ
ผู้พิพากษาต้องเป็นชาวเมืองนั้น และต้องเป็นคนมุสลิม

2.3.2 อำนาจจัดการศาลยุติธรรมของรัฐบาลกลาง

รัฐบาลกลางจะพิจารณาคดีที่อุทธรณ์ไปยังรัฐบาลกลางเท่านั้น
โดยมอบให้พระโกษาอิศหาก ข้าหลวงเกี่ยวกับกิจการมลายูของรัฐบาลกลางเป็นผู้
พิจารณาพิพากษา ส่วนคดีเกี่ยวกับต่างประเทศกับคนมาเลย์ในมังก์ไนไทยนั้น รัฐบาลกลาง
จะส่งข้าหลวงรักษาราชการทั่วเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกไปเป็นผู้พิพากษาที่เมืองไทรบุรี²
รัฐบาลกลางจะส่งพระโกษาอิศหาก ข้าหลวงเกี่ยวกับกิจการมลายูของไทยไปยังหัวเมือง
ในมลายูตะวันตก เพื่อพิจารณาคดีในเมืองที่มีเรืออุทธรณ์ถึงกรุงเทพฯ³

* เมื่อเมืองไทรบุรี เมืองปลีฟ เป็นของอังกฤษ ตามสัญญาปี 2452 ระหว่าง
รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ตามแห่งพระโกษาอิศหาก จึงได้แต่งตั้งให้เป็นปลัด
เมืองสตูล ไทกร้าวไว้ในรายงานเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี-ปลีฟว่า รัฐบาลอังกฤษ
คงอนุโลมให้การศาลยุติธรรมเหมือนครั้งอยู่ในความปกครองของไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.21/4
พระโกษาอิศหาก ปลัดเมืองสตูล กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่เมืองสตูล
สำเนาที่ 10789 ลงวันที่ 29 มิถุนายน ร.ศ. 131

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/8
เรื่องมหเมค อิกโมยฟองเจ้าพระยาไทรบุรี ลงวันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ. 114

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.1/6
เจ้าเมืองสิงคโปร์กราบทูลถึงการอุทธรณ์ที่ศาลเมืองไทรและเมืองปลีฟมายังกรุงเทพฯ
ลงวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2453

3. นโยบายของรัฐบาลกลางต่อหัวเมืองมลายูตะวันตก

เมืองไทรบุรี เมืองปรีศ เมืองธูต อยู่ใกล้กับเขตคนอังกฤษ ในหัวเมืองมลายู โดยเฉพาะเมืองไทรบุรีมีพรมแดนต่อกับเจ้าเมืองปรีศ รัฐบาลกลางมีนโยบายที่จะสกัดกั้นมิให้ข้าราชการอังกฤษที่เคเรฟ เลคเตลเมนต์ แทรกแซงกิจการภายในเมืองมลายูตะวันตก ขณะเดียวกันก็ทราบว่ามีรัฐบาล เคเรฟ เลคเตลเมนต์ต้องการครอบครองหัวเมืองมลายูตะวันตกของไทย แต่บรรดาพระยาเมืองทั้งหมดไม่ต้องการให้รัฐบาลกลางมีอำนาจมากไปกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งนี้เพราะเคยชินต่อการที่รัฐบาลกลางกระจายอำนาจปกครองจากสมัยก่อนที่มอบให้เมืองเหล่านี้มีอิสระปกครองภายในตามธรรมเนียมการปกครองเมืองประเทศราช รัฐบาลกลางพยายามหาช่องโอกาสแทรกอำนาจของรัฐบาลกลางตลอดเวลา ด้วยวิธีการสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับพระยาเมือง โดยเฉพาะพระยาเมืองไทรบุรี จะเห็นได้จากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ องค์ปฐมเจ้าหัวเมืองมลายูตะวันตกหลายครั้ง โดยเฉพาะใน พ.ศ. 2433 ทรงรับตั้งกับพระยาไทรบุรี (ตัญญูสามัค) อย่างใกล้ชิด ทรงความสนธิสนมยิ่งกว่าเจ้าเมืองประเทศราชมลายูอื่น ๆ ของไทย เมื่อมีโอกาสเหมาะจะทรงรับสั่งให้พระยาไทรบุรีจัดการปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อย ถ้าหากสิ่งใดที่ข้าราชการอังกฤษที่เคเรฟ เลคเตลเมนต์ จะแทรกแซงได้ เช่น เกี่ยวกับการเกณฑ์แรงงานก็ควรหาวิธีการเก็บภาษีแทน¹ จากพระราชบัญญัติเรื่องเสด็จรอบแหลมมลายู ร.ศ. 109 ได้ทรงรับสั่งเกี่ยวกับพระยาไทรบุรีและการรักษากันเมืองว่า

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จรอบแหลมมลายู ร.ศ. 109
เล่ม 1 หน้า 207

เราบอกว่าแต่มาคุยกันพบกันทุกวันมาเดือนเศษแล้ว วันนี้จะจากกันไป เราจึง
อยากจะพบพวกกันสักหน่อย เราขอชักชวนคุยเรื่องคำคนกล่าวโทษหัวนมหมัก*
นั้น เราได้ยินหลายปากคุยกันมาก ขอร้องอย่าให้การเป็นเช่นนั้น จะเป็นที่
ติเตียนและเป็นการเสียประโยชน์บ้านเมืองด้วย ขอร้องอย่าให้เสียเงินในบ้าน
เมือง ในการที่จะไม่เป็นประโยชน์แก่ตัวคุยทางดี และบ้านเมือง กังนั้น แต่
ส่วนการที่มีผู้กล่าวโทษอย่างอื่นว่ามีความเลื่อมใสต่อฝรั่งนั้น เราไม่เชื่อออก
อย่ามีความวิตกเลย คุยเราเชื่ออยู่ว่าพระยาไทรจะไม่โง่ถึงเพียงนั้น คราวนี้
มาคุยกันก็นาน ได้พูดจากันก็มาก พระยาไทรยอมจะเข้าใจอัยยาศัยและน้ำใจ
เราได้ว่ามีความคิดความปรารถนาอย่างไร ส่วนเราก็เชื่อใจว่าพระยาไทรได้
เห็นการมาแล้วทั้งเมืองเราเมืองเขา คงจะเห็นการตลอดว่าอย่างไรก็อย่างไร
ไม่ดี เพราะฉะนั้นขอร้องให้มีความระแวงใจกันอย่างหนึ่งอย่างใดเลย พระยา
ไทรว่าตัวมีความรู้สึกมานานแล้ว ว่าเราไต่ยกย่องทะนุบำรุงแต่เดิมมา และ
ได้แสดงพระกรุณาต่อตัวเขาเป็นอันมาก มีความคิดอย่างเฉียวที่จะตั้งใจทำการ
ให้ถูกตามพระราชประสงค์ทุกอย่าง แต่การอันใดที่จะเป็นการผิดพลาดไป คุย
ความโง่เขลารู้เท่าไม่ถึงการณ์นั้น แลเป็นพระราชอาชญาไม่พ้นเกล้าฯ แต่มิได้
มีความคิดอย่างหนึ่งอย่างใดนอกจากความซื่อสัตย์สุจริตเลย เราว่าการอันใดที่
พูดตามความจริงความตรงนั้นเป็นการดี แต่ไปมีการอันใดเราจะพูดโดยตรง
ส่วนพระยาไทรมีการอันใดก็ให้พูดโดยตรงเถิด อย่าให้เป็นการยกเบี่ยงถ่ายเท
อย่างหนึ่งอย่างใดเลย¹

* เป็นผู้ช่วยราชการ เมืองไทรบุรี มีบรรดาศักดิ์เป็นที่หลวงชานินทรนิพัทธ์
เป็นน้องมารดาของเจ้าพระยาไทรบุรี (ตณภูธามิ) โกลธิดกับเจ้าพระยาไทรบุรี
มาก มีบทบาทในการปกครองบ้านเมืองจนเกิดการขัดแย้งกับพระยาสุรพลพิพิธ
มีความนิยมอังกฤษ

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู
ร.ศ. 109 เล่ม 2 หน้า 223 - 225

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีนโยบายสร้างความภักดีของ
พระยาไทรบุรีต่อรัฐบาลกลางเช่นนี้ เพราะขณะนั้นเมืองไทรบุรีกำลังมีปัญหาเกี่ยวกับ
พรมแดนกับเมืองเประ ซึ่งรัฐบาลไทยไม่สามารถที่จะป้องกันได้ ซึ่งถ้ารัฐบาลอังกฤษจะ
ระเมิดสนธิสัญญาเบอร์นี หรือสนธิสัญญาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับเมืองไทรบุรีที่อังกฤษยอมรับว่า
เมืองไทรบุรีเป็นของไทยก็ตาม รัฐบาลไทยไม่มีความสามารถที่จะคัดค้านได้ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งถ้าพระยาเมืองนิมรัฐบาลอังกฤษที่ สเตรก เสด็จเตลเมนต์ ด้วยแล้วจะเป็นอัน
เสียผลประโยชน์ของไทยอย่างยิ่ง วิธีการที่จะป้องกันเมืองมลายูตะวันตกมีวิธีที่ดีที่สุดคือ
การสนับสนุนให้พระยาเมืองมีอำนาจจัดการบ้านเมือง พัฒนาการปกครองด้านต่าง ๆ
ได้เจริญเป็นระเบียบเรียบร้อยเท่านั้นที่จะป้องกันได้ เกี่ยวกับการจัดการปกครองภายใน
เมืองนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงรับสั่งกับพระยาไทรบุรีถึงสาเหตุที่อังกฤษ
เข้ามามีอำนาจในหัวเมืองมลายูว่า เนื่องจากต้องการค้าขายเมื่อเมืองมลายูที่อยู่นอก
อำนาจไทย จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย ทำให้การค้าและผลประโยชน์ของอังกฤษ
กระทบกระเทือน จึงได้เข้าแทรกแซง จนในที่สุดตกเป็นของอังกฤษ ทั้งนี้เพราะอังกฤษ
มีกำลังทัพเรือที่เข้มแข็งไว้สนับสนุนและป้องกันผลประโยชน์ของตน การที่อังกฤษเข้าจัด
การปกครองจะว่าไม่ผิดไม่ได้ เพราะทำให้บ้านเมืองเจริญขึ้น แต่ผลประโยชน์ตกแก่
คนอังกฤษมากกว่าเจ้าเมืองเอง ทรงรับสั่งถึงการจัดการบ้านเมืองของเมืองไทรบุรีว่า

แต่ในบ้านเมืองเราถ้าทิ้งไว้ไม่จัดการก็ไม่มีอะไรป้องกันได้ เพราะเป็นการ
เสียประโยชน์แก่คนทั้งปวง การที่จะป้องกันได้มีอย่างเดียว แต่ที่จะจัดการ
อย่าให้มีโจรผู้ร้ายและให้เขาได้ประโยชน์ในทางหากิน การที่จะเอาแผ่นดิน
เป็นของอังกฤษ คนอังกฤษไม่ชอบ เขาจึงให้เจ้าแขกเป็นใหญ่ในที่ประชุมแต่
จะหาอะไรก็ไม่ได้อีก การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะเขากลัวราษฎรจะไม่ชอบ ถ้าเมือง
เราจัดการก็อยู่แล้วก็ไม่ต้องกลัวอันใด การที่เขาจะรบเรา ๆ ลู่อเขาไม่ได้

แต่ถ้าการที่เป็นประโยชน์แก่คนเป็นอันมากคงอยู่ เขาจะมาทำต้องเสียประโยชน์ เสียคนที่จะต้องตายแต่เล็กน้อยเขาไม่ทำ เพราะฉะนั้นเราจึงอยากจะชวนให้คิด จักการบ้านเมือง ซึ่งเราเห็นว่าเป็นการดีกว่าฝรั่งมาจัด คือ ประโยชน์ที่เกิด ขึ้นในบ้านเมืองนั้นเป็น 2 ส่วน ๆ 1 สำหรับทะนุบำรุงบ้านเมือง ส่วน 1 เป็น ประโยชน์แก่เจ้าเมือง¹

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราโชบาย ให้หัวเมืองมลายูตะวันตกจัดการปกครองบ้านเมืองให้สงบ อำนวยประโยชน์ทางการค้าให้อังกฤษ ทรงให้ประโยชน์แก่พระยาเมืองและให้รายได้บำรุงบ้านเมือง รัฐบาล กลางไม่ต้องการผลประโยชน์เหล่านี้จากบรรดาเมืองมลายูตะวันตก เพราะว่าพระองค์ ทรงมีพระบรมราโชบายในการปกครองหัวเมืองเหล่านี้ให้เป็นไปในลักษณะที่เป็นเมืองกัน กระบะระหว่างดินแดนของไทยแท้ ๆ กับดินแดนในความปกครองของอังกฤษ ดังที่ทรง พระราชวินิจฉัยไว้ว่า

เราไม่มีความประสงค์อันใด นอกจากที่จะให้เมืองมลายูเป็นพระราชอาณาเขต ขึ้นนอกตอกับฝรั่ง อีกประการ 1 เมืองเหล่านี้ปรากฏว่าอยู่ในของไทยจะตกไป แก่อังกฤษเข้ามาบำรุงเราก็ไม่ขาดทุนอันใด ชั่วแต่ไม่ได้ต้นไม้เงินทอง ไม่เป็น ราคาที่มากนัก แต่ยังรู้สึกว่าเป็นการเสียเกียรติยศอยู่ เพราะฉะนั้นจึงได้พยายาม จะให้เห็นการซึ่งเป็นที่ยึดมั่นคงจะป้องกันเหตุนี้ อย่ำให้เป็นเช่นเท่านั้น²

¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู
ร.ศ. 109 เล่ม 2 หน้า 198

² ค. หน้า 198-199

การเสด็จพระราชดำเนินประพาสเมืองไทรบุรีครั้งนี้มีประโยชน์มาก เพราะขณะนั้น หนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ที่สิงคโปร์ ได้พิมพ์เรื่องเกี่ยวกับรัฐบาล สเตรส เซตเทลเมนต์ ได้จัดการปกครองเมืองเประ ลลังงอร์ ปาหัง อย่างละเอียด ซึ่งยังกล่าวว่าต่อไปรัฐบาล สเตรส เซตเทลเมนต์ จะหาทางจัดการปกครองแบบเดียวกันนี้ในเมืองไทรบุรี ตรังกานู กลันตัน และปัตตานี บทความนี้ตีพิมพ์ประจำเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2433 วิธีการที่อังกฤษ จัดการปกครองเมืองเหล่านั้น พระยาไทรบุรีได้รับทราบด้วยความวิตกอย่างยิ่ง¹

นโยบายที่รัฐบาลกลางดำเนินการ เพื่อให้เมืองมลายูตะวันตกได้มีการจัดรูปการปกครอง ให้รัดกุมมีประสิทธิภาพด้วยตนเอง โดยที่รัฐบาลกลางไม่ต้องลงมือกระทำการ เพื่อจะป้องกันการแทรกแซงของข้าราชการอังกฤษที่ สเตรส เซตเทลเมนต์ และยังเป็นเมืองกันกระทบ (Buffer State) ระหว่างดินแดนของไทยกับดินแดนของอังกฤษ ในคาบสมุทรมลายู อีกด้วย รัฐบาลกลางเพียงแต่เข้าดำเนินการควบคุมหัว เมืองตะวันตกนี้เฉพาะกิจการที่เกี่ยวกับการต่างประเทศเท่านั้น

เมื่อรัฐบาลกลางได้ประกาศปฏิรูปการปกครองหัว เมืองมลายูตะวันตกเป็นมณฑลไทรบุรี ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2440 แล้ว นโยบายที่เคยมีมาก่อนการปฏิรูปการปกครองก็ยังคง ได้ดำเนินการต่อไป กล่าวคือรัฐบาลกลางเข้าควบคุมเฉพาะกิจการต่างประเทศ ส่วนด้านอื่น ๆ เช่น การปกครอง การศาล การคลัง ยังคงให้อิสระแก่พระยาเมืองตามเดิม เป็นเพียงแต่ ได้รับการปรึกษาจากรัฐบาลกลางเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าทั้งรัฐบาล สเตรส เซตเทลเมนต์ และพระยาเมืองเหล่านี้ไม่ปรารถนาจะให้ไทยเข้าควบคุมมากไปกว่าที่เป็นอยู่ ถึงแม้ว่าข้าราชการของไทยที่มีหน้าที่เกี่ยวกับราชการหัว เมืองในมณฑลไทรบุรีจะเสนอให้ไทยได้ไปมีอำนาจให้มากขึ้น

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสรอบแหลมมลายู

โดยการเข้าปกครองเกาะลังกาวิของเมืองไทรบุรีโดยตรง เพื่อเป็นการขยายอำนาจและให้คนไทยได้ค่านำนาจของพระยาเมืองโคยตรงก็ตาม¹ รัฐบาลกลางโดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่านโยบายที่เสนอนั้นจะมีประโยชน์กับรัฐบาลไทยน้อยกว่าการสนับสนุนให้เมืองไทรบุรีมีอำนาจการปกครองแบบเดิมไม่ได้ บางทีอาจจะเป็นอันตรายต่อเมืองไทยในคาบสมุทรมาลายูด้วย²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/23
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ถวายความเห็นของพระโกษาอิศฐาก เรืองขอให้รัฐบาลสยามคิดอ่านยึดเกาะลังกาวิ
 ไว้เป็นฝ่ายสยาม ไปรเวต ที่ 190/5966 ลงวันที่ 9 ธันวาคม ร.ศ. 118

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/23
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ไปรเวต
 ที่ 115/1129 ลงวันที่ 10 ธันวาคม ร.ศ. 118

สถาปนาทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในมณฑลไทรบุรี
ระหว่าง พ.ศ. 2440 - 2451

1. สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจที่มีผลต่อการปกครองมณฑลไทรบุรี

1.1 ฐานะทางการเมืองไทรบุรี

เจ้าพระยาฤทธิสงคราม ผู้สำเร็จราชการเทศาภิบาล มณฑลไทรบุรี ได้ป่วยเป็นอัมพาตมาตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2438 เมื่ออาการทางร่างกายหายปกติ แต่มีความผิดปกติทางสมอง จึงไม่สามารถบริหารการปกครองมณฑลและเมืองไทรบุรี ได้เช่นคนปกติทั่วไป ด้วยเหตุนี้รัฐบาลกลางจึงมีคำสั่งให้พระยาเสนาธิการสยามมาบริหารการปกครองแทนชั่วคราว กว่าที่เจ้าพระยาฤทธิสงครามจะหายป่วยเป็นปกติ ครั้นใน พ.ศ. 2442 พระยาเสนาธิการได้รายงานให้รัฐบาลกลางทราบว่า นายแพทย์ที่เมืองปีนังได้รักษาอาการป่วยทางร่างกายของเจ้าพระยาฤทธิสงครามหาย เป็นปกติแล้ว แต่อาการป่วยทางสมองยังคงไม่ทุเลาขึ้นแต่อย่างใด นายแพทย์จึงให้ คำแนะนำว่าควรให้เจ้าพระยาฤทธิสงครามได้ตากอากาศ เป็นการพักผ่อนชั่วคราวสัก ระยะเวลาหนึ่ง อาการป่วยทางสมองอาจจะเป็นปกติได้ แต่เจ้าพระยาฤทธิสงครามไม่ยอม เดินทางออกจากเมืองไทรบุรีตามคำแนะนำดังกล่าว พระยาเสนาธิการจึงกราบบังคมทูล พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีคำสั่งเรียกตัวเจ้าพระยาฤทธิสงคราม เดินทางมากรุงเทพฯ เพื่อจะได้เป็นการพักผ่อนตามคำแนะนำของนายแพทย์¹ เจ้าพระยาฤทธิสงครามได้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/7
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 57/524 ลงวันที่ 22 มกราคม ร.ศ. 118

เดินทางมาที่กรุงเทพฯในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2442 โดยพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
 ตั้งที่พระยาเสนาณรงค์ฤทธิ กราบบังคมทูลของพระกรุณา ในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้
 รัฐบาลกลางได้รับรายงานจากพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ผู้ว่าราชการเมืองตรังเกี่ยวกับความ
 ขัดแย้งระหว่างเจ้าพระยาฤทธิสงครามกับพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ เรื่องการปกครองบ้านเมือง
 และขณะเดียวกันเมืองไทรบุรีมีหนี้สินเป็นจำนวนมาก เพราะว่าในระหว่างที่พระยาเสนาณรงค์ฤทธิ
 รักษาการแทนเจ้าพระยาฤทธิสงคราม เมืองไทรบุรีมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นเกินรายได้ จนเป็น
 หนี้สินจำนวนมาก เรื่องหนี้สินนี้พระยาเสนาณรงค์ฤทธิได้แจ้งแก่พระทวีปสยามกิจ กงสุลไทย
 ที่เมืองปีนังว่าเกิดจากที่เจ้าพระยาฤทธิสงคราม ประพฤติชั่ว เล่นการพนัน แต่พระทวีปสยามกิจ
 สืบทราบได้ว่าความจริงเกิดจากการใช้จ่ายส่วนตัวของพระยาเสนาณรงค์ฤทธิที่ฟุ่มเฟือยและยังได้
 ชี้เงินเดือนให้แก่ข้าราชการทุกระดับในเมืองไทรบุรี เพื่อสร้างความนิยมจากข้าราชการ
 โดยทั่วไป รัฐบาลกลางได้รับรายงานเช่นนี้แล้ว กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้มีคำสั่งให้
 พระโกษาอิศฐาก ข้าราชการเกี่ยวกับกิจการเมืองมลายูของรัฐบาลกลาง จัดการสืบสวนใน
 เรื่องนี้จากข้าราชการ เมืองไทรบุรีที่ติดตามเจ้าพระยาฤทธิสงครามเข้ามาในกรุงเทพฯ ได้ความ
 ว่า เจ้าพระยาฤทธิสงคราม ไม่เคยประพฤติชั่ว เล่นการพนันดังที่พระยาเสนาณรงค์ฤทธิ
 กล่าวหาตามรายงานที่รัฐบาลกลางได้รับจากพระยารัษฎานุประดิษฐ์ และมีข้อมูลที่น่าจะยืนยันได้ว่า
 พระยาเสนาณรงค์ฤทธิใช้จ่ายเงินของเมืองมากเกินไป เกี่ยวกับส่วนตัวและขึ้นเงินเดือนให้
 ข้าราชการ รัฐบาลกลางมีคำสั่งถึงพระยาเสนาณรงค์ฤทธิที่เมืองไทรบุรี ให้พยายามจัดบ
 รายจ่ายให้สมดุลกับรายรับเพื่อจะได้ลดหนี้สินลง การที่เป็นลูกหนี้ของคนในบังคับอังกฤษนั้น
 อาจจะเป็นช่องทางให้รัฐบาล สเตรท สเตรตเมนต์ ก่อความยุ่งยากขึ้นเกี่ยวกับการปกครอง
 ในเมืองไทรบุรีได้ แต่หากว่าพระยาเสนาณรงค์ฤทธิไม่สามารถที่จะจัดการงบดุลรายได้อายจ่าย
 ของเมืองได้แล้ว จำนวนหนี้สินที่มีอยู่นั้นจะกราบบังคมทูลเจ้าอยู่หัว ขอเงินจากรัฐบาลกลาง

นำไปใช้หนี้ดังกล่าวให้หมดไปก็ได้¹ จากรายงานของพระโศภนวิเศษ ซึ่งได้รับ
พระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เดินทางไปยังเจ้าพระยาไทรบุรีที่เมืองไทรบุรี
ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2442 รัฐบาลกลางจึงได้ทราบถึงรายละเอียดเพิ่มเติมอีก
ว่ารัฐบาลเมืองไทรบุรีมีหนี้สินประมาณ 300,000 เหรียญ และพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ
รามานุภา มีความคิดจะขอกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอกู้เงินจาก
รัฐบาลกลางนำไปใช้หนี้เหล่านี้ให้หมดไป² ในเวลาต่อมาตอนปลายปี พ.ศ. 2442
พระยาเสนาณรงค์ฤทธิได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว กู้เงินจากรัฐบาลกลาง
จำนวน 650,000 เหรียญ เพื่อนำไปใช้หนี้ดังกล่าว รัฐบาลกลางตอบไม่ขัดข้อง แต่ขอ
ทราบความเห็นของเจ้าพระยาไทรบุรีด้วย เพราะจะได้ไม่เกิดปัญหาในเรื่องจ่ายเงินต้น
และดอกเบี้ยคืนรัฐบาลกลางในเวลาต่อไป เจ้าพระยาไทรบุรีตอบสารตราไม่กู้เงินว่า
เมืองไทรบุรีสามารถจัดการลดค่าใช้จ่ายของรัฐบาลเมืองไทรบุรี ให้มีงบดุลรายรับ
รายจ่ายได้ และขอกราบบังคมทูลขอเข้ารับราชการบริหารเมืองไทรบุรีโดยตรง เพื่อ
สะดวกในการจัดการใช้หนี้เหล่านี้ให้หมดไปโดยเร็ว พร้อมทั้งได้เสนอวิธีการเพิ่มเติมว่า
จะลดเงินเดือนของข้าราชการ เมืองไทรบุรีที่พระยาเสนาณรงค์ฤทธิรามานุภา เพิ่มขึ้นนั้น
ให้น้อยลง แต่ขณะเดียวกันพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ กราบบังคมทูลว่า ถึงแม้จะใช้วิธีการ
ลดค่าใช้จ่ายของบ้านเมืองดังก็ตาม ก็ไม่สามารถจะจ่ายหนี้ที่มีอยู่นั้นให้หมดไปได้
การกระทำที่เจ้าพระยาไทรบุรีเสนอนั้นจะเป็นผลเสียต่อการปกครองต่อไป จึงขอยืนยัน
จะกู้ยืมเงินต่อไป พร้อมทั้งเสนอขอจ่ายดอกเบี้ยร้อยละ 6 โดยจะลดต้นทุนเงินและดอกเบี้ย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/7
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 266/4365 ลงวันที่
29 กันยายน ร.ศ. 118

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.99/77
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปรเวทที่ 189/5965 ลงวันที่ 9 ธันวาคม ร.ศ. 118

ให้หมดภายในเวลา 15 ปี ถ้ารัฐบาลกลางยินยอมอนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรี เข้ารับ
หน้าที่ว่าราชการเมืองต่อไปตามเดิมแล้ว เมืองไทรบุรีจะประลบความยุ่งยากต่อไปอีก
เพราะว่าเจ้าพระยาไทรบุรี ยังไม่ได้หายป่วยแต่ประการใด ในเรื่องเกี่ยวกับการ
เจ็บป่วยทางสมองของเจ้าพระยาไทรบุรีนี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงมีความเชื่อ
ตามการรายงานของพระโกษาอิศฐาก ที่ว่ามีอาการก็ขึ้น คิดว่าคงจะหายเป็นปกติทั่วไป¹
แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยว่าเจ้าพระยาไทรบุรีจะมี
อาการป่วยทุเลาขึ้น และไม่น่าจะหายเป็นปกติเหมือนคนทั่วไปได้ ทรงมีพระราชกระแส
รับสั่งกับ กรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า สาเหตุที่เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ยอมกู้เงินจาก
รัฐบาลกลางก็เนื่องจากการไม่ต้องการให้รัฐบาลกลางเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายใน
เมืองไทรบุรีเท่านั้น รัฐบาลกลางควรที่จะพยายามหาทางให้เจ้าพระยาไทรบุรีและ
พระยาเสนาณรงค์ฤทธิ รายนมูคา มีความปรองดองสามัคคีกันเหมือนดังเดิม ส่วนเรื่อง
เงินกู้นั้นให้ควรควักก่อน²

แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลกลางก็พิจารณาอนุญาตให้เจ้าพระยาไทรบุรี
ได้รับราชการเป็นผู้ว่าราชการ เมืองไทรบุรีอีกครั้งหนึ่งตามที่ขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ในต้นปี พ.ศ. 2443 สิ่งแรกที่เจ้าพระยาไทรบุรีได้จัดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงคือ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.2/17
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปรเวตที่ 244/7849 ลงวันที่ 7 มีนาคม ร.ศ. 118

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/17
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ไปรเวตที่
182/1496 ลงวันที่ 9 มีนาคม ร.ศ. 118

จัดทำงบประมาณรายรับรายจ่ายของเมืองใหม่ พระโกษาอิศฐากรายงานรัฐบาลกลาง ว่ารายได้ของเมืองไทรบุรีในงบประมาณ ปี พ.ศ. 2443 มีเพิ่มขึ้นกว่าปี พ.ศ. 2442 กล่าวคือในจำนวนภาษีอากร 7 ชนิด มีภาษีเงิน ประมูลผูกขาดสามปี ๆ ละ 180,000 เหรียญ รวมเป็นเงิน 540,000 เหรียญ ภาษีร้อยชักสาม จำนวน 6 ชนิด มีสุรา อากรบ่อนเบี้ย ภาษีแป้งมันสำปะหลัง ภาษีไม้กระยาเลย ภาษีไม้แก่น ทั้งหมดให้ผูกขาดสามปี ๆ ละ 62,700 เหรียญ รวมเป็นเงิน 188,100 เหรียญ รวมรายได้ ภาษีอากรไคร์มากกว่างบประมาณรายได้ ปี พ.ศ. 2442 มากถึงจำนวน 79,400 เหรียญ คิดว่าจะจะพอรายจ่ายของเมือง และพอใช้หนี้สินที่มีอยู่ลดลงไปได้ ส่วนเรื่องการ ประนีประนอมระหว่างเจ้าพระยาไทรบุรี และพระยาเสนังรงค์ฤทธิ์นั้นค่อนข้างจะลำบาก เพราะว่าเจ้าพระยาไทรบุรีไม่ค่อยจะยอมตกลง โดยเห็นว่าเจ็บแล้วต้องจำ แต่ในที่สุด ก็ยอมตกลง พระโกษาอิศฐากร เห็นว่าเจ้าพระยาไทรบุรี มีสติสัมปชัญญะรับผิดชอบ มากยิ่งขึ้น คงจะไม่เป็นปัญหาในการบริหารอีกต่อไป¹ รัฐบาลกลางพิจารณาเห็นว่า ถ้าเป็นไปตามรายงานดังกล่าวนี้ เหตุการณ์คงจะดีขึ้น และไม่จำเป็นต้องให้กู้เงินจาก รัฐบาลกลาง ในปลายปี พ.ศ. 2443 นั้นเอง เมืองไทรบุรีกลับมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้น กว่าเดิมอีก การบริหารบ้านเมืองอยู่ในสภาวะไม่เป็นปกติ เพราะว่าเจ้าพระยาไทรบุรี ยังคงมีลัทธิเพื่อนเหมือนเดิม และมีมากกว่าเดิมอีก มีความหวาดระแวงว่า พระยาเสนังรงค์ฤทธิ์ร่ายมนต์คาถา คิดจะแย่งอำนาจตลอดเวลา ดังนั้นการบริหารบ้านเมือง จึงตกอยู่ในมือของคนที่อยู่ใกล้ชิด แล้วแต่คนเหล่านี้จะชักจูงไปทางใด ซึ่งราชการบางอย่าง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/24
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 104/2982 ลงวันที่ 16 กรกฎาคม ร.ศ. 119

ที่ล้าสมัยก็เป็นผลร้ายแก่บ้านเมือง อาทิเช่น ใ้ค้อออกคำสั่งให้ลดอากรคีมูกองเพื่อผลประโยชน์ของคนที่อยู่ใกล้ชิดเป็นต้น หนี้สินที่มีแนวโน้มว่าจะมีทางลดลงในต้นปีก็กลับทวีมากขึ้น¹ แต่อย่างไรก็ตามพระยาเสน็องรงค์ฤทธิ์ ก็ยังคงบริหารราชการบ้านเมืองตามคำสั่งของเจ้าพระยาอุทฺตงครามต่อไปตามปกติ²

ตั้งแต่เจ้าพระยาไทรบุรีได้เข้ารับราชการปกครองเมืองตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2445 จำนวนหนี้สินของเมืองไทรบุรีกลับทวีมากยิ่งขึ้นทุกปี ทั้งนี้เพราะเจ้าพระยาไทรบุรียังมีอาการป่วยทางสมองเหมือนเดิม ข้าราชการที่อยู่ใกล้ชิดต่างก็แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวโดยอาศัยอำนาจและหน้าที่ของเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นแนวทางหาผลประโยชน์ต่อไป ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2445 รัฐบาลกลางได้รับรายงานของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลภูเก็ตว่าเหตุการณ์ภายในเมืองไทรบุรีไม่ค่อยจะเป็นปกติ เนื่องจากข้าราชการในเมืองไทรบุรีได้แบ่งเป็นกลุ่มของเจ้าพระยาไทรบุรี และกลุ่มของพระยาเสน็องรงค์ฤทธิ์ รាយามูดา อาจจะก่อให้เกิดเหตุแห่งความไม่สงบขึ้นได้ ควรที่รัฐบาลกลางดำเนินการแก้ไขโดยเร็ว พระยารัษฎานุประดิษฐ์ได้รายงานต่อไปว่าได้สนทนากับพระยาเสน็องรงค์ฤทธิ์รាយามูดา ได้ทราบว่า พระยาเสน็องรงค์ฤทธิ์ รាយามูดา มีความวิตกในสถานการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมาก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/24
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปรเวตที่ 289/7943 ลงวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.99/86
พระยาภิรมย์เทพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปรเวตที่ 14 ลงวันที่ 14 สิงหาคม ร.ศ. 119

ถ้าหากยังคงเป็นไปเช่นนี้หากว่าเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงแก่บ้านเมืองขึ้นแล้วก็ไม่กล้าที่จะ
 รับผิดชอบได้ ทั้งนี้เพราะว่า เจ้าพระยาไทรบุรียังมีอาการป่วยทางสมองเหมือนเดิม
 ยังคงมีสติพินเพื่อนคิดไปจากคนปกติ และยังมีก๊กกันพระยาเสน็กรังคฤทธิ รามามุคา ไม่ให้
 มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการต่างประเทศ โดยอ้างว่ารัฐบาลเมืองไทรบุรีไม่เคยได้รับคำสั่ง
 ว่าหน้าที่รับผิดชอบด้านการต่างประเทศให้พระยาเสน็กรังคฤทธิรับผิดชอบ ในเรื่องนี้ก็
 เป็นความจริงดังที่เจ้าพระยาฤทธิสงครามกล่าวอ้างเช่นนั้น เพราะหน้าที่รับผิดชอบ
 เกี่ยวกับการต่างประเทศของพระยาเสน็กรังคฤทธิ รามามุคา รัฐบาลกลางเพียงแต่ตกลง
 เป็นการภายในกับพระยาเสน็กรังคฤทธิ รามามุคา เท่านั้นเอง และรัฐบาลกลางก็ยังคง
 เห็นว่าพระยาเสน็กรังคฤทธิ รามามุคา เหมาะสม จึงได้มีคำสั่งให้พระยาเสน็กรังคฤทธิ
 รามามุคา มีหน้าที่รับผิดชอบทางด้านการต่างประเทศของรัฐบาลเมืองไทรบุรีแต่ผู้เดียว
 ต่อไป¹ นอกจากนี้รัฐบาลกลางได้มีคำสั่งให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์มีหน้าที่รายงาน
 เหตุการณ์ภายในเมืองไทรบุรีให้รัฐบาลกลางทราบทุกกระยะ เหตุการณ์ในเดือนกรกฎาคม
 พ.ศ. 2445 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ใ้รายงานว่า เมืองไทรบุรีมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอย่าง
 น่าวิกต สาเหตุเนื่องมาจากเจ้าพระยาไทรบุรี ยังคงมีสติสัมปชัญญะเหมือนเดิม
 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ได้แนะนำให้มารดาเจ้าพระยาไทรบุรี พระยาเสน็กรังคฤทธิ
 รามามุคา พระขลนุสสงครามไชย - ภูษยราชการเมืองไทรบุรี ให้ช่วยกันจัดทำ
 งบประมาณการใช้จ่ายของบ้านเมืองขึ้นใหม่ เพื่อให้เป็นระเบียบและมีเงินเหลือสำหรับ
 ใช้นี้ ให้ทั้งสามท่านเป็นผู้ควบคุมดูแลราชการบริหารทุกอย่างในราชการ เมืองไทรบุรี
 เมื่อมีราชการสิ่งใดให้ปรึกษากันเมื่อมีความเห็นพร้อมกันแล้วจึงสั่งการได้ ทั้งนี้เพราะว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/48
 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนลมมค่อมรพันธ์ ที่ 2236/9034
 ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ. 121

ขณะนั้นเจ้านายการของเจ้าพระยาไทรบุรี ได้จัดการในข้อราชการเกือบทุกเรื่องโดยพลการ ทำให้เกิดช่องว่างเป็นแนวทางที่ก่อให้เกิดผลเสียหายแก่บ้านเมือง โดยเฉพาะผลประโยชน์รายได้ของเมือง ก่อให้เกิดหนี้สินเป็นต้น ใน พ.ศ. 2445 เมืองไทรบุรี มีหนี้สินทั้งหมดประมาณ 800,000 เหรียญ แต่ขณะเดียวกันรายได้ของเมืองมีประมาณ เดือนละ 48,000 เหรียญ รายจ่ายเป็นเงินเดือนของข้าราชการ เดือนละ 25,000 เหรียญ รายจ่ายจำนวนลงตนเงินกูและดอกเบี้ยเดือนละประมาณ 10,000 เหรียญเศษ รายจ่ายส่วนตัวเจ้าพระยาไทรบุรี เดือนละ 10,000 ถึง 15,000 เหรียญ ดังนั้นไม่สมมูลกับรายรับ จำเป็นต้องกู้เงินจากพ่อค้าเมืองปีนังอีกเดือนละ 10,000 เหรียญ นับว่าเป็นเรื่องที่น่าวิตกเป็นอันมาก การจัดทำงบประมาณจะกำลังร่างขึ้นนี้จะเป็นงบประมาณในปี พ.ศ. 2446 หลักการที่สำคัญของร่างงบประมาณคือ ลดเงินเดือนข้าราชการ ขอเงินจากรัฐบาลกลางเพื่อมาใช้หนี้ที่มีอยู่ให้หมดไป เพื่อจะได้รวมหนี้ไว้ที่เดียว จะเป็นการลดดอกเบี้ยลง ถ้าหากว่ารัฐบาลกลางให้กู้เงินโดยคิดดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 6 แล้ว ผลประโยชน์ในบ้านเมืองคงจะพอเหลือใช้ในราชการประมาณ เดือนละ 6,000 เหรียญ ก็คงจะพอในการบริหารราชการต่อไปได้ นอกจากนี้ พระยาเสนังรงค์ฤทธิ์ รามานุคา ได้แสดงความเสียใจว่า รัฐบาลกลางไม่เชื่อคำรายงานของตนเกี่ยวกับอาการป่วยของเจ้าพระยาไทรบุรี แลรัฐบาลกลางไปเชื่อรายงานของพระโกษาอิศหาก ถ้าหากว่าเชื่อพระยาเสนังรงค์ฤทธิ์ รามานุคา แล้วคงจะไม่เกิดความยุ่งยากกั่งเช่นที่เป็นอยู่ในเมืองไทรบุรีขณะนี้ ถ้าหากว่ารัฐบาลกลางมีคำสั่งให้พระยาเสนังรงค์ฤทธิ์รามานุคา เข้ารับราชการบริหารบ้านเมืองแทนเจ้าพระยาไทรบุรี อีกสักวาระหนึ่ง บ้านเมืองคงจะเป็นปกติได้ แต่ถ้ายกปล่อยให้คงดำเนินการต่อไปเช่นที่กล่าวนี้คงจะเกิดเหตุการณ์วุ่นวาย และอาจจะนำไปสู่ความยุ่งยากเช่นเมืองปัตตานี พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ได้แนะนำว่าคงจะไม่ถึงขั้นลักษณะภายในเมืองปัตตานี ถ้าหากว่าพระยาเสนังรงค์ฤทธิ์ รามานุคา เข้าดำเนินการจัดการให้เรียบร้อยก่อนที่จะเกิดเหตุขึ้น

พระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ์ รายนุกา คำเนนการโดยไมต้องขออนุญาตจากรัฐบาลกลางหาก
แต่จัดการไปแล้วเกิดมีอุปสรรคทักอให้เกิดปัดทาค่อไปเป็นเหตุแห่งความไม่สำเร็จแล้ว
จึงขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลกลาง พระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ์ รายนุกา จึงตกลง
เห็นชอบด้วย และกล่าวว่า เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีเดินทางกลับจากกรุงเทพฯ ไปถึง
เมืองไทรบุรีเมื่อใดจะรับเลนนไหล่งนามในงบประมาณที่จัดขึ้นนี้ เรื่องการแก้ปัญห
การคลังเมืองไทรบุรี พระทวีปสยามกิจได้แนะนำให้พระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ์ รายนุกา
ขอข้าราชการจากรัฐบาลกลาง เพื่อเป็นที่ปรึกษาทางการคลัง แต่จากการที่สนทนากับ
พระยารัษฎานุประดิษฐ์แล้ว พระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ์ รายนุกา ไม่ต้องการให้รัฐบาลกลาง
เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในของเมืองไทรบุรี มีความคิดว่าจัดการเองจะเหมาะสม
กว่า ด้วยความห่วงเกรงว่าถาคำเนนการแก้ปัญหาคตามคำแนะนำของพระทวีปสยามกิจแล้ว
เป็นการเปิดโอกาสให้รัฐบาลกลางเข้าไปมีอำนาจในเมืองไทรบุรีมากขึ้น ผลประโยชน์
รายได้ของพระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ์ รายนุกา คงลดลงเหมือนกับที่เจ้าพระยาสงขลาเป็นอยู่
ขณะนั้น เพราะว้ารัฐบาลกลางจ่ายเงินให้เจ้าพระยาสงขลาเพียงปีละ 8,000 เหรียญ
ซึ่งตระกูลของเจ้าพระยาสงขลาและตระกูลของพระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ์ รายนุกา ได้มี
อำนาจปกครองบ้านเมืองต่อกันมาก่อนที่จะสร้างกรุงเทพฯ เสียอีก ถ้าหากว่าอังกฤษ
เข้าจัดการปกครองในเมืองสงขลา เจ้าพระยาสงขลาคงจะไกรรับเงินเดือนมากกว่าที่
เป็นอยู่ เพราะมูลค่าเมืองประโดั้งเดือนละ 3,000 เหรียญ ถ้าหากรัฐบาลกลาง
จัดการปกครองคงจ่ายให้เพียงเดือนละ 400 เหรียญเท่านั้น พระยารัษฎานุประดิษฐ์
รายงานต่อไปอีกว่า ข้าราชการ ลเตรศ เลตเตลเมนต์ ที่เมืองปีนัง พยายามหาช่องทาง
ที่จะก่อเหตุยุ่งยากขึ้นในเมืองไทรบุรีเสมอ ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปใน ลเตรศ เลตเตลเมนต์
โดยเริ่มจากการชักชวนราษฎรในเมืองไทรบุรีให้เข้าไปเป็นคณในบังคับอังกฤษ โดยวิธีการที่
ไม่เป็นไปตามสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ปี พ.ศ. 2442
เรื่องบุคคลประเภทใดควรจะเป็นคณในบังคับอังกฤษ กล่าวไควว่าโดยเฉพาะผู้ว่าราชการ

เมืองป็นังนั้นไว้ใจไม่ได้ เพราะพยายามหาช่องโอกาสที่จะเข้ามามีบทบาทในเมืองไทรบุรีทุกขณะ¹

1.2 สถานการณ์ภายในเมืองไทรบุรีก่อนการปฏิรูปการปกครองปี พ.ศ. 2448

รัฐบาลกลางพยายามหาวิธีการที่จะจัดการปกครองเมืองไทรบุรีให้อยู่ในสภาพที่เรียบร้อยเป็นปกติตามนโยบายที่รัฐบาลกลางมีต่อเมืองไทรบุรี แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากเจ้าพระยาไทรบุรียังรับราชการเป็นข้าราชการเมืองต่อไป เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้พระยาเสนาสงครามคุมทัพ ร่ายามคา เข้าจัดการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น จึงไม่ประสบผลสำเร็จดังที่ต้องการ ดังนั้นเหตุการณ์โดยทั่วไปในเมืองไทรบุรีจึงมีลักษณะสับสนวุ่นวายขาดระเบียบตลอดมา รัฐบาลกลางไม่มีเกียรติภูมิและมีอำนาจมากพอที่จะปลดเจ้าพระยาฤทธิสงครามออกจากผู้ว่าราชการเมือง ทั้งนี้เพราะโดยลักษณะความเชื่อนับถือของราษฎรไทรบุรีโดยทั่วไปแล้ว เจ้าพระยาฤทธิสงครามมีฐานะในเมืองไทรบุรีเป็นสุลต่าน ซึ่งเป็นที่เคารพของราษฎรทั่วไป ราษฎรโดยทั่วไปไม่ทราบและเข้าใจฐานะ อีกอย่างหนึ่งในขณะเดียวกันว่าเจ้าพระยาฤทธิสงคราม เป็นผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรีที่รัฐบาลกลางได้แต่งตั้งขึ้น เจ้าพระยาฤทธิสงครามเป็นสุลต่านที่สืบทอดต่อ ๆ กันมาตั้งแต่อดีต ตำแหน่งที่รัฐบาลไทยแต่งตั้งนั้นราษฎรเมืองไทรบุรีไม่อาจจะเข้าใจได้ และไม่ทราบถึงว่า เมื่อเจ้าพระยาฤทธิสงครามเข้ามากรุงเทพฯ ได้มีฐานะหนึ่งในการปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ไทย ราษฎรของเมืองไทรบุรีเข้าใจเพียงว่าเป็นเมืองประเทศราชที่ขึ้นหรืออ่อนน้อมต่อรัฐบาลไทยเท่านั้น ถ้าหากว่ารัฐบาลกลางจะปลดเจ้าพระยาไทรบุรีออกจากตำแหน่ง และถ้าหากว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/28

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนมณเฑรมณเฑียรที่ 424/2882

ลงวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 122

ราษฎรยังคงให้ความเคารพนับถือเจ้าพระยาอุทิศสงครามอยู่เพราะตำแหน่งสูงค่านั้น ตามขนบธรรมเนียมมลายูไม่สามารถถอดถอนได้ ต้องดำรงตำแหน่งตลอดชีวิต เมื่อเป็นเช่นนั้นรัฐบาล สเตรค เซคเตลเมนต์ ก็ได้โอกาสที่เหมาะสมจะได้มาผนวกเมืองไทรบุรี เข้ากับรัฐมาเลย์ได้ง่ายยิ่งขึ้น จะขัดกันนโยบายของรัฐบาลกลางที่มีต่อเมืองไทรบุรี ดังนั้นสภาพการณ์ภายในเมืองไทรบุรีก่อนการปฏิรูปการปกครองปี พ.ศ. 2448 เป็นไปอย่างน่าวิพากษ์ กล่าวคือ

ทางการปกครองเมืองไทรบุรี แบ่งการปกครองภายในอิสระจาก รัฐบาลทุกอย่าง โดยแบ่งออกเป็น 4 อำเภอ มีอำเภอควาลามูดา กุลิม เกรียน และจิงโหลน รวมท้องที่ทั้งหมด 148 ตำบล ในจำนวนตำบลทั้งหมดนี้มี 124 ตำบล เจ้าพระยาไทรบุรีจัดปกครองโดยตรง รวมอีก 24 ตำบลมอบให้พระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ รามานุดา ทำการปกครอง ประมาณว่าพลเมืองมีทั้งหมดใน พ.ศ. 2447 มีประมาณ 200,000 คน เจ้าหน้าที่จากระดับสูงสุดถึงนายอำเภอ แต่งตั้งและถอดถอนโดย เจ้าพระยาไทรบุรี นายอำเภอและกำนันมีอำนาจและหน้าที่ปกครองท้องที่ทุกอย่าง รวมทั้งทำหน้าที่เป็นผู้พิพากษาคดีความแพ่งอาญา และทางศาสนาระดับตำบลด้วย เจ้าพระยาไทรบุรี ไม่ได้เอาใจใส่ในการปกครอง ไม่เคยไปที่ทำการของมณฑลไทรบุรี ส่วนพระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ รามานุดา ก็สนใจอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ทำให้ราชการ แบ่งแยกแตกสามัคคี เพราะขาดหลักยึดเหนี่ยวจากศูนย์กลางใหญ่ แบ่งกันตามกลุ่มผลประโยชน์ที่ได้รับ กล่าวสรุปได้ว่าราชการทั่วไปของเมืองไทรบุรีก่อนที่จะปฏิรูปการปกครอง เมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2448 นั้น ได้แบ่งเป็น 4 กลุ่มคือ กลุ่มพระยาเสน็ตรงค์ฤทธิ รามานุดา กลุ่มเจ้าพระยาอุทิศสงคราม กลุ่มพระชลสินธุสงครามไชย กลุ่มคนกูบาหะโค๊ะ (นายตำรวจเมืองไทรบุรี) ส่วนการบริหารราชการมณฑลไทรบุรีนั้นตกอยู่ในอำนาจของ เลขาธิการส่วนตัวของเจ้าพระยาไทรบุรี สิ่งราชการในนามของผู้สำเร็จราชการมณฑลไทรบุรี ดังนั้นเมืองปลิศ เมืองสตูล จึงไม่เชื่อฟัง ยังคงบริหารราชการภายในอิสระ ไม่ต่างไป

จากก่อน พ.ศ. 2440 แต่อย่างใด เพียงแต่ยกย่องเจ้าพระยาไทรบุรีเท่านั้น ข้าราชการเมืองไทรบุรีส่วนมากมักจะประหลาดใจว่าผิดกฎหมายบ้านเมืองเสียเอง แม้แต่บทบัญญัติทางศาสนา ก็ละเมิด จึงมีการคัดกรองผลประโยชน์ของรัฐบาลเมืองไทรบุรี ได้มีฐานะร่ารวยในขณะที่บ้านเมืองมีหนี้สินเพิ่มขึ้นทุกขณะ¹

การคลังของเมืองไทรบุรีขาดความมั่นคงตลอดมา ตามประกาศจัดตั้งมณฑลไทรบุรีใน พ.ศ. 2440 ได้ให้อิสระการคลังแก่ผู้ว่าราชการเมืองเหมือนเดิมก่อนเป็นมณฑลทุกประการ รายได้ของเมืองไทรบุรีมี 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทแรกได้แก่รายได้จากการเก็บภาษีค่าทางข้าว ภาษีที่ดิน ส่วยคนไม่เงินคนไม่ทอง ส่วนภาษีอีกเล็ก ๆ น้อย ให้ตกแก่กำนันซึ่งกำนันไม่มีเงินเดือนประจำ ประการที่สองได้แก่ภาษีผูกขาด* คือ ภาษีสุรา ปีละ 18,000 เหรียญ ภาษีฝิ่นปีละ 516,000 เหรียญ บอนเบี้ยปีละ 56,000 เหรียญ ภาษีชาวดารซาออก 45,000 เหรียญ ภาษีชาเข้า รอยชักสาม 50,000 เหรียญ ค่าเช่าเมืองปีละ 800 เหรียญ และภาษีอื่น ๆ อีกเล็กน้อย ประมาณปีละ 840,000 เหรียญ คิดเฉลี่ยเดือนละ 70,000 เหรียญ รายได้ทั้งสองประเภทหากค่าเนนการตามระเบียบการคลังที่มีประสิทธิภาพจะได้เงินเพิ่มขึ้นอีก 10,000 เหรียญต่อเดือน ทั้งนี้เนื่องจากการฉ้อโกงกันทั่วไปตามในหมู่ข้าราชการ ตั้งแต่ระดับต่ำถึงระดับสูง รายได้ของเมืองลดลงเป็นอันมาก คงได้รับเพียงปีละ 840,000 เหรียญ

¹ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนลพบุรีราเมศวร์ ที่ 1131/6081
ลงวันที่ 10 กันยายน ร.ศ. 123

* ประมาณปี พ.ศ. 2447

ภาษีที่ไ้จากแร่ค้บุกแบ่งเป็น 2 ส่วน คือภาษีบ้านแค่นที่เก็บจากเมืองรามันห์ และภาษีเหมืองแร่ที่ชาวจีนทำในเมืองไทรบุรี ภาษีไ้ทั้งหมดเป็นรายได้ส่วนตัวเจ้าพระยาไทรบุรี ส่วนภาษีที่ฝรั่งขอสัมปทานบัตรทำเหมืองแร่ค้บุกในเมืองไทรบุรีทั้งหมด เป็นรายได้ของพระยาเสน็ณรงคฤทธิ รามามุตา นอกจากนี้ผลประโยชน์ของเมืองตกไปอยู่ในหมู่ข้าราชการที่ใกล้ชิดและญาติของเจ้าพระยาไทรบุรี ในลักษณะบ้านลอย คือ ผลประโยชน์ในบริเวณบ้านลอยตกเป็นของบุคคลที่ไ้รับอนุญาต ไม่ต้องส่งเข้าคลังเมือง จากการคลังที่ไม่เป็นระเบียบ มีการฉ้อโกง อภิสัทธิต่าง ๆ และตลอดจนการใช้จ่ายส่วนตัวของเจ้าพระยาไทรบุรีที่ฟุ่มเฟือยมากตลอดมา ยังผลให้ฐานะการคลังของรัฐบาลเมืองไทรบุรีไม่มั่นคง มีหนี้สินเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แม้แต่จำนวนเงินเดือนของข้าราชการเดือนละ 30,000 เหรียญ ก็ไม่มีเงินจ่ายทุกเดือน ข้าราชการมีการขายเงินเดือนกันทั่วไป เขาทำนองกู้เงินมาใช้ก่อน วิธีการแก้ปัญหาความยุ่งยากทางการคลังของเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีใช้วิธีการกู้ยืมเงินจากบรรดาพ่อค้าที่เมืองปีนัง คนในบังคับอังกฤษ มีจำนวนประมาณ 1,000,000 เหรียญ ต้องเสียดอกเบี้ยเดือนละ 20,000 เหรียญ ทั้งนี้เพราะผลประโยชน์รายได้ของรัฐบาลไ้เพียงเดือนละ 70,000 เหรียญ ต้องนำไปเป็นเงินเดือนของข้าราชการเดือนละ 30,000 เหรียญ จ่ายดอกเบี้ยเงินกู้อีกเดือนละ 20,000 เหรียญ ท่านขุนบ้านเมืองเดือนละ 20,000 เหรียญ รวมจ่ายทั้งหมดเดือนละ 70,000 เหรียญ ซึ่งเท่ากับรายได้ของเมือง มีผลให้ฐานะการคลังทรุดหนักลงไปอีก เนื่องจากการจัดพิธีการสมรทที่ยิ่งใหญ่ระหว่างตนกูฮูลง บุตรเจ้าพระยาไทรบุรี กับตนกูฮิชะ บุตรีพระยาเสน็ณรงคฤทธิรามามุตา ขึ้นในกลางปี พ.ศ. 2447 รัฐบาลเมืองไทรบุรีต้องกู้เงินจากบรรดาพ่อค้าคนในบังคับอังกฤษอีกจำนวนมากกว่า 2,000,000 เหรียญ ซึ่งคือดอกเบี้ยแพงมาก¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนสมมทอมรพันธุ์ ที่ 1131/6081

ลงวันที่ 10 กันยายน ร.ศ. 123

การศาลยุติธรรมมณฑลไทรบุรีได้จัดแบ่งศาลยุติธรรมออกเป็น 3 ศาล กล่าวคือ ศาลระดับมณฑล มีอธิบดีพิพากษาว่าความไต่ทั่วมณฑลไทรบุรีเฉพาะคดีอุทธรณ์ ศาลเมืองผู้พิพากษาว่าความไต่ภายในเมืองไทรบุรี ศาลอาเภอพิพากษาไต่ตามเขต อาเภอรวมทั้งศาลศาสนาระดับตำบลด้วย ในเมืองไทรบุรีการบริหารการศาลไม่มีระเบียบ เพราะว่าข้าราชการไม่อยู่ในความยุติธรรม คดีโกง รับสินบนของโจทก์และจำเลย เนื่องจากรัฐบาลกลางไม่ไ้เข้าไปจัดการศาลยุติธรรม คงให้ดำเนินการไปตาม ขนบธรรมเนียมเดิม จึงมีลักษณะยุ่งยากเป็นที่น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง²

ตามรายงานของหม่อมเจ้าจรรุญศักดิ์ กฤษดากร ข้าหลวงแทนพระองค์ ซึ่งเดินทางไปในพิธีการแต่งงานบุตรเจ้าพระยาไทรบุรี กับบุตรพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ์รามูดา ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2447 ปรากฏว่าสภาพการณ์ภายในเมืองไทรบุรีเป็นไปในลักษณะ น่าวิตก อยู่ในฐานะที่ว่า ถ้ารัฐบาลกลางเข้าดำเนินการปกครองหรือจัดปฏิรูปการปกครอง โดยตรง ก็คงจะเกิดความยุ่งยากขึ้น แต่ถ้าจะปล่อยไปอย่างนี้ก็จะเกิดความยุ่งยากต่อไป เช่นกัน ทางที่รัฐบาลกลางควรจะทำโดยทันทีคือ พยายามหาวิธีการเข้าไปควบคุมให้ได้มากที่สุด³ เกี่ยวกับเรื่องนี้หม่อมเจ้าจรรุญศักดิ์ ได้เสนอนโยบายการจัดการปฏิรูปการปกครอง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 1131/6081
ลงวันที่ 10 กันยายน ร.ศ. 123

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 1131/6081
ลงวันที่ 10 กันยายน ร.ศ. 123

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37
พระยาสุมนัวินิต กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ นอกฉบับ ที่ 264/2752
ลงวันที่ 27 กรกฎาคม ร.ศ. 123

เมืองไทรบุรีว่า เมื่อเสร็จงานพิธีสมรสครั้งนี้คงจะมีเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใดกับเมืองไทรบุรีแน่นอน นอกจากนี้จากการสืบถามโดยทั่วไปปรากฏว่า ข้าราชการและราษฎรในเมืองไทรบุรีมีความเห็นพ้องกันว่า ไม่รัฐบาลกลาง ก็รัฐบาลอังกฤษจะเข้าไปจัดการบังคับบัญชาเมืองไทรบุรีโดยตรงแน่นอน เป็นที่หัวั่นวิตกโดยทั่วไป ดังนั้นเป็นช่องโอกาสที่รัฐบาลไทยควรจะดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการปกครองภายในเมืองไทรบุรีใหม่ทั้งวิธีการเสนอก็คงต่อไปนี้คือ

ประการแรก รัฐบาลกลางเข้าดำเนินการโดยตรง วิธีนี้ค่อนข้างจะยากลำบากมาก ทั้งนี้เพราะว่าหากรัฐบาลอังกฤษไม่สนับสนุนหรือแสดงความเห็นด้วยแล้ว คงจะทำการไม่สำเร็จ ด้วยเหตุที่ราษฎรเมืองไทรบุรีมีความรู้ทันลัทธิความบรรดาราชฎ เมืองในบริเวณ 7 หัวเมือง ถ้ารัฐบาล ด.เดรค เดคเตดเมนต์ ดำเนินการแทรกแซงการกระทำของรัฐบาลไทยแล้ว จะนำไปสู่ปัญหาระหว่างประเทศ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องลำบากมาก แต่รัฐบาลไทยดำเนินการตามนโยบายข้อนี้ได้จะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะจะเป็นไปตามนโยบายการปฏิรูปการปกครองโดยทั่วไปของรัฐบาลไทย นอกจากนี้ยังสามาร ญจัดปัดห้กัน เกิดจากการปกครองระหว่างมณฑลไทรบุรีกับมณฑลนครศรีธรรมราช ซึ่งมักจะเกิดขึ้นเสมอเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อย ถ้ารัฐบาลไทยตัดสินใจดำเนินการในนโยบายข้อนี้ สิ่งแรกที่ควรกระทำคือ การศึกษานโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อมณฑลไทรบุรีว่ามีลักษณะอย่างไร รัฐบาลกลางพอจะจัดการปกครองเมืองไทรบุรีได้หรือไม่ เพราะถ้าหากว่ารัฐบาลอังกฤษมีนโยบายต่อมณฑลไทรบุรีในลักษณะไม่เป็นมิตรกับรัฐบาลไทยแล้ว หากดำเนินการจัดการปกครองในเมืองไทรบุรีจะมีผลให้รัฐบาลไทยต้องสูญเสียอำนาจในเมืองไทรบุรี และยังเป็น การเสื่อมเสียเกียรติยศด้วย

ประการที่สอง รัฐบาลกลางจัดการปกครองเฉพาะเรื่องที่เกิดปัญหากับมณฑลนครศรีธรรมราช เกี่ยวกับเรื่องการรักษาความสงบภายใน และถ้าแทรกแซงกิจการภายในเมืองไทรบุรีให้ไ้มากเกินไป แต่พยายามไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับเจ้าพระยาไทรบุรี โดยการให้อำนาจปกครองภายในเหมือนเดิม

นโยบายที่หม่อมเจ้าจุฑาศรีศักดิ์มีความเห็นว่าเหมาะสมที่สุดถ้าหากรัฐบาลอังกฤษให้ความร่วมมือคือ นโยบายประการแรก โดยที่รัฐบาลกลางอาจจะอ้างเหตุผลได้ว่าพระยาไทรบุรีเจ้านายมีสติไม่ปกติ มีผลให้การปกครองบ้านเมืองไม่เรียบร้อย เป็นผลดีแก่บ้านเมืองของสงขลาที่ปรึกษาทั่วไปช่วยจัดการปกครองบ้านเมืองให้เรียบร้อย หรืออ้างเหตุผลในประเด็นที่ว่า เนื่องจากเมืองไทรบุรีมีหนี้สินเป็นจำนวนมาก รัฐบาลกลางได้รับความอับอายแก่นานาประเทศ ควรที่รัฐบาลเมืองไทรบุรีกู้ยืมเงินจากรัฐบาลกลางไปใช้หนี้สินให้หมด รัฐบาลกลางขอเพียงแต่ส่งข้าหลวงจัดการคลังและภาษีอากร เมืองไทรบุรีเท่านั้น ในประเด็นนี้จำเป็นต้องใช้วิธีการบังคับ ถ้าจะให้สมัครใจเองคงจะไม่ยินยอมให้รัฐบาลกลางเข้าไปเกี่ยวข้องในกิจการภายในแน่นอน¹

1.3 การปฏิรูปการปกครองเมืองไทรบุรี พ.ศ. 2448

ตามรายงานของ ม.จ.จุฑาศรีศักดิ์ ที่ได้คาดการณ์ล่วงหน้าไว้ว่า เมื่อเสร็จงานพิธีสมรสบุตรของเจ้าพระยาไทรบุรี กับบุตรพระยาเลณิศวงศ์ฤทธิราชยามคาแล้วจะมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในเมืองไทรบุรีที่เนื่องมาจากหนี้สินที่กู้มาใช้ในการพิธีนี้ รวมกับหนี้เดิม นั่น ซึ่งไปตามการคาดการณ์ทุกประเด็น กล่าวคือในเดือนมกราคม พ.ศ. 2447 รัฐบาลกลางได้รับรายงานว่า เจ้าพระยาไทรบุรี ได้ออกไปกู้เงินจำนวน 300,000 เหรียญ ไปจำหน่ายที่เมืองปีนัง เมื่อทราบรายงานดังนี้รัฐบาลกลางมีความวิตกเป็นอย่างมาก และหาวิธีการดำเนินการแทรกแซงกิจการภายในของเมืองไทรบุรีตามนโยบาย ม.จ.จุฑาศรีศักดิ์ เสนอเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2447 คือ ดำเนินการจัดตั้งที่ปรึกษาราชการ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37
 รายงานหม่อมเจ้าจุฑาศรีศักดิ์ กฤษฎาการ ที่ได้ไปช่วยในคราวแต่งงานบุตรเจ้าพระยา
 ฤทธิสงครามภักดิ์ และราชยามคา ตอนที่ 2 23 กรกฎาคม ร.ศ. 123

จัดการปกครองเมืองไทรบุรีต่อไป¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทรงพระวิตกในการที่จะหาวิธีการที่เหมาะสมเพื่อเข้าไป
 จัดการปกครองกิจการภายในเมืองไทรบุรี ด้วยเกรงว่าหากล่าช้าจะไม่ทันการ
 สถานการณ์ที่เป็นอยู่เมืองไทรบุรีอาจจะมีสภาพล้มละลายเหมือนกับเมืองฮิปป์ ซึ่งบรรดา
 เจ้าหน้าเข้าไปบังคับแทรกแซงในกิจการภายในเกือบทุกอย่าง รัฐบาลไทยซึ่งรับผิดชอบ
 เกี่ยวกับความปลอดภัยทางการคุกคามจากต่างประเทศ การติดต่อกับต่างประเทศจะ
 เป็นการนาความเดือดร้อนยุ่งยากมาถึงรัฐบาลกลางด้วย จากการที่ได้ประชุมปรึกษากับ
 มร.สตโรเบล (Mr. Strobel) ที่ปรึกษาราชการทั่วไปของรัฐบาลไทย ซึ่งมีทัศนะว่า
 จะห้ามเจ้าพระยาอุทฺตงครามไม่ได้ เพราะถ้าหากว่าไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของ
 รัฐบาลกลางแล้ว รัฐบาลกลางไม่มีความสามารถจะจัดการอย่างหนึ่งอย่างใดได้ ทั้งนี้
 ด้วยเหตุที่ไม่มีข้าราชการของรัฐบาลกลางที่อยู่ประจำเมืองไทรบุรี เลยแม้แต่คนเดียว
 แต่ที่ล้าคดที่สุดในการดำเนินการดังกล่าวคือต้องทราบถึงนโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่มีต่อ
 เมืองไทรบุรี เมื่อรัฐบาลไทยเข้าไปแทรกแซงกิจการภายในจะมีทัศนะอย่างไร วิธีที่ดีที่สุด
 ที่รัฐบาลไทยจะพึงปฏิบัติในลักษณะภาวะการจ้เช่นนี้คือ ควรทำความตกลงกับรัฐบาลอังกฤษ
 ให้เป็นที่ตกลงก่อนแล้วจึงส่งที่ปรึกษาการคลังไปประจำที่เมืองไทรบุรี ถ้าหากว่ารัฐบาลกลาง
 เห็นว่านโยบายที่กล่าวถึงนี้มีความเหมาะสมและต้องการปฏิบัติแล้ว การที่เจ้าพระยาไทรบุรี
 จะออกไปกู้เงินเพิ่มขึ้นอีกก็ไม่เป็นสิ่งที่น่าวิตกแต่ประการใด แต่จะกลับเป็นประโยชน์

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ค.๒๒.๒/๔๗
 กรมหลวงเทเวธววงษ์โรปการ มูลกรมนุลงมมอมรพันธุ์ ที่ ๕๑๕/๑๐๔๗๙ ลงวันที่
 ๑๘ มกราคม ร.ศ. ๑๒๓

แก่รัฐบาลไทยที่จะใช้เป็นข้ออ้างในการที่เข้าไปแทรกแซงกิจการภายในเมืองไทรบุรีได้
ถนัดยิ่งขึ้น ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงมีคำสั่งให้ มร.ลีโอเบล คำเนินการตามที่เสนอโดย
การเจรจาเป็นการส่วนตัวกับอัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ อย่างไม่เป็นทางการ เพื่อจะ
ได้ทราบถึงนโยบายของรัฐบาลอังกฤษ เพื่อรัฐบาลไทยจะได้หาหนทางปฏิบัติภารกิจกล่าว
ในเมืองไทรบุรีที่เหมาะสมต่อไป¹ ในเรื่องวิธีการเจรจาเพื่อทราบถึงนโยบายของ
รัฐบาลอังกฤษโดยวิธีการที่เสนอนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมี
พระราชกระแสรับสั่งว่า ควรที่ มร.ลีโอเบลรีบเร่งให้อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ
ดำเนินเรื่องโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เพราะว่าคำตอบจากรัฐบาลอังกฤษในเรื่องนี้
คงจะล่าช้าไม่ทันกับลภาวะการก่อกวนที่ดำรงเป็นอยู่ในเมืองไทรบุรี ด้วยเหตุที่ว่าเมื่อรัฐบาลอังกฤษ
รับทราบเรื่องนี้จากอัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯแล้ว กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษจะ
ปรึกษากับกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ อังกฤษก็จะปรึกษาขอความเห็นจากรัฐบาล
สเตอร์ส เสด็จเคเลเมนต์ อีกต่อหนึ่ง รัฐบาลสเตอร์ส เสด็จเคเลเมนต์ ต้องพยายามหาเหตุผล
วิธีการที่กั้นรัฐบาลไทยไม่ให้เข้าไปมีอำนาจภายในเมืองไทรบุรีมากขึ้น ถึงแม้ว่า
รัฐบาลอังกฤษจะได้อาตอบถึงรัฐบาลไทยก็คงจะไม่เป็นที่แน่นอนแก่ข้าพเจ้าแต่อย่างใด² ซึ่งก็
เป็นไปตามพระบรมราชกระแสทุกประการ กล่าวคือ มร.แปตยิด อัครราชทูตอังกฤษที่
กรุงเทพฯ แจ้งให้ มร.ลีโอเบล ทราบว่าต้องรอเวลาในเรื่องนี้อีกประมาณหนึ่งเดือนจึงจะ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
พระยาศรีลหเทพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลับที่
302/10865 ลงวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 123

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาศรีลหเทพ ลับที่ 277/1675
ลงวันที่ 6 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 123

ได้รับคำตอบจากรัฐบาลอังกฤษ¹

ในระหว่างนี้กรมหลวงดำรงราชานุภาพได้มีคำสั่งให้พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ไปสืบราชการลับเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นที่เมืองไทรบุรี จากรายงานของ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2447 รัฐบาลกลางได้ทราบรายละเอียดเพิ่มเติมอีกว่า รัฐบาลเมืองไทรบุรีมีหนี้สินกับพวกพ่อค้าคนในบังคับอังกฤษทั้งหมดประมาณ 2,700,000 เหรียญ ตามความเห็นของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรีทำให้ รัฐบาลกลางทราบว่าไม่ต้องการให้รัฐบาลกลางเข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในเมืองไทรบุรี กล่าวคือพระยาเสนาสงครามยุทธยาคุมดา มีความเห็นว่าจะตั้งคณะมนตรีปกครองเมือง ชั่วคราว โดยจะขอกราบบังคมทูลไปรุดเกล้าฯ ให้มีพระบรมราชโองการสั่งให้ เจ้าพระยาไทรบุรีหยุดพักราชการอีกวาระหนึ่ง เพื่อรักษาตัวให้หายเป็นปกติเสียก่อนจึงจะ ได้เข้ารับราชการบ้านเมืองต่อไป คณะมนตรีดังกล่าวจะมีอำนาจบริหารราชการ เมืองไทรบุรี ทุกอย่างทั้งหมด เรื่องหนี้สินซึ่งมีจำนวนมากนั้น จะขอกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวขอกู้จาก รัฐบาลกลางเพื่อนำไปใช้หนี้สินที่มีอยู่ให้หมดไป เป็นการรวมเจาหนี้ไว้เพียงผู้เดียว การคลังต่อไปจะขอจ้างฝรั่งที่มีความรู้ความชำนาญการคลังมาเป็นที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรี แลพระยาบุรุษการโกศล ซึ่งเป็นข้าราชการขนาดเมืองไทรบุรี มีความเห็นว่าเมืองไทรบุรี มีความเดือดร้อนเฉพาะเรื่องการคลังเพียงประการเดียว การขอกู้เงินจากรัฐบาลกลาง เห็นว่าเป็นการสมควร เพื่อนำไปใช้หนี้ให้หมดไป และควรกราบบังคมทูลขอฝรั่งที่มีความรู้ เกี่ยวกับการคลังมาเป็นที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี มีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการคลัง โดยเฉพาะ ในเรื่องการค้าต่างประเทศของเมืองไทรบุรีให้พระยาเสนาสงครามยุทธยาคุมดา

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
พระยาศรีสหเทพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่
 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 123

รับผิดชอบต่อไป ล้วนเจ้าพระยาไทรบุรีนั้นให้คงทำหน้าที่ปกครองการภายในต่อไปเช่นเดิม ในเรื่องที่ต้องกราบบังคมทูลขอฝังมาเป็นที่ปรึกษาการคลังนั้นเป็นการจำเป็น เพราะว่า จะได้นิมาศการควบคุมการใช้จ่ายอันฟุ่มเฟือยของเจ้าพระยาไทรบุรี ซึ่งโดย พระบรมราชโองการ ถึงแนวพระยาเสนาณรงค์ฤทธิรามาตุคา จะจัดตั้งที่ปรึกษาเป็น คณะมนตรีความที่คิดก็ตาม แต่คงจะไม่ลามารดชักชวนความต้องการของเจ้าพระยาไทรบุรี ได้ ในที่สุดพระยารัษฎานุประดิษฐ์ หลวงทวีปสยามกิจ พระยาเสนาณรงค์ฤทธิรามาตุคา และพระยาบุรุษการโกศลเห็นพร้อมกันว่าควรที่พระยาเสนาณรงค์ฤทธิรามาตุคา ภูเงินใน นามของรัฐบาลเมืองไทรบุรี ควรมีหนังสือกราบบังคมทูลขอเงิน และขอที่ปรึกษาการคลัง จากรัฐบาลกลาง พระทวีปสยามกิจได้เสนอว่าควรที่จะแจ้งให้รัฐบาลสเตอร์ส สเตเคลเมนต์ ทราบว่า เจ้าพระยาไทรบุรีไม่มีอำนาจในการคลัง และการต่างประเทศอีกต่อไป จะทำ หนังสือสัญญาเงินกู้ หรืออนุญาตต่าง ๆ ไม่ได้อีกต่อไปเช่นกัน ในประเด็นนี้ทุกคนมีความเห็น พร้อมกันว่า ควรเป็นหน้าที่ของรัฐบาลกลางที่จะแจ้งให้รัฐบาลอังกฤษทราบ ล้วนรัฐบาล สเตอร์ส สเตเคลเมนต์ นั้นควรเป็นหน้าที่ของรัฐบาลอังกฤษ นอกจากนี้พระทวีปสยามกิจ ยังได้ยืนยันว่ารัฐบาล สเตอร์ส สเตเคลเมนต์ มีนโยบายก็ดกกันไม่ให้รัฐบาลไทยเข้าไป จัดการเกี่ยวกับกิจการภายในเมืองไทรบุรี จึงควรมีรัฐบาลกลางดำเนินการเจรจาตกลง กับรัฐบาลอังกฤษโดยตรงจะเป็นทางที่เหมาะสมและมีผลดีกว่าการเจรจากับรัฐบาล สเตอร์ส สเตเคลเมนต์ ความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่รัฐบาลกลางพยายามเข้าจัดการ กิจการภายในเมืองไทรบุรีนี้และประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายที่จะให้ข้าราชการ ชันผู้ใหญ่ของเมืองไทรบุรียินยอมกู้เงินและขอที่ปรึกษาการคลังจากรัฐบาลกลางได้นั้น เป็นกุศโลบายที่พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ได้ดำเนินการ เรื่องนี้อย่างฉลาดหลักแหลมและ เหมาะสมกับเหตุการณ์ ซึ่งนอกจากพระยาอุษณัฏฐ์วินิต ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช แล้ว ไม่มีข้าราชการผู้ใดจะมีความสามารถ และเป็นที่ไว้วางใจของบรรดาผู้ปกครองเมืองมลายู

ของไทยเท่ากับพระยาธิบดีประคิษฐ์¹ ดังนั้นพระยาเสน็กรังคฤทธิ จึงได้รับมอบ
อำนาจจากเจ้าพระยาไทรบุรี และบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เมืองไทรบุรีเดินทาง
มากรุงเทพฯ เพื่อดำเนินการกู้เงินและขอที่ปรึกษาการคลังในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2447²

การเจรจาระหว่างกรมหลวงดำรงราชานุภาพกับพระยาเสน็กรังคฤทธิรายนามดา
เรื่องการกู้เงินและการขอที่ปรึกษาการคลังประจำเมืองไทรบุรีนี้ ได้เริ่มดำเนินการครั้งแรก
เมื่อ 18 มีนาคม พ.ศ. 2447 กล่าวคือ พระยาเสน็กรังคฤทธิรายนามดา และคณะได้ยื่น
หนังสือเรื่องเหตุผลของการกู้เงินและขอที่ปรึกษาการคลัง ประจำเมืองไทรบุรี ซึ่งมี
ใจความว่า เจ้าพระยาไทรบุรี ข้าราชการมณฑลเทศาภิบาล มณฑลไทรบุรี
ได้ทราบว่รัฐบาลเมืองไทรบุรีมีหนี้สินเป็นจำนวนประมาณ 2,509,540 เหรียญ 65 เซ็นต์
จึงได้มีคำสั่งให้พระยาเสน็กรังคฤทธิรายนามดา และพระชลสินธุสงครามไชย จัดประชุม
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในเมืองไทรบุรีเมื่อ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2447 เพื่อปรึกษากันถึง
วิธีการแก้ปัญหาเรื่องหนี้สินที่มีมากนี้ ที่ประชุมได้ลงมติว่าผลประโยชน์ของเมืองไทรบุรีมี
ไม่เพียงพอกับการใช้จ่ายภายในเมือง และไม่มีจะใช้หนี้ให้หมดไปได้ จึงเห็นพร้อมกันว่า
จะขอยืมเงินจากรัฐบาลกลาง จำนวนประมาณ 2,509,540 เหรียญ 65 เซ็นต์ ถ้าไม่
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามที่กราบทูลขอพระราชทานครั้งนี้แล้ว ราชการเมืองไทรบุรี

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนตมมคอมรพันธุ์ ที่ 1480/13275
ลงวันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 123

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนตมมคอมรพันธุ์ ที่ 1454/13126
ลงวันที่ 11 มีนาคม ร.ศ. 123

จะประสบกับปัญหาเกี่ยวกับการคลังและการปกครองมากยิ่งขึ้น¹ นอกจากนี้ในหนังสือกราบบังคมทูลของหมื่นไกรสรดาเจ้าพระยาภูธินทรสคราม พระยาเสนาบดีรังกฤทธิรายนามุคา พระยาพุทธการโกศล พระชลสินธุสงครามไชย ไก่กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เมืองไทรบุรีมีหนี้สินเพิ่มมากขึ้นเป็นเพราะเจ้าพระยาไทรบุรีมีอาการป่วย ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยมาก การบริหารการคลังไม่เป็นระเบียบ เป็นช่องให้เกิดความเสียหายแก่บ้านเมือง เห็นควรจะขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพระบรมราชโองการสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรีหยุดพักราชการ เพื่อรักษาความเจ็บป่วยที่เป็นอยู่สักระยะหนึ่ง เมื่อหายเป็นปกติแล้วจึงค่อยเข้ารับราชการใหม่²

การเจรจาเรื่องการกู้เงินและขอที่ปรึกษาการคลังจากรัฐบาลกลางได้เริ่มต้นเจรจาเป็นทางราชการเมื่อ 22 มีนาคม พ.ศ. 2447 โดยพระยาเสนาบดีรังกฤทธิรายนามุคา และคณะไปเฝ้ากรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่กระทรวงมหาดไทย สรุปแล้วมีเพียง 3 ประการที่สำคัญคือ

ประการแรก กล่าวถึงเรื่องหนี้สินของรัฐบาลไทรบุรีจำนวนมากและต้องเสียดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 18 ต่อเดือน - เมืองไทรบุรีไม่มีกัคลังเงินพอที่จะใช้หนี้ให้หมดไปได้ ถ้าหากปล่อยไว้จะเป็นการลำบากมาก เพราะเจ้าหนี้ทั้งหมดเป็นคนในบังคับอังกฤษ จึงขอพระกรุณาพระราชทานกู้เงินจากพระเจ้าอยู่หัว จากรัฐบาลกลาง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
บันทึกเรื่องราวการเมืองไทรบุรี ที่ 2/74 ลงวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
บันทึกเรื่องราวการเมืองไทรบุรี ที่ 2/74 ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 124

เพื่อจะได้นำไปใช้หนี้ที่มีอยู่ให้หมดไปเท่าที่ควรจนเจ้าหนี้ไว้วางใจ คอกเบี้ยจะได้อีกครึ่ง
กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงรับว่าจะหาความขึ้นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
เพื่อทรงทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท แต่จะโปรดเกล้าฯ ให้ทูลขึ้นอย่างไรนั้นแล้วแต่จะทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่หวังพระทัยว่าจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตามที่พระยา
เสน็ณรงคฤทธิรามาคุกกราบบังคมทูลขอพระราชทาน

ประการที่ 2 เกี่ยวกับระบบการคลังของเมืองไทรบุรียังไม่มีระเบียบที่
รัดกุม การที่จะป้องกันไม่ให้กลับมีหนี้สินเพิ่มขึ้นอีกนั้น เห็นควรว่าจะต้องจัดรูปแบบการคลัง
ใหม่ เพื่อจะได้มีหลักเกณฑ์ที่ทันสมัย และมีเงินพอใช้คนเงินกู้ และคอกเบี้ยต่อไป ที่ปรึกษา
การคลังนั้นคงเป็นไปตามที่พระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาคุกกราบบังคมทูลคือ ขอให้ปรึกษากการคลัง
จากรัฐบาลกลาง เพื่อจัดการคลังตามแบบที่เหมาะสมกับเมืองไทรบุรีต่อไป โดย
พระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อป้องกันเจ้าพระยาไทรบุรีก่อหนี้สิน
ขึ้นนี้อีก แต่มีปัญหว่าเจ้าพระยาไทรบุรีไม่ต้องการที่ปรึกษาการคลังที่ส่งไปจากรัฐบาลกลาง
โดยคิดจะจ้างฝรั่งที่ สเตรท สเตรตเมนต์เอง ในที่สุดมีความเห็นพร้อมกันว่าจะปฏิบัติตาม
ความต้องการของเจ้าพระยาไทรบุรีในข้อนี้ไม่ได้ ให้เป็นหน้าที่ของพระยาเสน็ณรงคฤทธิ
รามาคุก ชักจูงให้เจ้าพระยาไทรบุรียินยอมรับที่ปรึกษาการคลังจากรัฐบาลกลาง แต่
พระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาคุกขอเสนอว่าไม่ต้องการฝรั่งที่รัฐบาลกลางแต่งตั้งจากคนของ
รัฐบาลสเตรท สเตรตเมนต์ จึงตกลงว่ารัฐบาลกลางจะส่งฝรั่งที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี
ไปจากกระทรวงการคลังตามความประสงค์ของพระยาเสน็ณรงคฤทธิ

ประการที่ 3 ทางกรมการปกครองภายในเมืองไทรบุรีเห็นพร้อมกันว่า ควรให้
เจ้าพระยาไทรบุรีบริหารราชการต่อไปตามเดิม แต่หน้าที่การคลัง การต่างประเทศนั้น
ให้เป็นไปตามมติของสภามณฑลที่ปรึกษาแห่งเมืองไทรบุรี ซึ่งจะแต่งตั้งขึ้นใหม่โดยให้
พระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาคุก เป็นนายกสภามณฑลที่ปรึกษาเมืองไทรบุรี ประกอบด้วย
จำนวนสมาชิก 5 คน กล่าวคือจำนวน 3 คน เลือกจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถ

ของเมืองไทรบุรี อีกคนหนึ่งคือที่ปรึกษาการคลังที่ส่งไปจากรัฐบาลกลาง รวมเป็น 5 คน แต่สมาชิกทั้ง 5 คนนี้ต้องแต่งตั้งโดยพระบรมราชโองการโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หลักการที่เป็นระเบียบหรือข้อบังคับ หรืออำนาจและหน้าที่ของกลามนตรีที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรี จะได้มีการจัดตั้งขึ้นต่อไป¹

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกระแสรับสั่งในเรื่องนี้ว่า ถ้าไม่ถึงความจำเป็นจริงๆ เช่นเป็นอยู่ขณะนี้แล้ว ข้าราชการเมืองไทรบุรีคงจะไม่ยอมกู้ยืมเงินจากรัฐบาลกลาง และยอมให้รัฐบาลกลางได้ไปจัดการเกี่ยวกับกิจการภายใน เรื่องนี้ควรที่จะดำเนินการอย่างสุจริต เพราะถ้ากวาดลาคไปจะเป็นช่องทางให้ข้าราชการเมืองไทรบุรีหันไปขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล สเตรตส์ เซตเตลเมนต์ได้ ทั้งนี้เพราะข้าราชการเมืองไทรบุรีไม่ได้เต็มใจที่จะดำเนินการกู้เงินรัฐบาลกลาง แต่รัฐบาลกลางมีส่วนชักจูงอยู่เป็นอันมาก² นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่เห็นด้วยตามที่กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลว่า การที่รัฐบาลกลางได้ไปจัดการเกี่ยวกับกิจการภายในเมืองไทรบุรี เรื่องการคลังนั้น จะออกเป็นพระราชบัญญัติทรงพระกระแสรับสั่งว่า ควรจะเป็นเพียงสัญญากู้เงินเท่านั้น ถ้าจะเป็นพระราชบัญญัติจะมีความยุ่งยากต่อไป ถ้าหากรัฐบาลอังกฤษคิดจะเข้าแทรกแซง โดยจะมีข้ออ้างได้ว่าเมืองไทรบุรีเป็นเพียงเมืองประเทศราชของประเทศไทย ไม่มีเหตุผลที่สมควรจะใช้พระราชบัญญัติของรัฐบาลกลาง ถึงแม้ว่ารัฐบาลอังกฤษนับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมาถึงปัจจุบัน จะได้ระบุในสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษว่า อังกฤษยอมรับว่าเมืองไทรบุรีเป็นส่วนหนึ่งของ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
บันทึกเรื่องราชการเมืองไทรบุรี ที่ 2/74 ลงวันที่ 6 เมษายน ร.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่ 5/74

พระราชอาณาจักรไทยก็ตาม* แต่ถ้าวถึงเวลาที่ขัดผลประโยชน์ของอังกฤษแล้ว รัฐบาลอังกฤษจะต้องเข้าแทรกแซงเสมอ รัฐบาลไทยไม่มีมาตรการอันใดที่จะป้องกันได้ดีกว่าการเจรจาต่อรอง ถ้าหากรัฐบาลอังกฤษปฏิเสธสิทธิดังกล่าวที่เคยรับว่าเมืองไทรบุรีเป็นของไทย ไทยย่อมจะเสียเปรียบอีกมากตามที่เป็นมาในอดีต ในการลงนามกู้เงินนั้นควรจะมีชั้นระหว่างเสนาบดีกระทรวงการคลัง ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทย กับพระยาเสนาบดีกรุงเทพ ผู้แทนรัฐบาลสยามจากเจ้าพระยาไทรบุรี แห่งรัฐบาลเมืองไทรบุรี จะได้ไม่เกิดพิพาทต่อไป¹ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลกลางได้รับรายงานจากพระยาราชานุประพันธ์ว่า ลอร์ด แลนสดาวนีย์ ร.ม.ค. การต่างประเทศอังกฤษไม่มีความขัดข้องประการใดที่รัฐบาลไทยจะจัดตั้งที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี เพื่อรักษาเงินกู้ที่รัฐบาลไทยให้เมืองไทรบุรีกู้ยืมนั้น² รัฐบาลไทยจึงได้ตกลงให้พระยาเสนาบดีกรุงเทพ รាយานุกาญเงิน ได้ตามที่ตกลงไว้กับกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เมื่อ 22 มีนาคม พ.ศ. 2447 เกี่ยวกับเรื่องที่ว่ารัฐบาลไทยปรึกษาขอความร่วมมือจากรัฐบาลอังกฤษนั้น คณะเสนาบดีของรัฐบาลไทยมีความเห็นขัดแย้งกันในที่ประชุม พอสรุปได้ 2 ประการ คือ

ประการแรก กลุ่มนี้มีความเห็นว่าไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่ไทยจะจัดการปกครองเมืองไทรบุรี แต่ขอความเห็นจากรัฐบาลอังกฤษ เพราะว่าเมืองไทรบุรีเป็นเมืองประเทศราชของไทย ซึ่งรัฐบาลอังกฤษทุกสมัยก็ยอมรับตลอดมา ถ้ารัฐบาลไทย

*ดูภาคผนวก ก.

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 7/69 ลงวันที่ 11 เมษายน จ.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 22.2/47 กรมหลวงเทวะวงษาโรปกรณ์ หล่อกรมขุนลมนคมรพันธุ์ ที่ 23/478 ลงวันที่ 18 เมษายน ร.ศ. 124

ขอปรึกษากับรัฐบาลอังกฤษก็เท่ากับไทยละโอกาสที่ดีในการปฏิรูปการปกครองหัว เมือง
ประเทศราชให้รวมเข้าเป็นอาณาจักรไทยอย่างแท้จริง บางทีอาจจะเปิดโอกาสให้
รัฐบาลอังกฤษแทรกแซงได้โดยเปิดเผย จะเป็นผลเสียกับไทย เห็นควรว่าควรคำนี
การโดยไม่ตอ้งปรึกษากับรัฐบาลอังกฤษ

ประการที่ 2 กลุ่มนี้มีความเห็นตรงกันข้ามกับกลุ่มแรก กล่าวคือมี
ความเห็นว่ ถึงแม้เมืองไทรบุรีเป็นประเทศราชของไทยโดยที่อังกฤษรับรองสิทธิ
ตลอดมาก็จริง แต่รัฐบาลอังกฤษเป็นชาติที่มุ่งแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้า เมื่อไทย
จัดการปฏิรูปการปกครอง เมืองไทรบุรีไว้ในอำนาจโดยตรงของรัฐบาลกลางแล้ว
อาจจะกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งรัฐบาล
สเตอร์ก เลตเตลเมนต์ มีบทบาททางด้านเศรษฐกิจในเมืองไทรบุรีมากกว่าไทยหลายเท่า
จาเป็นอยู่เองที่รัฐบาลอังกฤษจะเข้าแทรกแซง เมื่อรัฐบาล สเตอร์ก เลตเตลเมนต์
เสนอความเห็นว่าการกระทำของรัฐบาลไทยกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของคนในบังคับ
อังกฤษ ซึ่งเป็นการตรงกันนโยบายของรัฐบาลสเตอร์ก เลตเตลเมนต์ที่มีอยู่เดิมแล้วที่
ต้องการกีดกันรัฐบาลไทยเข้าไปแทรกแซงกิจการภายในของเมืองไทรบุรี เมื่อนั้นกรณี
เมืองไทรบุรีก็จะเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ อันขัดกับ
นโยบายที่รัฐบาลกลางต้องการให้เมืองไทรบุรีเป็นเมืองกันกระเทาะหว่างดินแดนไทยแท้ ๆ
กับดินแดนมาเลย์ของอังกฤษ ไทยควรดำเนินการปฏิรูปอย่างช้า ๆ แต่มั่นคง ซึ่งเคยใช้
ไถ่ถอนมาแล้วในหัวเมืองอื่น ๆ คือค่อยเข้าไปมีอำนาจทีละน้อย ๆ ตามลำดับเวลาจน
สามารถรวมไว้กับรัฐบาลกลางได้ในที่สุด พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชดำริชอบด้วยกับแนวความเห็นประการหลัง ซึ่งเป็นกลุ่มของกรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ เพราะทรงเห็นด้วยกับการรักษานโยบายเดิมที่มีต่อหัว เมืองมลายูตะวันตก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 13/106
ลงวันที่ 21 เมษายน ร.ศ. 124

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2448 รัฐบาลกลางมีมติตราถึงเจ้าพระยาไทรบุรี ตามที่ได้ตกลงไว้กับพระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาบุคา กับกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ว่าเมืองไทรบุรียอมเอาผลประโยชน์ทั้งหมดภายในเมืองเป็นการประกันเงินกู้รายนี้ และจะไม่กู้เงินเพิ่มขึ้นอีกจนกว่าจะจ่ายเงินต้นและดอกเบี้ยหมด การปกครองภายในเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีต้องปฏิบัติตามมติของสภามณฑลที่ปรึกษาราชการแห่งเมืองไทรบุรีทุกประการ โดยเฉพาะทางการคลัง ที่ปรึกษาการคลังจะแนะนำการเก็บรายไครายจ่ายทั้งหมดของเมืองไทรบุรี ที่ปรึกษาการคลังนั้นรัฐบาลกลางจะส่งไปจากกรุงเทพฯ¹ แต่เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรี ได้รับมติการคลังแล้วพร้อมกับรายละเอียดของข้อตกลงระหว่างรัฐบาลกลางกับพระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาบุคา เช่นนี้จึงปฏิเสธไม่ยินยอมลงนามอนุมัติให้พระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาบุคา กู้เงินดังกล่าว เพราะเห็นว่าเมื่อรัฐบาลกลางเข้าจัดการปกครองเมืองไทรบุรีในลักษณะนี้จะเกิดความขึ้นเช่นเดียวกับเมืองปัตตานี รัฐบาลกลางเห็นว่าจะเป็นจุดที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อไป จึงขอให้พระยาพุทธการโกศล พระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาบุคา พระชลสินธุสงครามไชย และหัวหน้าเตี๋มมารดาเจ้าพระยาไทรบุรี ชักจูงให้เจ้าพระยาไทรบุรียินยอมลงนาม ซึ่งในที่สุดท้ายก็ประสบความสำเร็จ²

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2448 ก็ได้มีการลงนามในสัญญาเงินระหว่างกรมหมื่นมหิตราราชฤทธิยเสนาบดีกระทรวงการคลังของรัฐบาลกลาง กับพระยาเสน็ณรงคฤทธิรามาบุคา ผู้มีอำนาจเต็มของเมืองไทรบุรี โดยมีข้อเปลี่ยนแปลงบ้างคือ เมืองไทรบุรีมีสิทธิเลือกที่ปรึกษาการคลังได้เอง เมื่อจ่ายเงินกู้หมดแล้ว แต่ก็โดยพระบรมราชานุญาต จำนวนเงินกู้เพิ่มเป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 15/636 ลงวันที่ 24 เมษายน ร.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 399/1752 ลงวันที่ 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 124

2,600,000 เหรียญ และเสียคอกเบี้ยร้อยละ 6 พระยาเสน็ตรงค์ฤทธิรามาบุคา ขอให้ระบุถึงอำนาจและหน้าที่ของที่ปรึกษาการคลังที่รัฐบาลกลางลงไปว่ามีเฉพาะการคลังเท่านั้น ทั้งนี้เพราะอ้างว่าเกรงที่ปรึกษาการคลังจะมีอำนาจมากเช่นเดียวกับที่ปรึกษาราชการ เมืองกลันตันที่รัฐบาลกลางแต่งตั้งเมื่อ พ.ศ. 2445 สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการเอาภาษีเมืองไทรบุรีคุมประกันนั้นแก้ไขเป็นอย่างอื่น แต่กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงหวังว่าจะระบุไว้ในสัญญาว่าเอาเมืองไทรบุรีทั้งหมดเป็นประกันในค้ำแล้ว ส่วนบทบัญญัติเกี่ยวกับอำนาจและหน้าที่ของสภามন্ত্রীที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรีที่จัดตั้งขึ้นใหม่ให้คงเป็นไปตามที่ตกลงตามสัญญา¹

1.3.1 การปฏิบัติการปกครอง

เพื่อให้เป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางกับเมืองไทรบุรี

เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2448 รัฐบาลกลางส่ง มร.วิลเลียมสัน (W.J.F. Williamson) ที่ปรึกษาระหว่างการคลังรัฐบาลกลาง เดินทางไปยังเมืองไทรบุรีในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2448 เพื่อจัดการให้เป็นไปตามที่ตกลงไว้ในสัญญาเงินดังกล่าว สิ่งแรกที่ มร.วิลเลียมสัน ได้กระทำเมื่อไปถึงเมืองไทรบุรีคือยื่นฉรตราที่ได้รับมอบอำนาจไปจาก รัฐบาลกลางที่มีสิทธิจัดการตามข้อสัญญา ดังนั้น มร.วิลเลียมสันกับพระยาเสน็ตรงค์ฤทธิรามาบุคา ได้ปรึกษากันเพื่อร่างกฎฎีกาจัดตั้งสภามন্ত্রীที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรี นำเสนอเจ้าพระยาไทรบุรี เกี่ยวกับการปกครอง การคลัง การต่างประเทศ หลักการ โดยทั่วไปได้รับการยินยอมจากเจ้าพระยาไทรบุรี ยกเว้นแต่ทางการปกครองท้องถิ่น เกี่ยวกับอำนาจการแต่งตั้งและถอดถอนเจ้าหน้าที่ระดับนายตำบล (ปงสุดู) ซึ่ง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 61/2227 ลงวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 124

เจ้าพระยาไทรบุรีปฏิเสธอ้างว่าเป็นอาณาจันทรชนมที่ไต่มาจากการสืบตำแหน่งสุลต่านแห่งเมืองไทรบุรี จะมอบให้เป็นอาณาของสภามนตรีที่ปรึกษาราชการไม่ได้ ซึ่งประเด็นนี้เป็นข้อสำคัญที่สุดในการปฏิรูปการปกครอง แต่ได้รับการปฏิเสธ อย่างไรก็ตาม มร.วิลเลียมสัน ก็ยอมอนุโลมตามเพื่อจัดการตามที่ได้ตกลงกันตามสัญญา คือจัดการเกี่ยวกับการคลังให้เรียบร้อย ก็จะมีผลดีกว่าแต่ก่อนมา หากมีโอกาสในเวลาต่อไปก็จะดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ได้ บทบัญญัติของกฤษฎีกาจัดตั้งสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรี ประกอบด้วยจำนวนสมาชิก 5 นาย จำนวน 1 ใน 5 คือที่ปรึกษาการคลังที่รัฐบาลกลางส่งไป มีหน้าที่ให้คำปรึกษาทางการคลัง ส่วนสมาชิกที่เหลือคือ พระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ รายนุกา ดำรงตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการเมืองโดยตำแหน่ง อีกคนหนึ่งคือประธานศาลฎีกาเป็นสมาชิกโดยตำแหน่งเช่นกัน ส่วนอีก 2 นาย จะได้เลือกจากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเมืองไทรบุรี โดยความยินยอมของรัฐบาลกลาง อำนาจและหน้าที่ของสภามนตรีที่ปรึกษาแห่งเมืองไทรบุรีคือ

1. พิจารณาให้ความเห็นเกี่ยวกับการลงนามในสัญญาเช่าต่าง ๆ การประมุขภาณี การผูกขาดอากร กับเจ้าพระยาอุทิสสงคราม
2. มติของสภามนตรีที่ประชุมปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรีนั้น จะพิจารณา ลงมติรวมไปถึงการรวบรวมรายได้ของคลังเมืองไทรบุรี
3. มีหน้าที่พิจารณาวิธีการเก็บรายได้ รวบรวมรายจ่ายของรัฐบาล เมืองไทรบุรี เพื่อป้องกันการฉ้อราษฎร์บังหลวง
4. สภามนตรีที่ปรึกษาราชการจะลงมติให้ลดค่าเช่า ยกเลิกสัญญาเช่า การประมุขภาณีอากร ตลอดจนการประเมินผลทุกอย่างเกี่ยวกับรายได้ของเมือง ต้องได้รับความเห็นชอบของเจ้าพระยาอุทิสสงครามด้วย
5. มีหน้าที่พิจารณาตั้งงบประมาณเงินเดือนของข้าราชการลูกจ้าง ตลอดจนการใช้จ่ายของรัฐบาลเมืองไทรบุรีทุกประเภท

6. มีหน้าที่จัดงบประมาณที่ใช้ในการบริหารบ้านเมืองและรวมทั้งจัดงบประมาณเงินเคื่อนของภรรยาหมายสองคนของพระยาฤทธิสงคราม (คนภูไธรนายชิต) กวบ

7. ลกามนตรีที่ปรึกษาราชการจะร่างลงมติออกกฎหมายข้อบังคับทุกประเภทในเมืองไทรบุรีจะต้องไม่ขัดกับกฎหมายของรัฐบาลกลางที่มีผลมาถึงรัฐบาลเมืองไทรบุรี¹

กล่าวสรุปได้ว่าพระราชาคณะผู้มีหน้าที่ให้อ่านจกแถลงการณ์ที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรี ให้องมิตีให้ความเห็นในการบริหารการเมืองการปกครองแก่เจ้าพระยาไทรบุรี ยกเว้นแต่การแต่งตั้งและถอดถอนเจ้าหน้าที่ระดับตำบลเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วที่ปรึกษาการคลังมีบทบาททั้งทางการคลังและเป็นที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีด้วย ตามความมุ่งหมายของรัฐบาลกลางทุกประการ

1.3.2 การจัดการคลัง

จำนวนหนี้สินของเมืองไทรบุรีทั้งหมดเมื่อไ้รวบรวมแล้วมีเงินเคื่อนของข้าราชการเมืองไทรบุรีที่ตกค้างอยู่ เงินต้นและดอกเบี้ยเงินกู้ เงินซื้อสิ่งของที่ซื้อมาจัดในงานพิธีมงคลสมรสระหว่างคนภูหลง กับคนภูฮะ หนี้สินส่วนตัวของบรรดาบุตร ภรรยา ญาติ พี่น้องของเจ้าพระยาไทรบุรี มร.วัลเลียมสันได้จัดการจ่ายหนี้สินทั้งหมดนี้จนเกือบหมด มีเพียงรายเดียวที่ยังไม่เป็นที่ตกลงคือหลิว ซึ่งจะได้เป็นหน้าที่ของที่ปรึกษาการคลังที่แต่งตั้งไป ฐานะการคลังเมืองไทรบุรีขณะนั้นมีรายได้เคื่อนละ 779.446 เหรียญ รายจ่ายทั้งหมด 778.559 เหรียญ ดอกเบี้ยเงินกู้อีก 156,000 เหรียญ เงินเคื่อนของราชการได้มีการจัดตั้งอัตราขึ้นใหม่ เพื่อความเหมาะสมกับ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/38
กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 102/4544 ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน ร.ศ. 124

ตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ อาทิเช่น ผู้พิพากษาเพิ่มจาก 2๐๐ เหรียญ เป็น 4๐๐ เหรียญ ซึ่งไม่เคยพอใช้มีการคอร์ปชั่นขึ้นเสมอ การกำหนดอัตราเงินเดือนได้จัดลงในงบประมาณทุก ๆ ตำแหน่งที่มีในทางราชการหรือรับจ้าง นอกจากนี้ยังมีเงินเชื้อไว้เมื่อหน่วยงานขยายขึ้น การจัดเงินเดือนใหม่โดยกำหนดแน่นอนลงไปว่าทุกคนทุกตำแหน่ง ใดมีเงินเดือน ๆ ละ 5๐๐ เหรียญ เจ้าพระยาไทรบุรี กำหนดไว้ในงบประมาณปีละ 60,๐๐๐ เหรียญ เลี้ยงเดือนละ 5,๐๐๐ เหรียญ จำนวนเงินที่ส่งมาจากรัฐบาลกลาง 2,1๐๐,๐๐๐ เหรียญ คงเหลือของบุคคลไว้โนนัตซีเงินฝากของเมืองไทรบุรี จำนวน 123,๐๐๐ เหรียญ นอกจากนี้ได้จัดการวางหลักเกณฑ์การประมูลภาษีอากร ภาษีผูกขาดอื่น ๆ ภาษีร้อยละสามไว้ให้เป็นรูปแบบต่อไป คิดว่าในเวลา 2 - 3 ปี รายได้กับรายจ่ายของเมืองไทรบุรีคงจะเข้างบดุลย์กันแล้ว¹

รัฐบาลกลางได้ส่ง ม.ร.คาร์ท (G.C. Hart) ซึ่งเป็นข้าราชการอังกฤษที่อินเดีย โดยที่รัฐบาลไทยขอยืมตัวจ้างเป็นที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี เพื่อกำเนินการตามข้อตกลงกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับการแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี เมื่อเป็นดังนี้รัฐบาลกลางจึงไม่ได้จัดการปฏิบัติการปกครองได้เต็มที่ เพราะตามลักษณะการจัดตั้งที่ปรึกษาการคลังและจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรี เป็นแต่เพียงรักษาลักษณะเดิมที่มีอยู่คือรักษาเกียรติ และอิทธิพลความเป็นเจ้าของเมืองไทรบุรีไว้เท่านั้น ซึ่งถ้าหากว่าไม่ได้ปรึกษากับอังกฤษหรือรัฐบาลอังกฤษไม่แทรกแซงเกี่ยวกับการกระทำของรัฐบาลไทยแล้ว คงจะดำเนินการได้อย่างเต็มที่เหมือนกับการปฏิบัติการปกครองหัวเมืองต่าง ๆ ในพระราชอาณาจักรซึ่งที่กล่าวถึงดำเนินการอยู่เช่นเดียวกัน ในประเด็นนี้จะกลายเป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/38
 กรมหมื่นมเหศวรราชหฤทัย กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ 1๐2/4544
 ลงวันที่ 21 พฤศจิกายน ร.ศ. 124

จุดอ่อนในการปกครองเมืองไทรบุรี ซึ่งจะมีเหตุการณ์นำไปสู่แนวทางการล้มเหลวดังใน พ.ศ. 2451 – 2452

1.4 เมืองปูลิ ก่อนปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2448

ตามประกาศการปฏิรูปการปกครองมณฑลไทรบุรีใน 7 เมษายน พ.ศ. 2440 การปกครองกิจการต่าง ๆ ภายในเมืองยังคงมีความอิสระจากส่วนกลาง และข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นแค่เพียงการรวมกันกับเมืองไทรบุรี เมืองสตูล อย่างหลวม ๆ เท่านั้น พระยาปูลิ ผู้ว่าราชการเมืองปูลิมีความสามารถจัดการปกครองบ้านเมืองสงบเรียบร้อยตลอดมา ลักษณะการคลังของเมืองปูลิมีเหมือนกับเมืองไทรบุรีทุกอย่าง กล่าวคือรายได้ส่วนใหญ่ของเมืองได้จากภาษีที่ดิน ภาษีทางข้าว ภาษีย่อยชักถาม ส่วยคอกไม้เงินคอกไม้ทอง ภาษีอากรที่เป็นรายได้หลักคือภาษีอากรผูกขาด ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2442 พระโกษาอิศหาก ได้เดินทางไปตรวจราชการที่เมืองปูลิ รายงานถึงการตรวจราชการว่า เมืองปูลิมีความเจริญขึ้นมากกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก ขอให้พระโกษาอิศหากไปตรวจราชการที่เมืองปูลิพระยาปูลิกำลังทำการควบคุมการสร้างถนนจากเมืองปูลิมายังเมืองไทรบุรี ได้เกณฑ์แรงงานชุกกินทำถนนจากพลเมืองคนละหนึ่งเดือน โดยมีข้อแม้ว่าถ้ามีเงินคนละ 6 เથીบาก็ไม่ต้องทำเอง สามารถจ้างแทนได้ ซึ่งไม่เป็นที่เคืองครุ่นแก่พลเมืองแต่อย่างใด เพราะพลเมืองต้องการจะสร้างถนนเพื่อเชื่อมติดต่อกับเมืองไทรบุรี เพื่อเดินทางไปยังเมืองปีนังได้สะดวก พระยาปูลิ ขอให้พระโกษาอิศหาก กราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัว ว่าถ้าหากพระยาปูลิจะกู้เงินจากรัฐบาลกลางนำไปพัฒนาบ้านเมือง โดยนำไปซื้อเรือเดินทะเลเพื่อให้รับส่งคนระหว่างเมืองปูลิกับเมืองปีนังจะได้หรือไม่ ถ้าทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาต พระยาปูลิจะได้มีหนังสือกราบบังคมทูลขอพระราชทานเป็นทางราชการ ทั้งนี้เพราะว่าเจ้าหน้าที่เมืองไทรบุรีทำการชักขวางไม่ให้เมืองปูลิไปมาค้าขายกับเมืองปีนัง ได้ก็อดกันไม่ให้เรือที่เมืองไทรบุรีเดินทางติดต่อกับ

เมืองปลิส¹ แต่ตามหลักฐานไม่พบว่าพระยาปลิสไคภูเงินแต่ประการใด การคลังเมืองปลิสนั้นไม่มีปัญหาเหมือนกับการคลังเมืองไทรบุรี ทั้งนี้เพราะว่าเมืองปลิสเป็นเมืองขนาดเล็ก การใช้จ่ายมีไม่มากนัก พระยาปลิส มีความสามารถในการบริหารราชการ แต่ถึงอย่างไรก็ตามรัฐบาลกลางยังคงให้จัดการคลังตามแบบเดิม ซึ่งไม่มีงบประมาณรายรับรายจ่ายสำหรับค่าใช้จ่ายภายในเมือง รัฐบาลกลางเริ่มเข้าไปจัดการปกครองภายในเมืองปลิสเป็นครั้งแรก กล่าวคือ ได้มีคำสั่งให้พระยาปลิสจัดทำงบประมาณการใช้จ่าย และรายรับของรัฐบาลเมืองปลิสนั้นเป็นประการใด² ขณะเดียวกันที่รัฐบาลกลางจะเริ่มเข้าไปมีอำนาจในเมืองปลิสทางการคลัง ก็ได้นำรายงานจากพระทวีปสยามกิจ และเจ้าพระยาไทรบุรีว่า พระยาปลิสป่วยหนัก รัฐบาลกลางเกรงว่าถ้าหากพระยาปลิสถึงแก่กรรมลงเมื่อใด เจ้าพระยาไทรบุรีจะเข้าไปจัดการเมืองปลิสให้รวมอยู่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรี โดยวิธีการการบงคับคลุมเหมือนครั้งที่พระยาปลิสคนก่อนถึงแก่อนิจกรรมในปลายปี พ.ศ. 2439 จึงได้มีคำสั่งให้พระยาสุนันยวินิต ลงข้าราชการจากเมืองลงขลาเพื่อไปเยี่ยมเยียนพระยาปลิส แต่ให้สืบเป็นความลับว่า ถ้าพระยาปลิสถึงแก่อนิจกรรมลง ใครคือผู้ที่พลเมืองนับถือมากที่สุด รัฐบาลกลางจะได้จัดการแต่งตั้งเป็นพระยาปลิสคนต่อไป เกี่ยวกับพระยาปลิสคนนั้นได้ป่วยถึงแก่อนิจกรรมลงใน 29 ธันวาคม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.99/77
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปรเวทที่ 189/5965 ลงวันที่ 9 ธันวาคม ร.ศ. 118

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/36
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 7/230 ลงวันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 123

พ.ศ. 2447¹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระกระแสรับสั่งเกี่ยวกับ
ผู้ว่าราชการเมืองปัสคนต่อไปว่า รัฐบาลกลางต้องหาคนที่ชาวเมืองปัสคนนับถือและไม่
เป็นคนที่นิยมฝักใฝ่ทางเมืองไทรบุรี ถ้าหากแต่งตั้งบุตรพระยาปัสได้จะดีกว่าผู้อื่น²
เมื่อครั้งพระยาปัสป่วยหนัก เจ้าพระยาไทรบุรี พระยาเสนาณรงค์ฤทธิรามาคุมตาได้
เดินทางไปยังเมืองปัส รัฐบาลกลางจึงมีคำสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรี จัดตั้งคณะมนตรี
จากข้าราชการผู้ใหญ่ในเมืองปัสรักษาราชการ เมืองปัสไปจนกว่าจะมีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งผู้ว่าราชการเมืองปัสคนต่อไป โดยให้เลือกประธานรับผิดชอบ
หนึ่งคน พร้อมกันนี้พระทวีปสยามกิจ ได้รับคำสั่งจากรัฐบาลกลางให้เดินทางไปเมืองปัส
เพื่อช่วยเหลือเจ้าพระยาไทรบุรี ดำเนินการตั้งคณะมนตรีรักษาราชการเมืองปัสชั่วคราว³
ในระหว่างที่ยังไม่มีผู้ว่าราชการเมืองปัสมีคณะมนตรีรักษาราชการแทน ประกอบด้วย
พระสุนทรวังษาผู้ช่วยราชการ หลวงศักดาสุดยุทธิ ผู้ช่วยราชการ ตะโตะห้วนตะ
และเสกษะขัน (ผู้พิพากษาเมืองปัส) รวม 4 คน มารดาพระยาไทรบุรี ภาษีพื้นอง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/36
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล กรมขุนมณเฑียรบันฑู ที่ 1717/9399
ลงวันที่ 30 ธันวาคม ร.ศ. 123

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/36
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 226/1452
ลงวันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 123

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/36
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 274/9613 ลงวันที่ 5 มกราคม ร.ศ. 123

และข้าราชการพลเมืองต้องการให้เสกอาละวี บุตรคนโตพระยาปลัด ผู้ว่าราชการเมืองปลัดได้รับตำแหน่งแทนบิดาต่อไป¹ ต่อมาพระยาจุฬามณีนฤมิตรได้รายงานว่าขณะที่พระยาปลัดถึงแก่อนิจกรรมนั้นตรวจเงินของเมืองปลัดไม่มีเลย เพราะพระยาปลัดได้นำไปใช้พัฒนาบ้านเมืองจนหมดและยังมีหนี้อีกประมาณ 10,000 เหรียญ เจ้าพระยาไทรบุรี ได้ใช้อำนาจที่เป็นผู้สำเร็จราชการมณฑลไทรบุรีแต่งตั้งเสกอาละวี บุตรคนโตพระยาปลัด เข้ารับหน้าที่เป็นผู้ว่าราชการเมืองปลัดต่อไปอย่างไม่เป็นทางการ ตามธรรมเนียมมลายูแล้ว ที่เป็นดังนี้ น่าจะเป็นไปได้ว่า เจ้าพระยาไทรบุรี เลือกลำดับที่ไม่ฉลาดเป็นผู้ว่าราชการเมืองปลัด เพื่อจะได้ยอมอ่อนน้อมแก่เมืองไทรบุรี โดยเฉพาะเจ้าพระยาไทรบุรีผู้บังคับบัญชาต่อไป และจะชักจูงได้ง่าย ตามความจริงผู้ที่มีความฉลาดและมีประชาชนจำนวนมากสนับสนุนเหมือนกันคือ หลวงศักดาคุลยฤทธิ ผู้ช่วยราชการและมีคุณสมบัติเหมาะสมกับตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง แต่เป็นคนฉลาด ซึ่งเจ้าพระยาไทรบุรีเกรงว่าจะไม่อ่อนน้อมต่อเจ้าพระยาไทรบุรี ขณะเดียวกันข้าราชการพลเมืองส่วนมากได้แสดงเจตจำนงว่าไม่ต้องการให้รัฐบาลกลางมีคำสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรีเข้าไปจัดกิจการภายในเมืองปลัด รัฐบาลกลางได้ทราบแล้วเป็นอย่างนี้ว่านโยบายเดิมที่เคยใช้ยังมีผลอยู่คือการแบ่งแยกและปกครอง ดังนั้นรัฐบาลกลางจึงมีคำสั่งถึงพระสุรินทรวังษา ประธานที่รักษาราชการเมืองปลัดไม่ให้จ่ายเงินเพิ่มขึ้นอีก เพราะว่าผลประโยชน์ของเมืองปลัดมีไม่พอจะก่อให้เกิดปัญหาขึ้นได้ ถ้าหากมีความจำเป็นจริง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/36
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 1775/9728 ลงวันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 123

ต้องขอพระบรมราชานุญาตจากรัฐบาลกลาง และได้รับอนุมัติก่อนแล้วจึงกู้เงินได้¹
 รัฐบาลกลางได้มีคำสั่งให้พระทวีปสยามกิจรายงานว่ามีใครควรจะได้รับพระราชทาน
 โปรคเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นที่พระยาปักษีผู้ว่าราชการเมืองปักษ์คนต่อไป พระทวีปสยามกิจ
 ได้รายงานว่าเสด็จอะริบุตรคนโตของพระยาปักษี มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะได้รับ
 การแต่งตั้งเป็นที่พระปักษี ผู้ว่าราชการเมืองปักษ์ได้² รัฐบาลกลางได้สอบถามข้าราชการ
 ที่มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับเมืองปักษ์จนแน่ใจว่าการแต่งตั้งผู้ว่าราชการเมืองปักษ์จะไม่
 เปิดโอกาสให้เมืองไทรบุรีมีอิทธิพลเหนือผู้ว่าราชการเมืองปักษ์ ดังนั้นเมื่อเห็นเหมาะสม
 ตามนโยบายนี้แล้วจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเสด็จอะริ บุตรชาย
 คนโตของพระยาปักษี เป็นที่พระปักษีผู้ว่าราชการเมืองปักษ์สืบต่อจากบิดา ใน 22
 เมษายน พ.ศ. 2447³ และในต่อมาไม่นานนักก็โปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็นที่
 พระยาปักษี เมืองไทรบุรีไม่ตามารณามืออิทธิพลเหนือเมืองปักษ์ได้ แม้ว่าจะเป็นผู้แต่งตั้ง
 เสด็จอะริเป็นผู้ว่าราชการเมืองก่อนที่จะทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งก็ตาม เมืองไทรบุรี
 มีอำนาจและหน้าที่เท่าที่ใดก็ตามบรรดาที่ตั้งมณฑลเทศาภิบาล มณฑลไทรบุรีเท่านั้น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/36
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 1861/1061
 ลงวันที่ 21 มกราคม ร.ศ. 123

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/30
พระยาศรีสุทเทพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 1871/10309 ลงวันที่
 23 มกราคม ร.ศ. 123

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/30
กรมขุนสมมตอมรินทร์ ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 25/88 ลงวันที่ 22
 เมษายน ร.ศ. 123

สภาพการถ่ายในเมืองปัสโดยทั่วไปเท่าที่มีเอกสารปรากฏไม่มีขัดหามากเช่นเมืองไทรบุรี
ทั้งน่าจะเป็เมืองขนาดเล็ก ไม่ได้เป็นเมืองท่า ไม่มีพรมแดนต่อกับเขตเมืองมาเลย์ของ
อังกฤษก็อาจจะเป็นไปได้

1.5 การปฏิรูปการปกครองเมืองปัสใน พ.ศ. 2448

ภายหลังที่รัฐบาลกลางได้จัดการตั้งที่ปรึกษาการคลังและตั้งภาคณมนตรี
ที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรีเรียบร้อยแล้ว รัฐบาลกลางได้พิจารณาว่าเมืองปัสควรจะ
จัดการปฏิรูปการปกครองในลักษณะเดียวกับเมืองไทรบุรี เพราะถ้าหากว่ามีช่องโหว่
รัฐบาลกลางจะได้เข้าไปมีอำนาจในเมืองปัสได้มากขึ้น จึงเห็นสมควรว่าต้องแต่งตั้ง
ที่ปรึกษาการคลังและตั้งภาคณมนตรีที่ปรึกษาราชการ เมืองปัสแบบเดียวกับเมืองไทรบุรี
ดังนั้นกรมหลวงดำรงราชานุภาพจึงมีสารตราแนะนำให้พระยาปัส ผู้ว่าราชการเมืองปัส
กู้เงินจากรัฐบาลกลาง โดยอ้างเหตุผลว่าการที่เมืองปัสมีหนี้จำนวนมากนั้นจะเป็นอันตราย
อาจจะเกิดปัญหาขึ้นแบบเดียวกับเมืองไทรบุรี ถ้าหากว่าพระยาปัสเห็นด้วยกับคำแนะนำ
นี้รัฐบาลกลางยินดีที่จะจัดการให้กู้เงินและจัดตั้งภาคณมนตรีที่ปรึกษาเช่นเดียวกับเมืองไทรบุรี
ทั้งนี้เพื่อความเจริญก้าวหน้าของเมืองปัส รัฐบาลไม่ได้เข้าไปจัดการปกครองโดยตรง
พระยาปัสและข้าราชการในเมืองปัสคงรับอำนาจต่อไป ด้วยเหตุนี้พระยาปัสจึงได้
กราบบังคมทูลขอเงินจากรัฐบาลกลาง จำนวน 230,000 เหรียญ เพื่อนำไปใช้หนี้
ให้เรียบร้อยแล้ว ขอส่งดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 6 และจะใช้คืนเงินและดอกเบี้ยจนหมด¹
และยินดีที่จะปฏิบัติตามขอแนะนำของรัฐบาลกลางทุกประการ โดยรัฐบาลกลางจะส่ง
ที่ปรึกษาการคลังเมืองปัสคนหนึ่ง ส่วนอีก 4 คน เลือกจากข้าราชการเมืองปัส

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 14/591 ลงวันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 124

รวมเป็น 5 คน รวมเป็นสมาชิกของสภามนตรีที่ปรึกษาราชการเมืองปลีต่อไป¹
 เหตุผลที่รัฐบาลกลางแจ้งให้พระยาปลี ทราบว่า การที่การจะจัดตั้งที่ปรึกษาการคลัง
 และสภามนตรีที่ปรึกษาราชการเมืองปลีนั้น เนื่องจากการที่พระยาปลีกราบบังคมทูล
 ขอกู้เงินนำไปใช้หนี้ที่มีอยู่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชานุญาตเป็น
 การอนุเคราะห์แก่พระยาปลี เพราะว่าการที่เป็นหนี้สินคนในบังคับต่างประเทศเป็นสิ่งที่
 เป็นของทางก่อให้เกิดอันตรายแก่บ้านเมือง เช่น ที่เมืองไทรบุรีได้ประสบมาแล้ว
 การที่จะคิดเพียงกู้เงินไปใช้หนี้ไ้ยังไม่ใช้วิธีการแก้หนี้ที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง แนวทาง
 ที่เหมาะสมที่สุดเมื่อไรหนี้สินแล้ว ควรจะตั้งที่ปรึกษาการคลัง เพื่อจัดระบบการคลังให้มี
 ฐานะดีขึ้น เพื่อผลประโยชน์ที่จะเพิ่มขึ้นในเวลาต่อไป จะทำให้การปกครองบ้านเมือง
 สะดวกง่ายขึ้น แต่ถาการปกครองยังคงอยู่ในสภาพเดิมก็จะไม่สะดวกแก่การบริหาร
 เป็นการที่พระยาปลีรับภาระหนักเพียงผู้เดียว จึงเห็นว่าควรจัดตั้งสภามนตรีที่ปรึกษา
 ช่วยพระยาปลีบริหารราชการบ้านเมืองด้วย จึงเป็นการปรับปรุงการคลังและการปกครอง
 ให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นทรงโปรดเกล้าให้
 พระยาปลีจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการ ประกอบด้วยสมาชิก 5 นาย โดยเลือกข้าราชการ
 ชั้นผู้ใหญ่ที่มีความสามารถในเมืองปลี จำนวน 4 นาย เป็นสมาชิกและอีกหนึ่งคนจะเป็น
 ที่ปรึกษาการคลังที่จะทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานมายังเมืองปลี และทำหน้าที่เป็น
 นายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการด้วย ถาหากพระยาปลีตกลงตามที่มีพระราชดำริแล้ว
 จะคิดดอกเบี้ยเงินกู้เพียงร้อยละ 6 ตามที่พระราชทานมานั้น²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ. กราบทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 376/1615 ลงวันที่
 24 พฤษภาคม ร.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
เจ้าพระยาจักรีศรีอริยวงศาคตญาณ ถึงพระยาวิเศษสงคราม ผู้ว่าราชการเมืองปลี
 ลารตราที่ 4/942 ลงวันที่ 3 พฤษภาคม ร.ศ. 124

พระยาปลื้มปิติปฏิบัติตามที่รัฐบาลแนะนำทุกประการ¹ และมีคำสั่งไป
อีกว่า ในระหว่างที่ยังไม่ลงนามในเงินกู้ดังกล่าว ห้ามไม่ให้พระยาปลื้มปิติเงินเพิ่มอีก
ถ้าหากว่าภาษีอากรที่ให้ประมุขภาคใดหมดกำหนดลง ให้จัดการประมุขภาษีอากรนั้น ๆ
ใหม่ทั้งหมด และให้รับผูกขาดเฉพาะรายที่ประมูลราคาสูงที่สุด² และเช่นเดียวกัน
พระยาปลื้มปิตี้อบรมยืนยันว่าพร้อมที่จะปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐบาลกลางทุกอย่าง³ ต่อมา
เมื่อพระยาปลื้มปิติได้จัดตั้งสภาคณะมนตรีที่ปรึกษาแล้ว ได้มอบอำนาจให้หลวงศักดาสุยฤทธิ์
เป็นผู้แทนมีอำนาจเต็มมาลงนาม ในสัญญาเงินกู้ดังกล่าว โดยขอกราบทูลเงินเพิ่มขึ้น
อีก 15,000 เหรียญ เพื่อนำไปใช้หนี้อื่น ๆ ควบ แต่ทางรัฐบาลกลางได้ตอบปฏิเสธว่า
ให้พระยาปลื้มปิตี้ออกที่ปรึกษาการคลังที่จะส่งไปจากกรุงเทพฯ ก่อนแล้วจึงดำเนินการได้
แต่ตามความเป็นจริงรัฐบาลกลางเห็นว่าเมืองปลื้มปิติเงินตามจำนวนเดิมมีจำนวนมากพอแล้ว
เพราะรายได้ของเมืองปลื้มปิติน้อยและอาจจะเป็นปัญหาต่อไป รัฐบาลกลางได้ตกลงเซ็นต์
สัญญาการกู้ยืมเงินกับเมืองปลื้มปิตี้อย่างเดียวกันเมืองไทรบุรีทุกประการ และได้ส่ง มร. ดูก
(Mr. A. Duke) ข้าราชการอังกฤษที่พม่า ซึ่งรัฐบาลไทยได้จ้างมาเป็นข้าราชการไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
พระยาวิเศษสงคราม อนุวราชการเมืองปลื้ม กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
ลงวันที่ 29 เดือนธันวาคม คักราช 1323 (พฤษภาคม ร.ศ. 124)

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
กรมหลวงดำรงราชานุภาพถึงพระยาวิเศษสงคราม ทราน้อยที่ 1/1193 ลงวันที่
11 พฤษภาคม ร.ศ. 124

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
พระยาวิเศษสงคราม กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 9 เดือน
ธันวาคม คักราช 1323 (พฤษภาคม ร.ศ. 124)

ไปเป็นที่ปรึกษาการคลังและนายกสภามন্ত্রী ที่ปรึกษาราชการเมืองปดิส สมาชิกอีก 4 นายคือ หลวงศักดาคุณยฤทธิ พระสุรินทรวงษา อะโตะหวั่นตะ และท่านเสกสะชน¹ หน้าที่และอำนาจของที่ปรึกษาการคลังเมืองปดิสนั้นรัฐบาลกลางได้มอบหน้าที่ให้ 2 ประการ คือ ให้คำปรึกษาทางการคลัง และทำหน้าที่เป็นนายกสภา สภามন্ত্রী ที่ปรึกษาราชการเมืองปดิส ราชการคลังนั้นมีหน้าที่รับผิดชอบต่อการทรงการคลังของรัฐบาลกลาง ส่วนหน้าที่ทางการปกครองรับผิดชอบต่อการทรงมหาดไทยของรัฐบาลกลาง และมีหน้าที่รายงานข้อราชการในเมืองปดิสต่อรัฐบาลกลางในนามของนายกสภามন্ত্রী ที่ปรึกษาราชการเมืองปดิส ในการบังคับบัญชาที่ปรึกษาการคลังเมืองปดิส เป็นตำแหน่งรองจากที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี เพื่อให้เป็นไปตามข้อตกลงระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ² การลงนามในสัญญากู้เงินระหว่างพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นมหาราชหฤทัย เสนาบดีกระทรวงการคลัง ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลกลาง และหลวงศักดาคุณยฤทธิ ผู้ช่วยราชการเมืองปดิส รับอำนาจเต็มผู้แทนพระยาปดิส ผู้ว่าราชการเมืองปดิส ลงนามที่กรุงเทพฯ ใน 4 ตุลาคม พ.ศ. 2446

ต่อมาในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 มร.ฮาร์ต ที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี ได้รายงานเรื่องการจัดการใช้นี้แทนเมืองปดิส และ มร.คูก ที่ปรึกษาการคลังเมืองปดิส และที่นายกสภาที่ปรึกษาราชการเมืองปดิส กราบบังคมทูลกู้เงิน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 130/5435 ลงวันที่ 16 กันยายน ร.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 143/5690 ลงวันที่ 27 กันยายน ร.ศ. 124

เพิ่มอีกเป็น 207,500 เหรียญ รวมเป็นเงินทั้งหมดที่รัฐบาลกลางให้เมืองปัสกัว เป็นจำนวน 437,500 เหรียญ¹ แต่กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงมีพระดำริว่า ไม่ควรให้เพิ่มเพราะว่าประโยชน์เมืองปัสกัวไม่มีท่าทางเจริญได้เช่นเมืองไทรบุรี ถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ แล้วไม่ควรให้เพิ่มอีก ดังนั้นรัฐบาลกลางจึงตอบปฏิเสธ ด้วยเหตุผล ที่ว่ายังไม่ได้ทราบรายละเอียดพอ² แต่ในที่นี้รัฐบาลกลางก็ตกลงให้เมืองปัสกัวเงินเพิ่มได้ ตามจำนวนที่ต้องการในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2449 โดยยินยอมลดดอกเบี้ยเงินกู้ให้ 5 ปี เมื่อครบจำนวน 5 ปี แล้วดอกเบี้ยนั้นจะคิดทบเป็นเงินต้นต่อไป³

เมื่อแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังและจัดตั้งสภามன்றที่ปรึกษาราชการ เมืองปัสกัว ตั้งแต่ พ.ศ. 2448 เป็นต้นไป ราชการเมืองปัสกัวดำเนินไปตามปกติไม่มีเหตุการณ์ อะไรที่น่าวิตก ทั้งนี้เพราะว่าเมืองปัสกัวเป็นเมืองขนาดเล็ก ไม่มีพรมแดนต่อกับดินแดน มลายูของอังกฤษ ไม่เป็นเมืองท่าที่สำคัญเช่นเมืองไทรบุรี ประการที่สำคัญที่สุดคือ พระยาปัสกัว ตลอดจนข้าราชการเมืองปัสกัวไม่ต้องการให้ข้าราชการเมืองไทรบุรี โดยเฉพาะ เจ้าพระยาไทรบุรี เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการภายในเมืองปัสกัวมากกว่าสิทธิและอำนาจที่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
G.C.Hart, Adviser to Kedah Government, To H.R.H. The Minister of
Finance, Bangkok, Feb, 1906

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ หลักรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย ที่ 746/10916 ลงวันที่
5 มีนาคม ร.ศ. 124

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
พระยาศรีสุนทร กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 267/34231 ลงวันที่ 31 ธันวาคม ร.ศ. 125

ปรากฏตามคำประกาศตั้งมณฑลไทรบุรี เมื่อ 7 เมษายน พ.ศ. 2440 พยายามอ่อนน้อมกับกรุงเทพฯ เพื่อให้ใกล้ชิดกับรัฐบาลกลาง ขณะเดียวกันก็พยายามรักษาดลประโยชน์ความเป็นอิสระภายใน และอนุโลมตามคำอ้างของรัฐบาลกลางเสมอ รัฐบาลได้เริ่มวางนโยบายเพื่อรวมเมืองปัสกับเมืองสตูลไปขึ้นกับมณฑลภูเก็ต แต่ก็ทำไม่ได้สำเร็จเนื่องจากมีปัญหาลายประการ และสุดท้ายต้องยกให้อังกฤษตามสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ. 2452

1.6 เมืองสตูลก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2449

ก่อนการประกาศตั้งมณฑลไทรบุรีใน 7 เมษายน พ.ศ. 2440 ไม่นานนัก พระยาอภัยนุราชชาทิรายา พระยาสตูลได้ถึงแก่อนิจกรรมลง บุตรไร้ความสามารถคิดขึ้นเจ้าพระยาไทรบุรีกราบบังคมทูลขอเมืองปัส เมืองสตูล รวมกับเมืองไทรบุรี รัฐบาลกลางได้พิจารณาถึงสถานการณ์หลายอย่างประกอบกัน จึงประกาศรวมเมืองทั้งสามขึ้นเป็นมณฑลไทรบุรี ซึ่งมีลักษณะต่างไปจากมณฑลอื่น ๆ ในพระราชอาณาเขต เป็นการรวมกันอย่างหลวม ๆ เท่านั้น¹ เมื่อปฏิรูปการปกครองเป็นมณฑลเทศาภิบาลแล้ว ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสตูลยังคงว่างอยู่ รัฐบาลกลางได้มอบให้อยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าพระยาไทรบุรีชั่วคราวจนกว่าจะหาบุคคลดำรงตำแหน่งได้ ปัญหาผู้ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสตูลได้มีการโต้แย้งต่อมาจนถึง พ.ศ. 2446 กล่าวคือมีผู้ที่ปรารถนาจะเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูลมีหลายคนด้วยกัน แต่ไม่เป็นพอใจของรัฐบาลกลางและของพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ์รามมูลาเวจราชการแทนเจ้าพระยาไทรบุรี โดยเฉพาะพระพิไลยสงคราม ผู้ช่วยราชการเมืองสตูล ได้กราบบังคมทูลขอพระราชทานเป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยากรีสหเทพ ไปรเวทที่ 160/1352
ลงวันที่ 26 ธันวาคม ร.ศ. 125

ผู้ว่าราชการเมืองสตูลได้กราบบังคมทูล ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2442 แด่พระทวีปสยามกิจ ไม่เห็นด้วย โดยมีเหตุผลว่าเป็นคนไร้ความสามารถ ไม่เหมาะสมจะดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองโก และเสนอคนคนหนึ่ง บุตรพระยาบุรุษการโกศลว่ามีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็น
ผู้ว่าราชการเมืองสตูลได้ คราวที่รัฐบาลกลางจะรับพิจารณา¹ ขณะเดียวกันพระยาเสน็ณรงค์ฤทธิ์ รายมุกดา ผู้สำเร็จราชการแทนเจ้าพระยาไทรบุรี แสดงการคัดค้านที่รัฐบาลจะแต่งตั้งให้ พระพิไลสงครามเป็นที่พระยาสตูล ผู้ว่าราชการเมืองสตูลเช่นเดียวกับพระทวีปสยามกิจ แต่ไม่ ยอมแสดงความเห็นว่าผู้ใดคือผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมควรได้รับพระราชนิพนธ์โปรดเกล้าฯ เป็น
ผู้ว่าราชการเมืองสตูล ทั้ง ๆ ที่รัฐบาลกลางได้มีคำสั่งให้เสนอชื่อผู้ที่เหมาะสมตามความเห็นของ พระยาเสน็ณรงค์ฤทธิ์รายมุกดา กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงพระคาร์ว่าพระยาเสน็ณรงค์ฤทธิ์ รายมุกดา ไม่ออกความเห็นตามคำสั่ง เพราะว่าตั้งใจจะกราบบังคมทูลขอพระราชทานรวมเป็น เพียงอำเภอหนึ่งของเมืองไทรบุรีเช่นเดียวกับเมืองกันงปาซูล รัฐบาลกลางจะยอมตกลงด้วยไม่ได้ เพราะขัดกับนโยบายการปกครองมณฑลไทรบุรี จึงมีคำสั่งให้พระยาเสน็ณรงค์ฤทธิ์รายมุกดา เสนอ บุคคลที่เห็นว่าสมควรจะได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูลอีกครั้งหนึ่ง²
เพราะรัฐบาลกลางเองก็ไม่กล้าเลี้ยงแต่งตั้งผู้ว่าราชการเมืองสตูลลงมาจากส่วนกลางโดยตรง เพราะเมืองสตูลเป็นเมืองประเทศราช กางไปจากเมืองไทยในปักษ์ใต้ทั่วไป จะเป็นข้ออ้าง ของเจ้าพระยาไทรบุรีที่ว่า เป็นการผิดธรรมเนียมเดิม ซึ่งมักจะอ้างเสมอเมื่อรัฐบาลเข้าไป
ยุ่งเกี่ยวกับกิจการภายในเมืองใดเมืองหนึ่งของมณฑลไทรบุรี นอกจากนี้รัฐบาลกลางก็ไม่มี ข้าราชการไทยที่มีความสามารถเกี่ยวกับกิจการทั่วเมืองมลายูมากพอจะหาการให้สำเร็จได้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
กรมหลวงเทเวศร์วังหลวงโรปรการ ทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 193/4996 ลงวันที่ 5
สิงหาคม ร.ศ. 118

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/21
พระยากริณเทม กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ 100
ลงวันที่ 29 สิงหาคม ร.ศ. 118

อาจจะเป็นช่องทางให้รัฐบาล สเตรซ เสด็จเตลเมนต์ เข้าแทรกแซงได้เช่นกัน ในระหว่างนี้
กล่าวคือในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2444 พระยาบุรุษการโกศล ข้าราชการบ้านนาญ
เมืองไทรบุรี กราบบังคมทูลขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ เป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล โดยมี
เหตุผลว่ามีความเหมาะสมทั้งชาติตระกูลและวุฒิ สามารถพอที่จะรับตำแหน่งผู้ว่าราชการ
เมืองสตูลได้ แต่ถึงกระนั้นก็ตามรัฐบาลกลางพิจารณาเห็นว่าขาดความเหมาะสมหลายประการ
จึงตอบปฏิเสธว่ามีวัชชราภาพมากเกินไป จะทำราชการได้¹ แต่ความเป็นจริงแล้ว
รัฐบาลกลางไม่ต้องการให้เชื้อสายของเจ้าผู้ครองเมืองไทรบุรีเพิ่มมามีอำนาจสืบตระกูลต่อที่
เมืองสตูล เพราะจะเป็นการยากในการเปลี่ยนแปลงในเมืองสตูลตามนโยบายของรัฐบาลกลาง
ในเวลาต่อไป เมื่อปฏิเสธพระยาบุรุษการโกศลไปแล้ว ในปีต่อมาคือ 2445 พระพิไลยสงคราม
ได้เดินทางเข้ามากรุงเพทอีกครึ่งหนึ่งด้วยคำแนะนำสนับสนุนทางการเงินจากเจ้าพระยาไทรบุรี
โดยให้เงินเดินทางเข้ามากรุงเพท เพื่อกราบบังคมทูลขอพระราชทานเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล
แต่พระยาเสนีณรงค์ฤทธิ์ราชมุกดา ได้แสดงการคัดค้านอย่างเข้มแข็งด้วยเหตุผลว่า
ไร้ความสามารถจะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูลไม่ได้ พร้อมทั้ง
กล่าวโทษเจ้าพระยาไทรบุรีที่ให้ความสนับสนุนคนไร้ความสามารถเช่นพระพิไลยสงครามนี้
และขอเวลาว่ากำลังแสวงหาผู้ที่เหมาะสมแก่ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสตูลอยู่² เรื่องปัญหา
การแต่งตั้งผู้เหมาะสมดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสตูลนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ
ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/25
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 650/7935 ลงวันที่
23 พฤศจิกายน ร.ศ. 120

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/25
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 2131/8274
ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 121

เรื่องนี้ให้บังเกิดวิตกรุรงขึ้นหลายอย่าง

ข้อ 1 เรื่องเจ้าพระยาไทรเหลียวใส คงจะเป็นความจริงของรายามุคา เพราะเหตุว่า ว่าเป็นประโยชน์ของเมืองไทร การที่จะให้พระพิไลยเป็นเจ้าเมือง ให้อำนาจประโยชน์แก่เมืองไทรไม่ เมื่อเจ้าพระยาไทร เป็นอยู่เช่นนี้ผู้ไปคิดอ่าน อย่างไร น่าที่จะพลาดหลังไค

ข้อ 2 ถ้าการที่พระพิไลยเข้ามาทั้งนี้ไม่สมควรคิด ถ้ามีผู้คิดจะเล่น อาจจะถูกกล่อมเอาไปเล่นได้ โดยถือว่าเป็นบุตรควรจะรับที่บิดาไป แกล้ง เลือกละเลยเพราะเห็นแก่เมืองไทรก็เล่นได้ เพราะเหตุว่าในข้อที่จะเถียงว่าไม่ สืบตระกูล เมืองไทรก็ออกจะทำเป็นที่สืบตระกูลมา 3 ชั่วแล้ว ผลประโยชน์ใน เมืองสุทนต์ที่ได้มากมายดังที่หนังสือรายามุคาว่า ก็สงสัยว่าจะเอามาใช้ในการ เมืองไทรมาก

ข้อ 3 ถ้าเราตั้งพระพิไลยออกไป นักเลงหากินเห็นเข้าไปเล่นกับเมืองไทร ก็ได้ เพราะว่าที่สุทนต์เดิมก็เป็นของเมืองไทร เราไปแยกออกภายหลังมอบคืนให้ เมืองไทรแล้วกลับมาเห็นแก่คนขึ้นขึ้นมา ตั้งออกไปเพื่อจะคัดกำลังเมืองไทร เป็น ความคิดรัฐบาลสยามกลับไปกลับมาไม่แน่นอน

เวลานี้เห็นแต่ทางที่จะเกิดเหตุเช่นว่ามา 3 อย่างนี้ ยังนึกว่าจะหาอย่างไร คิไม่ออก ขอฝึกไว้ให้มา เตะถามควยปากหารู้กันอีกเวลาหนึ่ง¹

การที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริดังกล่าวนี้ เพราะพระองค์เกรงว่ารัฐบาล สเตรซ เสด็จเตลเมนต์ จะถือช่องทางเข้าสนับสนุนอีกฝ่ายหนึ่ง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ม.44/25 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 176/1525 ลงวันที่

ที่ไม่ได้ประโยชน์จะเป็นอันตรายกับพระราชอาณาเขตของไทย เพราะเป็นเหตุที่จะเข้า
 สันนิบาตกันไต่ห้วงลงฝ่าย กล่าวคือจะแต่งตั้งเชื้อสายของตระกูลเมืองไทรบุรี ก็เป็นการ
 ไม่เหมาะสม เพราะเมืองไทรบุรีมีการสืบลูกเช่นเดียวกับเมืองสตูล เมืองสตูลก็
 สืบลูกต่อมาหลายชั่วคนเช่นกัน ถ้าหากว่ารัฐบาลกลางแต่งตั้งพระพิไลยสงครามเป็น
 ภูวราชการ เมืองสตูล เมืองไทรบุรีก็อาจไต่ห้วง พ.ศ. 2382 ในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ใจแยกดินแดนของเมืองไทรบุรีมาตั้งเป็นเมืองสตูล
 ซึ่งเจ้าพระยาไทรบุรีได้กราบบังคมทูลขอรวมกับเมืองไทรบุรีเรื่อยมาจน พ.ศ. 2440
 รัฐบาลกลางได้ประกาศตั้งเป็นมณฑลไทรบุรี ตามมติสมัยแห่งประเทศการจัดตั้งมณฑลไทรบุรี
 แล้ว เท่ากับรัฐบาลกลางมอบเมืองสตูลให้อยู่ในบังคับเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยเกรงว่า
 รัฐบาล สเตรค เลคเทลเมนต์ จะเข้าแทรกในเรื่องนี้อันเป็นอันตรายต่อนโยบายที่
 รัฐบาลไทยมีตัวหัวเมืองมลายูตะวันตก จึงได้รักษานโยบายนี้ต่อไปด้วยการแต่งตั้ง
 ข้าราชการจากเมืองไทรบุรี แต่ไม่มีเชื้อสายจากตระกูลเจ้าพระยาไทรบุรี ด้วย
 ความเห็นชอบของพระยาเสนาธิการยุทธการยามูคา และเพิ่มผลประโยชน์ทางอื่นให้กับ
 พระพิไลยสงคราม เพื่อมิให้คิดการไม่ลงขึ้น ดังนั้นเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายที่กล่าวนี้
 พระยาเสนาธิการยุทธการยามูคา ได้เสนออุเคณ ข้าราชการชั้นผู้น้อยของเมืองไทรบุรี
 รัฐบาลกลางจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้รักษาการแทนภูวราชการเมืองสตูลใน พ.ศ. 2446
 แต่อย่างไรก็ตามพระยาเสนาธิการยุทธการยามูคา ก็ไม่พึงพอใจมากนัก เพราะมีความ
 ต้องการจะรวมเมืองสตูลเป็นเพียงอำเภอหนึ่งของเมืองไทรบุรี หรือมิฉะนั้นก็จะตั้ง
 บรรดาพาติที่ใกล้ชิดมาดำรงตำแหน่งภูวราชการเมืองสตูล จะให้อยู่ในบังคับของ
 เมืองไทรบุรีตลอดไป แต่เมื่อไม่สามารถทำได้ทั้งที่ต้องการทั้งสองประการ จึงเสนออุเคณ
 คนใกล้ชิดแต่เป็นคนสามัญทั่วไป เพื่อให้รัฐบาลกลางแต่งตั้ง เมื่อรัฐบาลกลางเห็นว่า เป็น
 ไปตามที่ต้องการแล้วจึงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้รักษาราชการเมืองสตูลต่อไป พระยา
 เสนาธิการยุทธการยามูคา ก็กราบบังคมทูลว่าอุเคณเป็นคนไม่มีสกุลมาก่อน ควรพระราชทาน

บรรดาศักดิ์เพียงหลวงก็พอ ไม่ควรแต่งตั้งเป็นถึงขั้นพระยา รัฐบาลกลางทราบก็แต่เพื่อ ความมั่นคงจึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ทุกเค้ามียุทธศาสตร์เป็นที่หลวง อินทวิไชย¹ รัฐบาลกลางเข้าใจถึงความประสงค์ของพระยาเสนาบดีกฤษฎาภิรมย์คา ว่าไม่ต้องการให้เมืองสตูลและเมืองบลีมีสภาพเป็นเมือง หรือมีสภาพเป็นเมืองประเทศราช เหมือนกับคาแห่งเดิม เพราะว่ายังคงเป็นอิสระจากเมืองไทรบุรีและยังเป็นโอกาสหรือมี ช่องทางที่รัฐบาลกลางมีอำนาจในการแบ่งแยกออกจากมณฑลไทรบุรี เมื่อใดก็ได้² ดังนั้น ทุกเค้ามียุทธศาสตร์ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นที่หลวงอินทวิไชย รักษาราชการแทนผู้ว่าราชการ เมืองสตูลต่อไปตั้งแต่ปี พ.ศ. 2446³

1.7 การปฏิรูปการปกครองเมืองสตูลระหว่าง พ.ศ. 2449 – 2451

1.7.1 การปฏิรูปการคลังเมืองสตูล

หลวงอินทวิไชยได้รับพระราชทานแทนผู้ว่าราชการ เมืองสตูลตั้งแต่ พ.ศ. 2446 จนถึง พ.ศ. 2449 ด้วยความลงมือเรียบเรียงทุกประการ สร้างความเจริญ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/28
พระยาภิรมย์ภักดี ฐานันท์ กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ป็นัง ลงวันที่ 28
ตุลาคม ร.ศ. 121

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/28
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ
ลงวันที่ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 121

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/25
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 218/6571 ลงวันที่ 8 กันยายน ร.ศ. 122

ความก้าวหน้าให้เมืองสตูล ทั้งนี้เพราะมีความสามารถและเป็นผู้นำตลาด โค้ดดำเนินนโยบายใกล้ชิดสนิทสนมกับรัฐบาลกลางมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ยอมอ่อนน้อมกับเมืองไทรบุรี แต่พยายามป้องกันผลประโยชน์ของเมืองสตูลเต็มความสามารถ รัฐบาลกลางเข้าใจถึงความเป็นไปของสถานการณ์ในเมืองสตูลได้เป็นอย่างดี มองเห็นช่องทางที่จะดำเนินการทั้งเมืองสตูลให้มาใกล้ชิดกับรัฐบาลกลางให้มากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุที่ไควางเจื่อนไซไฉ่แล้วให้รัฐบาลกลางสามารถเข้าไปจัดการเมืองสตูลได้ ก้าวแรกที่รัฐบาลกลางได้ดำเนินการเพื่อรวมเมืองสตูลเข้าสู่อำนาจของส่วนกลาง กล่าวคือในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2448 ได้มีสารตราถึงหลวงอินทรวีไชยว่ารัฐบาลกลางได้มีคำสั่งให้ มร.ฮาร์ท ที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีเดินทางไปเมืองสตูล ช่วยหลวงอินทรวีไชยจัดการปรับปรุงการคลังเมืองสตูล ด้วยเหตุผลที่ว่าเพื่อความมั่นคงทางการคลังและเพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่บ้านเมืองต่อไป ด้วยเพราะขณะนั้นการคลังเมืองไทรบุรีได้มีประสิทธิภาพดีขึ้นแต่ก่อน มีรายได้มากพอที่จะนำไปหาบูรณบำรุงบ้านเมือง เพราะได้มีการปรับปรุงการคลังนั่นเอง เมืองสตูลอยู่ในมณฑลไทรบุรี มร.ฮาร์ท มีสิทธิ์ที่จะวางรากฐานการคลังให้เมืองสตูล เพื่อช่วยหลวงอินทรวีไชยได้ เพราะว่าหลวงอินทรวีไชยยังไม่มีอำนาจ ระบบการคลังที่ทันสมัยให้หลวงอินทรวีไชยเชื่อฟังคำแนะนำทางการคลังจาก มร.ฮาร์ท ทุกอย่างเห็นสมควรด้วย¹ และได้มีคำอธิบายให้ มร.ฮาร์ท ทราบว่าเมืองสตูลกับเมืองไทรบุรีถึงแม้จะอยู่ในมณฑลไทรบุรี แต่ในประการการจัดตั้งมณฑลไทรบุรีนั้น มีความแตกต่างไปจากมณฑลอื่น ๆ ในพระราชอาณาจักร กล่าวคือ ได้มอบอำนาจทางการปกครอง การคลัง การศาลยุติธรรมแก่ผู้ว่าราชการเมืองทุกเมืองเป็นอิสระต่อกัน ข้าราชการหลวงเพลาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลไทรบุรีไม่มีอำนาจที่จะ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 44/59
 กรบหลวงดำรงราชานุภาพ ถึงหลวงอินทรวีไชย ตราหน้าที่ยี่ 2/10622 ลงวันที่
 26 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 124

เข้าไปจัดการกิจการภายในของแต่ละเมืองในมณฑล นอกจากเฉพาะเมืองไทรบุรีเท่านั้น รัฐบาลกลางต้องการให้เมืองสตูลมีสภาพเป็นอิสระจากเมืองไทรบุรีต่อไป เป็นเพียงแต่ให้ มร.ฮาร์ต ช่วยจัดการคลังเมืองสตูลให้ทันสมัยเหมือนกับเมืองไทรบุรีเท่านั้น¹ ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลกลางทราบถึงความรู้ดีของหลวงอินทวิไชยว่าต้องการความอิสระจากเมืองไทรบุรี และต้องการใกล้ชิดสนิทสนมกับรัฐบาลกลาง ได้ขอความช่วยเหลือจาก รัฐบาลกลางมากขึ้นกว่าแต่เดิม เป็นโอกาสเหมาะสมที่รัฐบาลกลางจะเข้าไปจัดการ ทางด้านการคลัง เพื่อเป็นการทดสอบว่าเมืองไทรบุรีจะมีปฏิกิริยาอย่างไรบ้าง มร.ฮาร์ต ซึ่งรัฐบาลกลางมีคำสั่งให้ไปดำเนินการดังกล่าวก็เป็นที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรี มีใจนึกไปจากคำประกาศจัดตั้งมณฑลไทรบุรีแต่ประการใด หลวงอินทวิไชย ได้ให้ความร่วมมือกับรัฐบาลกลางเป็นอย่างดี ในการจัดการคลังครั้งนี้ ดังนั้นเมื่อ มร.ฮาร์ต เดินทางไปจัดการปรับปรุงการคลังเมืองสตูลในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2449 จึงไม่ปรากฏว่าเมืองไทรบุรีมีปฏิกิริยาต่อต้านแต่อย่างใด²

1.7.2 การปฏิรูปการปกครองเมืองสตูล

นโยบายก้าวไปข้างหน้าของรัฐบาลกลางเกี่ยวกับการปฏิรูป

การปกครองพระราชอาณาจักรแบบกระจายอำนาจมาเป็นรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลางนั้น ได้เริ่มดำเนินการในหัวเมืองเขตราชธานี เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/59

H.R.H. Prince Damrong To H.C. Hart, No. 6/10358. Bangkok, Feb, 19,

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/59

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุนมมคมมรพันธุ์ ที่ 155/587

ลงวันที่ 20 เมษายน ร.ศ. 125

ตามลำดับ เพื่อนำเมืองต่าง ๆ เหล่านี้มารวมอยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของรัฐบาลกลางโดยตรง เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพระราชอาณาจักรนั้น ได้ดำเนินการเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่มั่นคง เมืองประเทศราชเมืองแรกในหัวเมืองมลายูตะวันตกคือเมืองสตูล นโยบายที่จะรวมเมืองสตูลเข้าไว้ใต้อำนาจการบังคับบัญชาโดยตรงจากรัฐบาลกลาง ปรากฏครั้งแรกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2449 รัฐบาลกลางได้พิจารณาว่านโยบายรวมเมืองปักษ์ และเมืองสตูลมาขึ้นตรงกับมณฑลภูเก็ต โดยพิจารณาถึงความเป็นมาว่าโดยเฉพาะเมืองสตูลนั้นแต่เดิมมาตระกูลของพระยาสตูลเป็นเชื้อสายเดียวกันตระกูลเจ้าผู้ครองเมืองไทรบุรี กล่าวคือได้สืบเชื้อสายมาแต่ครั้งที่รัฐบาลกลางได้แบ่งเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2382 เมืองปักษ์นั้นตระกูลของพระยาปักษ์คือ เสกสรรค์ ไม่ได้เป็นเชื้อสายจากเจ้าผู้ครองเมืองไทรบุรี เป็นคนสามัญที่สืบเชื้อสายมาจากพวกแขกอาหรับหัวเมืองไทรบุรี เมืองปักษ์ เมืองสตูล เมืองกัมปงปาฮู มีฐานะเป็นเมืองประเทศราชเท่ากัน ขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลาง แต่โดยพฤตินัยแล้วผู้ว่าราชการเมืองไทรบุรีมีเกียรติภูมิสูงที่สุด เมืองสตูลเมื่อพระยาสุทนต์สุดท้ายถึงแก่กรรมลงใน พ.ศ. 2439 บุตรคตินั้นไม่มีความรู้ความสามารถในการปกครองเมือง เมืองไทรบุรีซึ่งมีเจ้าพระยาไทรบุรี (ทนุชธานี) เป็นผู้ว่าราชการเมือง กราบบังคมทูลขอรวมเมืองสตูล เมืองปักษ์ให้เป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรีเหมือนสมัยก่อน พ.ศ. 2382 แต่รัฐบาลกลางไม่มีความต้องการให้เมืองไทรบุรีมีอำนาจมากเช่นนั้น เพราะจะเป็นความลำบากในการปกครองและมีปัจจัยหลายอย่างทำให้รัฐบาลกลางประกาศตั้งมณฑลไทรบุรี ประกอบด้วยเมืองไทรบุรี เมืองปักษ์ เมืองสตูล ปะโคเกลาฯ แต่งตั้งเจ้าพระยาไทรบุรี ดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการมณฑลไทรบุรี แต่ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสตูลได้ว่างตลอดมาจนถึง พ.ศ. 2446 จึงโปรดเกล้าฯ ราชการมาจากเมืองไทรบุรีมาเป็นผู้ว่าราชการเมืองสตูล คือ หลวงอินทวิไชย หลวงอินทวิไชยเป็นคนฉลาด อยากตั้งตัวให้มั่นคงต่อไปไม่ต้องการให้เมืองสตูลรวมกับเมืองไทรบุรี จึงดำเนินนโยบายกีดกันสนิทสนมกับรัฐบาลกลาง

และอ่อนน้อมต่อเมืองไทรบุรี เพื่อป้องกันความบาดหมาง แต่ขณะเดียวกันก็ป้องกันไม่ให้เมืองไทรบุรีเข้ามาเกี่ยวข้องกับกาปกครองภายใน การคลังและผลประโยชน์ของเมืองสตูล ด้วยเหตุนี้รัฐบาลกลางจึงเห็นเป็นช่องทางที่จะเข้าไปเพื่อจัดการปกครองรวมเมืองสตูลไว้กับรัฐบาลกลางให้มากขึ้น ใ้วางแผนนโยบายจะรวมที่ปรึกษาการคลัง เมืองปลิศกับเมืองสตูล โดยให้เป็นบุคคลเดียวกัน ด้วยเหตุผลที่ว่าเมืองปลิศมีราชการน้อยพอช่วยเมืองสตูลได้ แต่ก็ไม่ได้ให้เมืองทั้งสองรวมกัน เป็นแต่เพียงมีที่ปรึกษาการคลังคนเดียวกันเท่านั้น เพื่อเอาใจหลวงอินทรวชิไชย ไม่ให้มีความคิดจะไปรวมกับเมืองไทรบุรี ส่วนเมืองปลิศนั้นรัฐบาลกลางได้อนุญาตเรื่องคอกเบี้ยเงินกู้ เพื่อจะเป็นการจูงใจให้มีความใกล้ชิดกับรัฐบาลกลางยิ่งขึ้น ป้องกันไม่ให้ไปใกล้ชิดกับเมืองไทรบุรี โดยยกดอกเบี้ยเงินกู้ให้เมืองปลิศ 5 ปี¹

ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2450 รัฐบาลกลางได้รับรายงานจากที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีว่ามีราษฎรเมืองสตูลจำนวนมากได้เดินทางไปยังเมืองไทรบุรี โดยร้องทุกข์ว่าได้รับความเดือดร้อนจากการที่หลวงอินทรวชิไชยปรับปรุงการเก็บภาษีอากรใหม่ และยังมีการเกณฑ์แรงงานที่รุนแรง ไม่มีเวลาทำงานส่วนตัว ก่อให้เกิดความเดือดร้อนโดยทั่วไป รัฐบาลเมืองไทรบุรีได้รับรองว่าจะรายงานมายังรัฐบาลกลางให้จัดการแก้ไขให้เรียบร้อยต่อไป ราษฎรเหล่านี้จึงกลับเมืองสตูล แต่ต่อมาในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2450 หลวงอินทรวชิไชย ได้รายงานมายังรัฐบาลกลางว่า เชื้อสายของพระยาอภัยนุราชชาติรามา พระยาตูลคนเก่าได้รวบรวมกำลังราษฎรตั้งเป็นอั้งยี่ทำการขัดคำสั่งของมูวราชการเมือง จึงขอพระราชทานอำนาจเข้าจัดการปราบปราม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เลกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาศรีสหเทพ ไปรเวทที่ 160/1352
 ลงวันที่ 26 ธันวาคม ร.ศ. 125

เมื่อได้รับรายงานเช่นนี้ กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงมีการดำริว่า คงจะมีเหตุการณ์
 อย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นการขัดแย้งเกิดขึ้นระหว่างผู้ว่าราชการเมืองกับราษฎร บังเอิญ
 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ได้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ จึงไม่มีข้าราชการผู้ใหญ่ที่มี
 ความสามารถเกี่ยวกับเมืองมลายูในขณะนั้นในหัวเมืองภาคใต้ จึงมีคำสั่งให้พระยา
 ตรังคภูมิบาล ผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราชไปเมืองสตูล เพื่อดูว่ามีสาเหตุ
 เกิดจากอะไร รัฐบาลกลางจะได้วางนโยบายเข้าไปแก้ไขให้ถูกต้องเรียบร้อยต่อไป
 พระยาตรังคภูมิบาลได้รายงานว่ารราษฎรในเมืองสตูลทั้งเป็นกลุ่มคล้ายอั้งยี่ทำการขัดคำสั่ง
 ของผู้ว่าราชการเมือง เห็นสมควรจะจัดการระงับโดยเร็วที่สุด เมื่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์
 ได้กลับไปเมืองภูเก็ตได้เลยลงไปสืบสวนอีกครั้งหนึ่งได้ความละเอียดลงไปอีกว่า เกิดจาก
 การเกณฑ์แรงงาน การเก็บภาษีรุนแรงหุ้มนหุ้มน หลวงอินทรวชิลแสงทนายผลประโยชน์
 เป็นการส่วนตัว ข้าราชการชั้นผู้น้อยขบเหวกราษฎร เห็นสมควรที่รัฐบาลกลางรีบจัดการ
 ระงับโดยรีบด่วน ถ้าหากทิ้งไว้ก็จะกลายเป็นเหตุให้ลุกลามใหญ่โตได้ กรมหลวง
 ดำรงราชานุภาพ มีพระดำริว่าโดยตำแหน่งหน้าที่แล้วการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นนี้เป็นหน้าที่
 ของเจ้าพระยาไทรบุรี ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลไทรบุรี แต่เมื่อรัฐบาลกลางมีนโยบาย
 จะเข้าไปมีอำนาจภายในเมืองสตูลก็เห็นสมควรว่าลงพระยาชลบุรานุรักษ์ ข้าหลวง
 เทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช ไปจัดการแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ และมอบอำนาจให้จัด
 การปรับปรุงการบริหาร การปกครองภายในเมืองสตูลให้เรียบร้อยต่อไป พร้อมทั้งมี
 อานาจลงโทษผู้กระทำผิดด้วย¹ พร้อมกันนี้ก็มีสารตราถึงหลวงอินทรวชิลว่า กำนันที่
 ราษฎรทำการขัดคำสั่งของผู้ว่าราชการเมืองเช่นนี้เป็นเรื่องร้ายแรงมาก ถ้าทรง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
 รายงานเสนาบดีสภา ลงวันที่ 30 สิงหาคม ร.ศ. 126

พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงอินทวิไชยดำเนินการปราบปรามโดยลำพังน่าจะมียันตราย
อาจจะเกิดเหตุร้ายแรงต่อไป จึงเห็นสมควรว่ารัฐบาลกลางจะส่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่
มีอำนาจเต็มลงไปจัดการแก้ปัญหาโดยตรง เมืองสตูลอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยาไทรบุรี
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลไทรบุรี แต่เจ้าพระยาไทรบุรีมีอาการป่วยไม่สามารถจะรับสนอง
พระบรมราชโองการในเรื่องนี้ได้ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ สั่งให้
พระยาชลบุรานุรักษ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช กับ มร.ไบลด์ (Mr. Giles)
เจ้ากรมสรรพากรนอก กระทรวงการคลัง เป็นข้าหลวงพิเศษมีอำนาจเต็ม ออกมายัง
เมืองสตูล เพื่อช่วยหลวงอินทวิไชยจัดการปราบปรามให้สงบต่อไปตามสมควรแก่เหตุการณ์
ข้าหลวงพิเศษนี้มีอำนาจในการจัดการแก้ไขความขัดข้องในการปกครองเมืองสตูลได้ทุกอย่าง
ถ้าเห็นว่าสิ่งใดควรปรับปรุงแล้วให้หลวงอินทวิไชยเชื่อฟังปฏิบัติตามคำแนะนำต่อไป
ถ้าสืบไคววราษฏรหรือข้าราชการผู้ใดมีความผิด ข้าหลวงพิเศษจะลงโทษตามกฎหมาย
บ้านเมือง ล้วนข้าราชการเมืองสตูลที่เป็นข้าราชการชั้นสัญญาบัตร ต้องขอพระบรมราชานุญาต
เมื่อทรงอนุมัติแล้วจึงลงโทษได้ ให้หลวงอินทวิไชยและข้าราชการเมืองสตูลเชื่อฟังคำแนะนำ
คำสั่งของข้าหลวงพิเศษชุดนี้ทุกประการ¹

ต่อมาในเดือนกันยายน พ.ศ. 2450 พระยาชลบุรานุรักษ์
ได้รายงานถึงสาเหตุแห่งความไม่สงบที่เกิดขึ้นในเมืองสตูลว่า มีสาเหตุมาจากการผูกขาด
ภาษีอากร ทำให้ราษฎรได้รับความเดือดร้อน เช่น มีการเก็บภาษีไม้พื้น ภาษียาสูบ
การจับจองที่ดินไม่ยุติธรรม เก็บธรรมเนียมสูง แต่ไม่มีหลักฐานการชำระเงินค่าธรรมเนียม
การเก็บภาษีรุนแรงเกินไป การเกณฑ์แรงงานมีมากจนทุกฤดูกาล ทำให้ราษฎรไม่สะดวก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม. 44/60
เจ้าพระยาจักรีกรรมาธิบดี สมุหนายก อัครมหาเสนาบดี ถึงหลวงอินทวิไชย
ผู้รับราชการเมือง กรมการเมือง เมืองสตูล คราใหญ่ที่ 1/6884 ลงวันที่ 30
สิงหาคม ร.ศ. 126

โดยเฉพาะในฤดูกาลทำนา และอื่น ๆ ที่ไม่ยุติธรรม อาทิเช่น การขังผู้ต้องหาจนเกินไป ไม่กำหนดวันพิพากษาคดี เห็นสมควรที่รัฐบาลกลางจะส่งข้าราชการจากส่วนกลางไปตรวจราชการ เพื่อจัดวางระเบียบการปกครองต่อไปให้มีลักษณะเหมือนกับหัวเมืองไทยในภาคใต้ทั่วไป เพราะจากการศึกษาดูแล้วไม่น่าจะมีอุปสรรค เพราะว่าราษฎรในเมืองสตูลส่วนมากเป็นคนไทย แต่นับถือศาสนาอิสลาม พูดภาษาไทย ในชีวิตประจำวันเหมือนกับคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธในหัวเมืองภาคใต้โดยทั่วไปอันเป็นลักษณะที่แตกต่างไปจากราษฎรในเมืองไทรบุรีและเมืองปูลิก ดังนั้นรัฐบาลจึงมีคำสั่งให้พระยาชลบุรานุรักษ์ ดำเนินการจัดการปรับปรุงการปกครองภายในเมืองสตูลให้เหมาะสมตามสภาพการณ์ต่อไปเท่าที่เห็นว่าจะไม่เป็นการกระทบกระเทือนถึงฐานะของหลวงอินทรวชิไชย ถ้าหากว่าเกรงจะมีข้อหาเกี่ยวกับการปกครองคนพื้นเมืองก็ให้มีคำสั่งให้นามของหลวงอินทรวชิไชย และมีคำสั่งให้หลวงอินทรวชิไชยดำเนินการต่อไป รัฐบาลกลางจะได้มีคำสั่งแต่งตั้งพระพิศาลสงคราม ปลัดมณฑลภูเก็ตเป็นข้าหลวงพิเศษตรวจราชการเมืองสตูล ตามที่พระยาชลบุรานุรักษ์ได้มีคำสั่งให้หลวงอินทรวชิไชยดำเนินการทุกอย่าง¹

รายละเอียดเกี่ยวกับการคลัง การเก็บภาษีอากรที่ มร.ฮาร์ต และหลวงอินทรวชิไชยได้จัดการปรับปรุงใน พ.ศ. 2449 นั้น มีดังต่อไปนี้คือ เมื่อพระยาตูล (ตมภูคาหะมาน) ได้เก็บภาษีค่านาเป็นรายบุคคลรายละ 56 เซ็นต์ทุกปี แต่ถ้าเป็นข้าราชการไม่ต้องเสียภาษีค่านา ส่วนคนไม่เงินกันไม่ทองเก็บเป็นเงินจากราษฎร ในอัตราครอบครัพละ $1\frac{1}{2}$ เหรียญ เก็บจากพวกคนกูโตะกะบี ข้าราชการเมืองสตูล ในอัตราครอบครัพละ 2 เหรียญทุกสามปี การเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลจากการปรับปรุงการคลังปี พ.ศ. 2449 คือ เก็บภาษีค่านารายละ 64 เซ็นต์ทุกสามปี ข้าราชการและราษฎรที่ถูก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช บูลาเฝ้าราชการแทน
ที่ 123/7552 ลงวันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 126

เกณฑ์แรงงานไม่ต้องเสียภาษีค่านา ส่วนคนไม่เงินต้นไม่ทองเก็บตามปีครั้ง แต่ได้แบ่ง
ลงไปเป็นประเภทคือ ประเภทราษฎรธรรมดา มี ไทย แยก จีน กุสัทั่วไป เก็บคนละ
64 เซ็นต์ ประเภทคนร่ำรวยมีฐานะดี มีเงินที่มีครอบครัวยแล้ว และคนที่มีฐานะดีเก็บ
คนละ 2 เหรียญ 25 เซ็นต์ ถ้ายังไม่มีการครอบครัวยเก็บคนละ 1 เหรียญ 25 เซ็นต์
การเก็บภาษีที่ดินได้จัดการเก็บทีละเอียดยมาก กล่าวคือ ถ้าผู้มีที่ดินอยู่เดิม แต่ยังไม่
ได้มาขึ้นขอใบอนุญาตจัดจอง ต้องเสียค่าเช่าปีหนึ่งในอัตราโลง* ละ 50 เซ็นต์
ถ้าจากปี พ.ศ. 2449 - พ.ศ. 2450 ผู้ใดยังไม่ได้รับใบจัดจองรวมเวลาเป็น 2 ปี
จะเพิ่มขึ้นอีก 50 เซ็นต์ เป็นโลงละ 1 เหรียญต่อปี ค่าของสร้างเรือสวนไร่นาคือ
อัตราโลงละ 10 เซ็นต์ ค่าชั้นบุตรหลักฐานฉบับละ 1 เหรียญ ค่าแบ่งหลักเขตหลักละ
85 เซ็นต์ ค่ากระดานฟรอมเก่าแผนที่แผ่นละ 5 เซ็นต์ ค่าชั้นบุตรวัดพื้นที่โลงละ 20
เซ็นต์ ภาษีทางข้าวเมื่อได้รับใบจองเลยสามปีไปแล้วเก็บภาษีอัตราโลงละ 25 เซ็นต์
ต่อปี แต่ถ้าถึงกำหนดชำระแล้วยังไม่ทำการชำระภาษีจะมีหมายเตือน หมายเตือนฉบับละ
50 เซ็นต์ ภาษีที่ดินใกล้ตัวเมืองสตูลเก็บโลงละ 2 เหรียญ นอกเขตเมืองโลงละ
1 เหรียญ ส่วนในเมืองสตูลเก็บภาษีเท่ากันหมด คืออัตราโลงละ 5 เหรียญ ถ้าอยู่ใกล้
ถนนเก็บโลงละ 7 เหรียญ ในตลาดคูใหญ่อุปะ และในอำเภอเมืองสตูลเก็บตามอัตรา
ขนาดความกว้างยาวของที่อยู่อาศัย กล่าวถึงถ้าตึกกว้าง 16 ฟุต ลึกถึง 130 ฟุต เก็บ
15 เหรียญต่อหนึ่งปี การขออนุญาตทำเหมืองแร่เก็บค่าธรรมเนียมในบริเวณที่ทำเหมือง
เก็บภาคหลวงล็ค* 5 เหรียญ เก็บค่าเหยียบย่ำที่ทำเหมืองตึก ล็คละ 25 เหรียญ

1 โลง (Orlong) เท่ากับ 2 ไร่ 1 งาน 15 วา จาก
กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
พระยาตรังคภูมิบาล กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ 1 กันยายน
ร.ศ. 126

**1 ล็คเท่ากับ 20 โลง .ก.

ค่าอนุภาคคักไม้คักละ 5 เหรียญ ส่วนภาษีอากรผูกขาดในปี พ.ศ. 2449 มีอากรสุรา
 ฝิ่น บ่อนเบี้ย โรงรับจำนำ เกือบ ข้าวสาร ข้าวเปลือก เปลือกไม้ โคกระบือ
 เขาและหนังสัตว์ ยาสูบ สี่เสียด ภาษีเบ็ดเตล็ด รวมเป็นปีละ 70,000 เหรียญ
 ภาษีอากรผูกขาดนี้เจ้าภาษีนายอากรรับผิดชอบแต่ผู้เดียว ห้ามราษฎรซื้อขายกันเอง
 การเกณฑ์แรงงานมีเกณฑ์ซุกหลุมปักเสาโทรเลข โดยแบ่งเป็นตำบล ๆ หนึ่งมีผู้รับผิดชอบ
 สองคนหรือหนึ่งคนต่อเสาคนหนึ่ง ผู้ใดถูกเกณฑ์แรงงานแล้วได้รับการยกเว้นภาษีค่านา¹

การเก็บภาษีอากรนี้ทำให้ราษฎรโดยทั่วไปได้รับความเดือดร้อน
 และมีปฏิกริยาต่อต้านการปฏิรูปภาษีอากรใหม่ ได้มีหัวหน้าที่เป็นเชื้อสายของ
 พระยาอภัยนุราชชาติรายา จักณาจึงได้แสดงปฏิกริยาขัดคำสั่งของข้าราชการเมืองขึ้น
 ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2450 เมื่อพระยาชลบุรานุรักษ์ ข้าหลวงพิเศษได้จัดการ
 ไล่สวนเรียบรอยแล้วไต่ลงโทษเฉพาะหัวหน้าผู้ก่อการไม่สงบ ส่วนผู้เข้าร่วมเพียง
 ภาคทัณฑ์ไว้เท่านั้น ทั้งนี้เพื่อมิให้ราษฎรทั่วไปมีปฏิกริยาขัดขึ้นต่อข้าราชการเมือง
 ต่อไปอีก หัวหน้าผู้ก่อการไม่สงบ คือ สนธิบริวาริม ได้นำตัวส่งมายังกรุงเทพฯ เพื่อจับ
 การลงโทษตามพระราชบัญญัติข้อที่ 116 (พ.ศ. 2440) มาตราที่ 12
 ซึ่งมีความผิดถูกจำคุกไว้ที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา 3 ปี² ส่วนความเดือดร้อนของราษฎร
 นั้นรัฐบาลกลางได้จัดการแก้ไขลดหย่อนการเก็บภาษีลงบ้างเพื่อบรรเทาความเดือดร้อน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลกระหม่อมปาจันกิตยัคี ที่ 1046/7770 ลงวันที่
 30 กันยายน ร.ศ. 126

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จ
ราชการแทน ที่ 140/8426 ลงวันที่ 22 ตุลาคม ร.ศ. 126

ของราษฎรในเรื่องการเก็บภาษีที่ดินเป็นต้น ซึ่งก็เป็นที่พอใจของราษฎรโดยทั่วไป นับว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลกลางได้ส่งโทษผู้ก่อการนิคมกฎหมายบ้านเมืองในเมืองสตูล โดยที่โซภกฎหมายของรัฐบาลกลางลงโทษเท่ากับเป็นการตั้งอานาจเข้าสู่ส่วนกลางมากขึ้น เมื่อจัดการปราบปรามพวกก่อการไม่สงบเรียบร้อยแล้ว รัฐบาลกลางได้เข้าจัดการปฏิรูปการปกครองเมืองสตูลโดยตรง แต่ใจคำนึงการอย่างช้า ๆ ตามจังหวะขั้นตอนที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่อำนวยให้ กล่าวคือส่งข้าราชการไทยจากส่วนกลางเข้าไปทำหน้าที่ปกครองหน่วยงานต่าง ๆ ในเมืองสตูลตามความเห็นชอบและการยินยอมอย่างเต็มใจของหลวงอินทรวีไชย ตำแหน่งแรกคืออัครพรหม เมืองสตูลเพื่อจัดการดูแลเกี่ยวกับการคลังของเมืองสตูล¹ ต่อมาในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2455 หลวงอินทรวีไชยได้รายงานกราบบังคมทูลขอข้าราชการจากรัฐบาลกลางไปรับราชการในเมืองสตูลในตำแหน่งนายอำเภอ ตามระบบราชการที่จัดรูปใหม่ตามแบบมณฑลเทศาภิบาล คือ นายอำเภอเมืองสตูล และนายอำเภออุ้มผางอุปะ รัฐบาลกลางได้ส่งขุนบริรักษ์ยะลังเขต นายอำเภอยะรังและขุนนิกรการประกิจ นายอำเภอโคะโม๊ะ ในมณฑลปัตตานีไปรับราชการเป็นนายอำเภอในเมืองสตูล ตามที่หลวงอินทรวีไชยต้องการ² โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ขุนบริรักษ์ยะลังเขตเข้ารับราชการเป็นนายอำเภอเมืองสตูล และขุนนิกรการประกิจเข้ารับราชการเป็นนายอำเภออุ้มผางอุปะ³ ในเวลาต่อมาได้จัด

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการแทน
ที่ 137/8030 ลงวันที่ 20 ตุลาคม ร.ศ. 126

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลกรมหมื่นป้าจึกกิตติภักดี ที่ 113/8101 ลงวันที่ 11
ตุลาคม ร.ศ. 126

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลกรมหมื่นป้าจึกกิตติภักดี ที่ 1134/8105 ลงวันที่ 16
ตุลาคม ร.ศ. 126

ข้าราชการจากส่วนกลางเข้าไปแทรกเป็นผู้ช่วยหรือตำแหน่งรองลงมาไว้เกือบทุกตำแหน่ง การที่รัฐบาลกลางดำเนินการเช่นนี้ไปตลอดนั้น ข้าราชการที่เมืองไทรบุรีไม่ได้แสดงการ คัดค้านแต่ประการใดทั้งสิ้น เพราะว่าปัญหาภายในเมืองไทรบุรีมีความยุ่งยากมาก ภายหลังที่พระยาเลณิศเรงศ์ฤทธิ นายกลาหมันตรีที่ปรึกษาราชการ เมืองไทรบุรีได้ถึงแก่กรรม ลงใน พ.ศ. 2450 นับว่าเป็นโอกาสที่เหมาะสมที่รัฐบาลกลางได้ดำเนินการในเมืองสตูล ได้เต็มที่

1.7.3 การปฏิรูปการศาลยุติธรรมเมืองสตูล

รัฐบาลกลางได้จัดการปฏิรูปการปกครองเมืองสตูลได้เรียบร้อย ตามลำดับขั้นตอน ทั้งนี้ด้วยความร่วมมือของหลวงอินทรวินัย ด้วยเหตุนี้รัฐบาลกลาง จึงได้ดำเนินการขั้นต่อไป คือ การปฏิรูปทางการศาลยุติธรรมในเมืองสตูล กล่าวคือใน เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2451 รัฐบาลกลางมีคำสั่งให้หลวงบริรักษ์เบณทร์ อธิบดีผู้พิพากษา ศาลมณฑลปัตตานี ซึ่งรัฐบาลกลางได้ประสบความสำเร็จในการจัดการศาลมณฑลปัตตานี ได้เป็นอย่างดีแล้ว ให้เดินทางไปจัดการวางรากฐานการศาลเมืองสตูล ในทำนองเดียวกัน กับที่ใดจังหวัดเมืองต่าง ๆ ในมณฑลปัตตานี เกี่ยวกับการจัดการศาลยุติธรรมนี้รัฐบาลกลาง ได้แจ้งให้เจ้าพระยาไทรบุรี ทราบว่าราษฎรเมืองสตูลมีความเดือดร้อนในกระบวนการ ศาลยุติธรรมแบบที่เป็นอยู่เดิมในเมืองสตูล ได้ยื่นฎีกาขอให้รัฐบาลกลางจัดการศาลยุติธรรม ในลักษณะเดียวกันกับศาลยุติธรรมมณฑลปัตตานี รัฐบาลกลางได้พิจารณาเห็นว่า เพื่อ ความเหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เป็นจริงในเมืองสตูล กล่าวคือราษฎรในเมืองสตูลมี คนหลายชาติหลายภาษา แต่มีคนไทยเป็นส่วนมาก ซึ่งต่างไปจากเมืองบลิคและเมืองไทรบุรี และหลวงอินทรวินัยกล่าวว่า เมื่อครั้งที่พระยาชลบุรานุรักษ์ได้เดินทางไปจัดการปรับปรุง การปกครองเมืองสตูลใน พ.ศ. 2450 นั้น ได้ตกลงร่วมกันจัดการปฏิรูปการปกครอง ดังนั้นเวลานี้การปกครองการคลังเมืองสตูลได้เข้ารูปเรียบร้อยแล้ว จึงกราบบังคมทูล พระกรุณาขอพระราชทานให้ลงขาดหลวงจากส่วนกลางไปจัดรูปแบบการศาลยุติธรรมใน

เมืองสุลาลีให้เรียบร้อยด้วย จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้หลวงบริรักษ์ภูเบศร์
อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลปัตตานีไปช่วยหลวงอินทรวชิชัย จัดการศาลเมืองสุลาลีต่อไป
การจัดตั้งศาลเมืองสุลาลีให้มีลักษณะเหมือนกับเมืองต่าง ๆ ในมณฑลอื่น ๆ ในพระราชอาณาจักร
ส่วนศาลอุทธรณ์นั้นทรงพระราชดำริว่ายังไม่มีในมณฑลไทรบุรีให้ตั้งศาลอุทธรณ์ที่มณฑลภูเก็ต
ขบวนการพิจารณาพิพากษากฎหมายต่าง ๆ ไซ้เหมือนกับหัวเมืองต่าง ๆ ที่ได้จัดการปฏิรูป
การศาลยุติธรรมแล้ว ซึ่งลักษณะการศาลยุติธรรมที่จะจัดต่อไปในเมืองสุลาลีเมืองไทรบุรี
ยังไม่ได้จัด ดังนั้นเพื่อความเป็นระเบียบตามวิธีการต่อไปจึงโอนอำนาจการศาลเมืองสุลาลี
ไปขึ้นกับมณฑลภูเก็ต¹

ศาลยุติธรรมเมืองสุลาลีดำเนินการตามศาลเมืองในมณฑลปัตตานี กล่าวคือ
ศาลเมืองสุลาลีมีหลักการจัดต่อไปนี้คือ

1. การจัดการตั้งศาลเมืองสุลาลีเหมือนกับเมืองต่าง ๆ ในมณฑล
ต่าง ๆ ของพระราชอาณาจักร โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
ขุนพิพากษาศรพกิจ ดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลเมืองสุลาลี พิจารณาคดีเกี่ยวกับทุกประเภท
ยกเว้นคดีเกี่ยวกับทางศาสนาอิสลาม
2. การจัดตั้งศาลศาสนา โดยมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
แต่งตั้งตะโตะกอฎี เป็นผู้พิพากษาคดีทางศาสนา ซึ่งมีคดีความ 4 ประเภท คือ คดีมรดก
ฉัวเมีย ชายชู้ ฟ้องหย่าและแต่งงาน ซึ่งมูลเดิมเท่านั้นที่มีสิทธิใช้ศาลศาสนา วิธีการพิจารณา
ให้โจทก์ยื่นฟ้องต่อบกบัตร์ศาลเมืองสุลาลี เพื่อลงบัญชีและเก็บค่าธรรมเนียม เมื่อจำเลย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60

ให้การแล้ว ให้ศาลถามโจทก์และจำเลยถึงความสมัครใจเลือกที่จะก่อวินาศกรรมคดีที่พิจารณาพิพากษาคดี ตามจำนวนที่กำหนด และให้ถือว่า การซื้อขาดคดีของคณะโจทก์ เป็นที่สุด จะอุทธรณ์อีกไม่ได้ ส่วนถ้ามีพยานในการพิจารณาคดีให้เป็นไปตามบทบัญญัติของ กฎหมายศาลนาอิสลาม กำหนดอายุของคดีความยื่นฟ้องได้เป็นเวลาหนึ่งปี ถ้าจำเลยและ โจทก์จะเลยพ้นจากกำหนดเวลาดังกล่าว ให้ถือว่าหมดสิทธิฟ้องร้อง¹ นอกจากนี้ยังได้จัด ตั้งศาลแบบการเดินศาลเพื่อไปชำระที่อำเภออุ้งใหญ่ ลักษณะเดียวกับศาลเมือง เพื่อ ความสะดวกในการปฏิบัติงาน²

การปฏิรูปทางการเมือง การปกครอง และการศาลยุติธรรมในเมืองสตูล ตั้งแต่ พ.ศ. 2449 ถึง พ.ศ. 2451 ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องกันตามลำดับอย่าง ๆ แค่นั้นเอง โดยมีสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยหลายประการ กล่าวคือ พระอินทรวชิไชย* ผู้ว่าราชการเมืองสตูล ข้าราชการ และราษฎร เมืองสตูลมีความเห็นชอบด้วยที่รัฐบาลกลาง ดำเนินการต่าง ๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของเมืองสตูล ในขณะที่เดียวกันทางเมืองไทรบุรี ซึ่งมีเจ้าพระยาไทรบุรี ผู้บังคับบัญชาเมืองสตูลไม่มีโอกาสที่จะเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการภายใน ของเมืองสตูล เพราะไม่มีโอกาสเนื่องจากยังคงเจ็บป่วยมีสุขภาพจิตไม่ปกติ แต่ที่สาคัญที่สุด ในระหว่าง พ.ศ. 2450 ถึง พ.ศ. 2451 เป็นต้นไปมีเหตุการณ์ไม่ค่อยสงบขึ้นในเมืองไทรบุรี

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
รายงานประชุมตั้งข้อบังคับศาลโตะกาดีเมืองสตูล ปี ๙๓⁴¹ 127

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 193/7626 ลงวันที่ 10 กันยายน ร.ศ. 127

* ได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ เป็นที่พระอินทรวชิไชยใน พ.ศ. 2451

เปิดโอกาสให้รัฐบาลกลางเข้าดำเนินการจัดวางรากฐานการปฏิรูปการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล ภายในเมืองสตูลอย่างเต็มที่ ข้าราชการจากส่วนกลางที่ประจำที่เมืองสตูลมีส่วนที่ตึงรั้งให้พระอินทรวชิษฐาราชการเมืองสตูลเห็นชอบในนโยบายของรัฐบาลกลาง เพราะเป็นการเพิ่มผลประโยชน์และเพิ่มอำนาจ บรรดาศักดิ์ให้แก่ข้าราชการเมืองและปลัดเมืองสตูล ซึ่งยังคงดำรงตำแหน่งต่อไป แต่ตำแหน่งอื่น ๆ เป็นข้าราชการที่ลงไปจากส่วนกลาง จากการย้ายมาจากเมืองในมณฑลต่าง ๆ ทว่าพระราชอาณัติจักรเกือบทุกตำแหน่ง ยกเว้นตำแหน่งที่รัฐบาลกลางให้ความอิสระแก่ชาวเมืองสตูลคือ ทางศาลมาคงให้เป็นไปตามที่ราษฎรและข้าราชการมุสลิมในเมืองสตูลต้องการ สิ่งที่ทำให้การปฏิรูปดังกล่าวที่เมืองสตูลประสบผลสำเร็จจากความมุ่งหมายคือ ปราศจากการแทรกแซงจากรัฐบาลสตรีค เลคเคิลเมนต์ ทั้งนี้เพราะว่าผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษในเมืองสตูลมีน้อยมาก และยิ่งห่างจากเขตแดนของเมืองมลายูของอังกฤษมากกว่าเมืองไทรบุรี

2. การแทรกแซงของอังกฤษในมณฑลไทรบุรี

รัฐบาลอังกฤษจะเห็นด้วยกับข้อเสนอของรัฐบาลสตรีค เลคเคิลเมนต์เกือบจะทุกกรณี ถ้าหากว่าสิ่งนั้นเป็นไปเพื่อรักษาสถานะผลประโยชน์ของอังกฤษในเมืองไทรบุรี แม้ว่าสิ่งที่เสนอนั้นจะเป็นการละเมิดถึงสิทธิอธิปไตยของไทยในเมืองไทรบุรีก็ตาม โดยจะตีความจากอนุสัญญาฉบับระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ พ.ศ. 2440 หรือจะอ้างว่า เมืองไทรบุรีอยู่ติดกับเมืองมลายูของอังกฤษ เมืองไทรบุรีเป็นแหล่งที่อังกฤษมีผลประโยชน์เป็นจำนวนมาก ถ้ารัฐบาลไทยจะกระทำการใดที่มีผลกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอังกฤษในเมืองไทรบุรีแล้ว อังกฤษมีสิทธิอันชอบธรรมที่ต้องได้รับการปรึกษาจากรัฐบาลไทย กล่าวได้ว่าในมณฑลไทรบุรีมีเมืองไทรบุรี เมืองเตียว เท่านั้นที่อังกฤษมีบทบาททางเศรษฐกิจและการเมืองมากที่สุด ส่วนเมืองปลิก และเมืองสตูลนั้นผลประโยชน์โดยตรงของอังกฤษมีน้อยมาก จึงไม่ค่อยจะเข้าแทรกแซงหรือมีปฏิกริยามากหรือไม่มีเลย เมื่อรัฐบาลไทยเข้าจัดการปกครองเมืองทั้งสองนี้

2.1 การแทรกแซงของอังกฤษกรณีที่รัฐบาลไทยจัดตั้งที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรี เมื่อ พ.ศ. 2448

ฐานะทางการคลังของเมืองไทรบุรีได้ตกต่ำลงเป็นลำดับนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2442 เป็นต้นมา และยิ่งเป็นมากยิ่งขึ้นภายหลังจากที่ได้จัดงานที่ยิ่งใหญ่ในพิธีการสมรสระหว่างคนภูทอกกับคนกูยยะ เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2447 ทั้งนี้เพราะว่าเมืองไทรบุรีได้จ่ายเงินจำนวนมากมาใช้จ่ายในงานพิธีนี้ และยังซื้อสิ่งของที่นำมาใช้ในงานพิธีนี้ด้วยเงินเชื่อจำนวนมาก ทั้งสองประการนี้ต้องเสียดอกเบี้ยในราคาสูงมาก กล่าวได้ว่าภายหลังจากพิธีสมรสครั้งนี้ เมืองไทรบุรีมีฐานะล้มละลาย เพราะมีจำนวนหนี้สินมากมายเกินกว่าที่จะใช้คืนได้ เจ้าหนี้ทั้งหมดเป็นพ่อค้า คนในบังคับอังกฤษ รัฐบาลไทยหันเกรงว่าอังกฤษจะเข้ามามีการจัดการผลประโยชน์และการคลังเมืองไทรบุรี อันจะเป็นความลำบากกับรัฐบาลไทย ความจริงแล้วคนในบังคับอังกฤษก็คิดว่าน่าจะเข้าดำเนินการดังกล่าว แต่รัฐบาลไทยได้รับจัดการแทรกแซงเกี่ยวกับการคลังของเมืองไทรบุรีเสียก่อนที่พ่อค้า คนในบังคับอังกฤษจะเข้าดำเนินการ โดยความสนับสนุนจากรัฐบาล สเตรท เซกเตลเมนต์ รัฐบาลกลางจึงส่งพระยารัตนาธิเบศร์ ซึ่งมีความสัมพันธ์อันใกล้ชิดเป็นการส่วนตัวกับข้าราชการชั้นสูงของเมืองไทรบุรี หาทางเกลี้ยกล่อมเป็นการส่วนตัวแนะแนวทางให้ข้าราชการชั้นสูงของเมืองไทรบุรีเปิดแนวทางให้รัฐบาลกลางเข้าจัดการได้ ซึ่งในเวลาต่อมาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเมืองไทรบุรีก็ดำเนินการตามแนวทางนั้น โดยกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอเงินจำนวน 2,600,000 เหรียญ เพื่อนำไปใช้หนี้ที่มีอยู่ดังกล่าวให้หมดไป เป็นการรวมเจ้าหนี้ไว้ที่เดียวจะได้ลดดอกเบี้ยให้ถูกลง โดยเสนอขอเงินจากรัฐบาลกลาง ขอเสียดอกเบี้ยในราคาถูกเพียงร้อยละ 6 รัฐบาลไทยตั้งเงื่อนไขไว้ว่า ถ้ารัฐบาลกลางยินยอมให้เงินและตกลงให้เสียดอกเบี้ยตามอัตราร้อยละ 6 นั้น รัฐบาลกลางจะส่งที่ปรึกษาการคลังไปจัดการเกี่ยวกับการคลังเมืองไทรบุรี ให้เมืองไทรบุรีจัดการปกครองให้ดีขึ้น โดยการจัดตั้งสภามன்றที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรี เพื่อเป็นการช่วยเจ้าพระยาไทรบุรีปกครองเมืองไทรบุรี

รัฐบาลเมืองไทรบุรีได้ตกลงยินยอมปฏิบัติตามข้อเสนองของรัฐบาลกลางทุกประการ แต่การที่รัฐบาลกลางจะทำการตั้งกล่าวในเมืองไทรบุรีนั้นมีปัญหาเกิดขึ้นกับรัฐบาลไทยว่า อังกฤษซึ่งมีผลประโยชน์ในเมืองไทรบุรีจำนวนมากจะต้องมีปฏิกริยาและจะมีนโยบายเกี่ยวกับการกระทำของรัฐบาลไทยอย่างไร เกี่ยวกับเรื่องนี้รัฐบาลไทยได้สั่งให้ มร.ลีโอเบล ที่ปรึกษาราชการทั่วไปของรัฐบาลไทยติดต่อเจรจาเป็นการส่วนตัวกับ มร.แปตติค อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ เพื่อขอทราบความคิดเห็นทัศนคติของ รัฐบาลอังกฤษในเรื่องนี้ เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงไม่ให้รัฐบาลอังกฤษคัดค้านเหมือนกรณี ที่ รัฐบาลไทยแต่งตั้งที่ปรึกษาราชการ เมืองกัณตันในปี จ.ศ. 2445 กรณีเมืองไทรบุรี ถึงแม้จะมีฐานะต่างกับเมืองกัณตันก็ตาม แต่ถาหากรัฐบาลอังกฤษคัดค้านหรือไม่ เห็นชอบด้วยในการกระทำของรัฐบาลไทยแล้ว รัฐบาลอังกฤษมีอำนาจที่จะขัดขวาง การกระทำของรัฐบาลไทยได้ โดยที่รัฐบาลไทยไม่อาจจะขัดขวางได้ วิธีการที่ รัฐบาลไทยเลือกใช้แก้ปัญหานี้คือ การเจรจาทบออกแก่รัฐบาลอังกฤษโดยตรงไม่อำพราง มร.ลีโอเบล ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทยให้ดำเนินการเจรจเป็นการส่วนตัวใน เรื่องนี้กับ มร.แปตติค อย่างไรก็ตามเป็นทางการถึงเหตุผลของการที่รัฐบาลไทยตกลงใจให้ เมืองไทรบุรีกู้เงินจำนวนสองล้านกว่าเหรียญนี้เพื่อนำไปใช้หนี้ซึ่งมีอยู่จำนวนมาก ซึ่งเจ้าหน้าที่ทั้งหมดเป็นคนในบังคับอังกฤษ รัฐบาลไทยเห็นเป็นการจำเป็นที่จะต้องเข้าไป จัดการทางการคลังในเมืองไทรบุรี เพื่อจะได้มีฐานะพอจะใช้หนี้เงินกู้ของรัฐบาลกลางได้ เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาเรื่องหนี้สินขึ้นนี้อีก จึงต้องลงที่ปรึกษาการคลังของ รัฐบาลกลางเข้าไปจัดการตั้งกล่าว แต่รัฐบาลไทยพิจารณาเห็นว่าคนในบังคับอังกฤษมี ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอยู่ในเมืองไทรบุรีเป็นจำนวนมาก เห็นควรที่จะพิจารณาตั้ง ที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีโดยเลือกเอาคนที่มีความรู้ภาษาอังกฤษ แต่จ้างเป็นข้าราชการ ของรัฐบาลไทย นอกจากนี้จะให้เมืองไทรบุรีตั้งสภามன்றที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรี โดยมีประธานและสมาชิกรวม 5 นายทั้งที่ปรึกษาการคลังด้วย จากการเจรจาอย่างไม่

เป็นทางการระหว่าง มร. ลีโอน เบค กับ มร. แปดยิต รัฐบาลไทยได้ทราบว่า
 อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ และกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษไม่มีข้อขัดขวาง
 ในการที่ไทยคิดจะจัดการต่าง ๆ ในเมืองไทรบุรีต่อไป แต่กระทรวงอาณานิคมอังกฤษ
 รัฐบาล สเตรท เซตเตลเมนต์ ไม่เห็นด้วยกับการที่ไทยจะจัดการดังกล่าวในเมืองไทรบุรี
 ได้ตั้งเงื่อนไขไว้ว่า ถ้ารัฐบาลไทยจะตั้งที่ปรึกษาการคลังไปประจำเมืองไทรบุรีที่ปรึกษา
 การคลังนั้นต้องเป็นคนอังกฤษที่เป็นข้าราชการของรัฐบาล สเตรท เซตเตลเมนต์
 แต่ขอเสนอว่ารัฐบาลไทยไม่อาจจะยอมรับได้ เพราะว่าไทยมีสิทธิอธิปไตย ซึ่งรัฐบาลอังกฤษ
 ก็ได้ยอมรับตลอดมาว่าเมืองไทรบุรีนั้นเป็นพระราชอาณาเขตของประเทศไทย ถ้ารัฐบาลไทย
 ในฐานะเจ้าของไม่สามารถจัดการเกี่ยวกับกิจการภายในเมืองไทรบุรีได้แล้ว จะรับผิดชอบ
 การต่างประเทศของรัฐบาลเมืองไทรไม่ได้ การเจรจาอย่างไม่เป็นทางการระหว่าง
 มร. ลีโอน เบค กับ มร. แปดยิต คงดำเนินการต่อไปแต่อย่างล้าช้า และรัฐบาลไทย
 เกรงว่าจะจัดการให้ตกลงไปโดยเร็ว เพราะสถานการณ์เป็นบังคับ จึงได้มีคำสั่งให้
 พระยาราชานุประพันธ์ อัครราชทูตไทยที่กรุงลอนดอน เจรจาเรื่องนี้กับลอร์ดแลนดาวน์
 รัฐมนตรีต่างประเทศของอังกฤษอีกทางหนึ่ง โดยชี้แจงถึงเหตุผลและการที่ไทยจำเป็นต้อง
 ต้องเข้าไปจัดการการคลังเมืองไทรบุรี โดยขอความร่วมมือจากรัฐบาลอังกฤษในการ
 สนับสนุนรัฐบาลไทยกระทำการดังกล่าวในเมืองไทรบุรี ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๔๘
 พระยาราชานุประพันธ์ได้รายงานมายังรัฐบาลไทยว่า ลอร์ด แลนดาวน์ แสดงความยินดี
 ที่รัฐบาลไทยปรึกษาฝ่ายอังกฤษในเรื่องนี้ และไม่มีการขัดข้องแต่ประการใดในเรื่องที่
 รัฐบาลไทยจะจัดการตามที่แจ้งให้ทราบ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงได้แน่ใจว่ารัฐบาลอังกฤษ
 คงจะไม่เห็นด้วยกับนโยบายของกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ และรัฐบาล
 สเตรท เซตเตลเมนต์ ที่จะขัดขวางการกระทำของไทยในเมืองไทรบุรี จึงตกลงกัน

ไว้ทุกประการ¹ แต่ในเวลาต่อมาไม่นานนัก ลอร์ด แลนดทาวน์ ได้ถามถึงรายละเอียดถึงอำนาจและหน้าที่ของที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีว่า จะมีอำนาจแนะนำทางการคลังอย่างใดหรือจะเป็นผู้รับผิดชอบทางการปกครองด้วย²

เกี่ยวกับการเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ เรื่องการที่รัฐบาลไทยจะแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีนี้ รัฐบาลไทยมอบหมายให้ มร. ลีโอโทรเบล เจริญแบบไม่เป็นทางการกับ มร. แปคยิต ซึ่งได้รับความมอบหมายจากรัฐบาลอังกฤษให้ เจริญแบบไม่เป็นทางการในเรื่องนี้กับรัฐบาลไทย กล่าวคือจะไม่มีข้อผูกมัดรัฐบาลของแต่ละฝ่ายในการต่อรอง แต่เมื่อเห็นเป็นที่ตกลงของรัฐบาลแต่ละฝ่ายแล้ว จึงจะเจรจาเป็นทางราชการ กล่าวคือ มร. ลีโอโทรเบล ได้แจ้งให้ มร. แปคยิต ทราบถึง ฐานะทางการเมืองการคลังของเมืองไทรบุรี และความจำเป็นของรัฐบาลไทยที่จะเข้าไปจัดกิจการภายในเมืองไทรบุรี ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย แต่การกระทำใด ๆ ของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรีนั้น รัฐบาล สหราชอาณาจักร เติตเซลเมนต์ จะต้องต่อต้านและแทรกแซง ซึ่งเป็นการไม่ยุติธรรมต่อรัฐบาลไทย รัฐบาลจึงขอความร่วมมือจากรัฐบาลอังกฤษในเรื่องนี้ ครั้นเมื่อพระยาเดนิรงค์ฤทธิ์ เดินทางมากรุงเทพฯ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2447 เพื่อเจรจาขอเงินจากรัฐบาลไทยนั้น มร. ลีโอโทรเบล ได้ปรึกษาเรื่องนี้กับ มร. แปคยิต ครั้งหนึ่งแล้วถึงความจำเป็นและสิทธิอันชอบธรรมที่รัฐบาลไทยจะเข้าไปจัดกิจการภายในเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยขอทราบความเห็นในเรื่องนี้จากรัฐบาลอังกฤษด้วย การเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับพระยาเดนิรงค์ฤทธิ์ เรื่องการกู้เงินนั้นได้เลื่อนกำหนดไปประมาณ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 22.2/47
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 15/636 ลงวันที่ 24 เมษายน ร.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 22.2/47
กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 137/2361 ลงวันที่
15 มิถุนายน ร.ศ. 124

หนึ่งเดือน ทั้งนี้เพราะรัฐบาลไทยรอทราบความเห็นของรัฐบาลอังกฤษ ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2447 ถึงต้นเดือนเมษายน พ.ศ. 2448 การเจรจาระหว่าง มร.สโตรเบล กับ มร.แปตติยยังคงดำเนินไป ครั้นถึง 8 เมษายน พ.ศ. 2448 มร.แปตติย ได้แจ้งให้ มร.สโตรเบล ทราบว่ารัฐบาลอังกฤษต้องการทราบว่าที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี ที่รัฐบาลไทยแต่งตั้งนั้นควรจะเป็นคนอังกฤษที่ สเตอร์ เลคเคลเมนต์ มร.สโตรเบล ตอบว่า รัฐบาลไทยไม่สามารถจะทำตามข้อเสนอของอังกฤษได้ จากการที่ มร.สโตรเบล เข้าเผ่ากรมหลวงดำรงราชานุภาพ เมื่อ 10 เมษายน พ.ศ. 2448 ได้ทราบว่ารัฐบาลไทย ไม่สามารถจะรอดกลังในเงื่อนไขต่าง ๆ ที่รัฐบาลอังกฤษเสนอต่อไปได้ เพราะสภาพการณ์ที่ เมืองไทรบุรีจำเป็นต้องบริหารจัดการโดยคนไทยนั้นจะเกิดความเสียหายขึ้น และการกระทำของรัฐบาลไทยคงจะไม่กระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ จึงได้ตกลงหาสัญญา กู้เงินให้แก่เมืองไทรบุรีเรียบร้อยแล้ว เนื่องจากท่าทีของลอร์ดแลนสทาวน์ที่ พระยาราชานุประพันธ์ รายงานให้รัฐบาลไทยทราบนั้นแสดงว่ารัฐบาลอังกฤษไม่ขัดขวาง การกระทำของรัฐบาลไทยแต่ประการใดในเรื่องนี้ เมื่อ 29 เมษายน พ.ศ. 2448 มร.แปตติย ได้แจ้งให้ มร.สโตรเบล ทราบว่า คงจะมีความผิดพลาดเกิดขึ้นบางประการ ในรายงานของพระยาราชานุประพันธ์เกี่ยวกับท่าทีของลอร์ดแลนสทาวน์ เมื่อ 20 เมษายน พ.ศ. 2448 เพราะว่าขณะนี้รัฐบาลอังกฤษต้องการมีส่วนร่วมในการแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรีของรัฐบาลไทยและกระทรวงอาณานิคม กับรัฐบาลสเตอร์ เลคเคลเมนต์ มีความเห็นให้รัฐบาลอังกฤษมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการในการแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรี มร.สโตรเบล ตอบว่าเป็นที่น่าเสียใจเป็นอย่างยิ่งทั้งนี้เพราะว่ารัฐบาลไทย ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงหลักการต่าง ๆ ที่ตกลงกับเมืองไทรบุรีได้ ระยะเวลาหนึ่งแรงคฤทธิ ได้เดินทางกลับไปเมืองไทรบุรีแล้วเช่นกัน ทั้งนี้เพราะว่ารัฐบาลไทยพิจารณาจากรายงาน พระยาราชานุประพันธ์เกี่ยวกับ ท่าทีของลอร์ดแลนสทาวน์ จึงเข้าใจว่ารัฐบาลอังกฤษเห็นด้วย และให้ความร่วมมือกับรัฐบาลไทย จะเห็นได้ว่ารัฐบาลอังกฤษมักเห็นด้วยกับข้อเสนอหรือ

ทัศนะของรัฐบาลสเตอร์ส เลตเตลเมนต์ เกี่ยวกับเมืองไทรบุรีเดิม แม้ว่าครั้งแรก
 สเตอร์ส แลนสคาวน์ จะตกลงยินยอมให้ความร่วมมือกับคำขอของรัฐบาลไทยแล้วก็ตาม
 แต่เมื่อรัฐบาลสเตอร์ส เลตเตลเมนต์ อารมณ์ผลที่ว่าเป็นอันตรายต่อการลงทุนของอังกฤษ
 ในเมืองไทรบุรี รัฐบาลอังกฤษจึงกลับเปลี่ยนท่าทีใหม่ขอมีส่วนร่วมในการแต่งตั้งที่ปรึกษา
 การคลังเมืองไทรบุรี ตามความเป็นจริงแล้วรัฐบาลสเตอร์ส เลตเตลเมนต์ ได้รายงาน
 เรื่องที่รัฐบาลไทยควรจัดการคลังเมืองไทรบุรีครั้งนี้ล่าช้ากว่าการดำเนินการทางการทูต
 ของรัฐบาลไทยที่ติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนโดยตรง แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทย
 ก็ยินยอม เพราะมองเห็นได้ว่าหากปฏิเสธข้อเสนอของรัฐบาลอังกฤษอย่างปราศจาก
 เงื่อนไขก็เท่ากับความล้มเหลวกำลังจะรอการกระทำของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรีนั่นเอง
 และ มร.แพคยิก แจงแก่ มร.สโตรเบล ว่าได้รับหนังสือด่วนจากรัฐบาลสเตอร์ส เลตเตลเมนต์
 ที่มีไปถึงรัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมอังกฤษ โดยกล่าวว่าอังกฤษมีผลประโยชน์อยู่ใน
 เมืองไทรบุรีเป็นจำนวนมาก และไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่รัฐบาลอังกฤษยินยอมให้
 รัฐบาลไทยเข้าไปมีอำนาจเพิ่มขึ้นในเมืองไทรบุรี รัฐบาลอังกฤษต้องมีส่วนร่วมในเรื่อง
 นี้ด้วย มร.สโตรเบล ตอบว่าเป็นการไม่ยุติธรรมต่อรัฐบาลไทยเลยที่กระทรวงอาณานิคม
 อังกฤษและรัฐบาลสเตอร์ส เลตเตลเมนต์ มีความคิดเช่นนั้น ในเรื่องที่กระทรวงอาณานิคม
 อังกฤษและรัฐบาลสเตอร์ส เลตเตลเมนต์ ทัศนะดังกล่าวนี้ มร.แพคยิก มีความเห็นด้วยกับ
 คำตอบของ มร.สโตรเบล โดยกล่าวว่าเรื่องนี้คงจะมีความขัดแย้งทางความคิดระหว่าง
 กระทรวงอาณานิคม และกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ต่อมาใน 19 มิถุนายน พ.ศ.
 2448 มร.แพคยิก ได้ยื่นบันทึกถึงรัฐบาลไทย โดยกล่าวถึงเงื่อนไขต่อการดำเนินการที่จะ
 ให้รัฐบาลอังกฤษเห็นชอบด้วยในการที่รัฐบาลไทยจะแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรี
 กล่าวคือประการแรกรัฐบาลไทยไม่ควรเข้าแทรกแซงการปกครองภายในของเมืองไทรบุรี
 ประการที่สองรัฐบาลอังกฤษต้องได้รับสิทธิในการปรึกษาเกี่ยวกับการแต่งตั้งและถอดถอน
 ที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีจากรัฐบาลไทย ความเงื่อนไขที่รัฐบาลอังกฤษเสนอนี้

กรมหลวงดำรงราชานุภาพและ มร. ลีโอเนล มีความเห็นพร้อมกันว่ารัฐบาลไทยไม่อาจปฏิบัติตามข้อเสนอของรัฐบาลอังกฤษได้ เพราะว่าในประการแรกการที่จะไม่ให้รัฐบาลไทยเข้าแทรกแซงกิจการภายในเมืองไทรบุรีนั้นเป็นไปได้ เพราะการแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังก็เป็นการแทรกแซงอยู่แล้ว ประการต่อมาที่ว่ารัฐบาลอังกฤษมีสิทธิได้รับการปรึกษาการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีนั้น รัฐบาลไทยไม่อาจจะปฏิบัติได้เช่นเดียวกัน เพราะว่าที่ปรึกษาการคลังเป็นเครื่องประกันความปลอดภัยจำนวนมากที่รัฐบาลไทยได้ให้เมืองไทรบุรีไปแล้ว รัฐบาลอังกฤษไม่ควรจะกีดกันเสรีภาพหรือสิทธิอันชอบธรรมของรัฐบาลไทยในเรื่องนี้ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยไม่มีนโยบายที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในเมืองไทรบุรีให้เปลี่ยนไปจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังนั้นเมื่อ มร. ลีโอเนล แจ้งเรื่องข้อเสนองานของอังกฤษให้ มร. เปตยิก ทราบว่า รัฐบาลไทยทราบถือว่ารัฐบาลเดิเรค สเตเตลเมนต์ มีนโยบายกีดกันไม่ให้ไทยกระทำการใด ๆ ในเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยจึงได้ขอความร่วมมือจากรัฐบาลอังกฤษ การที่รัฐบาลอังกฤษยื่นข้อเสนอมาสองประการที่ว่า รัฐบาลไทยไม่ควรแทรกแซงกิจการภายในของเมืองไทรบุรีนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เสียแล้ว เพราะว่าการที่รัฐบาลไทยแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังก็เป็นการแทรกแซงอยู่แล้ว แต่รัฐบาลไทยก็ไม่มีวาทะประสงค์ที่จะคิดเปลี่ยนแปลงการปกครองของเมืองไทรบุรีจากสภาพที่เป็นอยู่ให้เปลี่ยนไป ถึงแม้รัฐบาลไทยกระทำไปนั้นก็เพื่อความสงบเรียบร้อยของพระราชอาณาจักรเท่านั้น ในข้อเสนอประการที่สองนั้นก็เป็นที่รัฐบาลไทยปฏิบัติตามไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะว่ารัฐบาลไทยได้ให้เมืองไทรบุรีเงินจำนวนมากเช่นนี้ไม่มีหลักประกันอื่นใดนอกจากการที่รัฐบาลไทยตั้งที่ปรึกษาการคลังเพื่อดูแลการส่งคืนเงินกู้และดอกเบี้ยคืนเท่านั้น หากว่ารัฐบาลไทยทอดทิ้งสิทธิในการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษาการคลังแล้ว ก็เท่ากับรัฐบาลไทยไม่มีหลักประกันอื่นใดเกี่ยวกับจำนวนเงินกู้เงินอีกเลย รัฐบาลไทยได้เคยปฏิบัติต่อรัฐบาลอังกฤษอย่างตรงไปตรงมาอย่างไรในอดีต ก็ยังคงเป็นไปก็ในอนาคตก็น่าจะมีการเปลี่ยนแปลงอันใดในเมืองไทรบุรีต่อไปแล้ว รัฐบาลไทยจะคิดต่อแจ้งให้

รัฐบาลอังกฤษทราบถึงมาตรการ ขั้นตอนที่จะพึงกระทำลงไปในเมืองไทรบุรี มร.แปตยิต
รับว่าเป็นสิ่งที่ควรจะเป็นไปเช่นนั้น และพร้อมที่จะรายงานคำตอบนี้ไปยังรัฐบาลอังกฤษ
ต่อไป มร.แปตยิต ได้อ่านหนังสือของรัฐบาล สเตรค เลตเติลเมนต์ที่มีไปถึง เลขาธิการ
กระทรวงอาณานิคมอังกฤษให้ มร.สโตรเบลฟัง ข้อความในหนังสือนั้นได้แสดงถึงความไม่
พอใจอย่างมากอันเนื่องมาจากที่รัฐบาลไทยตอบปฏิเสธชัดเจนต่อที่รัฐบาลสเตรค เลตเติลเมนต์
ที่ให้รัฐบาลไทยแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีจากข้าราชการสเตรค เลตเติลเมนต์
และกล่าวต่อไปว่า สิ่งที่รัฐบาลไทยได้กระทำลงไปในเมืองไทรบุรีนั้นเป็นการกีดกันหน่วยงาน
บางหน่วยของอังกฤษในเมืองไทรบุรี เป็นสิ่งที่ไม่สมควรอย่างยิ่งที่รัฐบาลอังกฤษจะรับรอง
และใน 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2448 มร.แปตยิต ได้อ่านข้อความสำคัญในโทรเลขของ
ลอร์ด แลนสดาวน์ ที่มีมาถึง มร.แปตยิต ความว่ารัฐบาลอังกฤษจะไม่ทำเป็นเงื่อนไขว่า
การยินยอมอย่างเป็นทางการเป็นสิ่งจำเป็นในการแต่งตั้งที่ปรึกษาหรือการถอดถอนที่ปรึกษา
การคลังในเมืองไทรบุรี หากแต่รัฐบาลอังกฤษมีความหวังว่ารัฐบาลไทยคงจะไม่ละเลยที่จะ
ปรึกษากับรัฐบาลอังกฤษอย่างไม่เป็นทางการ เกี่ยวกับการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษา
การคลังในแต่ละครั้ง เพื่อป้องกันการเข้าใจผิดที่รัฐบาลไทย และรัฐบาลอังกฤษ อันจะมีขึ้น
ต่อไป รัฐบาลอังกฤษต้องการจะได้รับคำยืนยันให้เป็นที่แน่ใจว่ารัฐบาลไทยจะไม่เปลี่ยนแปลง
คณะผู้บริหารเมืองไทรบุรีในปัจจุบัน จะยังคงให้มีอำนาจรับผิดชอบต่อไป รัฐบาลอังกฤษ
ขอให้รัฐบาลไทยให้คำมั่นสัญญาว่าจะแจ้งให้สถานทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ทราบเกี่ยวกับขั้นตอน
ของมาตรการที่สำคัญอันได้พิจารณาแล้วว่าจะปฏิบัติในเมืองไทรบุรี มร.สโตรเบล ตอบว่า
เป็นสิ่งที่รัฐบาลไทยอาจจะพึงกระทำตามข้อเสนอของรัฐบาลอังกฤษได้อย่างมีเงื่อนไข¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47

Edward H. Strobale General Adviser To H.R.H. Prince Devawongse,

Bangkok, July 18, 1905.

ดังนี้ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2448 มร.แปตยิต ได้มีหนังสือเป็นการ
ปรึกษาทางราชการโดยขอความนั้นส่งต่อจากรัฐบาลไทยในเงื่อนไขที่เสนอเกี่ยวกับการแต่งตั้ง
และการถอดถอนที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรีว่า รัฐบาลไทยไม่มีความประสงค์อันใดที่จะไป
เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองที่มีอยู่ในเมืองไทรบุรี จะยังคงยอมให้คณะบริหารชุดปัจจุบัน
มีอำนาจในการปกครองต่อไปตามเดิมและเพื่อเป็นการป้องกันการกระทบกระทั่งอันจะเกิดขึ้น
ในอนาคต รัฐบาลอังกฤษขอให้รัฐบาลไทยอย่าละเลยที่จะปรึกษากับรัฐบาลอังกฤษอย่างไม
เป็นทางการเกี่ยวกับการแต่งตั้ง และการถอดถอนที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรี จากการ
เจรจาอย่างไม่เป็นทางการกับ มร.ลีโอโทรเบล จึงทราบว่ารัฐบาลไทยพร้อมที่จะแจ้งให้
สถานทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ ทราบถึงขั้นตอนของมาตรการอันใดที่พิจารณาแล้วที่จะกระทำใน
เมืองไทรบุรี ประการสุดท้ายคือ ที่ปรึกษาการคลังและผูช่วย (ถ้าจะมี) ก็ยังคงเป็นไป
ตามข้อตกลงเดิมที่ว่าต้องเป็นคนชาติอังกฤษ ปฏิบัติงานรับนิคมของรัฐบาลไทย จึงขอ
ความมั่นใจทุกข้อที่กล่าวมาเพื่อที่จะได้ยอมรับและได้รับการปฏิบัติต่อไป¹

รัฐบาลไทยได้ตอบรัฐบาลอังกฤษอย่างมีเงื่อนไขในขั้นสุดท้ายของการเจรจา
อย่างเป็นทางการว่า เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลเมืองไทรบุรีนั้น
รัฐบาลไทยไม่มีความตั้งใจจะเปลี่ยนแปลงให้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น นอกจากแต่เป็นการ
รักษาความปลอดภัยของเงินกู้จำนวน 2,600,000 เหรียญ ซึ่งรัฐบาลไทยได้จ่ายให้
เมืองไทรบุรีไปแล้ว รัฐบาลไทยขอยืนยันเกี่ยวกับเรื่องการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษา
การคลัง เมืองไทรบุรีจะมีต่อไปจนกว่าจะมีการส่งเงินกู้และดอกเบี้ย การจัดระบบการคลัง
การจัดตั้งสภามันครี่ที่ปรึกษาเมืองไทรบุรีเรียบร้อยแล้ว ที่ปรึกษาการคลังจะมีหน้าที่ในการคลัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47

Ralph Parret To H.R.H. Prince Devavongse, Copy. No 15/3288 H.E.M.

Legation Bangkok, 15 July 1905.

ส่วนในการปกครองยังคงอยู่ในอำนาจของสภามন্ত্রীที่ปรึกษาการของเจ้าพระยาอุทิศสงครามต่อไป ขอให้คำมั่นใจต่อไปว่ารัฐบาลไทยจะแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังจากคนชาติอังกฤษ และจ้างเป็นข้าราชการของรัฐบาลไทย รัฐบาลไทยจะยืนยันที่จะให้สถานทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ ทราบถึงมาตรการที่สำคัญอันพึงกระทำหรือพึงปฏิบัติการณ์ในเมืองไทรบุรีต่อไปในอนาคต เช่นเดียวกันกับที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้วต่อรัฐบาลอังกฤษในอดีต และยืนยันเพื่อความแน่ใจอันนี้คงรวมไปถึงความแน่ใจซึ่งรัฐบาลอังกฤษได้ขอรับมาเกี่ยวกับการปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการในเรื่องการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษาการคลังด้วย ในการที่รัฐบาลไทยให้เมืองไทรบุรีกู้เงินนั้นไม่ได้ยืนยันที่จะได้รับการค้ำประกันใด ๆ เกี่ยวกับภาษีอากรเป็นพิเศษ หรือเกี่ยวกับภาษีอากรทั่วไปของเมืองไทรบุรีแต่อย่างใดทั้งสิ้น หลักประกันที่รัฐบาลไทยได้รับการยืนยันการจ่ายเงินกู้จำนวนนี้ก็มีเท่าที่ขึ้นอยู่กับความสามารถและความสุจริตของตัวที่ปรึกษาการคลังเพียงผู้เดียวเท่านั้น ดังนั้นรัฐบาลไทยมีทัศนะว่าในยามที่มีความจำเป็นที่จะให้ความช่วยเหลืออย่างสมบูรณ์แบบแก่สถานทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ อันเกี่ยวกับการกระทำใด ๆ ในเมืองไทรบุรีก็ขอให้มีสิทธิสมบูรณ์แบบทั้งในการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษาการคลัง เว้นไว้แต่เงื่อนไขข้อที่จะคงไว้คือบุคคลที่จะเป็นที่ปรึกษาการคลังต่อไป จะเป็นคนชาติอังกฤษ¹

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลอังกฤษเห็นด้วยกับข้อเสนอของรัฐบาลสหราชอาณาจักร สหราชอาณาจักรที่เสนอให้แทรกแซงการกระทำของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรี แม้ว่าการกระทำของไทยจะเป็นไปโดยสิทธิและอธิปไตยที่พึงกระทำได้อย่างชอบธรรมก็ตาม เมื่อรัฐบาลไทยไม่ยินยอมให้ความต้องการของรัฐบาลสหราชอาณาจักร สหราชอาณาจักร ที่ปรารถนาจะให้แต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
"ร่างบันทึกถึง มร.แปดยิด" กรมหลวงเทเวศร์วรวโรปการ หลักรมขุนสมมตอมรพันธุ์
ที่ 143/3329 ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 124

เมืองไทรบุรี จากข้าราชการของรัฐบาลสตรีค เสด็จเติดเมนต์ รัฐบาลอังกฤษก็ขอสิทธิในการได้รับการปรึกษาอย่างเป็นทางการในการแต่งตั้ง และการถอดถอนที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี เมื่อไทยไม่ยินยอมจึงอนุโลมขอให้ได้รับการปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการในการแต่งตั้งและการถอดถอนที่ปรึกษาการคลังนั้น ซึ่งรัฐบาลไทยก็ยินยอม แต่ก็ไม่แตกต่างกับสิทธิที่ได้รับการปรึกษาอย่างเป็นทางการเท่าใดนัก นอกจากนี้ยังขอความมั่นใจจากรัฐบาลไทยว่า รัฐบาลไทยจะไม่มีอำนาจมากไปกว่าที่แต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง ทั้งนี้เพราะรัฐบาลอังกฤษหวังเกรงว่ารัฐบาลไทยจะจัดการปฏิรูปเมืองไทรบุรี ให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวของพระราชอาณาจักรไทย อังกฤษประสงค์จะให้เมืองไทรบุรีมีฐานะเป็นประเทศราชของรัฐบาลไทยต่อไป จึงขอคำมั่นจากรัฐบาลไทยว่าจะไม่จัดการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่กำลังเป็นอยู่ และไม่เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ที่มีอยู่เดิมนี้ ระหว่างรัฐบาลไทยกับเมืองไทรบุรี และรัฐบาลไทยยอมแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง เมืองไทรบุรีจากคนชาติอังกฤษเป็นข้าราชการรัฐบาลไทยแต่งตั้งไปทำหน้าที่ทางการคลังที่เมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยได้ผ่อนปรนตามข้อเสนองานของรัฐบาลอังกฤษ เป็นล้นเกิน นับว่ารัฐบาลอังกฤษมีชั้นเชิงที่เหนือกว่าทางการทูตที่รู้จักอ่อนของฝ่ายตรงข้าม และไม่กระทำการที่หักหาญน้ำใจ รัฐบาลไทย แต่ใช้วิธีการที่นุ่มนวลแต่ได้ผลประโยชน์อย่างเต็มที่ เพื่อเป็นการคานอำนาจ เพื่อไม่ให้รัฐบาลไทยกระทำการอย่างอิสระในเมืองไทรบุรี รัฐบาลอังกฤษจึงได้ขอดึงกองสุลต่านที่เมืองไทรบุรีในปีเดียวกันนี้

2.2 การแทรกแซงของอังกฤษเกี่ยวกับการศาลยุติธรรมและการรักษาความสงบภายในเมืองไทรบุรี

เรื่องเกี่ยวกับการศาลยุติธรรมนี้ได้อธิบายความยุ่งยากในการบริหารราชการแก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างดี เพราะว่างอังกฤษได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ตามฉันทสัญญาเบาวริง ปี พ.ศ. 2398 ได้รวมไปถึงเมืองไทรบุรีด้วย รัฐบาลกลางไม่มีอำนาจที่จะเข้าไปจัดการปกครองภายในมณฑลไทรบุรีได้อย่างเต็มความสามารถ เมื่อมีคดีความเกิดขึ้น

ระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับคนในบังคับไทยจะเป็นแนวทางที่รัฐบาลอังกฤษเข้าไป
แทรกแซงและเรียกร้องทางการทูตเรื่องค่าชดเชยค่าเสียหายเกือบทุกรณี อีกประการหนึ่ง
เกี่ยวกับคนในบังคับที่มีปัญหาตลอดมาคือ ข้าราชการอังกฤษที่ สเตอร์ เลตเจิลเมนต์
จะพยายามชักชวนคนในเมืองไทรบุรี เข้าไปอยู่ในบังคับของอังกฤษ โดยไม่ได้พิจารณาตาม
ความเหมาะสม กล่าวคือ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2448 พระทวีปสยามกิจได้รายงาน
รัฐบาลกลางว่า กองดุริยางค์ที่เมืองปีนังเดินทางไปเมืองไทรบุรีและได้จดทะเบียนแรกขึ้น
ในเมืองไทรบุรีโดยไม่ได้อำนาจให้เลย เพียงแต่ผู้ใดมีหนังสือสำหรับตัวก็ออกใบอนุญาต
รับเป็นคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมีคนจำนวนมากได้เข้าไปเป็นคนในบังคับอังกฤษ ในเรื่องนี้
พระทวีปสยามกิจได้แจ้งให้พระยาเสนาสงครามที่ กัมมัสเตอร์ชุก ที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี
ทราบด้วยแล้ว เมื่อรัฐบาลกลางได้รับรายงานเช่นนี้จึงมีคำสั่งให้ มร. ฮาร์ท จักการสืบสวนดู
ว่าเป็นความจริงเหมือนกับที่ได้รับรายงานหรือไม่ พร้อมกับส่งสาเนาหนังสือติดต่อกันระหว่าง
รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ เรื่องคนชนิดใดควรจะเป็นคนในบังคับอังกฤษ และคนประเภทใด
ไม่มีสิทธิเข้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ถึงที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรี และพร้อมกันนั้นได้ส่ง
ไปยัง มร. จุก ที่ปรึกษาการคลัง และนายสภาที่ปรึกษาราชการเมืองปัสคัตวับ พร้อมกับมี
คำสั่งให้รายงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ให้รัฐบาลกลางทราบโดยเร็ว¹ ในเดือนเมษายน
พ.ศ. 2449 มร. ฮาร์ท ได้รายงานมายังรัฐบาลกลางว่า ในเรื่องนี้ มร. มีโอสฟรอส
(Mr. Frost) กองดุริยางค์ที่เมืองไทรบุรีได้จดทะเบียนคนแขกคนจีนเข้าเป็น
คนในบังคับอังกฤษนั้น ได้ดำเนินการถูกต้องตามข้อสัญญาที่รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษตกลงกัน
ทุกประการ แต่อาจจะมีส่วนที่จะมีข้อผิดพลาดขึ้น อย่างไรก็ตาม มร. ฮาร์ท ได้กวักชวนให้เป็น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/42
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ, กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 2163/10915 ลงวันที่
5 มีนาคม ร.ศ. 124

ไปตามข้อกฎหมายนั้นทุกประการ นอกจากนี้ยังรายงานต่อไปว่าปัดหาในเมืองไทรบุรีขณะนั้น มีเรื่องเกี่ยวกับคนในบังคับต่างประเทศ 2 ประการคือ เรื่องทรัพย์สินมรดกของคนในบังคับ ต่างประเทศที่อยู่ในเมืองไทรบุรีที่ถึงแก่กรรมว่า จะเป็นหน้าที่ของข้าราชการเมืองไทรบุรี หรือของกงสุลอังกฤษที่เมืองไทรบุรีจัดการ ประการต่อมาคือ คนที่ไก่อกล่าวเท็จหลอกลวง ใ้เป็นคนในบังคับอังกฤษ แต่ภายหลังไก่อพิจารณาใ้ข้อเท็จจริงว่าเป็นไปอย่างไ้ถูกต้อง มร.ฮาร์ต ต้องการทราบว่าจะลงโทษอย่างไร มีความเห็นว่าเมืองไทรบุรีควรลงโทษ แ่กงสุลอังกฤษต้องการลงโทษเอง โดยการปรับเงินและค้ชื้อออก รัฐบาลกลางใ้ชี้แจง ไปยัง มร.ฮาร์ต ว่าใ้เป็นไปตามข้อตกลงระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษ เรื่องคน ในบังคับ พ.ศ. 2442 ใ้ใ้ถือว่าเมืองไทรบุรีคือคนในที่เป็นเจ้าหน้าที่ของเมืองไทรบุรี ใ้ใ้ถือเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลกลางไ้¹ ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าข้าราชการอังกฤษที่ สเตรซ เซตเติลเมนต์ และกงสุลอังกฤษที่เมืองไทรบุรีมักจะเลี่ยงการปฏิบัติไม่ให้เป็นตาม ข้อตกลงในสัญญาเกี่ยวกับเรื่องคนในบังคับระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษนี้เสมอ คคีความที่เกิดจากคนในบังคับอังกฤษ กับคนในบังคับไทยนั้นเป็นปัดหาที่ยากลำบากแก่ รัฐบาลไทยมาก กล่าวคือ อาทิเช่น คคีใน พ.ศ. 2446 เรื่องจีนตันอายุ (Tan Ah Yow) คนในบังคับอังกฤษฟ้องกล่าวหาว่าเจ้าพระยาไทรบุรี ใ้ใ้ออกคำสั่งที่ไ้ไม่ชอบธรรมวิบัติทรัพย์สิน ของคน ในเรื่องนี้เมื่อรัฐบาลกลางใ้รับหนังสือของอุปทูตอังกฤษแล้วใ้ใ้คำสั่งสอบสวน ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ ใ้ใ้ความว่า จีนตันอายุ ใ้รวบรวมรายชื่อคนจีนที่ท่าเหมืองอยู่ที่ ตำบลเกรียนมันดาบารู ยื่นฟ้องกล่าวหาว่า มหมัคอารี เจ้าหน้าบ้านเมืองที่เกรียนมันดาบารู ใ้ใ้คคีชู้ชู้ครีคชาวจีนที่ท่าเหมืองแร้ยูที่นั้น ขอให้เจ้าพระยาไทรบุรีจัดการสืบสวนและย้ายใ้ไป

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/42
กรมหลวงเทเวธวัชรโปกการ พุทธกรมขุนลมนคมมรพันธุ์ ที่ 236/945 ลงวันที่ 30
เมษายน ร.ศ. 125

อยู่ที่อื่น ครั้นเมื่อรัฐบาลเมืองไทรบุรีได้สอบสวนข้อเท็จจริง ปรากฏว่า จินตันอายุ กล่าวความเท็จและบังอาจนำเอาชื่อผู้อื่นมารวมยื่นฟ้องศาล โดยที่เจ้าของรายชื่อไม่ทราบ จึงมีความผิดตามกฎหมายเมืองไทรบุรี รัฐบาลเมืองไทรบุรีจึงมีหมายจับจินตันอายุ ในฐานะ กล่าวความเท็จ และฟ้องผู้ที่ไม่มีความผิด จินตันอายุได้หลบหนีออกจากเมืองไทรบุรี ไม่ยอม ไปศาลตามที่หมายเรียกตัว ดังนั้น รัฐบาลเมืองไทรบุรีได้ออกคำสั่งให้อัยกัทรพย์สินของ จินตันอายุไว้ เมื่อรัฐบาลกลางพิจารณาแล้วได้มีคำสั่งให้รัฐบาลเมืองไทรบุรีคืนทรัพย์สินแก่ จินตันอายุ ครั้นใน 7 กันยายน พ.ศ. 2446 กุปทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ได้แจ้งให้ รัฐบาลกลางทราบว่ารัฐบาลเมืองไทรบุรีคืนทรัพย์สินของจินตันอายุไม่หมด และขอเรียกค่า ทำขวัญให้แก่จินตันอายุด้วย¹ เกี่ยวกับเรื่องจินตันอายุนี้นี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงมีพระราชกระแสสืบกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยซึ่งรับ ผิดชอบเกี่ยวกับการปกครองเมืองไทรบุรีโดยตรงว่า

ฉันได้รับหนังสือกรมท่า ส่งเรื่องจินตันอายุ ฟ้องศาลเมืองไทร ตั้งแต่ต้น จนถึงที่หนังสือไปถึงกระทรวงมหาดไทย นับหลังสุดลงวันที่ 18 เดือนนี้ ให้ เกิดความเดือดร้อนในใจไม่ใช่แต่เฉพาะเรื่องนี้ร้อนใจด้วยราชการที่เกี่ยวข้องแก่ เมืองไทร ซึ่งจะมีข้อไปในภายหน้าเป็นอย่างครั้ง ๆ กลาง ๆ ซึ่งอาจจะให้เกิด ความได้เสมอ แลหาทางที่จะแก้ไขก็ยังไม่เห็นสำเร็จตลอด แต่เห็นว่าถ้านิ่งอยู่ แล้ว ความร้อนใจจะหนาขึ้น จึงผูกกันเสียให้รู้ความความที่คิดเห็นดังนี้

ความเรื่องนี้ถ้าหากว่าเป็นในเมื่อเราพิจารณาได้ว่า จินตันอายุ ลักเอา ชื่อผู้อื่นมาลงในเรื่องราว ก็ยกเรื่องราวเสียเท่านั้น ถ้าจะเอาโทษว่ามากล่าวโทษ ข้าราชการไม่จริง ก็จะมีแต่เพียงฟ้องพิจารณา ข้อที่เก็บทรัพย์สินสมบัติจะมีมาใน ที่ใดไม่ได้เลย ทั้งกฎหมายเก่ากฎหมายใหม่ จะแก้ว่าเก็บทรัพย์สินสมบัติไว้เพราะ เจ้าของหนี้เช่นที่แก้ก็ไม่ได้เห็นจริง ด้วยลูกจ้างร่างปลายเขามี ข้าเก็บรับเอาตีบผ้า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/34
กรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ทูลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ที่ 252/6794 ลงวันที่
24 กันยายน ร.ศ. 122

ของพวกลูกจ้างมาควย รินนั้นรินอย่างไม่ให้ยู่ เก็บตลอคจนเครื่องหุงต้ม
ประกอบอาหาร จนถึงอาหารและผ้านุ่งหมควย รินอย่างที่ถูกกฎหมายไทยไม่เคย
รินเช่นนี้ แผลไค้แต่ว่าจะอพยพย้ายไปเสียให้พ้น ซึ่งคงจะมาจากกลาสนาแขก
อันเป็นประเพณีเมืองไทร ถือว่าคงโทษเช่นนั้นไม่เป็นการผิดกรรม

ครั้นเมื่อมีผู้ไค้เถียง พวกเมืองไทร เอาไปหาหมอกกฎหมายที่ป็นัง ๆ
หลันตาถือว่าเมืองไทร เป็นเอกราช เมื่อทำถูกตองกฎหมายบ้านเมือง ก็ตอง
ออกความเห็นว่าเป็นทำถูก เพราะไม่ใช่ไปถามว่ากฎหมายเช่นนี้จะนับว่าเป็น
ยุติธรรมๆไหม ๆ การที่ทำเช่นนี้จะผิดข้อหนึ่งคือลักตาทางไมตรีในระหว่างไทย
กับอังกฤษ ทำกันไว้ๆไหม เมื่อเมืองไทรไค้ฟังความเห็นหมอกความยืนยันว่าทำ
ไม่ผิด เขาก็ถือนั่นว่าเขาไม่ได้ทำผิด

แต่ครั้นเมื่อความเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ก็ไม่จำเป็นจะต้องถึงหมอกความ
อะไรพิจารณา แลเห็นง่าย ๆ เช่น กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ข้อซึ่งมหาดไทย
เอาไปให้หมอกกฎหมายเขาออกความเห็นนั้น ก็เพื่อจะเอาความเห็นหมอกกฎหมาย
ในกรุงเทพฯ ไค้หมอกกฎหมายที่ป็นัง แต่ความจริงนั้นหมอกกฎหมายทั้งสองฝ่ายแลดู
ที่ต้งของเมืองไทรคนละอย่างไม่เหมือนกัน

ถึงว่าเจ้าพระยาไทรจะไค้ยอมทำตามไทร เลขบังคับออกไปก็ยอมโดยซัด
ไม่ได้ คงกลับทวนรู้ถือว่าหมอกความในกรุงเทพฯ สู้หมอกความป็นังไม่ได้ ข้างโน้น
เขาเป็นยุติธรรม ข้างนี้ก็จะกดขี่ไทย ๆ ก็กลัวรัง เพราะเมืองไทรอยู่ใน
อำนาจไทย จึงตองเลียบรักเสียเปรียบแก่คนต่างประเทศ การที่บังคับให้ละ
กฎหมายประเพณีบ้านเมืองเสีย ก็เป็นลอล่วงเข้าไปบังคับถึงการในบ้านใน
เมืองจุลจิก ซึ่งผิดประเพณีแต่ก่อน ใจพวกเมืองไทรยอมจะรู้ลึกละเช่นนี้ชั้นหนึ่ง
แล้ว ถ้าเขาจะตองเสียค่าทำมิ้งทำขวัญอันไค้เข้าไปอีก จะเป็นไค้เคือครอนลัก
เพียงไค้ เพราะจะลงประเพณีว่าเป็นยุติธรรมอยู่ดังนี้ จึงเห็นเรื่องนี้เป็นการยาก

ที่กล่าวมานี้ เป็นที่เกิดแลผลแห่งความถ้อยค้อยู่ให้เกิดเป็นเหตุขึ้น แต่เมื่อพิจารณาหาทางแก้จนไปหาทางที่สุดคือ เหตุเกิดขึ้นเพราะกฎหมายประเพณีบ้านเมืองจะต้องเลิกกฎหมายอันเป็นเหตุอันเสีย ทางที่จะเลิกได้นั้นอย่างไรอย่างก็ท้องเมืองนั้นเขาเลิกเสียเอง แต่เพราะเหตุว่าเมืองแขกจะเลิกกฎหมายธรรมเนียมอะไรยาก ด้วยว่าความคิดในทางลัทธิให้ถ้อยมั่นในการไม่เปลี่ยนเมืองแขกทั้งปวงจึงต้องถูกจับครุบาอาจารย์ ส่งเข้าไปช่วยแก้จบจะทั่วไป การซึ่งจะหาเช่นนั้นเราก็ทำไม่สนุก จึงเป็นที่ขัดข้องในใจหนักหนา

เธอจะคิดพิจารณาอย่างไรในเรื่องนี้แล้วๆยังขอให้เร่งคิดอ่าน ถ้าเข้าไปเหล่าที่ข้าทอนแรก น่าที่จะเกิดความลำบากมากขึ้น ถ้าหากว่าจะหาการอย่างไรยังไม่สำเร็จได้ ก็มีทางเกี่ยวและจะต้องไขชี้แจง เทศนาให้เข้าใจความเป็นจริงอย่างไร ในความยุติธรรมของโลกนี้ ซึ่งเขาคงจะต้องทำตามมือนึง ถึงว่าจะอยู่กับเราอยู่ก็อยู่นานเป็นเอกราช แต่จะหุ้ให้เข้าใจกันได้ๆไม่มันก็เป็นภาระที่ยากที่ตะเน ถ้าหากว่าเขาเข้าใจแลเห็นจริงได้ จักการไกลเกลี่ยกันเสีย น่าที่จะหาสำเร็จได้ในกระบวนถ้อยค้อยความที่เขาอยู่ด้วยกันทั้งสองข้าง เรื่องนี้ขอให้ทวิตรองให้ถี่จงมาก¹

จากพระราชกระแสรับสั่งถึงเรื่องนี้ตั้งที่ยกมานี้แสดงถึงว่ารัฐบาลไทยมีความรับผิดชอบในการกระทำของข้าราชการที่เมืองไทรบุรีมีต่อชาวต่างประเทศ ในขณะเดียวกันรัฐบาลไทยไม่ได้มีอำนาจในเมืองไทรบุรีมากเท่ากับที่ต้องรับผิดชอบ เปรียบเสมือนเป็นการที่น้ำหนักใจ ขณะเดียวกันผลประโยชน์จากที่ได้รับมีต่อรัฐบาลไทยโดยตรงน้อยมาก

¹ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ กรมกิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/34
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 168/1220
 ลงวันที่ 25 กันยายน ร.ศ. 122

และยังเป็นแหล่งที่อาจจะก่อให้เกิดเป็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างประเทศได้ ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ เนื่องจากปัญหาของจีนตันอายุนี้ได้ยืดเยื้อเป็นเวลาเกือบหนึ่งปี คือ ตั้งแต่ตุลาคม พ.ศ. 2445 ถึงเดือนกันยายน พ.ศ. 2446 เนื่องจากรัฐบาลสเตอร์ค เลตเตลเมนต์ ต้องการคำทำชวติให้แก่คนในบังคับอังกฤษ ซึ่งได้เสียผลประโยชน์ไปเนื่องจากเกิดกรณีนี้ถึงจำนวน 1,500,000 เหรียญ รัฐบาลไทยไม่อาจจะยินยอมตามคำเรียกร้องของรัฐบาลอังกฤษได้ จึงขอตรวจสอบข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ให้ประจักษ์แน่นอนว่าจีนตันอายุ เป็นคนในบังคับอังกฤษจริงหรือไม่ เพราะกงสุลอังกฤษที่ปิ้งและที่เมืองไทรบุรีได้ปฏิบัติการในเรื่องคนในบังคับ นั้นบางครั้งได้ละเมิดข้อตกลงที่มีไว้ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ด้วยความร่วมมือของรัฐบาลเมืองไทรบุรีและกงสุลอังกฤษที่ปิ้ง พร้อมคว่ำขาลงที่รัฐบาลกลางลงไปตรวจสอบหลักฐานข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ ปรากฏว่าจีนตันอายุเป็นคนในบังคับไทยมาก่อนที่จะไปเป็นคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมีผลให้การเป็นคนในบังคับอังกฤษของจีนตันอายุเป็นโมฆะ และมีความผิดด้วย เมื่อถึงขั้นตอนนี้รัฐบาลอังกฤษและรัฐบาล สเตอร์ เลตเตลเมนต์ เพียงแต่ขอโทษและขอยุติเรื่องไว้เท่านั้น¹

ตามข้อเรียกร้องของรัฐบาลสเตอร์ เลตเตลเมนต์ ในเรื่องจีนตันอายุนี้ มีลักษณะการคุกคามอธิปไตยของไทยจากปฏิญญาข้อเรียกร้องของรัฐบาลสเตอร์ เลตเตลเมนต์ แต่กระนั้นข้อเท็จจริงได้ปรากฏว่าจีนตันอายุ ไม่ได้เป็นคนในบังคับอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษเพียงแต่ขอโทษเท่านั้น รัฐบาลไทยไม่อาจจะบะท้วงหรือยื่นเงื่อนไขต่อรองได้ การคุกคามในลักษณะดังกล่าวนี้ไม่ไ้มีเฉพาะ กรณีจีนตันอายุเท่านั้น ยังมีอีกหลายราย แม้แต่เจ้าพระยาไทรบุรีก็

¹ กองกฎหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/34

Ralph Paget To H.R.H. Prince Devawongse Bangkok, March, 12th

ถูกคนในบังคับอังกฤษข่มขู่ให้เสื่อมเสีย แม้จะได้อธิบายความจริงว่าไม่ใช่กระทำความผิดแต่อย่างใด
อย่างไรก็ตามนอกจากปัญหาที่เกิดจากทางสิทธิสถานะนอกอาณาเขต ลักษณะนั้นแล้วรัฐบาลไทย
ยังมีความลำบากในการปกครองเมืองไทรบุรี ในเรื่องเกี่ยวกับความรักษาความสงบภายใน
เพราะถ้าไปเกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษแล้ว รัฐบาลสเตอร์ เสตเทิลเมนต์ ก็เสนอให้
รัฐบาลอังกฤษเรียกร้องความเสียหายจากรัฐบาลไทยที่รุนแรงโดยไม่คิดถึงสภาพความเป็นจริง
จะเป็นอย่างไร เกี่ยวกับปัญหาประการหลังนี้อาติเช่น กรณี โจรสลัดปล้นเรือของแขกกลิ้ง
คนในบังคับอังกฤษ ซึ่งเดินทางไปบรรทุกโคที่เมืองตรัง กระบี่ ในขณะที่แล่นผ่านหมู่เกาะ
ลังการี และได้อาตุกเรือถึงแก่กรรม 3 คน เหตุเกิดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2448
ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับหนังสือพิมพ์ที่เมืองปีนังลงข่าว บทความเกี่ยวกับคนในบังคับไทยที่
เมืองไทรบุรีเข้าไปปล้นคนจีนคนในบังคับอังกฤษที่สมารังไฟโร รัฐบาลไทยหันเกรงการ
เรียกร้องจากรัฐบาลอังกฤษเป็นอย่างมาก ค่ายเกรงว่ารัฐบาล สเตอร์ เสตเทิลเมนต์
จะหาทางก่อความไม่สงบขึ้นในเขตเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยจึงได้เอาใจใส่กรณีสลักปล้นเรือ
ที่หมู่เกาะลังการีเป็นกรณีพิเศษถึงกับไต่สวนเรือรบไปลาดตระเวนรักษาความสงบที่มณฑลไทรบุรี¹
จากการได้จัดสืบจับพวกปล้นกรรมนี้อย่างเข้มแข็ง ปรากฏว่าจับผู้ร้ายได้ที่เมืองสตูลและเมืองปักษ์
ทั้งนี้เพราะว่าคนร้ายส่วนมากมักจะหลบซ่อนตัวอยู่ระหว่างรอยต่อของเมืองตรัง กระบี่ ปักษ์
และสตูล เพราะมีภูมิประเทศอ่าวและก้างเจ้าหน้าบ้านเมืองไปไม่ถึง การปราบปราม
ลำบาก แต่ด้วยความเอาใจใส่อย่างจริงจังจึงสามารถจับผู้ร้ายได้ในเวลาต่อมา กรณีสลัก
ปล้นเรือแขกกลิ้งคนในบังคับอังกฤษที่หมู่เกาะลังการีนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งกับกรมหลวงเทเวศร์วรวงษ์โรปาร เสนาบดีว่าการกระทรวงการ
การต่างประเทศว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.5.1 ก/10
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหมื่นชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ ที่ 11/1015
ลงวันที่ 12 ตุลาคม ร.ศ. 124

กรมหลวงดำรงมีความรอนใจในการที่เกิดลัทธิเร่ร่อนในแขวงเมืองไทรบุรี เพราะประกอบกับเรื่องที่มีลัทธิลอบฟังว่ามีผู้ร้ายในเขตเมืองไทรบุรีไปสืบค้นบ้าน ในแขวงปรอบวินส์เวล เสด็จว่า ได้บอกไปให้เธอทราบแล้ว และมีความเห็นว่า จะเป็นช่องให้พวก ลเตรค เสด็จลิเมนต์ หากความได้ ควรฝ่ายเราจะรีบจัดการป้องกันเสียก่อน อย่าให้ทันมาว่ากล่าว¹

การที่รัฐบาลไทยเร่งรัดการปราบปราม เพราะว่าถ้ามีเหตุเกิดขึ้นในเมืองไทรบุรีไม่ว่ากรณีใด ๆ ที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษแล้ว รัฐบาล ลเตรค เสด็จลิเมนต์ มักจะพาลหาเรื่องอยู่เสมอ เรื่องที่สำคัญที่สุดคือการเรียกร้องให้รัฐบาลไทยชดเชยค่าเสียหายอย่างมากมาย และเป็นปัญหาคความยุ่งยากในการปกครองของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรี การที่รัฐบาลไทยคัดการล่องหน้าไว้ก็เป็นความจริง เพราะในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2448 มร.แปตียท อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ได้นำส่งหนังสือของเซอร์จอห์น แอนเดอร์สัน (Sir John Anderson) ขงหลวงใหญ่ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่ลเตรค เสด็จลิเมนต์ เรียกร้องให้รัฐบาลไทยชดเชยค่าทำขวัญให้แก่ชนกลุ่มคนในบังคับอังกฤษที่ถูกสลักปล้น และจ่ายให้แก่บรรดาญาติของผู้ที่ถึงแก่กรรม รัฐบาลไทยมีความเห็นว่ารัฐบาลลเตรค เสด็จลิเมนต์ จะอ้างเหตุอันใดจะเรียกค่าทำขวัญในกรณีสลักปล้นเร็วรายนี้ไม่ได้ เพราะตามกฎหมายระหว่างประเทศไม่ได้รับรองว่าประเทศใดจะเป็นผู้รับผิดชอบในกรณีที่สลักปล้น และเป็นสิทธิของเจ้าหน้าที่ของประเทศใดที่มีสิทธิปราบปรามจับกุมสลัก ปล้นนี้ตรงกับโจรผู้ร้ายในแผ่นดิน ถ้ารัฐบาลไทยจะจ่ายค่าทำขวัญค่าเสียหายนี้แก่รัฐบาลลเตรค เสด็จลิเมนต์ ในกรณีนี้แล้วจะ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.5.1 ก/10
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ที่ 50/1126
ลงวันที่ 29 ตุลาคม ร.ศ. 124

จะกลายเป็นตัวอย่างที่ผิดแปลกใหม่ในกฎหมายระหว่างประเทศ จะกลายเป็นว่าลัทธิ
เกิดที่ใดเจ้าของประเทศนั้นจะรับผิดชอบต่อไป มร.ลีโอเบล โค้ชแจ็ก มร.แปคยิต
ว่าค่าตอบแทนของไทยมีเหตุผลที่รัฐบาลอังกฤษควรเห็นชอบด้วย¹ แต่รัฐบาลสเตอร์ ลีเคเทิลเมนต์
ยังคงยืนยันให้รัฐบาลไทยรับผิดชอบจ่ายเงินตามคำเรียกร้องต่อไป รัฐบาลไทยจึงได้เจรจา
เรื่องนี้กับรัฐบาลอังกฤษ ผ่านอัครราชไทยที่กรุงลอนดอนโดยตรง การเรียกร้องของรัฐบาล
สเตอร์ ลีเคเทิลเมนต์ ในกรณีลี้ภัยครั้งนี้ได้ยืดเยื้อเป็นเวลานาน ในที่สุดเมื่อเดือนกันยายน
พ.ศ. 2449 รัฐบาลอังกฤษได้ตกลงห้ามไม่ให้รัฐบาลสเตอร์ ลีเคเทิลเมนต์ เรียกร้องอีกต่อไป
ตามความประสงค์ของรัฐบาลไทย² ปรากฏความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลสเตอร์ ลีเคเทิลเมนต์
เป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นรัฐบาลสเตอร์ ลีเคเทิลเมนต์ ได้ยกกรณีนี้ขึ้นในบังคับไทยในเมืองไทรบุรี
เข้าไปปล้นหมู่บ้านคนจีนในเขตมลายู ในบังคับอังกฤษ เรียกร้องต่อไป เรียกร้องให้
รัฐบาลไทยจ่ายค่าเสียหายให้แก่คนในบังคับอังกฤษดังกล่าวเป็นจำนวนเงิน 2,174 เหรียญ
86 เซ็นต์ และกล่าวแน่ว่าในกรณีที่รัฐบาลไทยต้องรับผิดชอบในกรณีที่เกิดขึ้น แต่รัฐบาลไทย
ตอบปฏิเสธว่ารัฐบาลไทยไม่อยู่ในฐานะที่จะต้องรับผิดชอบต่อใด ๆ เพราะไม่มีพยานหลักฐานที่
แสดงว่าเป็นคนในบังคับไทย รัฐบาลสเตอร์ ลีเคเทิลเมนต์ ได้อ้างพยานหลักฐานว่าผู้ร้าย
เหล่านั้นเป็นคนในบังคับไทย ใครรวบรวมกำลังในเขตเมืองไทรบุรี เข้าไปทำร้ายปล้นคนใน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.5.1 ก/10
กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ถึงพระยาราชานุประพันธุ์ สารตราที่ 115/9073
ลงวันที่ 10 มกราคม ร.ศ. 124

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.5.1 ก/10
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนลพบุรี ที่ 3114/30744 ลงวันที่
2 ตุลาคม ร.ศ. 125

เขตแดนอังกฤษ รัฐบาลไทยควรรับผิดชอบ จึงจะเป็นความยุติธรรม ดังนั้นรัฐบาลกลาง
ได้สั่งให้ มร.ฮาร์ท ที่ปรึกษาการคลังและสมาชิกสภามன்றที่ปรึกษาเมืองไทรบุรีให้รายงาน
ข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ มร.ฮาร์ท ได้รายงานมายังรัฐบาลกลางเมื่อทราบข้อเท็จจริงแล้ว
รัฐบาลไทยได้แจ้งให้อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ทราบว่าชอกลาวหาของรัฐบาลสเตอร์ค
เลคเทลเมนต์ ขาดหลักฐานที่มั่นคง ขาดน้ำหนักที่จะยืนยันได้ว่าผู้ร้ายเหล่านั้นเป็นคนที่ไป
จากเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยได้เจรจาโดยตรงกับรัฐบาลอังกฤษผ่านทางอัครราชทูตไทย
ที่ลอนดอนเกี่ยวกับเรื่องนี้ ในที่สุดเดือนกันยายน พ.ศ. 2449 รัฐบาลอังกฤษได้ตอบตกลง
ว่ารัฐบาลสเตอร์ค เลคเทลเมนต์ จะไม่ขอค่าเสียหายให้แก่คนในบังคับอังกฤษอีกต่อไป ขอบุติ
ปัดหานี้เพียงแค่นี้¹ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลสเตอร์ค เลคเทลเมนต์ หายุติไม่ ได้เรียกร้อง
ค่าเสียหายนี้กับรัฐบาลเมืองไทรบุรีโดยตรง ซึ่ง มร.ฮาร์ท ได้รายงานเรื่องนี้มายัง
รัฐบาลกลางว่าจะให้ทำอะไร กรมหลวงดำรงราชานุภาพจึงมีคำสั่งตอบไปว่า ให้
มร.ฮาร์ท แจ้งแก่รัฐบาลสเตอร์ค เลคเทลเมนต์ว่า เมืองไทรบุรีจะรับผิดชอบในเรื่องนี้ไม่ได้
เพราะไม่เคยมีตัวอย่างมาก่อน ถ้ารัฐบาลสเตอร์ค เลคเทลเมนต์ ยังคงเรียกร้องค่าเสียหาย
นี้ต่อไปแล้วขอให้ติดต่อกับรัฐบาลไทยโดยตรง รัฐบาลสเตอร์ค เลคเทลเมนต์ จึงยอมยุติไป
ในเรื่องเกี่ยวกับการที่รัฐบาลสเตอร์ค เลคเทลเมนต์ปฏิบัติเช่นนี้กับรัฐบาลไทย แต่รัฐบาล
อังกฤษกลับลุ่มอลวย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชกระแสรับสั่ง
กับกรมหลวงเทเวศร์วชิรปราการว่า

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.5.1ก/10
กรมหลวงเทเวศร์วชิรปราการ หลักรมขุนธมมทอมมรพันธ์ ที่ 274/6266 ลงวันที่

ซึ่งรัฐบาลสเตอร์ต สเซตเทลเมนต์ จะขอเงินทำขวัญให้แก่คนที่ถูกผู้ร้ายปล้น
 โดยมีหนังสือโต้ตอบไปมาในการที่เราเห็นสมควร บัดนี้ยอมถอนคำจะไม่
 เรียกร้องขอเงินค่าทำขวัญ และรัฐบาลอังกฤษก็จะไม่ว่ากล่าวอะไรในเรื่องนี้
 ค่อยไปอีกว่านั่นทราบแล้ว เป็นการยากจริงที่อังกฤษจะถอยหลัง ซึ่งถอยให้
 คงนี้นับว่าเป็นกลางคืออยู่¹

รัฐบาลไทยจับผู้ร้ายปล้นเรือโจ้เพียงสามคน และชิงไว้ที่เมืองไทรบุรี
 ผู้ร้ายส่วนใหญ่หลบหนีเข้าไปอยู่ในปีนัง และระอ่าต่อ ๔ เมืองคือ สตุล ปลิฟ กระบี่ และตรัง
 ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ พระยาเสนาณรงค์ฤทธิไกรจัดการลงโทษตามกฎหมายซึ่ง
 รัฐบาลกลางได้พิพากษาให้ประหารชีวิตนั้น ได้กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตดำเนิน
 การให้เป็นไปตามคำพิพากษานั้นต่อไป² รัฐบาลไทยได้มีคำอนุญาตให้พระยาเสนาณรงค์ฤทธิ
 ลงโทษตามคำพิพากษาได้ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ นั้นเอง³

ความลำบากของรัฐบาลไทยในการปกครองรักษาความสงบหรือการรับมือกับ
 ในกรณีคดีทางการศาลยุติธรรม นับว่าเป็นอันตรายต่อสิทธิและอธิปไตยของไทยเป็นอย่างมาก

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕.๑๖/๑๐
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ ที่ ๔๗/๙๙๓
 ลงวันที่ ๑๑ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๕

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕.๑๖/๑๐
พระยาศรีสุทเทพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ที่ ๒๕๐/๓๓๗๐๒ ลงวันที่ ๑๘ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๕

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ ๕ ม.๕.๑๖/๑๐
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาศรีสุทเทพ ที่ ๑๕๒/๑๓๑๗
 ลงวันที่ ๑๙ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๕

เพราะถ้ารัฐบาลอังกฤษเห็นพ้องกับรัฐบาลสเตอร์ เลคเทลเมนต์ เมื่อใดรัฐบาลไทยก็ตกที่นั่งลำบากทุกครั้ง ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๒ นับว่า ความยุ่งยากทางการศาลยุติธรรมที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษ บัณฑิตการรักษาคความปลอดภัยภายในเมืองไทรบุรีที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับอังกฤษ นั้นรัฐบาลสเตอร์ เลคเทลเมนต์ จะสร้างปัญหาในการบริหารการปกครองของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรีเสมอเป็นระยะ ๆ แต่เนื่องจากรัฐบาลอังกฤษมีแนวนโยบายให้รัฐบาลไทยมีอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนเมืองไทรบุรี เมืองปูลิส เมืองลกูต เพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษทางด้านการค้าต่าง ๆ มากกว่าที่จะวิรอนอำนาจของไทยในหัวเมืองเหล่านี้ รัฐบาลอังกฤษจะพยายามรักษาสถานภาพเดิมของเมืองไทรบุรี ให้คงอยู่ตลอดไปเพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษในเมืองไทรบุรี จึงยอมผ่อนผันผ่อนยาวกับให้รัฐบาลไทยได้เพื่อรักษานโยบายนี้ไว้ แม้รัฐบาลสเตอร์ เลคเทลเมนต์จะมีนโยบายที่ต่างไปจากรัฐบาลอังกฤษก็ตาม นับว่าการแทรกแซงของอังกฤษในเมืองไทรบุรีทางการศาลยุติธรรม และการรักษาคความสงภายใน เป็นอุปสรรคที่ก่อให้เกิดปัญหาทางการปกครองของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรีตลอดมา

3. การตีความของอนุสัญญาฉบับระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๔๐ ที่เมืองลอนดอนไทรบุรี

อนุสัญญาฉบับระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษปี พ.ศ. ๒๔๔๐ นั้นฝ่ายอังกฤษมีความเชื่อมั่นว่าจะเป็นสิ่งที่ประกันความมั่นคงในผลประโยชน์ทางการเมือง ยุทธศาสตร์และเศรษฐกิจของอังกฤษในคาบสมุทรมาลายูได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะตามอนุสัญญาฉบับนี้ ได้ระบุถึงสิทธิและอธิปไตยของอังกฤษในการที่ไทยอนุภาคหรือยอมให้สิทธิพิเศษ ผลประโยชน์ใด ๆ ทั้งหมดในดินแดนตั้งแต่ใต้เมืองบางกะพานลงไปจนถึงเมืองมลายูของอังกฤษให้แก่รัฐบาลหรือคนในบังคับของมหาอำนาจที่ตามต้องได้รับการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษร จากรัฐบาลอังกฤษ ในขณะที่เดียวกันไทยมีความเชื่อมั่นว่าอธิปไตย และสิทธิของไทยตั้งแต่บางกะพานลงไปจนถึงเมืองมลายูของอังกฤษได้รับการรับรองจากอังกฤษอย่างเป็นทางการว่าเป็นของไทยอย่างแท้จริง

โดยเฉพาะเมืองไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ครั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไปสภาพการณ์ต่าง ๆ ของภูมิภาคส่วนนี้ก็ได้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งอังกฤษได้ตระหนักถึงความผิดพลาดที่รับรองสิทธิอธิปไตยของไทยในเมืองมลายูของไทย ทั้งนี้เพราะว่าเยอรมนีได้เข้าไปสร้างความสัมพันธ์กับเมืองมลายูของไทยได้โดยตรง อันเนื่องมาจากความไร้ประสิทธิภาพทางด้านการปกครองของรัฐบาลไทยในเมืองมลายูเหล่านี้ รัฐบาลอังกฤษได้พยายามตีความของอนุสัญญาฉบับไปในทางค้านเกรงธุรกิจมากกว่าทางด้านการเมือง มีผลให้รัฐบาลไทยต้องสูญเสียผลประโยชน์เป็นจำนวนมากอันเกิดจากการลงทุนของต่างประเทศ ถึงอย่างไรก็ตามไทยปฏิบัติตามข้อตกลงทุกประการ กล่าวคือ เมื่อมีผู้ใดมาขอรับอาชญาบัตรตรวจแรหรือขออนุญาตลี้ภัยเข้ามาหาเมืองแร ไทยได้ขออนุญาตจากรัฐบาลอังกฤษตลอดมา แต่รัฐบาลอังกฤษได้หารือกับรัฐบาลสเตรต เลตเคิลเมนต์ และถ้าผู้ขออนุญาตลี้ภัยหรือขออนุญาตอาชญาบัตรตรวจแรเหล่านั้นไม่ได้เป็นคนในบังคับอังกฤษ รัฐบาลสเตรต เลตเคิลเมนต์เสนอให้รัฐบาลอังกฤษไม่อนุญาตให้ บางครั้งทำให้เสียเวลาเป็นอันมาก²

การที่รัฐบาลอังกฤษปฏิบัติต่อรัฐบาลไทยเช่นนี้เพราะว่าชาติมหาอำนาจที่สาม โดยเฉพาะเยอรมนีไม่ได้ให้ความสนใจในการที่จะแสวงหาดินแดนในคาบสมุทรมลายูเพื่อสร้างเป็นสถานีเชื้อเพลิงและฐานทัพเรือเยอรมนีได้พยายามขอเช่าดินแดนในหัวเมืองมลายูของไทย โดยเฉพาะเมืองไทรบุรีในนามของบริษัทชาวเยอรมัน ดังเช่นในเดือน

¹ กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 65

² กองบรรณ ลาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกถนนรัชฎา เรื่องสัญญาสยาม-อังกฤษ แห่งที่ 1.8 ปีที่ 1 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ถึง พระยาราชานุประพันธ์ ที่ 117/9239 ลงวันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 124

ตุลาคม พ.ศ. 2442 ปรากฏว่าบริษัทเบียร์ เมเยอร์ (Behn Meyer & Co.) ของชาวเยอรมนีชื่อ นาย Edouard Lorenz Meyer มีที่ทำการอยู่ที่เมืองปิ้งและเมืองลิงคโปร์ ได้ติดต่อขออนุญาตเช่าหมู่เกาะลังการี ซึ่งอยู่ทางชายฝั่งเมืองไทรบุรีแต่อยู่ห่างจากเมืองปิ้งประมาณ 60 ไมล์ เป็นเวลา 20 ปี ต่อพระยาเสน็ณรงคฤทธิฯ เห็นชอบด้วย จึงขออนุญาตให้เช่าแก่รัฐบาลไทย พร้อมทั้งไต่ลงร่างสัญญาการขอเช่ามายังกรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาอนุมัติให้เมืองไทรบุรีให้บริษัทเบียร์ เมเยอร์ ตามความประสงค์ในสัญญาดังกล่าวไ้ระบุว่าเยอรมนีได้ขอเช่าเป็นเวลา 20 ปี มีสิทธิทำเหมืองแร่ ทำการเพาะปลูก สร้างทางรถไฟ บริษัทเยอรมนีจะเสียภาษีการจับจองที่ดิน ภาษีที่ดิน ภาษีสินค้าขาออกที่ผลิตได้จากหมู่เกาะลังการีตามอัตราที่เห็นสมควร¹ รัฐบาลกลางได้พิจารณาตามร่างสัญญาที่ส่งมาแล้วเห็นว่า เป็นการมากมายเกินไปเปรียบเสมือนบริษัทเบียร์ เมเยอร์ขอเช่าหมู่เกาะลังการีทั้งหมดและโดยเด็ดขาดจึงตอบปฏิเสธและมีความเห็นต่อไปว่าพระยาเสน็ณรงคฤทธิรัฐไม่ทันระวัง กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงมีพระดำริว่าบริษัทเยอรมนีเป็นผู้ร่างสัญญาขอเช่าเพียงแต่เสนอให้พระยาเสน็ณรงคฤทธิเซ็นรับรองเพื่อนำเสนอต่อรัฐบาลกลางขออนุมัติเท่านั้น² พร้อมกันนี้รัฐบาลกลางได้มีคำสั่งถึงเจ้าพระยาฤทธิสงครามและพระยาเสน็ณรงคฤทธิว่าถ้าต่อไปหากมีชาวต่างประเทศเข้ามาอนุญาตตรวจแร่ หรือขออนุญาตทำเหมืองแร่ต่าง ๆ ในเมืองไทรบุรีให้เจ้าพระยาฤทธิสงคราม และพระยาเสน็ณรงคฤทธิรายงานมายังกระทรวงมหาดไทยก่อนเมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงให้มีอำนาจสั่งให้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/22

Raja Muda of Kedah To H.R.H. Prince Krom Mun Damrong Ratchanupaph
Sanabodi Krasuang Mahathai, Kedah 12th Oct. 1899

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/22

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 164/5406 ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน ร.ศ. 118

ชาวต่างประเทศทำการได้ และห้ามไม่ให้ผู้จารีตรองเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ ด้วย¹
 เนื่องจากรัฐบาลกลางทราบที่ว่าเยอรมนีมีความปรารถนาที่จะหาที่สำหรับสร้างฐานทัพเรือ
 เพื่อป้องกันผลประโยชน์ทางยุทธศาสตร์และการค้าของเยอรมนีในทวีปเอเชีย อันจะก่อ
 ให้เกิดความยุ่งยากทางการ เมืองในดินแดนคาบสมุทรลพบุรีของไทย และเป็นการปฏิบัติ
 ตามอนุสัญญาฉบับปี พ.ศ. 2440 ซึ่งรัฐบาลอังกฤษมีความมุ่งหมายจะกีดกันเยอรมนีไม่ให้เข้า
 ไปสร้างฐานทัพเรือและสถานีเชื้อเพลิงในดินแดนของคาบสมุทรลพบุรี ในปีต่อมาข้าหลวงเยอรมนี
 ชื่อ มร. เอ. เอมเลอ ผู้จัดการบริษัทเยอรมัน แตรนสมารินกับปนี ลิมิตเตด เมืองเบอร์ลิน
 ได้ยื่นเรื่องราวขออนุญาตตรวจหาแร่ และโลหะต่าง ๆ ที่หมู่เกาะลังการี² อีก แต่ในครั้งนั้น
 ชาวเยอรมนีได้ขออนุญาตโดยตรงกับรัฐบาลไทย เพราะเมื่อครั้งที่บริษัทเบอร์ เนเยอร์
 ขออนุญาตผ่านทางรัฐบาลเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทยได้ตอบปฏิเสธ ถึงอย่างไรก็ตาม
 รัฐบาลไทยก็ตอบปฏิเสธอีกครั้งหนึ่ง ด้วยเหตุผลว่าไม่ต้องการให้บริษัทต่างประเทศ
 เข้าไปทำการที่หมู่เกาะลังการี² เรื่องราวที่มีชาวเยอรมนีพยายามขอเช่าหมู่เกาะลังการี
 นี้ รัฐบาลอังกฤษได้ติดตามข่าวอย่างใกล้ชิด หนังสือพิมพ์บางกอกใหม่ได้ลงบทความเรื่องที่มี
 ชาวเยอรมนีพยายามจะติดต่อขอเช่าหมู่เกาะลังการี อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ได้
 สอบถามเกี่ยวกับเรื่องนี้จากรัฐบาลไทยว่าเป็นความจริงเหมือนที่บทความหนังสือพิมพ์บางกอก
 ใหม่ลงบทความหรือไม่ รัฐบาลไทยตอบปฏิเสธว่าไม่เป็นความจริงแต่ประการใด อัครราชทูต
 อังกฤษได้กล่าวคว่ำการที่บริษัทซิงเคป (The Singkep Tin Maat schappy)

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.1/34
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ที่ 390 ลงวันที่ 12 มกราคม ร.ศ. 121

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.3/10
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่ 3/187
 ลงวันที่ 6 พฤษภาคม ร.ศ. 119

ของชาวเยอรมนีมีโครงการจะขออนุญาตเพื่อสำรวจแร่ในตำบลแฮมบิลเง ในแขวงเมืองไทรบุรี นั้นรัฐบาลอังกฤษจะต้องได้รับการปรึกษาจากรัฐบาลไทย มิฉะนั้นเท่ากับว่ารัฐบาลไทยจะจงใจละเมิดอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ในมาตราที่ 3 และในเวลาเดียวกันนี้จักรราชทูตเยอรมนีที่กรุงเทพฯ ได้รับคำสั่งให้สอบถามถึงสาเหตุที่รัฐบาลไทยตอบปฏิเสธการที่ชาวเยอรมนีขอเช่าหมู่เกาะลังกาวิโดยกับรัฐบาลไทย ได้ให้คำยืนยันว่าการที่บริษัทชาวเยอรมนีขอเช่าหมู่เกาะลังกาวิไม่มีการ เมืองแอมแปงอยู่เบื้องหลังแต่ประการใด รัฐบาลไทยไม่สามารถให้คำตอบแก่จักรราชทูตเยอรมนีที่ชัดเจนได้ ทั้งนี้เพราะไม่สามารถเปิดเผยได้ว่ารัฐบาลไทยได้ตกลงทำอนุสัญญาลับไว้กับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับการให้เช่าการให้อิทธิพล ให้ผลประโยชน์ในดินแดนของไทยกับมหาอำนาจที่สาม อัครราชทูตเยอรมนีได้แสดงความสงสัยต่อไปว่า เป็นเพราะเหตุใดที่การสัมปทานลวนใหญ่ในเมืองมลายูของไทยจึงตกอยู่แก่ชาวอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษแต่ชาติเดียว ส่วนชาวเยอรมนีรัฐบาลไทยจึงปฏิเสธการให้สัมปทานตลอดมา¹

เกี่ยวกับการขอตรวจแร่และขออนุญาตทำเหมืองแร่นี้ รัฐบาลไทยได้มอบอำนาจให้รัฐบาลเมืองไทรบุรีมีอำนาจรับเรื่องราวขออนุญาตการตรวจแร่และขออนุญาตทำเหมืองแร่ เมื่อพิจารณาเห็นว่าสมควรที่จะอนุญาตหรือไม่แล้วจึงรายงานให้รัฐบาลกลางทราบรอการอนุญาตต่อไปเพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ชาวต่างประเทศแทรกแซง เมืองไทรบุรีกรณีการให้อนุญาตดังกล่าว เพราะเมืองไทรบุรีมีฐานะเป็นประเทศราชของประเทศไทยไม่ไต่เป็นหัวเมืองไทยโดยตรง ซึ่งเป็นช่องทางที่ทำได้² ทั้งนี้เป็นเพราะได้มีชาวต่างประเทศหลายชาติพยายามขอสัมปทานที่ดินเพื่อการค้าขายในเมืองไทรบุรี อังกฤษไม่พอใจที่จะให้ชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวเยอรมนีเข้าไปมีผลประโยชน์ทางการค้าในเมืองไทรบุรี ความหวาดระแวงของอังกฤษมีมาก เช่น ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2445 อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ได้รับคำฟ้องจากรัฐบาลเดนมาร์กเดนมาร์กกล่าวว่ารัฐบาลไทยได้มีคำสั่งห้ามไม่ให้ชาวอังกฤษเข้าไปขออนุญาตตรวจแร่

¹ราตรี วนิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีตั้งแต่ พ.ศ. 2445 - 2460
หน้า 117

²กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/5
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่ 11/54 ลงวันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 122

หรือขออนุญาตทำเหมืองแร่ในเมืองไทรบุรี¹ แต่รัฐบาลไทยได้ตอบปฏิเสธเมื่ออัครราชทูตอังกฤษได้สอบถามรัฐบาลไทย อาจจะเป็นความเข้าใจผิดในคำสั่งที่รัฐบาลไทยสั่งห้ามไม่ให้เจ้าพระยาฤทธิสงครามและพระยาเสนังเรงคฤทธิรามาคุหาให้ชาวฝรั่งต่างชาติตรวจแร่ หรือทำเหมืองแร่ก่อนที่จะได้รับอนุญาตจากรัฐบาลไทย อีกประการหนึ่งเนื่องจากเจ้าพระยาไทรบุรีและพระยาเสนังเรงคฤทธิรามาคุหาไม่ต้องการให้ชาวต่างชาติเข้าไปทำการสำรวจแร่หรือหาเหมืองแร่ในเมืองไทรบุรีเพราะเกรงว่าจะเกิดความขัดแย้งกับชาวต่างประเทศเหล่านั้น แต่ถ้ามองว่าชาวต่างประเทศชาติใดยินยอมปฏิบัติตามกฎหมายแร่ของเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีและพระยาเสนังเรงคฤทธิรามาคุหา ยินดีต้อนรับ² ซึ่งความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเป็นความเข้าใจผิดของรัฐบาลอังกฤษเอง

ความยุ่งยากเกี่ยวกับการให้สัมปทานทำเหมืองแร่หรือให้อาชญาบัตรเหมืองแร่นี้สร้างความหนักใจให้แก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะการติดต่อระหว่างรัฐบาลกลางกับรัฐบาลเมืองไทรบุรีเป็นไปอย่างล่าช้า กล่าวคือ ถ้ามีเหตุขัดข้องขึ้น หรือจะขออนุญาตทำเหมืองแร่ในเมืองไทรบุรี รัฐบาลไทรบุรีรับเรื่องไว้แล้วพิจารณาเมื่อเห็นเหมาะสมสมควรอนุญาตจึงรายงานมายังกระทรวงมหาดไทยแล้วส่งเรื่องไปหารือกับกระทรวงการต่างประเทศฯ หารือกับอัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ แล้วจึงมีการดำเนินเรื่องกลับไปยังไทรบุรี เมื่อรัฐบาลอังกฤษเร่งรัดที่จะเอาค่าตอบรัฐบาลไทยไม่ลามาารปฏิบัติงานให้รวดเร็วได้ รัฐบาลอังกฤษก็จะตำหนิกล่าวหาว่ารัฐบาลไทยไม่ให้ความสะดวกในการที่จะติดตามเรื่องราวที่เกิดขึ้นหรือกล่าวหาว่ารัฐบาลไทยไม่มีอำนาจในเมืองไทรบุรีแต่ประการใด ซึ่งเป็นผลเสียหายแก่รัฐบาลไทยตลอดมา³ อังกฤษเป็นเพียงชาติเดียวที่มีอิทธิพลทางการค้าด้านเศรษฐกิจในเมือง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/34

Ralph Paget To H.R.H. Prince Devavongse, December 1902

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/34
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ที่ 390 ลงวันที่ 12 มกราคม ร.ศ. 121

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/34
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ลงวันที่
 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121

ไทรบุรี จากจำนวนชาวต่างประเทศที่ถือครองที่ดินเพื่อการค้าในเมืองไทรบุรี จำนวนคนชาติอังกฤษหรือคนในบังคับอังกฤษมีประมาณ 95 เปอร์เซนต์ ซึ่งอังกฤษใช้เป็นข้อต่อรองกับรัฐบาลไทยตลอดมาว่า ถ้าหากเยอรมนีได้เข้าหมู่เกาะลังกาวิจะนำความกระทบกระเทือนมายังอังกฤษในเมืองไทรบุรีทั้งด้านการเมืองและเศรษฐกิจ

กล่าวได้ว่าในกลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นคนมารัฐบาลเยอรมนีได้พยายามทุกวิถีทางที่จะมีฐานทัพเรือในน่านน้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้รัฐบาลอังกฤษไว้วางใจในเยอรมนีเป็นอย่างมาก แม้ว่าอนุสัญญาฉบับปี พ.ศ. 2440 จะสามารถยับยั้งคู่แข่งทางด้านการเศรษฐกิจเช่นเยอรมนีในด้านการลงทุนในหัวเมืองมลายูของไทยและสามารถรักษาดูแลพุทธศาสนาของอังกฤษไว้ได้ก็ตาม แต่หาที่การรุกรานของเยอรมนีทำให้รัฐบาลอังกฤษไม่อาจนิ่งเฉยได้นอกจากนี้ผู้สำเร็จราชการสหราชอาณาจักรได้พยายามสร้างข่าวลือที่จะทำให้รัฐบาลอังกฤษหวาดระแวงรัฐบาลเยอรมนีมากขึ้น ในที่สุดรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลไทยได้เจรจากันลงสัญญาปี พ.ศ. 2445 ซึ่งรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษร่วมกันตั้งที่ปรึกษาราชการในเมืองกลันตันและตรังกานู แต่ก็ไม่ได้แก้ปัญหาที่เกิดจากการที่รัฐบาลเยอรมนีต้องการดินแดนในคาบสมุทรมลายูให้หมดไปได้ เพราะรัฐบาลเยอรมนีมีความปรารถนาส่วนใดส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรีของไทย ในปี พ.ศ. 2447 ที่ปรึกษาราชการทั่วไปของรัฐบาลไทยได้ยื่นบันทึกต่ออุปทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ เพื่อขอสัมปทานพื้นที่ให้กับชาวเยอรมนีชื่อ เคาล์ฟส์ (Kaulfuss) เป็นพื้นที่ 10 ตารางไมล์ ของตำบลหนึ่งแขวงเมืองไทรบุรี แต่รัฐบาลอังกฤษตอบปฏิเสธโดยให้เหตุผลว่ามีรัฐบาลเยอรมนีอยู่เบื้องหลัง รัฐบาลไทยจึงต้องตอบปฏิเสธกับเคาล์ฟส์

การขอสัมปทานทำเหมืองแร่หรือการขออาชญาบัตรตรวจแร่ในมณฑลไทรบุรีโดยเฉพาะในเมืองไทรบุรี รัฐบาลอังกฤษก็จะพยายามกีดกันโดยใช้สิทธิคัดค้านไม่เห็นด้วยในการที่รัฐบาลไทยอนุญาตให้ชาวเยอรมนีหรือแม่แก่ชาวฮอลันดาให้เข้าไปทำประโยชน์ในเมืองไทรบุรีตลอดมาจนถึงปลาย พ.ศ. 2451 ซึ่งรัฐบาลไทยแทบจะไม่มีอำนาจในการอนุญาตให้สัมปทานแก่ชาวต่างประเทศที่นอกจากชาวอังกฤษลงทุนการอุตสาหกรรมหรือการทำเหมืองแร่ หรือการเพาะปลูกทั่วไปทำการใดในเมืองไทรบุรี ต้องได้รับการยินยอมอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรจากอังกฤษก่อน—

¹ ราชินี วานิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405-2460

หรือนัยหนึ่งรัฐบาลไทยไม่มีอำนาจอธิปไตยในเมืองไทรบุรีในด้านการอนุญาตให้สัมปทานใด ๆ แก่ชาติที่ไม่ใช่อังกฤษ แต่ขณะเดียวกันต้องรับผิดชอบในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะอังกฤษอย่างเต็มที่ นับว่าเป็นการ เจียมต่ออำนาจของผู้ที่มีหน้าที่ดูแลอย่างยิ่ง

บทที่ 5

การยอมเสียดินแดนส่วนใหญ่ของมณฑลไทรบุรี เพื่อสร้างความมั่นคง
ของพระราชอาณาจักรไทย

การที่รัฐบาลกลางได้ตกลงกับรัฐบาลอังกฤษเพื่อแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังและตั้ง
สภามன்றที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2448 นั้น รัฐบาลกลางได้ดำเนินการ
ทุกอย่างภายในมณฑลไทรบุรีอย่างระมัดระวัง เพื่อไม่ให้รัฐบาลสหราชอาณาจักร เกล่เบียดทำการ
แทรกแซงหรือยกเป็นข้ออ้างได้ว่ารัฐบาลไทยได้แทรกแซงกิจการภายในของรัฐบาลเมืองไทรบุรี
มากไปกว่าที่ได้ตกลงไว้กับรัฐบาลอังกฤษ คือไม่มีความปรารถนาหรือประสงค์จะเปลี่ยนแปลง
ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางกับรัฐบาลเมืองไทรบุรีให้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมในฐานะ
ประเทศราชมาเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยอย่างแท้จริง รัฐบาลกลางได้มอบ
ความเป็นอิสระในการจัดการปรับปรุงการปกครองทุก ๆ ด้านให้รัฐบาลเมืองไทรบุรีดำเนินการ
เอง กล่าวคือ มอบให้เป็นหน้าที่ของสภามன்றที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีดำเนินการ
ทุกอย่างแต่ต้องขออนุญาตความเห็นชอบจากรัฐบาลกลางเท่านั้น มร.ฮาต ที่ปรึกษาการคลัง
ที่รัฐบาลกลางแต่งตั้งไปนั้นตามพฤตินัยทำหน้าที่คล้ายกับที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรี
(Resident) ของเมืองไทรบุรี มีบทบาทในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางการปกครอง
ทุกอย่างแต่ด้วยความเห็นชอบของสภามன்றที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีและเจ้าพระยา
ฤทธิสงคราม

ดังนั้นการปรับปรุงการปกครองภายในของเมืองไทรบุรีทุก ๆ ด้าน อาทิเช่น
การปรับปรุงการปกครองท้องถิ่น การเก็บภาษีอากร การศาลยุติธรรม รัฐบาลกลางได้
มอบความเป็นอิสระในการดำเนินงานโดยตรง เพียงแต่รัฐบาลกลางแนะนำบางประการ
เท่านั้น ลักษณะดังกล่าวนี้เท่ากับว่าเมืองไทรบุรียังคงดำรงฐานะความเป็นเมืองประเทศราช
ต่อไป รัฐบาลกลางทั้งที่ต้องการจะปรับปรุงการปกครองของเมืองไทรบุรีแต่ไม่สามารถ
จะดำเนินการโดยตรงได้ ด้วยเหตุที่ได้ตกลงให้คำยืนยันแก่รัฐบาลอังกฤษไว้ก่อนที่จะแต่งตั้ง
ที่ปรึกษาการคลังเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2448 ว่า รัฐบาลไทยจะไม่เปลี่ยนฐานะของเมือง

ไทรบุรีที่เป็นอยู่ขณะนั้นให้เป็นดินแดนส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยอย่างแท้จริง

1. สถานการณ์ภายในมณฑลไทรบุรีระหว่าง พ.ศ. 2450 - 2451

เหตุการณ์ภายในเมืองปัลลิกภายหลังที่รัฐบาลกลางได้แต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง และจัดตั้งสภามณฑลที่ปรึกษาราชการแล้ว คงดำเนินไปอย่างปกติ เมืองสตูลนั้นรัฐบาลกลางได้ดำเนินการปฏิรูปการปกครองที่กว้างไปจากเมืองปัลลิกและเมืองไทรบุรี กล่าวคือ ได้เข้าดำเนินการโดยตรงเกือบทั้งหมด เริ่มด้วยการปรับปรุงทางการภาษีอากร การคลัง ใน พ.ศ. 2449 ในปีต่อมาอีกหนึ่งปีได้จัดการปรับปรุงเมืองสตูลทางการปกครอง และในที่สุด ใน พ.ศ. 2451 ก็ได้ปรับปรุงการศาลยุติธรรม การปฏิรูปการปกครองเมืองสตูลดำเนินไปตามขั้นตอนตามลำดับที่เหมาะสมอย่างช้า ๆ แต่มั่นคง รัฐบาลอังกฤษไม่ได้เข้าแทรกแซงแต่อย่างใด รัฐบาลกลางได้จัดส่งข้าราชการเข้าไปเป็นข้าราชการไทยประจำเมืองสตูลตามลำดับเพื่อจะได้เป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยต่อไป เมืองสตูลรัฐบาลไทยไม่ได้ตกลงไว้กับอังกฤษในเรื่องการที่จะเปลี่ยนแปลงสภาพที่เป็นอยู่เช่นเมืองไทรบุรี ดังนั้นรัฐบาลกลางได้ดำเนินการอย่างอิสระทำให้กลายสภาพจากเมืองประเทศราชเปลี่ยนแปลงไป ส่วนเมืองไทรบุรีนั้นเป็นเมืองที่เป็นปัญหาในการปกครองของรัฐบาลไทยมากที่สุด ในมณฑลไทรบุรี ประการแรกตระกูลของเจ้าพระยาฤทธิสงครามนั้นได้สืบมาหลายชั่วคนในตำแหน่งสุลต่านตามธรรมเนียมวัฒนธรรมของชาวบาเลย์และนี่ก็เป็นที่นิยมมากกว่าเมืองสตูล เมืองปัลลิกซึ่งพึ่งตั้งขึ้นใหม่ใน พ.ศ. 2382 ประการต่อมาคือราษฎรโดยเฉพาะวงศ์ตระกูลของเจ้าพระยาฤทธิสงครามมีความรู้ความสามารถในการรับความรู้ที่ทันสมัยแบบตะวันตกเป็นอย่างดีมากกว่าเมืองปัลลิกและเมืองสตูล แม้ว่ารัฐบาลกลางได้เคยพยายามปรับปรุงการคลังและการปกครองเมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2448 แล้วก็ตาม เพราะว่ามีอุปสรรคที่ก่อให้เกิดปัญหาทศกธคือรัฐบาลอังกฤษและรัฐบาลสเตรคเสทเคิลเมนต์ ได้มีนโยบายกีดกันไม่ให้รัฐบาลไทยเข้าไปมีอำนาจเพิ่มมากขึ้นในเมืองไทรบุรีอันจะเปลี่ยนสภาพเมืองไทรบุรีจากเมืองประเทศราชเป็นเมืองในราชอาณาจักรไทยอย่างมั่นคงต่อไป ดังนั้นฐานะของเมืองไทรบุรีจึงดำรงความเป็นประเทศราชของราชอาณาจักรไทยต่อไป

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเมืองไทรบุรี หรือความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ก็ตาม รัฐบาลไทย ไม่สามารถจัดการได้ตามที่ต้องการ เหตุการณ์ภายในเมืองไทรบุรีในระหว่าง พ.ศ. 2450-2451 เป็นเรื่องที่ให้เห็นได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ในปลายเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2450 พระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์ ดำรงตำแหน่งรายามุคาและนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการถึงแก่อนิจกรรมลงอย่างกะทันหันซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งที่ 2 รัฐบาลกลางมีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเมืองไทรบุรีนี้ก่อความวิตกให้แก่รัฐบาลกลางเป็นอย่างยิ่ง เมื่อรัฐบาลกลางได้รับรายงานถึงการที่พระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์ถึงแก่อนิจกรรมนั้น กรมหลวงดำรงราชานุภาพซึ่งทรงมีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงได้สันนิษฐานว่าอาจจะถูกวางยาโดยพวกข้าราชการเมืองไทรบุรีที่ใกล้ชิดกับเจ้าพระยาฤทธิสงคราม ทั้งนี้เนื่องจากพระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์ได้ปฏิบัติราชการอย่างเข้มแข็งไปขัดผลประโยชน์ของผู้อื่นได้ และบริหารราชการเมืองไทรบุรีโดยให้ความร่วมมือกับรัฐบาลกลางมากเกินไป เมื่อเหตุการณ์เป็นไปลักษณะดังนี้รัฐบาลกลางมีความเห็นว่าข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่เมืองไทรบุรีที่รัฐบาลกลางไว้วางใจได้เท่ากับพระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์นั้นหาได้ยาก เมื่อพระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์ถึงแก่กรรมลงทำให้ตำแหน่งรายามุคาซึ่งเป็นตำแหน่งรัชทายาทของเจ้าพระยาฤทธิสงครามและตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการได้ว่างลงด้วย การที่จะเลือกผู้หนึ่งผู้ใดดำรงตำแหน่งแทนนั้นเป็นสิ่งที่ค่อนข้างลำบาก ประการแรกต้องเลือกจากบุคคลในตระกูลของเจ้าพระยาฤทธิสงคราม ซึ่งขณะนั้นมีเพียงสองคน คือ น้องเจ้าพระยาฤทธิสงคราม ได้แก่พระชลสินธุสงครามไชย (ทนกูมหมุด) แต่ก็ไม่ได้รับราชการโดยตรงภายหลังที่ได้จัดตั้งสภามนตรีที่ปรึกษาราชการขึ้นใน พ.ศ. 2448 เป็นต้นมา อีกผู้หนึ่ง คือ ทนกูอับราฮิม (ทนกูซูลง) ซึ่งเป็นบุตรคนโตของเจ้าพระยาฤทธิสงครามและเป็นบุตรเขยพระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์ด้วย แต่ก็มีอายุยังน้อยเกินไปที่จะเข้ารับตำแหน่งทั้งวอนนี้ ซึ่งขณะนั้นรับราชการเป็นเลขานุการของสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเมืองไทรบุรีต่างเห็นพร้อมกันเป็นส่วนมากกว่าควรที่จะเข้าดำรงตำแหน่งแทนพระยาเสน็มรงค์ฤทธิ์ได้ทั้งสองตำแหน่ง ประการต่อมา รัฐบาลกลางผู้ที่จะเข้าดำรงตำแหน่งทั้งสองนี้ต้องเป็นผู้ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลกลางแล้วว่ามีควมรักดีต่อรัฐบาลกลางและมีความประพฤติดี ในประการนี้

คนอุบิราอิมมีคุณสมบัติเหมาะสมทุกประการ เพราะเป็นบุตรคนโตของเจ้าพระยาอุทฺตงสงคราม
 ซึ่งจะได้รับตำแหน่งเจ้าเมืองไทรบุรีหรือสุลต่านต่อไป แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลกลาง
 ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าพระยาอุทฺตงสงครามด้วย ดังนั้นจึงได้มีคำสั่งให้เจ้าพระยา
 อุทฺตงสงครามเสนอผู้ที่จะได้รับตำแหน่งแทนพระยาเสน็ณ ร์ฤทธิ์ต่อไป¹ เจ้าพระยาอุทฺตงสงคราม
 ได้รายงานตามคำสั่งมาในวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2450 โดยขอยกเลิกตำแหน่งรายามุดา
 เหมือนกับรัฐบาลกลางเคยประกาศยกเลิกตำแหน่งวังหน้า และขอให้รัฐบาลกลาง
 แต่งตั้งพระชลสินธุสงครามไชยคำวงศ์ตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการต่อไป แต่ต่อมา
 เมื่อ 6 มิถุนายน พ.ศ. 2450 เกิดเปลี่ยนใจกลับรายงานขอให้พระชลสินธุสงครามไชย
 คำวงศ์ตำแหน่งเพียงหัวหน้าพนักงานคลัง ดังนั้นรัฐบาลกลางได้มีสารตราไปถึงเจ้าพระยา
 อุทฺตงสงครามว่า การที่เจ้าพระยาอุทฺตงสงครามจะยกเลิกตำแหน่งรายามุดาและแต่งตั้ง
 ผู้ดำรงตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการนั้นเป็นเรื่องสำคัญมาก แต่ขณะนั้น
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ต้องรอให้ทรงพระราชดำริ
 ในเรื่องทั้งสองนี้โดยตรงเสียก่อนจึงจะดำเนินการได้ ในระหว่างนี้ขอให้เจ้าพระยา
 อุทฺตงสงครามจัดการแต่งตั้งให้ผู้ใดเข้ารับตำแหน่งทั้งสองนี้ เพียงแต่ให้เจ้าพระยาอุทฺตงสงคราม
 ปรึกษากับ ม.ร.ท. เพื่อเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเข้ารับราชการแทนในตำแหน่งนายก
 สภามนตรีที่ปรึกษาราชการชั่วคราว ถ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ประการใด วังจะมีสารตรามาถึงอีกครั้งหนึ่ง พร้อมกันนี้รัฐบาลกลางได้มี
 คำสั่งเร่งให้ ม.ร.ท. รายงานความเห็นในเรื่องผู้ที่เหมาะสมสมควรได้รับตำแหน่งรายามุดา
 และตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ ในวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2450 ม.ร.ท.
 ได้รายงานต่อรัฐบาลกลางว่า เจ้าพระยาอุทฺตงสงครามยังคงยืนยันอย่างแข็งขันว่าต้อง
 เลิกตำแหน่งรายามุดาเหมือนกับรัฐบาลกลางยกเลิกตำแหน่งวังหน้า พระชลสินธุสงคราม
 นั้นหากรัฐบาลกลางจะแต่งตั้งให้รับตำแหน่งเป็นที่นายกมนตรีที่ปรึกษาราชการก็ยินดีรับสนอง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ท.11.1/86
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ไปเวท ลงวันที่ 5 มิถุนายน ร.ศ. 125

พระบรมราชโองการ ในความเห็นของ มร.ฮาต ทนกูบิราดำยังบิ้วยุฉิน้อยเกินไปที่จะ
รับผิดชอบในหน้าที่นายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ จากการหยั่งเสียง มร.ฮาต เห็นว่า
ข้าราชการส่วนมากมีความเห็นพร้อมกันว่าพระชลสินธุสงครามไชย มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะดำรง
ตำแหน่งทั้งสองนี้ได้ ดังนั้นรัฐบาลกลางจึงได้พิจารณาแล้วถึง เจ้าพระยาฤทธิสงครามไ
แต่ทั้งพระชลสินธุสงครามไชย เขารักษาราชการแทนในหน้าที่นายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ
ชั่วคราว ส่วนตำแหน่งรายนามุคาและตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการนี้ แล้วแต่
พระเจ้าอยู่หัวจะทรงมีพระราชนิธิ์รับสั่งโดยตรง พร้อมกันนี้รัฐบาลกลางได้มีคำสั่งให้
พระยาสุมนันยวันติซึ่งกำลัง เดินทางไปตรวจราชการโยธาที่มณฑลภูเก็ตให้แวะที่เมืองไทรบุรี
เพื่อที่จะได้สืบสวนถึงความเป็นไปของเหตุการณ์ในเมืองไทรบุรี การที่รัฐบาลกลางไม่ได้
มีคำสั่งให้เจ้าพระยาไทรบุรีเสนอบุคคลหนึ่งคนใดเข้ารับตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษา
ราชการทันที เพราะต้องการจะดูว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งแทนชั่วคราวคือพระชลสินธุสงครามไชย
จะมีความสามารถพอกับตำแหน่งที่ไว้รักษาราชการหรือไม่ แต่ที่สำคัญที่สุดคือจะมีความจงรักภักดี
ต่อรัฐบาลกลางมากน้อยเพียงไร หากว่าไม่เป็นไปตามที่รัฐบาลกลางต้องการก็จะมีช่องทาง
เปลี่ยนแปลงได้ เกี่ยวกับเรื่องที่เจ้าพระยาไทรบุรีกราบบังคมทูลขอยกเลิกตำแหน่งรายนามุคานี้
กรมหลวงดำรงราชานุภาพทรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า

ในข้อที่เจ้าพระยาไทรขอเลิกตำแหน่งรายนามุคานี้ ข้าพระพุทธเจ้าพิจารณาเห็นว่า
เห็นว่าหน้าที่คนเหตุจะเป็นด้วยเหตุหนึ่ง ก็ ภรรยาเจ้าพระยาไทรมีหลายคน ทาง
มีบุตรไปอยากให้มีบุตรคนอื่นได้ก็ ก็พากันวิววนยุยงเจ้าพระยาไทรโดยตรงทางหรือ
บลบาลผู้ที่อยู่ใกล้เจ้าพระยาไทรเชื่อถือ ให้ปันเจ้าพระยาไทรในเวลาไม่มีสติแน่นอน
หรือมีฉันทันนั้นจะเป็นด้วยเหตุอีกอย่างหนึ่ง เกิดแก่ความวิตกของเจ้าพระยาไทรเอง โดย
ไม่ชอบรายนามุคาคนที่ตาย เห็นว่าคนกุมมะหะหมุจะไล่ทำการแทน ถัดกรุงเทพฯ จะ
ทั้งคนกุมมะหะหมุเป็นรายนามุคา จึงพาลขอเลิกตำแหน่งรายนามุคาเสีย เห็นเหตุจะเป็น
เป็นได้แก่ด้วยอย่างใดอย่างหนึ่งใน 2 อย่างนี้ ...¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค. 11.1/86
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปรเวท
ลงวันที่ 9 มิถุนายน ร.ศ. 126

แต่อย่างไรก็ตามจากรายงานของ มร.อาท และนายแพทย์อุฬ รัฐบาลกลาง ได้ทราบข้อเท็จจริงว่าพระยาเสน็พรงค์ฤทธิถึงแก่กรรมด้วยการรับประทานฝิ่นมากเกินไป โดยเข้าใจว่าใช้เป็นยานอนหลับได้ ไปปีศาจเหตุอันใดว่าจะเป็นการฆาตกรรมด้วยการวางยาพิษ¹ การที่พระยาเสน็พรงค์ฤทธิถึงแก่อนิจกรรมนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแสรับสั่งกับกรมหลวงดำรงราชานุภาพว่า

ยังมีความวิตกอยู่อย่างเดี๋ยวแต่เรื่องเมืองไทรบุรี ฉันได้รับหนังสือสารทฉบับหนึ่ง คาร์แน็กส่งมาให้ดูด้วยฉบับหนึ่ง ปรากฏว่าเจ้าพระยาไทรบุรีลุกขึ้นเต้นคี่ใจ ในการที่ร่ายามูคาตาย และคิดจะไปปีร่ายามูคาต่อไปอีก ไม่ยอมฝรั่งต่อไปอีก ในหนังสือฉบับนี้ กล่าวตรงถึงว่า เจ้าพระยาไทรบุรีแมค...

สาเหตุที่ทรงพระวิกกเพาะเกรงว่าเจ้าพระยาไทรบุรีจะปฏิเสธไม่ยอมรับฝรั่งเป็นที่ปรึกษาการคลัง การที่พระยาเสน็พรงค์ฤทธิยินยอมให้ที่ปรึกษาการคลังมีหน้าที่คล้ายกับที่ปรึกษาราชการทั่วไปเมืองไทรบุรี ย่อมเป็นสาเหตุหนึ่งที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในรัฐบาลเมืองไทรบุรีไม่พอใจ โดยกล่าวว่ายอมให้รัฐบาลกลางเข้ามาเกี่ยวข้องมากเกินไปกว่าที่สัญญาไว้ อย่างไรก็ตามรัฐบาลกลางเมื่อได้รับรายงานในเรื่องเมืองไทรบุรีของพระยาสุขุมนัยวินิตแล้ว จึงดำเนินนโยบายว่า รัฐบาลกลางเพียงแต่ตั้งเฉยโดยไม่มีคำสั่งยกเลิกตำแหน่งร่ายามูคา แต่ขณะเดียวกันก็กำชับให้ปฏิบัติตามคำสั่งเดิมที่ให้

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.11.1/86
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปรเวต
ลงวันที่ 2 กรกฎาคม ร.ศ. 126

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชหัตถเลขาพระราชทาน
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพในเวลาเสด็จพระราชดำเนิน
ประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 ใน พ.ศ. 2450 หน้า 66

พระชลสินธุ์สงครามไชยรักษากรในตำแหน่งนายาสภามนตรีที่ปรึกษาราชการต่อไป¹ ขณะที่เหตุการณ์กำลังเปลี่ยนแปลงในเมืองไทรบุรีนี้ มร.ฮาร์ท ที่ปรึกษาราชการคลังที่รัฐบาลกลางแต่งตั้งไปประจำเมืองไทรบุรีได้ช่วยควมโรครุประสาตเล็กน้อยจึงกราบบังคมทูลขอลาพักผ่อนที่ประเทศอินเดีย รัฐบาลกลางจึงได้ตกลงสั่งให้ คร.สุปส์ แพทย์ประจำรัฐบาลเมืองไทรบุรีรักษาราชการแทน มร.ฮาร์ทชั่วคราว² ดังนั้นในช่วงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในเมืองไทรบุรีนี้ ได้มีผู้บริหารราชการเข้ารับตำแหน่งใหม่ถึงสองคนและเป็นตำแหน่งระดับสูงของรัฐบาลเมืองไทรบุรี กล่าวคือ พระชลสินธุ์สงครามไชย รักษาการแทนนายาสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ กับ คร.สุปส์ รักษาการแทนที่ปรึกษาราชการคลังและสมาชิกที่สำคัญของสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ เนื่องจากเป็นกรณีใหม่ในการรับหน้าที่จึงก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างพระชลสินธุ์สงครามไชยกับ คร.สุปส์ ในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2450 กล่าวคือ คร.สุปส์ ปฏิบัติราชการตามอย่าง ที่ มร.ฮาร์ท ทำทุกอย่างซึ่งเกินตำแหน่งของที่ปรึกษาราชการคลังเข้าทำนองที่ปรึกษาราชการทั่วไปมีอำนาจอนุมัติคำสั่งต่าง ๆ ได้ แต่พระชลสินธุ์สงครามไชยก็ไม่อาจจะยินยอมให้เป็นตามที่ คร.สุปส์ ทำการเช่นนั้น โดยอ้างว่าไม่ใช่หน้าที่ของที่ปรึกษาราชการคลังตามที่ได้ตกลงไว้กับรัฐบาลกลาง เพราะการสั่งราชการต่าง ๆ ที่สำคัญ ๆ เป็นหน้าที่ของนายาสภามนตรีที่ปรึกษาราชการเท่านั้น และได้มีคำสั่งห้ามไม่ให้ คร.สุปส์ ปฏิบัติราชการ โดยอ้างตำแหน่งที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีอีกต่อไป รัฐบาลกลางเมื่อได้รับรายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจึงมีคำสั่งให้พระชลสินธุ์สงครามไชยเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อชี้แจงราชการต่อไป แต่พระชลสินธุ์สงครามไชยขอต่อรองว่ารอให้ มร.ฮาร์ท กลับมาจากอินเดียเสียก่อน จึงสามารถเดินทางมายังกรุงเทพฯ ได้ รัฐบาลกลางพยายาม

¹ กองจกหมายเหตุแห่งชาติ กรมกลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11.1/86
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปเวท ลงวันที่ 20 สิงหาคม ร.ศ. 126

² กองจกหมายเหตุแห่งชาติ กรมกลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11.1/86
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ไปเวท ลงวันที่ 13 กรกฎาคม ร.ศ. 126

ใกล้เกลี้ยกล่อมมีคำสั่งให้พระชลสินธุสงครามไชยกับ กร.อุปสั ประลองกองกันเพื่อมิให้เกิดความเสียหายแก่ราชการบ้านเมืองจนกว่า มร.ฮาร์ท จะถึงกำหนดกลับจากอินเดีย¹ กล่าวได้ว่าเหตุการณ์ทางการเมืองของเมืองไทรบุรีภายหลังที่พระยาเสน็ณรงคฤทธิร่ายามุคาถึงแก่อนิจกรรม พระชลสินธุสงครามไชยจึงรักษาการในตำแหน่งนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการไม่พอใจที่ปรึกษาการคลังที่รัฐบาลกลางส่งไปเพราะว่าได้ทำหน้าที่มากไปกว่าที่ตกลงไว้ในสัญญาการกู้เงินระหว่างรัฐบาลกลางกับรัฐบาลเมืองไทรบุรีเมื่อปี พ.ศ. 2448 ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลกลางได้ตกลงกับพระยาเสน็ณรงคฤทธิร่ายามุคาเกี่ยวกับที่ปรึกษาการคลังให้ทำหน้าที่คล้าย ๆ กับที่ปรึกษาราชการเมืองไทรบุรีอย่างไม่เป็นทางการ เมื่อพระยาเสน็ณรงคฤทธิร่ายามุคาถึงแก่อนิจกรรมลง พระชลสินธุสงครามไชยซึ่งได้รับหน้าที่ต่อมาไม่ยอมรับข้อตกลงอันนั้น ประกอบกับ กร.อุปสั มีความประพฤติไม่ถ้อยจะเรียบร้อยปฏิบัติราชการโดยลำพังไม่ปรึกษากับสภามนตรีที่ปรึกษาราชการเหมือนที่ มร.ฮาร์ท เคยปฏิบัติ นำความไม่พอใจให้แก่พระชลสินธุสงครามไชยยิ่งขึ้น ดังนั้น เมื่อ มร.ฮาร์ท เดินทางกลับจากอินเดียมาถึงเมืองไทรบุรีในวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ. 2450 เหตุการณ์ภายในรัฐบาลเมืองไทรบุรีจึงเป็นไปในแนวทางที่ไปพึงปรารถนาของรัฐบาลกลางยิ่งขึ้น ทั้งพระชลสินธุสงครามไชยและ กร.อุปสั ต่างกล่าวโทษซึ่งกันและกัน กล่าวคือ พระชลสินธุสงครามไชยกล่าวว่า กร.อุปสั เมื่อครั้งรักษาการแทน มร.ฮาร์ท ได้เปิดโอกาสให้กงสุลอังกฤษที่เมืองไทรบุรีเข้าแทรกแซงเพราะเป็นเพื่อนกับกงสุลอังกฤษ และยังแพร่ข่าวโดยเปิดเผยว่าต่อไปในเวลาไม่นานนักเมืองไทรบุรีจะต้องเป็นอาณานิคมของอังกฤษเช่นเดียวกับเมืองมลายูอื่น ๆ เป็นการสร้างสถานการณ์ให้เลวร้ายยิ่งขึ้น นอกจากนี้ กร.อุปสั ได้กล่าวหาว่าพระชลสินธุสงครามไชยไม่พอใจที่รัฐบาลกลางมีบักเณมากเกินไปในกรณีที่ปรึกษาการคลังได้เฝ้าฯ เป็นความลับโดยขอความช่วยเหลือจากอังกฤษถ้าหาว่ารัฐบาลกลางจะมีมาตรการบีบบังคับต่อไป และพระชลสินธุสงครามไชยหัวเณกว่ารัฐบาลกลางจะรวมเมืองไทรบุรีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยเช่นเมืองปัตตานีโดยอาศัยที่ปรึกษาการคลังเป็นผู้ดำเนินการ เพราะถ้าปล่อยให้เหตุการณ์เป็นไปเช่นนี้ก็เท่ากับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่โดยเจเนาะนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการไม่มีงานทำ ปล่อยให้งานทุกอย่างตกในอำนาจของที่ปรึกษาการคลังทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันพระชลสินธุสงครามไชยก็ไม่ต้องการ

อยู่ภายใต้อำนาจของอังกฤษเช่นเป็องมลายูอื่น ๆ เรื่องนี้ มร.ฮาร์ท ขอให้รัฐบาลกลาง
ทำสัญญาฉบับใหม่กับเมืองไทรบุรี โดยให้ที่ปรึกษาการคลังเปลี่ยนเป็นที่ปรึกษาราชการ
เมืองไทรบุรี ดังเช่นที่รัฐบาลกลางได้ตกลงกับเมืองกลันตัน ถ้าหากรัฐบาลกลางทำตาม
ข้อเสนอของ มร.ฮาร์ท ๆ รับรองว่าเหตุการณ์จะสงบลงได้โดยเร็ว¹ รัฐบาลกลาง
ไม่สามารถจะทำได้ดังที่ มร.ฮาร์ท แนะนำ เพราะรัฐบาลกลางได้มีข้อตกลงกับรัฐบาล
อังกฤษเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า หน้าที่ของที่ปรึกษาการคลังไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง ถ้าทำ
ดังที่ มร.ฮาร์ท เสนออีกเท่ากับเปิดโอกาสให้รัฐบาลสหราชอาณาจักรได้แทรกแซงการเรียกร้อง
สิทธิในการเข้าไปมีส่วนในการเมืองในเมืองไทรบุรีมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นสิ่งที่รัฐบาลกลาง
ไม่ต้องการอย่างยิ่ง เหตุการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ในเมืองไทรบุรีขณะนี้รัฐบาลกลางมีความ
ลำบากใจเป็นอย่างมากในการแก้ไขสถานการณ์ให้เป็นปกติ เพราะถ้ารุนแรงกับเมือง
ไทรบุรีมากเกินไป ก็จะเป็นการให้เมืองไทรหันไปขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลสหราชอาณาจักร
นั่นเอง เพราะรัฐบาลกลางทราบว่าถ้าหากรัฐบาลกลางไม่ดำเนินปณิธานจนเกินไปแล้ว
รัฐบาลเมืองไทรบุรีคงไม่ต้องการจะไปอยู่ในความคุ้มครองของรัฐบาลอังกฤษ ดังนั้นทาง
ที่รัฐบาลกลางเลือกคือการผ่อนปรนให้เมืองไทรบุรีมากยิ่งขึ้น ดังคำกราบบังคมทูลสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารของกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

... ในเวลานี้ยังไม่มีเหตุที่จะแสดงเห็นว่า จะไม่เป็นถึงความประสงค์ แต่ที่จะเกิด
เหตุอะไรใหญ่โตขึ้นในเมืองไทรจนถึงไม่สงบกับกรุงเทพฯ นั้น ข้าพระพุทธเจ้า
ได้ทบทวนดูมากเห็นว่าจะไม่เป็นได้ ด้วยพวกเมืองไทรเข้าใจอยู่ที่ว่า ถ้าอะอะ
อะไรขึ้นกับกรุงเทพฯ แล้ว กงจะต้องตกไปอยู่ในอำนาจอังกฤษ ยิ่งเสียประโยชน์
ของเมืองไทร ถ้าเราผ่อนผันชะโลงให้ทีแล้วก็ไม่เป็นเหตุ ...²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/28
พระยารัษฎานุประดิษฐ์กรวบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ที่เมืองป็นัง ลงวันที่ 14
ตุลาคบ ร.ศ. 126

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/38
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ที่ 122/7511
ลงวันที่ 20 กันยายน ร.ศ. 126

กล่าวได้ว่าเหตุการณ์ที่เมืองไทรบุรี รัฐบาลกลางไม่สามารถควบคุมให้อยู่ในอำนาจของกรุงเทพฯ ได้อย่างเต็มที่ และยังเป็นแนวทางที่จะเป็นสาเหตุให้เกิดความยุ่งยากขึ้น เพราะว่าพระชลสินธุสงครามไชย เจ้าพระยาไทรบุรี ต่างไม่ต้องการให้รัฐบาลกลางเข้าไปมีอำนาจภายในเมืองไทรบุรีมากเกินไปกว่าที่ได้ตกลงไว้ในสัญญาเงินระหว่างรัฐบาลกลางกับรัฐบาลเมืองไทรบุรี และไม่พอใจรัฐบาลกลางมากยิ่งขึ้นถึงกับขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลสหราชอาณาจักร สกอตแลนด์ ถ้าหากรัฐบาลกลางบีบบังคับมากอีกต่อไป

2. สภาพการณ์ภายในเมืองกลันตันและเมืองตรังกานู

ในเมืองกลันตันเกิดความยุ่งยากเนื่องมาจากบริษัทฝูซึ่งตั้งขึ้นใน พ.ศ. 2447 บริษัทนี้ได้รับสัมปทานเหมืองแร่ เป็นจำนวนและมีอิทธิพลมากจนเกิดความขัดแย้งกับที่ปรึกษาที่รัฐบาลกลางแต่งตั้งไปประจำเมืองกลันตัน เกี่ยวกับสิทธิการบริหารของบริษัทภายในเขตสัมปทาน อันทำให้เกิดความขัดแย้งกันเป็นประจำ ทำให้การบริหารงานของรัฐบาลกลันตันต้องหยุดชะงัก รัฐบาลกลางได้เคยตกลงกับรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ. 2448 โดยให้ มร.แกรแฮม (Mr. Graham) ที่ปรึกษาราชการที่ไทยแต่งตั้งไปประจำกลันตันตกลงกับ มร.คัพ โดยหวังว่าข้อตกลงนี้จะทำให้ปัญหาต่าง ๆ ระหว่างรัฐบาลกลันตันกับบริษัทฝูยุติลง แต่กลับเลวบริษัทฝูและรัฐบาลกลันตันยังคงมีความขัดแย้งกันต่อไป นอกจากนี้ บว.คัพ ยังพยายามใช้อิทธิพลให้กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ เข้าแทรกแซงรัฐบาลกลันตันด้วย การคงอยู่ของบริษัทฝูยังแต่ความอ่อนแอในการที่รัฐบาลกลางจะควบคุมปกครองรัฐบาลกลันตันอยู่ตลอดไป¹

ส่วนเมืองตรังกานูนัน เจ้าเมืองปกครองอย่างอิสระ นอกเหนือไปจากประสบความสำเร็จที่ไต่ขอมหาสัตถากับรัฐบาลกลางในปี พ.ศ. 2445 แล้ว เจ้าเมืองตรังกานูยังใช้นโยบายต่อต้านอำนาจของรัฐบาลกลางอย่างเงิบ ๆ แก่ได้ผลก็ เนื่องจากเมือง

¹Thamsook Numnonda "Negotiations Regarding the Cession of Siamese Malay States 1907 - 1909", in Journal of the Siam Society Vol. 55 part 2 p. 229, July, 1965.

ทรงงานนั้นรัฐบาลของชาติต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ไมตรีกับรัฐบาลไทยถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของไทย รัฐบาลไทยจึงต้องรับผิดชอบอำนาจของต่างชาติที่เกี่ยวข้องกับเมืองตรังงาน เช่นในการให้สัมปทาน ต้องรับผิดชอบทางด้านการศึกษาวัฒนธรรม แต่ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยกลับไม่มีอำนาจควบคุมบังคับบัญชากิจการภายในของรัฐบาลตรังงานให้ดำเนินไปตามแบบแผนที่ต้องการได้ ความรับผิดชอบโดยปราศจากอำนาจในการควบคุมบังคับบัญชานี้ นับว่าเป็นการปกครองที่เป็นอันตรายเป็นอย่างมากและไม่ควรที่จะให้ดำรงอยู่ต่อไป นอกจากนี้เมืองตรังงานยังเคยเกิดความขัดแย้งกับรัฐบาลอังกฤษที่เสกเรกสเตลเมนต์ ถึงกับอังกฤษเคยส่งเรือรบมาปิดปากอ่าวและระดมยิงเมืองตรังงานใน พ.ศ. 2405 มาแล้ว และอังกฤษมีความสนใจเข้าไปสร้างอิทธิพล จึงนับว่าเป็นเรื่องผิดปกติมาก รัฐบาลไทยต้องรับภาระรับผิดชอบการกระทำของเจ้าเมืองตรังงานที่มีต่ออำนาจของต่างชาติ แต่ขณะเดียวกันอำนาจไม่ได้มีความคู่ไปกับความรับผิดชอบแต่ประการใด รัฐบาลกลางไม่สามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับการปกครองภายในเมืองตรังงานได้ดังที่ต้องการ เมืองตรังงานมีผลประโยชน์ให้แก่รัฐบาลกลางเพียงราคาต้นไม้เงินต้นไม้ทอง เครื่องราชบรรณาการซึ่งส่งเพียงสามปีครั้งเท่านั้น¹

3. ความไม่พึงพอใจของรัฐบาลที่มีต่อผลของสนธิสัญญาที่ตกลงไว้กับรัฐบาลอังกฤษ

3.1 สิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นสมัยที่รัฐบาลไทยเริ่มใช้นโยบายเปิดประเทศเป็นครั้งแรกโดยการตกลงทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ได้ตกลงทำสนธิสัญญาเบาริงกับรัฐบาลอังกฤษเป็นประเทศแรก ใน พ.ศ. 2398 และแนวทางของสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษนี้ได้เป็นแบบฉบับให้รัฐบาลไทยได้ตกลงทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างชาติอีก กล่าวคือ ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส อเมริกา เคนมาร์ก โปรตุเกส

¹ กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง 2452 หน้า 115

เนเชอแรลส์ เยอรมนี เบลเยียม อิตาลี สวีเดน ออสเตรเลีย-ฮังการี สเปน และญี่ปุ่น ในสาระสำคัญของสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีทั้งหมดนี้ มีประการหนึ่งที่มีเหมือนกัน คือ รัฐบาลไทยยินยอมเสียสิทธิทางการเมือง กล่าวคือ ให้ประเทศคู่สัญญาที่มีสิทธิในการบังคับบัญชาทางศาลขึ้นในประเทศไทย ประเทศคู่สัญญากับรัฐบาลไทยมีสิทธิตั้งศาลกงสุลขึ้นในประเทศไทย สิทธิทางการเมืองที่รัฐบาลไทยยอมเสียให้แก่ประเทศคู่สัญญานี้ เรียกว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขต สาเหตุสำคัญที่รัฐบาลไทยยอมสละสิทธิสภาพนอกอาณาเขตก็เนื่องด้วยความหวั่นเกรงต่อมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งเกี่ยวกับระบบการศาลยุติธรรมของไทยยังไม่ทันสมัย และการยอมผ่อนปรนต่อประเทศอักษาอำนาจในขณะนั้นเป็นนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลไทย เพื่อเป็นเกราะป้องกันเอกราชของชาติ จากมหาอำนาจตะวันตก รัฐบาลไทยจึงยินยอมเสียสิทธิทางการเมืองสำหรับกบในบังคับให้แก่มหาอำนาจตะวันตกทั้งกล่าว อีกประการหนึ่งในขณะที่รัฐบาลไทยทำสัญญากับรัฐบาลมหาอำนาจยุโรปเหล่านี้ รัฐบาลไทยไม่เคยคิดเลยว่าอาจจะกระทบกระเทือนต่อรัฐบาลไทยในเวลาต่อมา เพราะวาระเวลาที่ตกลงทำสัญญาเบาริงกับรัฐบาลอังกฤษนั้น กบในบังคับของอังกฤษมีจำนวนน้อยและในสัญญาเบาริงก็ได้มีมาตรการอื่นที่รัฐบาลไทยระบุไว้ คือ ต่างชาติไม่มีสิทธิในการซื้อที่ดิน ไม่มีสิทธิเดินทางไปไกลจากเมืองหลวงเกิน 200 เส้น หรือขอบเขตการเดินทางในรัศมี 24 ชั่วโมง¹

กรั้นเวลาต่อมาสภาพการณ์ทางการเมืองของโลกได้เปลี่ยนแปลง กล่าวคือ โภยเฉพาะภูมิภาคอินโดจีนหรือเอเชียอาคเนย์ ประเทศเพื่อนบ้านของไทยซึ่งเคยดำรงความเป็นเอกราช หรือ บางส่วนเป็นประเทศราชของไทยขณะที่รัฐบาลไทยตกลงทำสัญญาเบาริงนั้น ต่อมาได้สูญเสียเสรีภาพ เอกราช อธิปไตย ให้แก่มหาอำนาจทั้งสองชาติ คือ อังกฤษและฝรั่งเศส เขมร ลาว ซึ่งเคยเป็นประเทศราชของไทยและเวียดนาม ต้องตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสตามลำดับเวลาที่ผ่านมา ส่วนพม่าและหัวเมืองมลายู

¹ แถซุช นูมนนธ์ "การเจรจาทางการเมืองระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909" ใน วรรณไวทยากร : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 2

ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ ด้วยเหตุนี้เหตุการณ์ภายในของรัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับกาลยุดิธรรมสำหรับคนในบังคับจึงเป็นภาระหนักมาก เพราะว่าชาวเวียดนาม เขมร ลาว มลายู จีน ไทยใหญ่ ที่เข้ามาอยู่ในพระราชอาณาจักรไทยบางคนกลายเป็นคนในบังคับต่างชาติไป มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ซึ่งได้รับการตีความเรื่องคนในบังคับต่างชาติที่รัฐบาลไทยได้ตกลงไว้ในสัญญากับชาติต่าง ๆ อันเป็นเจ้าของอาณานิคมในดินแดนเหล่านี้ นับว่าเป็นการตีความที่ยุติธรรมต่อรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะไม่ได้มีการกำหนดขอบเขตของการจดทะเบียน "คนในบังคับ" และการตีความ "คนในบังคับ" พลเมืองของอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศสในดินแดนที่กล่าวถึงนี้มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา เหมือนกับคนไทยโดยทั่ว ๆ ไป คนเหล่านี้เมื่ออยู่ในบังคับของต่างชาติมีสิทธิเหนือคนที่อยู่ในบังคับไทยทั่วไป ซึ่งเป็นการสะท้อนต่อความรู้สึกในความเป็นไทยอย่างมาก นอกจากนี้ถ้าคนไทย คนในบังคับไทยหาผิดกฎหมายเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทยทำการจับกุมไต่ถาม หากแต่ถ้าเป็นคนในบังคับต่างชาติแล้วเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทยต้องได้รับอนุญาตจากกงสุลชาตินั้น ๆ เป็นลายลักษณ์อักษร แม้ว่าคดีที่เกิดขึ้นจะร้ายแรงหรือไม่ก็ตาม เมื่อจับได้แล้วต้องนำผู้ต้องหาไปให้ศาลกงสุลทันที ดังนั้นวิธีการที่เป็นอยู่ในลักษณะดังกล่าวนี้ รัฐบาลไทยต้องอยู่ในสภาวะกลักรุ่น เพราะก่อให้เกิดอุปสรรคในการบริหารราชการนานาประการ¹ และคนในบังคับต่างชาติมีมากยิ่งขึ้นตามลำดับเวลาที่ผ่านมา ยิ่งกว่าสูญเสียสิทธิแก่คนไทยเจ้าของประเทศและการบริหารบ้านเมืองของรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก นับว่าเป็นอันตรายในการปกครองของประเทศ เพราะว่ากฎหมายต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยประกาศใช้ถ้าหากไปกระทบกระเทือนต่อสิทธิของคนในบังคับของมหาอำนาจตะวันตกแล้ว กฎหมายทุกฉบับถ้าไม่ได้รับการยินยอมจากมหาอำนาจดังกล่าวแล้วจะไร้ผลทันที รัฐบาลไทยเริ่มรู้สึกถึงสภาวะอันมีบีบคั้นของสิทธิสภาพนอกอาณาเขตมากขึ้นตามลำดับเวลาเช่นกัน ด้วยเหตุที่รัฐบาลไทยจึงค้นหาหนทางวิธีการแก้ไขด้วยการ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม-อังกฤษ แห่ง 1-8 ปีก 1 บันทึกของนายสโรโรเบลเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศสยาม ลงวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 1905

ปรับปรุงลักษณะกฎหมายไทยให้ทันสมัยแบบตะวันตก โดยทำควบคู่ไปกับการปฏิรูปการปกครอง
ประเทศในด้านอื่น ๆ ได้มีการตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นใน พ.ศ. 2435 นอกจากนี้
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจ้างผู้ชำนาญทางด้านกฎหมายนานาประเทศ
มาทำการปรับปรุงระบบการศาลยุติธรรมและจัดร่างประมวลกฎหมายสากลตามแบบอารยะ
ประเทศ คณะกรรมการร่างกฎหมายประกอบด้วยคนไทยและคนต่างชาติซึ่งเป็นชาวยุโรป
และชาวเอเชียร่วมกัน อาทิเช่น เจ้าพระยาอภัยราชา (Mr. Rolin Jaquemynes)
ชาวเบลเยียม พระยามหิธร บุญปกรโกศล (Mr. Tokushi Masao) ชาวญี่ปุ่น
พระอรรถการประสิทธิ์ (Mr. William Alfred Tilleke) ชาวลังกา และนายปาตูซ
(Mr. George Padoux) ชาวฝรั่งเศส

รัฐบาลไทยได้ดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขต
ตามลำดับตลอดมา เริ่มด้วยการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสนธิสัญญาเบาริง¹ กล่าวคือ ใน
พ.ศ. 2417 รัฐบาลไทยได้ลงนามในสัญญากับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย ตามสนธิสัญญาดังนั้น
ศาลไทยในภาคเหนือพิจารณาพิพากษาคดีที่คนในบังคับอังกฤษถูกฟ้องว่ากระทำความ
รบกวนปล้น ไม่ว่าบุคคลเหล่านั้นจะมีหนังสือเดินทางหรือมีใบแสดงว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ
หรือไม่ก็ตาม สำหรับความผิดในกรณีอื่น ๆ ถ้าคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือเดินทาง ศาลไทย
ไม่มีอำนาจเหนือบุคคลเหล่านั้น ส่วนคดีแพ่งศาลไทยที่เชียงใหม่มีอำนาจพิจารณาพิพากษา
คดีที่เกิดขึ้นในระหว่างคนไทยและคนในบังคับอังกฤษที่ไม่มีหนังสือเดินทางในเขตจังหวัดเชียงใหม่
ลำปาง ลำพูน แต่ไม่มีอำนาจเหนือคนในบังคับอังกฤษที่มีหนังสือเดินทาง เว้นแต่บุคคล
เหล่านั้นจะยินยอมอยู่ในอำนาจศาลไทย ส่วนคดีแพ่งที่เกิดขึ้นระหว่างคนในบังคับอังกฤษ
ต้องส่งมาให้ศาลกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ เป็นผู้พิจารณาพิพากษา²

ต่อมาในปี พ.ศ. 2426 รัฐบาลไทยได้ทำสัญญาฉบับใหม่กับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย
และล้มเลิกสัญญาปี พ.ศ. 2417 กล่าวคือ ได้ตกลงว่าคดีศาลคดีต่างประเทศขึ้นที่เชียงใหม่
เป็นครั้งแรก มีอำนาจพิจารณาพิพากษาศาลคดีแพ่งและคดีอาญาซึ่งคนในบังคับอังกฤษเป็น

¹ กิ่งแก้ว นิคมขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายู ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ.

2443 ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 121

² ก. หน้า 122

คู่ความในเขตจังหวัดลำปาง ลำพูน และเชียงใหม่ (ตลอดทั้งเมืองเล็ก ๆ อีกมากที่ขึ้นอยู่กับ 3 จังหวัดนี้) มีผู้พิพากษาประกอบด้วยคนไทยและคนอังกฤษร่วมพิจารณา แรกสุดฝ่ายรัฐบาลอังกฤษมีสิทธิที่จะเรียกคืนให้คดีความไปพิจารณาในศาลกงสุลอังกฤษและกงสุลอังกฤษมีสิทธิจะเข้าฟังการพิจารณาและรับสำเนารายงานการพิจารณา ให้คำแนะนำแก่ผู้พิพากษาในเวลาก่อนการพิจารณาคดีสันคี่คู่ความทั้งสองฝ่ายหรือจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษ¹

รัฐบาลไทยได้ตกลงทำสัญญากับรัฐบาลฝรั่งเศสเพื่อแก้ไขอำนาจเกี่ยวกับการศาลยุติธรรมที่ทำไว้กับรัฐบาลฝรั่งเศสตามสนธิสัญญาเบาริงในปี พ.ศ. 2398 กล่าวคือ ได้ตกลงเกี่ยวกับอำนาจทางการศาลยุติธรรมในปี พ.ศ. 2447 และได้ตกลงทำสัญญากับรัฐบาลเดนมาร์กในเรื่องเดียวกันนี้ในปี พ.ศ. 2448 โดยการจัดตั้งศาลต่างประเทศขึ้นที่กรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาคดีความของชนในบังคับฝรั่งเศส เดนมาร์ก และต่อมาตกลงกับรัฐบาลอิตาลีด้วย ที่มีคนในบังคับอยู่ในประเทศไทย นอกจากนี้รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงทำสัญญามับสำคัญขึ้นอีกฉบับหนึ่ง คือ สัญญาที่กำหนดสิทธิการจดทะเบียนคนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวเอเชียซึ่งจะมีสิทธิเป็นคนในบังคับอังกฤษได้ถึงชั่วชั้นลูกเท่านั้น ถึงชั้นหลานต้องอยู่ในบังคับของไทยต่อไป สัญญาที่สำคัญนี้ได้ลงนามในปี พ.ศ. 2442²

ในระหว่าง พ.ศ. 2444 ถึง พ.ศ. 2448 รัฐบาลไทยยังได้พยายามเจรจากับรัฐบาลอังกฤษเพื่อขอแก้ไขสัญญาที่ต่อเนื่องของ เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตต่อไป แต่ก็ประสบความล้มเหลว กล่าวคือ รัฐบาลไทยขอเลิกความในมาตราที่ 8 ของสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษปี พ.ศ. 2426 ที่ระบุว่าอังกฤษมีสิทธิถอดถอนคดีของกงสุลใน

¹พระยาเกลียวไวยทรี (Dr. Francis Bowes Sayre) เอกสารเกี่ยวกับการปรับปรุงข้อผูกพันตามสัญญาการค้าของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แปลและเรียบเรียงโดย นายสำราญ กัลยาณมิตร หน้า 12

²กองสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ "สัญญาว่าด้วยการจดทะเบียนคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 118" ใน หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2413 - 2462 เรื่องสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยและองค์การระหว่างประเทศ หน้า 113 - 135

ศาลต่างประเทศ โดยรัฐบาลไทยจะขอแก้ไขใหม่โดยเสนอข้อแลกเปลี่ยนโดยการยอมให้
คนในบังคับอังกฤษที่เป็นชาวเอเชียที่อาศัยอยู่ทางภาคเหนือของไทยมีสิทธิในการซื้อขายที่ดินได้
แต่รัฐบาลอังกฤษไม่มีความต้องการจะแบ่งแยกคนในบังคับอังกฤษว่าเป็นชาวเอเชียและเป็น
ชาวยุโรปหรืออื่นใด¹ โดยที่ให้เกิดผลแก่รัฐบาลไทยว่าถ้าเป็นไปอย่างที่รัฐบาลไทยเสนอนั้น
จะเป็นการที่ไม่เหมาะสม และมีผลกระทบกระเทือนต่อกันในบังคับอังกฤษในเวลาต่อไป
เพราะว่าความแตกต่างระหว่างคนในบังคับอังกฤษในลักษณะดังกล่าวจะใช้ในการตกใน
เวลาต่อไปอีกในอนาคต จะเป็นแบบอย่างที่ไม่เหมาะสมกับคนในบังคับอังกฤษทั่วไป² แม้ว่า
บร. สโตรีเบลจะได้เสนอวิธีการใหม่ว่าให้คนในบังคับอังกฤษของรัฐบาลอินเดียและรัฐบาล
สเตรเสศเคิลเมนต์เท่านั้นมีสิทธิในการครอบครองซื้อขายที่ดินได้ เพื่อแลกเปลี่ยนกับการ
ที่ให้คนในบังคับทั้งสองรัฐบาลนี้ในประเทศไทยขึ้นศาลไทย ซึ่งก็เป็นการแบ่งแยกตาม
ที่มาของคนในบังคับอังกฤษ ไม่ได้แบ่งตามเชื้อชาติว่าชาวยุโรปหรือชาวเอเชีย³ แต่รัฐบาล
อังกฤษปฏิเสธข้อเสนอนี้ เพราะเกรงว่าอังกฤษจะหมดอิทธิพลทางการเบี่ยงใน
ประเทศไทยในอนาคต และเห็นว่าข้อแลกเปลี่ยนที่ให้คนในบังคับอังกฤษขึ้นศาลไทยกับการ
ได้รับสิทธิในการครอบครองที่ดินในประเทศไทยนั้น ยังขาดน้ำหนักที่น้อยกว่าที่อังกฤษจะ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หอจดสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม - อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ 1 จดหมายสวิตแลนด์สการรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศ
ถึง มร. แปรียตทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ลงวันที่ 18 พฤษภาคม ค.ศ. 1905

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หอจดสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม - อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ 1 จดหมาย บร. แปรียต ถึง มร. สโตรีเบล
ลงวันที่ 24 สิงหาคม ค.ศ. 1904

³ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หอจดสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม - อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ 1 จดหมาย บร. สโตรีเบลกราบทูลกรมหลวง
เทวะวงษ์วโรปการ ลงวันที่ 24 กันยายน ค.ศ. 1905

ยกเลิกสิทธิที่มีอยู่¹ ด้วยเหตุนี้การเจรจาจึงล้มเหลวในเวลาต่อมาซึ่งรัฐบาลไทยก็ตระหนัก
 ว่าเป็นการที่รัฐบาลอังกฤษซึ่งมีคนในบังคับอยู่ในประเทศไทยจำนวนมากที่สุด และยังคงมี
 อภิสิทธิ์ต่าง ๆ ทางการค้าลัทธิธรรมจากเช่นนี้ ย่อ ก่อให้เกิดปัญหาหลายอย่างทางด้าน
 การปกครองประเทศ เท่ากับว่าเอกราชทางการค้าของไทยยังไม่สมบูรณ์ ยังคงเปิด
 โอกาสให้มหาอำนาจเข้าบงกชได้ต่อไป ดังนั้นจึงพยายามหาโอกาสและจังหวะที่เหมาะสม
 ตามเหตุการณ์เพื่อเจรจากับรัฐบาลอังกฤษในเวลาต่อมาทุกขณะ

3.2 อนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 อนุสัญญาฉบับที่รัฐบาลไทยตกลงกับรัฐบาลอังกฤษ
 ใน พ.ศ. 2440 นั้นได้เป็นผลเสียกับรัฐบาลไทยในเวลาต่อมาเป็นอย่างมาก เพราะว่า
 ข้อความตามสัญญาดังกล่าวนี้ระบุไว้อย่างคลุมเครือ เปิดโอกาสให้รัฐบาลอังกฤษตีความ
 ได้หลายด้านเพื่อผลประโยชน์ของรัฐบาลอังกฤษ แม้ว่าอนุสัญญาจะตกลงไว้ทางการเมือง
 เป็นหลักสำคัญก็ตาม แต่รัฐบาลอังกฤษพยายามตีความไปให้มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ
 และการพาณิชย์ด้วย เพื่อรัฐบาลไทยต้องการจะตัดค้านก็ไม่มีอำนาจต่อรองแต่อย่างใด
 จึงเท่ากับเปิดหนทางใหม่ที่ทำให้รัฐบาลไทยหมดอิทธิพลความเป็นเจ้าของที่สมบูรณ์ในดินแดน
 คาบสมุทรมลายูส่วนที่อยู่ในอธิปไตยของไทยตั้งแต่บริเวณตอนใต้เรื่อยมาจนลงไปถึงจนจด
 เมืองมลายูของอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษได้ปิดประตูการค้าในภูมิภาคนี้ของไทย และยัง
 กาลเวลาล่วงเลยไปจะเห็นว่าการกระทำดังกล่าวของรัฐบาลอังกฤษนี้เป็นการผูกขาด
 ผลประโยชน์แต่เพียงชาติเดียว เพราะเมื่อมีคนในบังคับชาติอื่นที่รัฐบาลอังกฤษไม่ต้องการ
 เช่นชาติเยอรมนีมาขอสัมปทานในบริเวณที่ตกลงในอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 นี้ เมื่อ
 รัฐบาลไทยเสนอขออนุญาตต่อรัฐบาลอังกฤษตามสัญญา รัฐบาลอังกฤษก็จะปฏิเสธตาม
 สิทธิที่มีอยู่ในอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ตลอดมา ถึงตัวอย่างเช่นการขอสัมปทานของ
 มร. คอลฟัส (Kaulfuss) ซึ่งรัฐบาลอังกฤษไม่ยินยอมอนุญาต รัฐบาลไทยจึงแจ้งให้
 มร. คอลฟัสทราบว่าการขออนุญาตสัมปทานที่เสนอนั้นพื้นที่สัมปทานกว้างมากเกินไป

¹ แถบสุข นุ่มนนท์ "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909" ใน วรรณไวทยาการ : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 7 - 8

นายคอปัสจึงขอลดพื้นที่ลงก็ตาม เมื่อฝ่ายไทยแจ้งไปยังรัฐบาลอังกฤษทราบ รัฐบาลอังกฤษก็ปฏิเสธอีก ด้วยเหตุผลว่า มร.คอปัสมีคุณสมบัติไม่เหมาะสมเพราะเป็นช่างภาพและชอบกินสุรา นับว่าเป็นเหตุผลที่รัฐบาลอังกฤษแจ้งให้รัฐบาลไทยทราบนั้นเป็นเหตุผลที่อ่อนมาก อันสร้างความลำบากใจให้แก่รัฐบาลไทยที่จะให้คำตอบแก่ มร.คอปัสได้ เพราะ มร.คอปัสมีเงินทุนมากพอที่จะทำได้ แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยได้รับปฏิเสธโดยไม่ให้เหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงในอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ความที่รัฐบาลอังกฤษต้องการ ครั้นภายหลัง มร.คอปัสได้แจ้งให้รัฐบาลไทยทราบว่าเงินทุนที่จะใช้นั้นไม่ใช่เงินทุนของเยอรมนีแต่เป็นเงินทุนของอังกฤษ ปรากฏว่าเมื่อรัฐบาลไทยแจ้งให้รัฐบาลอังกฤษทราบ จึงตอบอนุญาตให้รัฐบาลไทยให้อนุญาตแก่ มร. คอปัส¹ทันที

นโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่กักกันไม่ให้มหาอำนาจที่สามหรือมหาอำนาจอื่น ๆ เข้ามาในเขตนี้เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษในคาบสมุทรบอลข่าน สร้างความไม่พึงพอใจให้แก่รัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก เพราะตกอยู่ในสถานะที่ลำบากในการดำเนินนโยบายต่างประเทศและปฏิบัติความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่ได้ตกลงไว้กับมหาอำนาจอื่น ๆ² กล่าวได้ว่ารัฐบาลไทยต้องสูญเสียอธิปไตยบางประการที่ขึ้นอยู่กับดินแดนดังกล่าวนี้ให้แก่รัฐบาลอังกฤษตั้งแต่ปี พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังเสียผลประโยชน์โดยมิได้อะไรตอบแทนเลย รัฐบาลไทยพยายามที่จะล้มเลิกหรือเปลี่ยนแปลงอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 แต่รัฐบาลอังกฤษก็ไม่ตกลงแน่นอนถ้าข้อตกลงใหม่ที่ทำขึ้นนั้นจะตกลงในสิ่งที่รัฐบาลอังกฤษเห็นว่าขัดต่อผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงพยายามหาทางปรับความเข้าใจกับรัฐบาลอังกฤษเพื่อยกเลิกหรือเพียงแต่จำกัดขอบเขตของอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ให้ลดลงให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ในปลายปี พ.ศ. 2445 ภายหลังที่รัฐบาลอังกฤษคิดจะเปิดเผยอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 แต่รัฐบาลไทย

¹ กิ่งแก้ว นิคมขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองบลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443

ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 106 - 107

² ก.

เห็นว่าจะเป็นผลเสียกับรัฐบาลไทยอย่างมากจึงไม่ยอมให้เปิดเผย ที่รัฐบาลไทยได้ดำเนินการเกี่ยวกับอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 นี้ โดยการขอให้รัฐบาลอังกฤษทำสัญญาใหม่เพื่อยกเลิกอนุสัญญาฉบับนี้ให้หมด ทั้งนี้จึงถือว่าเป็นการเจรจาเกี่ยวกับเรื่องนี้กับรัฐบาลอังกฤษ แต่ผลการเจรจาล้มเหลวเพราะว่ารัฐบาลอังกฤษมีความพึงพอใจต่อผลประโยชน์ที่ได้รับจากอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และไม่มีความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงอันใดทั้งสิ้น¹ ทั้งนี้เพราะจุดประสงค์ของทั้งฝ่ายรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษตรงข้ามกัน กล่าวคือ รัฐบาลอังกฤษต้องการเป็นนายอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 แต่ไม่ต้องการเปลี่ยนแปลงพันธสัญญาและข้อตกลงแต่อย่างใด ส่วนรัฐบาลไทยนั้นมีความต้องการยกเลิกหรือแก้ไขและไม่ต้องการเปิดเผยอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ทั้งนี้วิธีการหรือรู้ทางที่รัฐบาลไทยจะยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ได้ มีเพียงประการเดียวเท่านั้นคือ รัฐบาลไทยต้องหาสิ่งแลกเปลี่ยน แต่ต้องมีค่าหรือมีผลประโยชน์ต่อรัฐบาลอังกฤษที่อยู่ในระดับใกล้เคียงกับผลประโยชน์ที่อังกฤษได้รับอยู่ใอนุสัญญาฉบับนี้เท่านั้น

4. การเจรจาเพื่อยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต

ความปรารถนาของรัฐบาลไทยคือการยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้หมดไป เพื่อเป็นการที่จะทำให้รัฐบาลไทยสามารถปกครองประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น รัฐบาลไทยเห็นว่ารัฐบาลอังกฤษจะต้องยินยอมตามความประสงค์ของรัฐบาลไทย ถ้ารัฐบาลไทยยกเลิกประโยชน์ที่รัฐบาลอังกฤษพอใจให้ด้วยเหตุนี้ มร. สโตรเบล ที่ปรึกษาราชการทั่วไปของรัฐบาลไทยได้ประมวลสถานการณ์ที่เป็นอยู่ของความต้องการของรัฐบาลอังกฤษในประเทศไทย จึงทราบว่ามีสิ่งที่รัฐบาลอังกฤษมีความต้องการ คือ กินแดนในหัวเมืองมลายูของไทยและจากการประมวลเหตุการณ์ที่กำลังเป็นอยู่ในเมืองไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ขณะนี้กำลังอยู่ในสภาพการณ์ที่รัฐบาลไทย

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ ผนวกสนธิสัญญา หมายเหตุ
เกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม จากหมายพระยาวิสุทธโกษากราบทูลกรมหลวง
เทวะวงษ์วโรปการ ที่ 150 ลงวันที่ 3 ธันวาคม ร.ศ. 121

ยากที่จะควบคุมและปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุที่รัฐบาลอังกฤษที่สเตรตส์-
 เซลเมนต์เข้าแทรกแซง และรัฐบาลอังกฤษย่อมเห็นด้วยเพราะว่ามีผลประโยชน์ของคนใน
 มังกับอังกฤษอยู่เป็นจำนวนมาก และคงจะต้องตกไปอยู่ในอำนาจของรัฐบาลอังกฤษในที่สุด
 ไม่วันใดก็วันหนึ่ง จึงได้เสนอแนะรัฐบาลไทยว่ารัฐบาลไทยไม่ได้รับผลประโยชน์คุ้มค่า
 อันใดจากเมืองไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู แต่กลับต้องรับผิดชอบในการปกครอง
 การบริหารภายในเมืองเหล่านี้ทั้งหมดต่ออำนาจต่างประเทศ ในขณะที่รัฐบาล
 ไทยก็ไม่ได้ทำการปกครองเมืองเหล่านี้โดยตรงอย่างแท้จริง ทำให้ขาดประสิทธิภาพใน
 การควบคุม ซึ่งในเวลาเดียวกันรัฐบาลอังกฤษที่สเตรตส์เซลเมนต์ทำการแทรกแซงทุก
 ระยะ ก่อให้เกิดความลำบากในการบริหารอยู่ตลอดเวลา ถ้ารัฐบาลไทยมอบเมืองไทรบุรี
 กลันตัน และตรังกานู ให้แก่รัฐบาลอังกฤษเพื่อแลกเปลี่ยนกับการยกเลิกอนุสัญญาฉบับ
 พ.ศ. 2440 และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจะเป็นการที่เหมาะสมกว่า และได้
 ประโยชน์มากกว่าการที่รัฐบาลไทยยังคงรักษานโยบายเดิมที่มีต่อหัวเมืองมลายูที่กล่าวนี้
 การแลกเปลี่ยนดังกล่าวในขณะที่หัวเมืองทั้งสามนี้ยังคงมีรากาอยู่ดีกว่าที่จะสูญเสียไปโดย
 ไม่ได้ประโยชน์อะไรเลย และถ้าทำได้ดังข้อเสนอนี้ รัฐบาลไทยก็จะทำการปกครอง
 ดินแดนในความสมบูรณ์มลายูที่เหลืออยู่ได้โดยตรงและมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น¹ มร. สตีเวน เบล
 เห็นว่าเมืองไทรบุรี เมืองตรังกานู เมืองกลันตัน เป็นที่เกิดของอันตรายที่จะมีผลเสีย
 เปรียบต่อรัฐบาลไทยต่อไป จากกรณีความวุ่นวายในเมืองกลันตัน การปฏิเสธอำนาจ
 ของเมืองตรังกานูต่อรัฐบาลกลาง และสถานการณ์ที่ไม่พึงพอใจของรัฐบาลกลางในเมือง
 ไทรบุรีภายหลังที่พระยาเสถียรคฤทธิรามาคุมคามถึงแก่อนิจกรรมลง รัฐบาลไทยไม่ควรจะ
 เสียเวลาไปทำการรับผิดชอบในเมืองเหล่านี้อีกต่อไป เพราะไม่ได้ให้ผลประโยชน์แก่
 รัฐบาลไทยเท่าใดนัก ควรที่จะแลกเปลี่ยนเอาสิ่งที่รัฐบาลไทยต้องการจากรัฐบาลอังกฤษ
 ในขณะที่ยังมีค่าอยู่ในสายตาของรัฐบาลอังกฤษจะดีกว่า และดินแดนที่ยังคงเหลืออยู่จะ
 อยู่ในการปกครองโดยตรงของไทยอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป เมื่อเป็นที่แน่ใจแล้วว่า

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม-
 อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ 1 บันทึก มร. สตีเวน เบล ลงวันที่ 4 ธันวาคม ร.ศ. 1907

ผลตอบแทนที่รัฐบาลไทยจะได้รับในการที่จะยกดินแดนทั้ง 3 เมืองนี้ให้แก่รัฐบาลอังกฤษ
 คู่กับการที่รัฐบาลไทยจะขอยกเลิกอนุสัญญาฉบับและสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงได้กราบ
 บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตามความเห็นดังกล่าวนี้ พระองค์ทรง
 เห็นด้วยกับข้อเสนอของ บร. สโตรเบล เพราะทรงเห็นแล้วว่าเมืองเหล่านี้ไม่มีผลประโยชน์
 ต่อรัฐบาลไทยมากนัก ถ้ายกให้รัฐบาลอังกฤษตามข้อเสนอนี้ก็จะไม่เสียผลประโยชน์อันใด
 มากกว่าไม่ยกกันไม่ว่าเงินค่าไถ่ทองเท่านั้น แต่ที่ทรงพระวิตกมากคือเสียเกียรติภูมิของ
 ชาตินไทย แต่อย่างไรก็ตามทรงโปรดเกล้าฯ ให้ บร. สโตรเบลดำเนินการต่อไปตาม
 ข้อเสนอแนะได้¹

ถึงขั้นการเจรจาอย่างไม่เป็นทางการระหว่าง บร. สโตรเบล ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทย
 กับ บร. แปตยิก ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลอังกฤษในเรื่องที่ไทยเสนอขอเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440
 และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไทยในเขตดินแดนเมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน และ
 เมืองตรังกานู ให้รัฐบาลอังกฤษเป็นการตอบแทน การเจรจาเป็นเวลานานภายหลังจาก
 ได้เริ่มต้นการเจรจาไปนานนัก บร. สโตรเบลผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทยได้ป่วยและถึงแก่อนิจกรรม
 ลง ผู้ที่ทำหน้าที่ต่อมา คือ บร. เวสเทินทาก ซึ่งเคยเป็นผู้ช่วย บร. สโตรเบล การเจรจา
 ได้ดำเนินไปสู่ข้อตกลงเกี่ยวกับหัวเมืองบลายูของรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ.
 2452 ช่วงในการเจรจานั้นการต่อรองของทั้งสองฝ่ายรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษเป็น
 ไปอย่างพืดพิสัย โดยคำนึงถึงผลประโยชน์เสียของทั้งสองฝ่าย ต่อมารัฐบาลอังกฤษมีความ
 ต้องการดินแดนเพิ่มเติมจากที่รัฐบาลไทยเสนอยกให้ คือ ขอเมืองบลิฟ เมืองสตูล รวมทั้ง
 มณฑลปัตตานีด้วย เพราะรัฐบาลอังกฤษพิจารณาเห็นว่าการที่รัฐบาลอังกฤษได้ยินยอมยกเลิก
 สิทธิที่มีอยู่ในอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และตามข้อตกลงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนั้น
 มีค่ามากกว่าดินแดนเมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน และเมืองตรังกานู ที่รัฐบาลไทยจะยกให้
 แก่รัฐบาลอังกฤษ แต่รัฐบาลไทยนั้นต้องการจะขอบดินแดนในหัวเมืองบลายูให้แก่รัฐบาลอังกฤษ

¹ แคมซุซ นูมนนท์ "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909" ใน วรรณไวทยาการ : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 10 (อ้างอิงมาจาก F.O. 628/29/316 Letter from His Majesty The King of Siam to Strobel, November 23, 1907)

เฉพาะหัวเมืองที่รัฐบาลไทยไม่ได้อุปการโดยทรงและควบคุมไม่ได้เท่านั้น จึงได้ปฏิเสธ
ข้อเสนอของรัฐบาลอังกฤษในหัวเมืองสตูลและปัตตานี โดยเหตุผลที่ว่ารัฐบาลไทยไม่ได้
เสนอให้รัฐบาลอังกฤษควบคุมลักษณะของเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ของเมืองมลายูของไทย
แต่รัฐบาลไทยจะยินยอมให้เท่าที่จะทำได้เท่านั้น โดยเฉพาะเมืองสตูลนั้นมีพลเมืองเป็นคนไทย
ที่พูดภาษาไทยมากเกินกว่าครึ่งของเมือง และเมืองปัตตานีนั้นรัฐบาลไทยได้ปกครอง
โดยทรงแล้ว อยู่นอกปร. เดิมที่เป็นข้อเสนอ แต่เมืองปัตตานีรัฐบาลไทยยินยอมให้
รัฐบาลอังกฤษควบคุมขอเรียกบ้าง เพราะเคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรีมาก่อน และ
รัฐบาลไทยยังไม่ได้เข้าไปมีอำนาจจัดการปกครองภายในได้มากเท่าเมืองสตูล เมื่อเป็น
เช่นนี้รัฐบาลอังกฤษจึงขอหมู่เกาะลังกาวิกับเขตรามันท์ก่อนโกตกแหบ การเจรจาต่อรอง
กันถึงที่สุด ไทยตกลงมอบดินแดนในหัวเมืองมลายูที่ไม่ได้ปกครองโดยทรงให้แก่รัฐบาลอังกฤษ
มีเมืองไทรบุรี เมืองปัตตานี เมืองตรังคานู เมืองกลันตัน หมู่เกาะลังกาวิ และเขก
รามันท์กอไว้ให้ตามที่รัฐบาลอังกฤษต้องการ ซึ่งมีผลให้รัฐบาลไทยได้สิ่งที่ต้องการคือ
ยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขต และได้ผลประโยชน์
อื่น ๆ อีก คือ การกู้เงินถดถอยเก็บค่าจากรัฐบาลสหพันธรัฐมลายูมาสร้างทางรถไฟสายใต้
ของไทย การยกดินแดนหัวเมืองมลายูที่กล่าวมานี้ให้รัฐบาลอังกฤษครั้งนี้ ผู้นำรัฐบาลไทย
คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงความรู้สึกส่วนพระองค์กับกรมหลวง
เทเวศน์วรโรปกการ ไว้ว่า

... เรื่องเขาแดนดินความเป็นจริงเป็นอย่างไรฉันรู้สึกชัดเจน ถือว่าการที่ได้ตกลง
กันเช่นนี้ เป็นข้อที่รับความลำบาก อันน่าจะเกิดขึ้นในระหว่างอังกฤษกับไทย
ไปเสียได้ทางหนึ่ง แต่เป็นบรรณาการที่ฉันเคยรู้สึกตัวมาช้านานว่า เมืองทั้งหลาย
เหล่านี้เป็นของเรามากกว่าน้อยเพียงใด ความที่เป็นอยู่ก็ยิ่งรู้สึกว่าเป็นของกรุงสยาม

* การเจรจาเกี่ยวกับการโอนดินแดนหัวเมืองมลายูให้แก่อังกฤษเพื่อแลก
เปลี่ยนในสิ่งที่รัฐบาลไทยต้องการนี้ ศึกษารายละเอียดจาก กิ่งแก้ว นิคมชา การ
เจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 คัมภีร์หน้า 133-153

เมื่อต้องปราศจากไปก็ยอมเป็นที่เศร้าใจอยู่เป็นธรรมดา อีกประการหนึ่งคนที่จะ
รู้ความจริงว่าเมืองเหล่านี้เกี่ยวข้องกับเราเพียงใญ่ก็น้อยคนในเมืองเราเอง
อาจจะคิดเห็นว่า ฉันก็อยู่มามาได้ก็ยอมอดตัวเล็กลงไปทุกที ซึ่งใช้เวลา
หมด ส่วนคนภายนอกทั่วไป กล่าวคือ โลกนี้ก็จะเห็นว่าเมืองไทยมีแต่เวลาหยุด
ลงไป ไม่ใช่เวลาที่อยู่ตัว ด้วยเหตุเหล่านี้ถึงว่าจะเป็นความจริงบ้าง เกิน
ความจริงบ้าง เมื่อรวมกันเข้าหมดทำให้ใจฉันเศร้าหมองเหี่ยวแห้งไปเป็น
อันมาก ...¹

การลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับรัฐบาลอังกฤษครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชกระแสรับสั่งไว้อย่างทรงเกียรติความเป็นจริงทุก
ประการ เพราะทรงทราบถึงว่าอำมาตย์ราชทูตกลางที่เข้าไปยังกับอังกฤษเมืองเหล่านี้
มีมากน้อยอย่างไร แต่ถึงอย่างไรก็ตามการสูญเสียดินแดนของพระราชอาณาจักรยอม
เป็นสิ่งที่ทรงเศร้าสลดใจมิได้ การลงนามสนธิสัญญาระหว่างสยามไทยกับรัฐบาลอังกฤษ
นี้ได้มีขึ้นที่กรุงเทพฯ ระหว่างกรมหลวงเทเวศร์วงศ์วิภาวดีเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทย กับ มร.แปตยิก ราชทูตรัฐบาลอังกฤษที่ประจำกรุงเทพฯ ผู้แทน
ฝ่ายรัฐบาลอังกฤษ เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2452 และได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันกันที่
กรุงลอนดอน ในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 สาระสำคัญของสนธิสัญญานี้มีดังนี้คือ

1. รัฐบาลไทยโอนสิทธิการปกครอง การบังคับ ฯ เมืองเมืองไทรบุรี
เมืองปลัด เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู หมู่เกาะลังกาวิ และเขตรามันท์ตอนใต้
ให้แก่รัฐบาลอังกฤษ

2. การโอนดินแดนดังกล่าวนี้จะจัดการให้เรียบร้อยภายในเวลาสามสิบวัน
นับตั้งแต่วันที่ได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันกันแล้ว

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม - อังกฤษ ฉบับ 1.3 ปีที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถึงกรมหลวงเทเวศร์วงศ์วิภาวดี ลงวันที่ 26 มีนาคม ร.ศ. 127

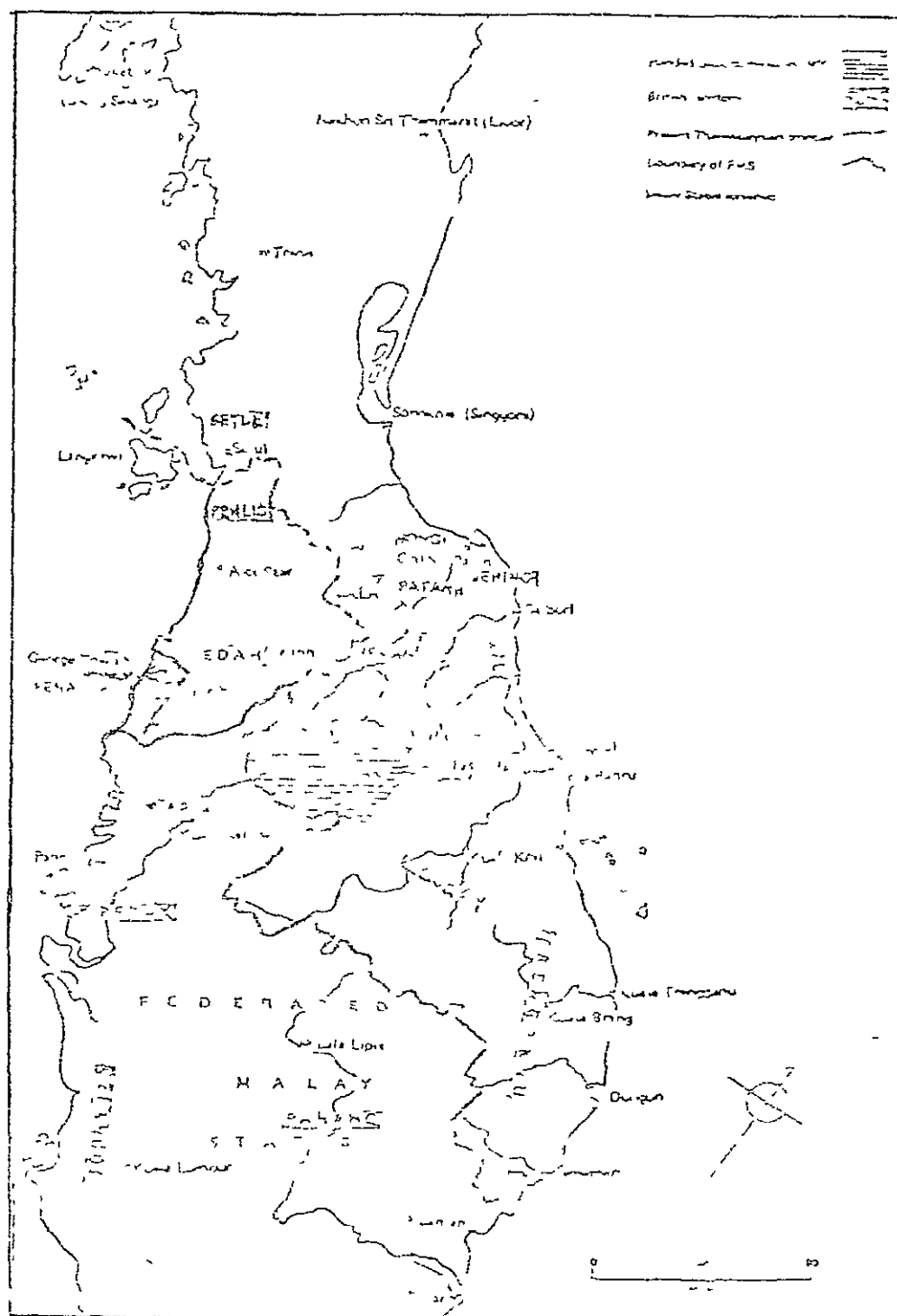
3. ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการทั้งฝ่ายรัฐบาลไทยและฝ่ายรัฐบาลอังกฤษร่วมกัน ภายในหกเดือนนับตั้งแต่วันที่การยกเลิกเปลี่ยนสัตยาบันแล้ว เพื่อทำการปักปันเขตแดนตาม ที่ตกลง คนในบังคับไทยที่อยู่ในดินแดนที่มอบให้รัฐบาลอังกฤษนี้ ถ้าหากว่าต้องการจะเป็น คนในบังคับไทยต่อไป ก็คงอพยพมาอยู่ในเขตมณฑลรัฐบาลไทยภายในเวลาหกเดือนนับตั้งแต่วันที่เลิกเปลี่ยนสัตยาบันกัน และรัฐบาลอังกฤษยอมรับว่าคนเหล่านี้ยังคงมีสิทธิความเป็น เจ้าของอสังหาริมทรัพย์ในดินแดนที่มอบให้รัฐบาลอังกฤษนี้ นอกจากนี้หนังสืออนุญัตต่าง ๆ ที่ทางรัฐบาลไทยได้ออกไว้กับบุคคลต่าง ๆ ไว้ก่อนวันลงนามในสัญญาฉบับนี้ รัฐบาลอังกฤษ รับว่าหนังสืออนุญัตนั้นยังมีผลบังคับใช้ต่อไป

4. รัฐบาลอังกฤษยินยอมว่าขอรับไว้หนี้สินต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยให้เมืองไทรบุรี เมืองปลิง เมืองกตันกับ และเมืองกรังกานู ถูยืมไป โดยการที่มอบให้รัฐบาลสหพันธรัฐ มลายูใช้แทนทั้งหมด

5. ในอานาจศาลต่างประเทศฝ่ายรัฐบาลไทยตามข้อ 8 ของหนังสือสัญญาปี พ.ศ. 2426 จะต้องใช้ตามสัญญาว่าด้วยอานาจศาลที่คิกท้ายหนังสือสัญญานี้กับคนในบังคับ อังกฤษที่จดทะเบียนก่อนวันลงนามในสัญญาตามระบบการศาลแบบนี้ จะสิ้นสุดลงและอานาจ ศาลต่างประเทศจะถูกโอนไปให้ศาลไทยเมื่อได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายลักษณะอาญา กฎหมายลักษณะแพ่งและพาณิชย์ กฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาคดี กฎหมายลักษณะพระธรรมนูญ จัดตั้งศาล ส่วนคนในบังคับอังกฤษที่จดทะเบียนภายหลังวันลงนามสัญญา จะต้องอยู่ใน อานาจศาลไทยตามสัญญาว่าด้วยอานาจศาล

6. คนในบังคับอังกฤษจะได้สิทธิเหมือนคนพื้นเมืองเช่น สิทธิในที่ดิน สิทธิในการ อยู่อาศัยและการเดินทางไปในที่ต่าง ๆ ต้องมีหน้าที่เสียภาษีอากรต่าง ๆ เหมือนกับคน ในบังคับไทยทุกประการ ยกเว้นไม่ต้องรับราชการเป็นทหาร¹

¹ ทรบสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ "สัญญาในระหว่าง กรุงสยามกับกรุงอังกฤษ ร.ศ. 127" ใน หนังสือฉบับประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2413 - 2462 เรื่องสนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทย กับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ หน้า 179 - 181

Map to illustrate the Northern Malay States especially Kelantan, Trengganu and Patani, 1826-1919

นอกจากนี้รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษยังลงนามในสัญญาว่าด้วยเขตแดน สัญญาว่าด้วยอำนาจศาลแยกต่างหากต่อต้านสนธิสัญญาก๊วย รวมทั้งมีประกาศยกเลิกอนุสัญญาลับ พ.ศ. 2440 และข้อตกลงว่าด้วยการสร้างทางรถไฟสายใต้* โดยรัฐบาลสหพันธรัฐมลายูตกลงให้เงินกู้ในการก่อสร้างจำนวนทั้งสิ้น 4,000,000 ปอนด์ ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 4 โดยมีเงื่อนไขว่ากรรมรถไฟสายใต้ในอาณาเขตของชาวอังกฤษเป็นผู้นำในการร่างการก่อสร้างทางรถไฟจะเริ่มทันทีที่ได้ทำความตกลงกันเรื่องการเงินเรียบร้อยแล้ว และรัฐบาลไทยต้องทำต่อไป เชื่อมกับทางรถไฟของสหพันธรัฐมลายู

5. ผลของการลงนามระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษใน พ.ศ. 2452

5.1 ผลได้ผลเสียของรัฐบาลไทย ประการแรกรัฐบาลไทยได้รับอธิปไตยที่สมบูรณ์แบบเหนือดินแดนคาบสมุทรมลายูในส่วนที่เหลือจากที่มอบให้รัฐบาลอังกฤษได้อย่างแท้จริง เพราะสามารถยกเลิกอนุสัญญาลับ พ.ศ. 2440 เป็นผลสำเร็จ พันธะที่ผูกมัดรัฐบาลไทยไว้เนื่องในอนุสัญญาลับ พ.ศ. 2440 โดยที่ไม่ได้ผลคอมมอนและเป็นวันตรายต่อดินแดนส่วนที่เป็นของรัฐบาลไทยแท้ได้หมดไป เป็นการยุติความขัดแย้งในการตีความของอนุสัญญานับนี้ที่เป็นผลเสียแก่รัฐบาลไทยลง ทำให้สามารถทำการพัฒนาการปกครองสร้างความเจริญในดินแดนของไทยที่จัดการปกครองโดยตรงได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป สัญญานับปี พ.ศ. 2452 ระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษได้เป็นมาตรการที่สำคัญในการป้องกันไม่ให้รัฐบาลสหเทศ สหประชาชาติขยายอิทธิพลเข้าแทรกแซงกิจการภายในของหัวเมืองของรัฐบาลไทยในแหลมมลายูอีกต่อไป

ประการที่สอง รัฐบาลไทยได้รับสิทธิสถานนอกอาณาเขตที่เสียไปให้กลับคืนมา แม้ว่าจะไม่ได้โดยทันทีแต่ก็เป็นดูทางที่มองเห็นได้แล้วว่ารัฐบาลไทยจะได้หลุดพ้นจากพันธะทางการศาลให้หมดไปได้ นับว่าเป็นก้าวแรกที่สำคัญอันที่รัฐบาลไทยจะได้มีอธิปไตยทางการศาลเหนือดินแดนของไทยได้โดยตรง นอกจากนี้ยังคงเป็นแนวทางที่รัฐบาลไทยจะใช้

ค่าในการเจรจาตกลงเกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับชาติอื่น ๆ ต่อไป

ประการสุดท้าย รัฐบาลไทยต้องสูญเสียดินแดนในหัวเมืองมลายูให้แก่รัฐบาลอังกฤษ ครั้งนี้ทั้งหมดยกประมาณ 15,000 ตารางไมล์ ที่มีทรัพยากรที่สำคัญทางเศรษฐกิจจำนวน มหาศาลพร้อมกับประชากรไม่ต่ำกว่า 5 แสนคน ในจำนวนดินแดนที่มอบให้รัฐบาลอังกฤษ ครั้งนี้เป็นดินแดนจากมณฑลไทรบุรีถึง 3,267 ตารางไมล์¹ ก่อให้เกิดความรู้สึกกับคนไทย โดยทั่วไปว่าเป็นการเสียเกียรติภูมิของชาติเป็นอย่างมาก และรัฐบาลไทยยังได้มีผลประโยชน์ น้อยกว่ารัฐบาลอังกฤษและต้องตกลงเรื่องรถไฟนั้นจะทำให้ เมืองสิงคโปร์ของรัฐบาลอังกฤษ เพิ่มความสำคัญมากยิ่งขึ้นในทางเศรษฐกิจ แต่เป็นการทำลายความสำคัญของกรุงเทพฯ ในทางด้านการธุรกิจ

5.2 ผลได้ผลเสียของรัฐบาลอังกฤษ ประการแรก รัฐบาลอังกฤษยังไม่ได้ ยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 โดยสิ้นเชิง แต่มีเงื่อนไขโดยการที่ให้รัฐบาลไทยยินยอม ทกลงทางการเมืองกับรัฐบาลอังกฤษอย่างเปิดเผยถึงดินแดนในคาบสมุทรมลายูในเขต อิทธิพลของรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งเท่ากับเป็นการเตือนไม่ให้มหาอำนาจอื่นเข้ามาแทรกแซงเพื่อ ผลประโยชน์ในคาบสมุทรมลายู และรัฐบาลอังกฤษแน่ใจว่ารัฐบาลไทยยอมไม่ยินยอมให้ มหาอำนาจอื่นที่รัฐบาลอังกฤษไม่ต้องการให้เข้ามามีอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูโดยเด็ดขาด เท่ากับว่ารัฐบาลอังกฤษได้แก้ปัญหาคความหวาดระแวงการแทรกแซงจากมหาอำนาจอื่น ในขณะนั้น เช่น เยอรมนีได้อย่างเด็ดขาดและรัฐบาลอังกฤษยังได้รับดินแดนที่ถูกลบไปภัย ทรัพยากรซึ่งมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในอาณานิคมบริเวณอันกว้างใหญ่ด้วย

ประการที่สอง การที่รัฐบาลอังกฤษได้ยินยอมผ่อนปรนในเรื่องสิทธิสภาพนอก อาณาเขตทางการเมืองแก่รัฐบาลไทย ตลอดจนการยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440

¹ แคมซูล นูเมนนท์ "การเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษเรื่องไทรบุรี กลันตัน ตรังเกาญและปลิศ" แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารโบราณคดี 8 : 7 : 1-3 มกราคม - ธันวาคม 2517 (อ้างอิงมาจาก F.O./422/63 จดหมาย มร.แปตียิกถึง Sir Edward Grey, 27 กุมภาพันธ์ 2451)

นั้นนับว่าเป็นเครื่องต่อรองอย่างหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลไทยยินยอมตกลงเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟสายใต้ โดยให้สร้างเชื่อมต่อกับรถไฟของสหพันธรัฐมลายู ซึ่งจะทำให้คนในบังคับอังกฤษได้รับผลประโยชน์ทางด้านการธุรกิจเพิ่มมากขึ้น ที่สำคัญคือรัฐบาลอังกฤษยังคงมีอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ ในประเทศไทยต่อไปอย่างมั่นคง

ประการสุดท้าย การที่รัฐบาลอังกฤษได้ตกลงยอมลงนามในสัญญากับรัฐบาลไทยในปี พ.ศ. 2452 นี้ รัฐบาลอังกฤษเห็นแก่สูญเสียสิทธิในการอนุรักษสัมปทานในบริเวณคาบสมุทรมลายูของไทยที่เคยได้รับในอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และเพียงแต่สูญเสียอำนาจทางการเมืองภายในประเทศไทยเท่านั้น

5.3 ปฏิกิริยาของเมืองไทรบุรีและเมืองปัลลิก เจ้าพระยาไทรบุรีและพระยาปัลลิส เมื่อได้รับข่าวการที่รัฐบาลไทยตกลงมอบดินแดนเมืองไทรบุรีกับเมืองปัลลิกให้อยู่ในบังคับของรัฐบาลอังกฤษ มีความตกใจและไม่พอใจรัฐบาลไทยอย่างเปิดเผย เพราะไม่ต้องการจะอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลสหราชอาณาจักร ตามความเป็นจริงในขณะนั้น รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษกำลังเจรจากันในเรื่องนี้ เจ้าพระยาไทรบุรีได้รับข่าวลือบ้างเหมือนกันถึงกับได้มีโทรเลขถามรัฐบาลกลาง แต่รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เป็นเพียงแต่ตอบให้ทราบว่าเป็นการตกลงเรื่องเขตแดนเท่านั้น¹ ด้วยเหตุนี้เมื่อรัฐบาลไทยได้ตกลงกับรัฐบาลอังกฤษความว่าพึงโดยไปได้ปรึกษากับเจ้าพระยาไทรบุรีและพระยาปัลลิสเลย จึงมีความรู้สึกว่าการที่รัฐบาลไทยจะได้ปรึกษาย่าง เพราะดินแดนนี้เป็นดินแดนของชาวมลายู การกระทำของรัฐบาลไทยเปรียบเสมือนบ้านเมืองชกงานเป็นสิ่งของที่ จะซื้อขายกันได้ประดุจกับสินค้าธรรมดาเท่านั้น ปรากฏว่าเป็นที่ขมขื่นใจของเจ้าพระยาไทรบุรีเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เมื่อ มร. วิลเลียมสัน (Mr. Williamson) ที่ปรึกษาทางการเงินของรัฐบาลอังกฤษซึ่งเข้ารับหน้าที่แทน มร. ฮาร์วีย์ ที่ปรึกษาทางการคลังของรัฐบาลไทย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/27
กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลขอพระมหาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ที่ 16/490 ลงวันที่ 19 เมษายน ร.ศ. 128

ประจำเมืองไทรบุรีได้เดินทางไปถึงเมืองไทรบุรี เขาได้กล่าวว่าได้พบท่าที่อันรื่นเริง
ของประชาชนในเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีตลอดจนข้าราชการในรัฐบาลเมืองไทรบุรี
ต่างพากันคัดค้านการโอนดินแดนครั้งนี้อย่างรุนแรง เจ้าพระยาไทรบุรีนั้นถึงกับกล่าวกับ
เซอร์ บอร์ช แมกซ์เวลล์ (Sir George Maxwell) ที่ปรึกษาของรัฐบาลอังกฤษคนแรก
ประจำเมืองไทรบุรี แสดงถึงความขมขื่นใจที่ได้รับการปฏิบัติเปรียบเสมือนเมืองไทรบุรี
เป็นสินค้าของรัฐบาลไทยว่า "ประเทศของกันและผลประโยชน์ของฉันทาได้ถูกขายไปเช่นเดียว
กับที่เขาขายวัวควาย ฉันอาจยกโทษให้แก่วัยชราที่ไม่มีข้อผูกพันอะไรกับฉัน แต่ฉันไม่อาจ
ยกโทษให้แก่ผู้ขายได้"¹ นอกจากนี้เจ้าพระยาไทรบุรียังมอบให้ทนายความของคนที่เมือง
ป็นักจัดการประท้วงการกระทำของรัฐบาลไทยและกล่าวเรื่องเขตแดนของเมืองไทรบุรี
ที่ยังเหลืออยู่ในอธิปไตยของประเทศไทยด้วย² แต่ก็ไม่เป็นผลอะไรเกิดขึ้น ทั้งนี้เนื่องจาก
ว่าเจ้าพระยาไทรบุรีมีความเกรงกลัวในการที่ต้องตกไปอยู่ในอารักขาของรัฐบาลอังกฤษ
ซึ่งจะหลีกเลี่ยงอำนาจทางการปกครองเช่นสุดต่านเป็งเประ นอกจากนี้รัฐบาลอังกฤษ
ได้เข้าควบคุมการใช้เงินอย่างเข้มงวดด้วย ส่วนพระยาปลัดนั้นเมื่อได้รับทราบจาก
ข้าหลวงของรัฐบาลกลางว่าได้ตกลงมอบเมืองปลัดให้แก่รัฐบาลอังกฤษ ก็แสดงอาการไม่
พอใจอย่างเดียวกับเมืองไทรบุรี³ การที่ผู้ปกครองเมืองไทรบุรีและเมืองปลัดต่างไม่พอใจ
และตกใจที่ต้องตกไปอยู่ใต้อำนาจการปกครองของรัฐบาลอังกฤษ เพราะเกรงว่าจะสูญเสีย

¹ สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลัด ของไทย
ให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 327
(อ้างอิงมาจาก The Straits Times, May 16, 1957)

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องรับส่งเขตแดน
เมืองมลายูกับอังกฤษ แฉม 1.17 ตอน 5 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบทูล
กรมหลวงเทเวศร์วงษ์ไวยโรปรการ ที่ 78/0064 ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 128

³ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องรับส่งเขตแดน
เมืองมลายูกับอังกฤษ แฉม 1.17 ตอน 5 จดหมายกรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบทูล
กรมหลวงเทเวศร์วงษ์ไวยโรปรการ ที่ 77/0064 ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ. 128

อำนาจทางการเมืองที่มีอยู่ และรัฐบาลอังกฤษจะเข้ามาจัดการผลประโยชน์แทนย่อม
เกิดความเสียหายในการเงินของตน แต่อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานว่าราษฎรของ
ทั้งสองเมืองนี้แสดงการสนับสนุนหรือคัดค้านการกระทำของรัฐบาลไทย แต่ชาวอังกฤษและ
คนในบังคับอังกฤษในเมืองทั้งสองต่างได้ต้อนรับชาวที่รัฐบาลไทยโอนดินแดนให้แก่รัฐบาล
อังกฤษครั้งนี้เป็นอย่างดี¹ เพราะต่างได้รอคอยมานานแล้วนั่นเอง

สำหรับพลเมืองไทยนั้นความรู้สึกไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐบาลไทยได้ตกลงมอบดินแดน
ให้แก่รัฐบาลอังกฤษครั้งนี้ เพราะทราบว่าเป็นการเสียดินแดนเพื่อแลกเปลี่ยนเฉพาะเรื่อง
เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงเป็นการลงทุนด้วยราคาแพงแก่ผลประโยชน์ไม่คุ้ม
ซึ่งขาดความเข้าใจที่แท้จริงว่ามีเหตุผลปัจจัยจำเป็นอะไรที่รัฐบาลไทยยินยอมตกลงเช่นนั้น
อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมา ความรู้สึกไม่พอใจต่อการกระทำของรัฐบาลในเรื่องนี้ค่อย ๆ
จางหายไปจากความคิดของชาวไทย เนื่องจากเริ่มประจักษ์ต่อผลประโยชน์ที่ได้รับจาก
การยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและรัฐบาลไทยก็ได้ปลดปล่อยพันธะที่เสียเปรียบชาว
ต่างประเทศไปตามลำดับเวลา สำหรับความรู้สึกถึงความรักประเทศชาติและภัยเหตุผล
ที่ยอมยกดินแดนเมืองไทรบุรี เมืองปลิส เมืองตรังกานู เมืองกลันตัน และอื่น ๆ ใน
ครั้งนี้ และผลที่จะได้รับนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงดำรง
ตำแหน่งผู้นำของรัฐบาลไทยที่ตัดสินใจครั้งนี้ไว้ในพระราชดำรัสที่ทรงในที่ประชุมคณะเสนาบดีว่า

หนังสือที่อ่านนี้เป็นเนื้อความในสัญญาแลคำแก้ข้างฝ่ายเขา เพื่อให้คนของเขา
เข้าใจ บัดนี้จะได้อธิบายให้ฝ่ายเราทราบว่า เหตุใดจึงได้ยอมทำสัญญาลงไป
เช่นนั้น หันกันต้องเข้าใจว่า พระราชอาณาเขตของกรุงสยามมีสองชั้น คือ
หัวเมืองชั้นในกับหัวเมืองชั้นนอกๆ ประเทศราช ส่วนการปกครองแต่ก่อน ๆ มา
ด้วยที่ทางไปมาลำบากมาก จึงได้ปล่อยไว้ให้หัวเมืองชั้นนอกเป็นประเทศราช
ปกครองตัวเอง เป็นแต่ส่งเครื่องบรรณาการ เพราะชนั้นกรุงเทพา ไม่ได้ผล

¹ สายจิตต์ เทวินทร์ การเสียรั้วไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปลิสของไทย
ให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า ๓๒๘

ประโยชน์อันใดจากหัวเมืองประเทศราชนอกจากบรรณาการเท่านั้น ต่อมาเราได้จัดการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ก็ให้หันแก่มณฑลพายัพมณฑลเดียว ด้วยเหตุว่ามีเหตุเกิดขึ้นก่อนมณฑลอื่น ๆ คือเรื่องป่าไม้ กับเป็นมณฑลที่ตั้งอยู่ในลำแม่น้ำอันเดียวกันกับกรุงเทพฯ พอจะทำการได้ง่ายจึงคิดจัดการเอบเอ้อมเข้าไปปกครอง ก็ให้ไว้ทั้งมณฑล เพื่อได้จัดการในมณฑลพายัพแล้วก็ได้จัดการทางหัวเมืองลาวแถบลำน้ำโขง คือได้จัดการเกินออกไปจนข้าม ากโขงไปฝั่งโน้น แต่เป็นหัวเมืองที่ติดต่อกับอาณาจักรเมืองขึ้นของฝรั่งเศส ฝ่ายเรานี้กำลังน้อยกว่าจึงไม่สำเร็จ แลข้าบาทขึ้นพระราชอาณาจักรไปด้วย อาณาเขตของเราทางนั้นจึงตกเข้ามาอยู่เพียงใน ากโขงฝั่งนี้ ฝ่ายทางแหลมมลายูก็ได้จัดการอย่างเดียวกัน แต่เราเกินไปได้เพียงมณฑลไทรบุรี ถึงแม้ยังไม่ได้ประกาศรวมเป็นกรุงสยามก็จริง แต่ก็เหมือนรวมแล้ว แต่เมืองตรังกานูนันต์ได้มีสัญญาทำอังกฤษไว้แต่บอกว่า เราจะไม่เกี่ยวข้อง ฝ่ายเมืองไทรเป็นเมืองที่เราได้ แต่เราปกครองเองไม่ได้ จึงให้แยกปกครองตัวเอง เปนประเทศราช การที่เกี่ยวข้องกันในชั้นหลังมานี้ ก็เพราะหัวเมืองเหล่านี้อยู่ใกล้เขตแดนอังกฤษมากขึ้น ผลประโยชน์เกินถึงกัน ฝ่ายอังกฤษยกเหตุกล่าวว่าเราปกครองไม่พอ ทางความถกเถียงกันว่า ถ้าทางประเทศชาติโลกาภิวัตน์ที่มีอำนาจจะมาขอเข้าที่ดินในหัวเมืองเหล่านี้ ซึ่งเราจะห้ามก็ไม่ได้แล้วจะเป็นการเสียผลประโยชน์ของเขา เมื่อเขาเห็นช่องทางมีอยู่ดังนี้ จึงเที่ยวเชิญขอให้เราทำสัญญาว่า ถ้าจะอนุญาตที่ดินในแหลมมลายูแก่ใคร ต้องให้อังกฤษทราบก่อน สัญญานี้เป็นสัญญาลับ กรันเกิดการเมืองเมืองกลับกันอนุญาตก่อนเชสชันให้แก่มีเตอร์กัฟ เราไม่รับว่าเป็นสัญญา เพราะเราไม่รู้เห็นด้วย อังกฤษกลับเข้าถือท้าย บอกว่าถ้าเราจะปกครองก็ขอให้ทำสัญญา แลขอให้ให้มีข้าหลวงออกไปปกครอง การที่จะปกครองนั้น ถ้าว่าลำพังเราอังกฤษไม่เข้ามาเกี่ยวข้อง เราจะทำอย่างไรก็ได้ แต่เป็นภาระขัดข้องที่จะทำเช่นนั้นได้ แต่ถ้ามีเหตุการณ์อะไรขึ้น อังกฤษคงถือว่าเราเป็นเจ้าของ แล้วมาว่ากล่าวเอา กับเราเอง แต่ถ้าเราจะห้ามอะไรอังกฤษก็เข้าถือท้ายเช่นเรื่องเมืองกลับกัน เป็นต้น จะเอาโดยเจ้าผู้ครองเมืองก็ไม่ได้ เปนการครึ่ง ๆ กลาง ๆ อยู่เช่นนั้น

มีแต่จะก่อให้เกิดความลำบากแก่เราฝ่ายเดียว เพราะฉะนั้นในการที่ตัดพระราชอาณาเขตแหลมมลายูครั้งนี้ ส่วนที่เป็นของเราแท้ กล่าวคือ มณฑลปัตตานี เราจัดการปกครองอย่างทั่วถึงทั้งปวง ส่วนที่จะเอามาปกครองไม่ได้ เช่นที่ตัดออกไปก็นับวันแต่จะเห็นห่างจากเราไปทุกที ในเวลานี้เรายังมีของที่มีราคาอยู่ จึงควรถือเอาราคาอันนี้แลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่น กล่าวคือ อำนาจอังกฤษที่มีอยู่ในเขตรแดนของเราข้างฝ่ายเหนือ แลกับเรื่องกาล จริงอยู่ในเรื่องอำนาจกาล ถ้าจะว่าตามธรรมดา เมื่อเราจัดการการเรียบร้อย แลความเปลืองของอังกฤษ ก็ควรจะให้อังกฤษเลิกกาลเช่นเมืองเจียงไห่หม่ออยู่ แต่ถ้าจะรออยู่จนถึงเวลาเช่นนั้น เราก็จะต้องทนความยากลำบากอยู่ช้านาน แลราคาของหัวเมืองแซกก็จะต้องตกต่ำลงไปทุกที จึงเห็นว่าแลกเปลี่ยนกันเสียในเวลานี้ดีกว่า การที่เสียพระราชอาณาเขตไปครั้งนี้ก็เป็นที่เสียเกียรติยศมาก เหนือที่เกร็ดสติใจอยู่ แต่ก็รู้ในระเอวไว้ก็มี แต่จะเกิดความร้อนใจ เพราะอังกฤษมีความปรานานะรังกล้า เมื่อเราเห็นว่า จะไต่คะไรบ้างแล้วจึงจัดการเสีย เพื่จะได้จัดการปกครองให้ทั่วถึงในส่วนที่เป็นของเรา เราจะมีอำนาจมากกว่าเมืองที่ไปมีอำนาจปกครองข้างอยู่ เพราะว่ามีมืออยู่ก็ต้องปกครองรักษาให้ได้สิทธิขาดจริง ๆ ถ้าปกครองไปไม่ได้สิทธิขาดแล้วไม่มีเสียดีกว่า เช่นเมื่อเกิดการโจรผู้ร้ายที่สำคัญขึ้น เราต้องจัดเรือรบไปปราบปรามเป็นต้น เป็นการที่ต้องเสียเปล่า เพราะเหตุนี้จึงตกลงทำสัญญาแลก เปลี่ยนคือเลิกสัญญาที่เราผูกอังกฤษกล่าให้ทำให้หมด นี่เป็นโปรสที่เรากำลังอย่างหนึ่ง แต่เป็นข้อที่ไม่ไฉไลในสัญญาฉบับนี้ เพราะเมื่อขอกลับ ในการที่ไถ่ถอนในบังคับ อังกฤษขอยุ่ในอำนาจกาลเท่านั้น เวลาที่อยู่ข้างลำบากเราต้องจ้างฝรั่งมา เป็นผู้นำจากมา ดูเหมือนว่าเราออกเงินตั้งศาลให้อังกฤษ แต่ไม่เป็นดังนี้ เสมอไป เพราะการที่เขาจะยอมให้คนขาวเข้าอยู่ในอำนาจกาลเรานั้น เป็นการยากข้างฝ่ายเขาจึงก่อให้ทำเป็นต้น ๆ คือ แบ่งศาลเป็นสองส่วน คนที่จับมาขู่ชิง เป็นคนในบังคับอังกฤษที่ล่องมาแล้วต้องชำระในศาลต่างประเทศ ถ้าเป็นคนที่ยก ขมาขู่ชิงภายหลังจากเมื่อรู้ตัวสัญญาแล้ว ตกมาอยู่ในศาลไทยทั้งนั้น เป็นแต่ถึงนี้ฝรั่ง เป็นผู้นำจากมา นี่เป็นส่วนที่การันตีเพื่อให้คนของเขาอื่นใจ ถ้าเราจัดการศาล

ได้เรียบร้อยแล้ว การเหล่านี้เลือกมา นี่เป็นที่ยืนยันว่าเป็นอำนาจของเราที่
จะได้อีก ถึงจะไม่เต็มทีในเวลานี้ ก็มีเวลาที่จะเต็มทีได้อีก อีกอย่างหนึ่งที่แยกสัญญา
ต่างหาก ก็คือ การสร้างรถไฟ รัฐบาลสหรัฐเขตเคอเนนซ์ยอมให้เรากู้เงิน
ทำตั้งแต่เมืองเพอร์มูรีไปจนถึงสโตนีย์ กว๊ากอกเบี้ยเพียงร้อยละสี่ ความปรารถนา
อันนี้เป็นประโยชน์ข้างฝ่ายเขามากแต่เราก็ได้ นี่ก็นอกสัญญาฉบับนี้ เพราะว่า
ส่วนหนึ่งต่างหาก ส่วนเขตแดนที่แบ่งคราวนี้ตัดเขตแดนเมืองกลันตันหน่อหนึ่ง
เขตแดนเมืองไทยหน่อหนึ่งมาเชื่อมต่อกัน ณ เมืองสตุลที่เป็นส่วนหนึ่งของ
เมืองไทรบุรี ตัดขาดมาขึ้นมณฑลภูเก็ตที่เกี่ยวข้อง ทั้งนั้นก็ไปเป็นอันเราไม่มีเมือง
ประเทศราชอีก เลิกได้หมดก็เกี่ยวข้อง ถ้าข้อสัญญาของเราไม่เป็นผลแก่การปกครอง
ได้หัวพระราชอาณาเขตครั้งนี้มีอยู่ครบใจแล้ว เราก็รักษาหัวเมืองไว้ไม่ได้
คราวนั้น คงได้รับความร้อนใจต่อไป ...¹

เหตุผลที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงคัดสินพระทัยที่แลกเปลี่ยน
เมืองไทรบุรี เมืองปลัก เมืองตรังกานู เมืองกลันตัน และหมู่เกาะลังกาวิ เขตรามันห์
ตอนใต้ให้แก่อังกฤษเพื่อแลกในสิ่งที่รัฐบาลกลางมีความต้องการนั้น นับว่าเป็นทาง
เลือกที่ถูกต้องด้วยเหตุผลที่ดีที่สุดในสภาวะเหตุการณ์ที่ประเทศไทยต้องเผชิญอยู่ในขณะนั้น
เพราะการที่จะรักษานโยบายที่จะให้เมืองไทรบุรี เมืองปลัก เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู
เป็นเมืองที่กันกระหนาบระหว่างดินแดนที่แท้จริงของไทยในคาบสมุทรมลายูกับดินแดนเมืองมลายู
ของอังกฤษนั้นไม่ได้เกิดผลดีต่อประเทศไทยเลย และข้าต้องรับผิดชอบการกระทำของ
เจ้าเมืองเหล่านี้ต่ออำนาจของมหาอำนาจโดยเฉพาะอังกฤษ ซึ่งมีผลประโยชน์อยู่เป็น
จำนวนมากกว่ารัฐบาลไทยในเมืองเหล่านี้ รัฐบาลไทยจึงต้องความรับผิดชอบในการกระทำ
ของเจ้าเมืองเหล่านี้ แต่ไม่สามารถควบคุมให้ดำเนินไปจากระบบแผนที่รัฐบาลไทยต้องการได้

¹ กองจางหมายเทศาภิบาล กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 อ.3/6
พระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงในที่ประชุมเสนาบดี เรื่อง
ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอังกฤษ ร.ศ. 120 ลงวันที่ 8 กรกฎาคม
ร.ศ. 128

เพราะรัฐบาลสหราชอาณาจักรได้เสนอให้รัฐบาลไทยเข้าไปมีอำนาจภายในเมืองของตน จึงได้ถือโอกาสแทรกแซงอยู่ตลอดเวลา การที่รัฐบาลไทยใช้เมืองไทรบุรี เมืองปลัด รวมกับเมืองตรังกานูและเมืองกลันตันเข้าต่อรองทางการเมืองระหว่างประเทศเพื่อให้ได้ในสิ่งที่เห็นว่ามีผลดีกว่าการเป็นเจ้าของ หรือมีสิทธิพลเหนือเมืองเหล่านี้ นับว่าเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องที่สุด เพราะถ้าหากไม่ทำ คงกล่าวไปในเวลาต่อไปเมืองเหล่านี้จะต้องตกเป็นเมืองในอารักขาของรัฐบาลอังกฤษได้ โดยที่รัฐบาลไทยไม่ได้ผลตอบแทนในฐานะที่เป็นเจ้าของเลยแม้แต่น้อยก็ได้

6. การจัดการปกครองเมืองสตูลภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับ รัฐบาลอังกฤษใน พ.ศ. ๒๔๕๒

ดินแดนของมณฑลไทรบุรีที่รัฐบาลไทยมอบให้แก่รัฐบาลอังกฤษในสนธิสัญญาปี พ.ศ. ๒๔๕๒ นั้น มีเมืองไทรบุรี เมืองปลัด ส่วนดินแดนที่ยังคงอยู่ในอธิปไตยของไทย ต่อมาคือ ท้องที่บางก้ามในอำเภอสะเกด เมืองสงขลาและเมืองสตูล กล่าวได้ว่าดินแดน ส่วนใหญ่ของมณฑลไทรบุรี รัฐบาลไทยได้ตกลงนำปแลกเปลี่ยนกับสิทธิสาหนอกอาณาเขต และอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๔๐ การที่เมืองสตูลยังคงอยู่ในอธิปไตยของไทยก็เพราะว่า รัฐบาลไทยได้ปฏิเสธ ข้อเรียกร้องในการเจรจากับรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ได้ สำเร็จ โดยอ้างว่าพลเมืองของเมืองสตูลส่วนมากเป็นพวกสยาม คือเป็นคนไทยที่นับถือ ศาสนาอิสลาม ยังคงพูดภาษาไทยในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่พวกชาวมาเลย์เช่นพลเมือง ส่วนใหญ่ของเมืองไทรบุรี เมืองปลัด และเขตแดนเมืองสตูลกับเมืองปลัดนั้นมีเพื่อกเขาถึง ตั้งแต่เริ่มต้นจนจดถึงทะเล จะเป็นเขตแดนระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษได้ดีกว่า และเหมาะสมที่สุดแล้ว เมืองสตูลที่รัฐบาลไทยได้ใช้ขอต่อรองอีกมาจนกว่ารัฐบาลอังกฤษ จะยินยอม เพราะรัฐบาลอังกฤษเรียกร้องให้ใช้หลักเกณฑ์ทางเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม แบ่งเขตแดนระหว่างรัฐบาลไทยกับเขตแดนมาเลย์ของอังกฤษ แต่เหตุผลที่รัฐบาลไทย เปิดเผยนี้ได้คือ รัฐบาลไทยได้กระทำการวางรากฐานการปกครองเมืองสตูลให้รวมกับ รัฐบาลกลางไว้ได้ผลมากกว่าในเมืองไทรบุรีและเมืองปลัด ยิ่งไปกว่านั้นเมืองสตูลก็ได้รับ กับหัวเมืองไทยในพระราชอาณาจักรไทยต่อมา กล่าวคือ ในการตกลงโอนอธิปไตย

รัฐบาลไทยเห็นเมืองไทรบุรี เมืองปลัด ให้แก่รัฐบาลอังกฤษนั้น พระอินทรวิไชย ผู้ว่า
ราชการเมืองสตูลมีความยินดีที่จะอยู่รวมในพระราชอาณาจักรไทยต่อไป ด้วยเกรงว่า
ถ้าหากตกไปอยู่ในบังคับของรัฐบาลอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษคงจะจัดการปกครองที่เข้มงวด
ทุก ๆ ด้าน ยกเว้นทางด้านศาสนา ประเพณี เหมือนกับเมืองมลายูอื่น ๆ ที่รัฐบาลอังกฤษ
ได้จัดการปกครองมาแล้ว อันจะเป็นการทำให้ผลประโยชน์สูญสลายไปด้วย เพราะฉะนั้น
รัฐบาลไทยจึงใช้วิธีการผ่อนปรนช่วยในการปกครองเมืองสตูลเป็นแบบอย่างต่อมาเพื่อเป็นการ
ค่อย ๆ ถึงให้พระอินทรวิไชยและข้าราชการเมืองสตูลมีความจงรักภักดีรวมกับพระราช
อาณาจักรไทย กล่าวคือ รัฐบาลกลางพยายามขจัดสาเหตุที่จะก่อให้เกิดอังกฤษเข้าแทรกแซง
ในข้ออ้างที่ว่ารัฐบาลไทยไม่ได้จัดการพัฒนาเมืองสตูลให้มีความเจริญก้าวหน้า เหมือนกับ
ที่รัฐบาลอังกฤษได้จัดการพัฒนาเมืองไทรบุรีและเมืองปลัด โดยเฉพาะผู้ว่าราชการเมือง
และข้าราชการเมืองสตูลที่ยังเป็นชนพื้นเมืองนั้นจะมีความรักภักดีต่อรัฐบาลกลาง แต่ก็ยังคง
มีศาสนา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ความนึกคิดร่วมอยู่กัน เมืองในบริเวณไทรบุรีและ
เมืองปลัด ถ้าหากรัฐบาลกลางจะเข้มงวดในการรวมเข้ากับส่วนกลางโดยทันที ยังมี
โอกาสที่จะหันไปรวมกับเมืองไทรบุรีได้จะเป็นการนำความยุ่งยากและไม่พึงประสงค์ให้แก่
รัฐบาลไทย ด้วยเหตุที่ว่าพลเมืองของเมืองสตูลยังไม่เคยอยู่ภายใต้การปกครองโดยตรง
ของรัฐบาลกลาง ดังนั้นนโยบายที่รัฐบาลกลางได้ดำเนินการเพื่อรวมเมืองสตูลให้เข้าเป็น
ส่วนหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยอย่างแท้จริงจึงมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ คือ

ประการแรก จัดให้เงินผลประโยชน์ในเมืองสตูลยังคงเก็บไว้ที่คลังเมืองสตูลต่อไป
สำหรับพัฒนาเมือง

ประการที่สอง รัฐบาลกลางจะไม่แก้ไขปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในการปกครองที่เป็น
อยู่ทั้งหมดในเมืองสตูลโดยไม่จำเป็น แต่จะค่อย ๆ จะพยายามส่งข้าราชการจากส่วนกลาง
เข้าไปแทนเจ้าหน้าที่พื้นเมืองเดิมเมื่อตำแหน่งว่างลง เพื่อเป็นการคุ้นเคยทาง
การปกครอง การคลัง การศาล ในเมืองสตูลให้ใกล้ชิดที่สุด เพื่อจะได้รวมเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกับรัฐบาลกลางได้เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ส่วนข้าราชการที่เป็นชาวพื้นเมืองถ้าหาก
ผู้ใดมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาลกลางก็ยังคงให้รับราชการต่อไปหรือให้มีผลประโยชน์ต่อไป
ตามเดิม ถ้าไร้ความสามารถในการบริหารการปกครองแบบสมัยใหม่ แต่ยังคงรักภักดี

ต่อรัฐบาลกลางก็คงให้มีเงินจำนวนมากเป็นเงินเดือนเลี้ยงชีพต่อไปตามเดิม

รัฐบาลกลางได้ดำเนินการตามนโยบายนี้ตลอดมาตามลำดับตั้งแต่ พ.ศ. 2452 จนถึง พ.ศ. 2457 เป็นผลให้การปกครองเมืองสตูลเป็นไปตามที่รัฐบาลกลางต้องการ กล่าวคือ บรรดาข้าราชการเมืองสตูลเป็นข้าราชการที่รัฐบาลกลางส่งไปเกือบทั้งหมด โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้า ยังคงมีข้าราชการเมืองสตูลเดิมในระดับสูง คือ พระยาอินทรวชิไชย ผู้ว่าราชการเมืองและหลวงวิไชยสุภักดิ์มี ปลัดเมือง เท่านั้น แต่การบังคับบัญชาเมืองสตูลเกือบทั้งหมดอยู่ในมือของพระโกษาวิฑิตา ซึ่ง เป็นข้าราชการที่ส่งไปจากส่วนกลาง ข้าราชการเดิมที่มิได้อยู่ได้รับจำนวนมากเกือบทั้งหมด ถึงอย่างไรก็ตามจะให้เป็นเหมือนกับตอนที่นั้นยังไม่ได้ แต่ก็ยังกล่าวได้ว่าอยู่ในสภาวะที่พึงพอใจและเมื่อถึงเวลา รัฐบาลกลางจะได้จัดการวางระเบียบแบบแผนการปกครองเมืองสตูลให้รวมกับพระราชอาณาจักรไทยเช่นที่จัดการปกครองในเมืองอื่น ๆ หัวพระราชอาณาเขตได้ ดังนั้นในปี พ.ศ. 2458 รัฐบาลกลางได้วางนโยบายการปกครองเมืองสตูลในปี พ.ศ. 2459 ดังต่อไปนี้ คือ

ประการแรก รัฐบาลกลางได้ประกาศพระบรมราชโองการเลื่อนพระยาอินทรวชิไชย ขึ้นเป็นที่พระยาภูมินาดภักดิ์ และแต่งตั้งพระโกษาวิฑิตาข้าราชการจากส่วนกลางเป็นที่พระยาสมันตรัฐบุรินทร์ เป็นผู้ว่าราชการเมือง ซึ่งนับถือศาสนาอิสลามเช่นเดียวกัน

ประการที่สอง พระราชทานเงินเดือนให้พระยาภูมินาดภักดิ์ จางวางเมืองสตูล เดือนละ 1,200 เหรียญ ตลอดจนชีวิต และยกเว้นภาษีที่ดินซึ่งเป็นส่วนอย่างพาราให้พระยาภูมินาดภักดิ์เป็นเวลา 10 ปี

ประการที่สาม ข้าราชการเมืองสตูลที่เป็นชาวพื้นเมืองเดิมซึ่งพอมีอยู่บ้าง ถ้ายังคงจงรักภักดีต่อรัฐบาลกลางก็ยังคงได้รับราชการต่อไปตามเดิม และยังคงให้มีเงินเดือนเป็นผลประโยชน์ต่อไป ส่วนผู้ที่กำลังรับเงินบำนาญอยู่แล้ว ถ้ายังคงภักดีต่อรัฐบาลกลางก็ยังคงให้ได้รับต่อไป

ประการที่สี่ การศาลยุติธรรมนั้นได้ประกาศรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมตามระเบียบการศาลของไทยแล้วตั้งแต่ พ.ศ. 2451 ดังนั้นจึงโอนการคลังเมืองสตูลมาขึ้นกับกระทรวงการคลังเหมือนกับเมืองอื่น ๆ ในมณฑลภูเก็ตตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2459 เป็นต้นไป

และให้ยกเงินกงคลังเมืองสตูลมารวกับคลังมณฑลภูเก็ต ส่วนงบประมาณรายจ่ายจะจัด
เข้าอยู่ในงบประมาณเงินรับจ่ายทั่วพระราชอาณาจักรตั้งแต่ปี พ.ศ. 2459 แต่ในปีแรก
คือปี พ.ศ. 2459 ให้กระทรวงมหาดไทยจัดการแทนเพื่อความสะดวก

ประการที่ห้า การเก็บภาษีอากรจะระบกกักเก็บอากรเก่า อากรค่าน้ำ
พระราชบัญญัติป่าไม้ ตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2459 เป็นต้นไป

ประการสุดท้าย รัฐบาลกลางได้จัดเงินบำนาญให้แก่พวกเชื้อสายตระกูลพระยาสตูล
คนเก่าและเชื้อสายของพระยาภูมิบาลภักดีเป็นเงินงบประมาณ 10,000 บาท¹

เพราะฉะนั้นเมืองสตูลจึงได้มีการปกครองโดยตรงจากรัฐบาลกลาง โดยรวมเข้า
กับมณฑลภูเก็ตอย่างแท้จริง ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติปกครองท้องที่และอื่น ๆ
อันมีลักษณะเช่นเดียวกับเมืองในระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลทั่วไปตั้งแต่เดือน
เมษายน พ.ศ. 2459 เป็นต้นมาจนถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศในปี พ.ศ. 2475
และใน พ.ศ. 2476 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติการปกครองพระราชอาณาจักรไทยปี
พ.ศ. 2476 เมืองสตูลจึงมีฐานะเป็นจังหวัดหนึ่งของพระราชอาณาจักรไทยจนถึงปัจจุบัน

¹ กองกฎหมายพิเศษแห่งชาติ กรมถึงปากกร เอกสารรัชกาลที่ 6 จักราชการ
เมืองสตูล 2 พฤศจิกายน ถึง 6 มีนาคม พ.ศ. 2458

ในปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นก้นบาประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียอาคเนย์ต้องเผชิญหน้ากับภัยอันร้ายชึ่งมิคี่ไป เกยประสพมากอนในอภีต นั้นก็อการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งมาในรูปแบบของลัทธิจักรวรรดินิยมล่าเมืองขึ้น โดยเฉพาะฝรั่งเศสและอังกฤษได้เข้าบาแข่งขันกัน ใน เอเชียอาคเนย์ เพื่อสร้างอิทธิพลทางการเมืองและสร้างอาณานิคม เพื่อความมั่นคงทางการเมือง เศรษฐกิจ และพุทธศาสนาโดยไม่คำนึงถึงความเห็นเอกราชของชาติเหล่านี้ ประเทศไทยต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของฝรั่งเศสทางคานภาคตะวันตกและเผชิญกับการรุกรานจากอังกฤษทางคานภาคใต้ของประเทศ สิ่งนี้รับมาอไทยขณะนั้นคำ เนินการ เพื่อต่อสู้รักษาความเป็นเอกราชของประเทศชาตินี้เพียงประการ ก็ยวก็อ การเจรจาทางการทูตและการปรับปรองประเทศให้ทันสมัยตามอารยประเทศ ซึ่งนับไกว่าประสพผลสำเร็จมากกว่าชาติเพื่อนบ้านของไทยที่คำ เนินการโดยใช้กำลังทางอาวุธ เพื่อป้องกันเอกราช ในที่สุดก็ตกเป็นอาณานิคมของทั้งสองมหาอำนาจนี้ในเวลาต่อมา

ดินแดนทางภาคใต้ของประเทศไทยก็อ หัว เมืองไวยและหัว เมืองมลายูซึ่ง เป็นดินแดนในอาณัติมลายูนั้น รัฐบาลไทยนือธิปไตยกรอมกรองกลออกมา เป็น เวลาหลายร้อยปีมาแล้ว กรวยความสามารถทางคานการปกครองของคนไทยจึงได้พิจารณาแบ่งการปกครองตามสภาพที่เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมขณะนั้น กล่าวก็อ หัว เมืองไทยซึ่งพลเมืองส่วนมากเป็นคนไทย รัฐบาลไทยจัดการปกครองแบบเกี่ยวกับหัว เมืองไทยในส่วนอื่น ๆ ของประเทศก็อ เป็นหัว เมืองพระยามหานคร แต่หัว เมืองมลายูนั้นรัฐบาลไทยพิจารณาถึงความแตกต่างทางคานเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม และศาสนา จึงได้จัดการปกครองแบบหัว เมืองประเทศราช โดยการมอบความเป็นอิสระภายในแต่ละ เมืองให้โดยสมบูรณ์แบบ แต่ต้องมีพันธสัญญาผูกพันไ้ไทยอมรับความเป็น เจ้าอธิราชของไทย

เมื่อสภาพการณ์ของภูมิภาคส่วนนี้ได้เปลี่ยนแปลงไป กล่าวก็อ อังกฤษได้กรอมกรองพม่าและหัว เมืองมลายู รัฐบาลสเตรตเสดทะเลเบนท์ ซึ่งมีศูนย์กลางการบริหารหัว เมืองมลายูอยู่ที่สิงคโปร์ ได้มีนโยบายที่แน่นอน เพื่อจะผนวกหัว เมืองของไทยทั้งหมด

ในกามสมุทรหลาย เพราะต้องการให้อังกฤษที่กินแกน เชื่อมต่อกันระหว่าง เกาะของอังกฤษ กับหัว เมืองมลายูของอังกฤษ ความพยายามของอังกฤษที่สเตรตเสกเตลแมนส์ เพื่อบรรจุ เป้าหมายนี้ เป็นไปโดยทางตรงและทางอ้อมหลายวิธีการ กล่าวคือ ใ้ใช้วิธีการเรียก ร้องทางการเมือง การคุกคามความกำลัง การขู่ขู่ การขอเช่าในหัว เมืองของไทยใน เมืองมลายู ขณะเดียวกันใ้ใช้อิทธิพลทางการเมืองนโยบายของอังกฤษที่สเตรตเสกเตลแมนส์บีบบังคับใ้รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนกำ เนิดการ เปลี่ยนนโยบายจากการรักษาใ้ไทย มีเอกราชและป้อธิปไตย เพื่อกินแกนในกามสมุทรหลาย แต่อย่างไรก็ตาม รัฐบาลอังกฤษ ยังคงไม่คำ เน้นการตามนโยบายของรัฐบาลสเตรตเสกเตลแมนส์ในการที่จะผนวกดินแดน นกามสมุทรหลายของไทย ทั้งนี้เพราะ เห็นว่าการรักษาใ้ไทยเป็น เอกราช และมีอธิปไตย ในหัว เมืองนกามสมุทรหลายมีประโยชน์ทางการเมือง เทรนธุรกิจแก่อังกฤษมากกว่าการ ใ้การลงมือและเช่าไทย ทั้งนี้เพราะว่า

ประการแรก รัฐบาลอังกฤษต้องการสร้างความมั่นคงทางการเมือง เทรนธุรกิจ ในประเทศไทยใ้มีความมั่นคงต่อไป เพราะอังกฤษมีผลประโยชน์อยู่ในประเทศไทยจำนวน มาก โดยเฉพาะการลงทุนทาง เืองแร่ในกามสมุทรหลาย ถ้าการบีบรัดดินแดนส่วนนี้ ของไทยก็เท่ากับ เปิดโอกาสใ้ฝรั่ง เสดเบงบยกไทย ซึ่งขัดกับนโยบายที่อังกฤษมีต่อไทยและ ฝรั่ง เสดในภูมิภาคนี้ เพราะการที่ฝรั่ง เสดมีพรมแดนติดต่อกับอังกฤษ เป็นสิ่งที่อังกฤษ เห็นว่า มีประโยชน์น้อยกว่าการรักษาใ้ไทยเป็น เอกราช

ประการที่สอง เนื่องจากผลประโยชน์ในการลงทุนของอังกฤษในประเทศไทย โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำ เจ้าพระยามีจำนวนมหาศาล เกินกว่าที่จะถือครองดินแดนหัว เมือง ของไทยในกามสมุทรหลาย

ความขัดแย้งดังกล่าวนี้รัฐบาลอังกฤษจึงไม่เห็น มุ่งกับนโยบายการคุกคามดินแดน ของไทยในกามสมุทรหลายตามนโยบายของสเตรตเสกเตลแมนส์ กรันกาลเวลานานไ้ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของโลกใ้มีผลกระทบต่อใ้ยังผลใ้หาวิธีหาอำนาจอื่น เช่น เยอรมนี รัสเซีย ใ้ขยายอำนาจวิธีทางที่จะ เขามาสร้างอิทธิพลทางการเมือง เทรนธุรกิจ และยุทธศาสตร์ ในกามสมุทรหลายส่วนที่เป็นของไทยมากขึ้น ขณะเดียวกันฝรั่ง เสดก็เพิ่ม ความพยายามจะชุกคลองกระฉวมกามสมุทรหลาย เพื่อสร้างความมั่นคงของอินโดจีน —

ฝรั่งเศส ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงเริ่มรู้สึกว่าการค้าระหว่างประเทศ การคมนาคม
ทางการ เมืองของอังกฤษในคาบสมุทรมลายูกำลังได้รับการค้าขายจากฝรั่งเศส เยอรมนี
และรัสเซีย รัฐบาลอังกฤษจึงเริ่มสนใจนโยบายแทรกแซงกิจการภายในเมืองมลายูทั้งหมด
พร้อมทั้งมีนโยบายที่คึกคักหาอำนาจอื่น เข้าไปสร้างอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ
และสร้างจุลยุทธศาสตร์ในคาบสมุทรมลายู กล่าวคือ กองหาวิธีการสร้างความมั่นคง
ให้อังกฤษโดยการให้ดินแดนคาบสมุทรมลายูอยู่ในอารักขาของอังกฤษทั้งหมด และหาวิธีการ
ไม่ให้ฝรั่งเศสสนใจคาบสมุทรมลายูอีกต่อไป ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงได้เจรจากดลงกับ
ฝรั่งเศสเพื่อแบ่งเขตอิทธิพลในไทย โดยทางภาคตะวันออกของไทยอยู่ในความสนใจ
ของฝรั่งเศสและทางภาคภาคใต้ คือ คาบสมุทรมลายูอยู่ในความสนใจของอังกฤษ
ในที่สุดการลงนามระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อรับรองอธิปไตยของไทยเหนือลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำบางปะกง แม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำเพชรบุรี ในปี
พ.ศ. 2439 และในเวลาใกล้เคียงกันนี้อังกฤษได้ใช้อิทธิพลทางการเมืองที่มีอยู่บังคับ
ให้รัฐบาลไทยยินยอมลงนามในอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 เพื่อรักษาอำนาจและอิทธิพล
ของอังกฤษในคาบสมุทรมลายู อนุสัญญาดังกล่าวนี้นี้โดยทางพฤตินัย ดินแดนของไทยใน
คาบสมุทรมลายูตกอยู่ในอารักขาของอังกฤษ เพราะจากการตกลงในมาตราที่ 3 ของ
อนุสัญญานี้ได้ให้สิทธิในการอนุญาต การให้สัมปทานแก่คนในบังคับของมหาอำนาจอื่นนั้น
ต้องได้รับความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษเป็นลายลักษณ์อักษร ในขณะที่เวลานั้นไทยยัง
คงมีอธิปไตยครอบครองต่อไป รัฐบาลไทยจำใจต้องตกลงตามที่อังกฤษต้องการ เพื่อ
ความปลอดภัยของดินแดนส่วนนี้ของไทย เนื่องจากอนุสัญญาดังกล่าวนี้นี้ได้ละเมิดสิทธิของ
มหาอำนาจอื่นที่ไถ่ถอนมาแต่ครั้งกับไทย ในมาตราที่ว่าด้วยการอนุญาตให้มาลงทุน
ในไทย และเกรงว่าฝรั่งเศสจะบีบบังคับไทยต้องทำสัญญาลักษณะนี้ในดินแดนภาคตะวันออก
จึงได้ถือเป็นการลบล้าง จึงเป็นอนุสัญญาดังกล่าวนี้นี้

นอกจากนี้ก็ตาม รัฐบาลฝรั่งเศสเสียดายที่ตนยังงัดอิทธิพลคุกคามหัวเมือง
มลายูของไทยตลอดมา เมื่อการตกลงอนุสัญญาดังกล่าวนี้นี้ พ.ศ. 2440 นี้กับอังกฤษแล้ว
รัฐบาลไทยเริ่มหันเกรงว่ารัฐบาลอังกฤษจะยึดครองในที่สุด จึงได้เร่งรีบปรับปรุง
การปกครองแบบรวมอำนาจไว้กับส่วนกลาง กล่าวคือ จัดการปฏิรูปเป็นแผนเทศาภิบาล

โดยรวมหัวเมืองไทยทางคาบอ่าวไทยเป็น 2 มณฑลใน พ.ศ. 2439 คือ มณฑลชุมพร และมณฑลนครศรีธรรมราช ส่วนทางฝั่งทะเลอันดามันไ้รวมเป็นมณฑลภูเก็ตตั้งแต่ พ.ศ. 2437 ในเมืองมลายูของไทยนั้นรัฐบาลไทยไ้ดำเนินการเพื่อปรับปรุงการปกครองให้รัดกุม โดยการหาช่องทางให้รัฐบาลกลางเข้าไปมีอำนาจภายในแต่ละเมืองให้มากที่สุด ความสำคัญเวลา ในบริเวณ 7 หัวเมืองใกล้เคียงกับมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2439 ล้วนเป็นเมืองมลายูตะวันตก อันประกอบด้วยเมืองไทรบุรี เมืองสตูล เมืองปลัด ภายหลังไ้ไ้ลงนามในอนุสัญญาฉบับกับอังกฤษ เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม ก็ประกาศรวมเป็นมณฑลไทรบุรี ในวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2440 จากการศึกษาถึงโครงสร้างการปกครองมณฑลไทรบุรีแล้วปรากฏว่าไ้ไ้ปรับปรุงแบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลทั่วบางโค ทั้งนี้ เพราะ ประการแรก การประกาศตั้งมณฑลไทรบุรีไ้มีสถานะเป็นบังคับจากปัจจัยภายในหัวเมืองมลายูตะวันตก เพราะพระเจ้าพระยาไทรบุรี (ทงกู ฮามิก) มีพระราชพยายามที่จะรวมเมืองปลัด เมืองสตูล เป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรีเหมือนครั้งก่อนที่รัฐบาลไทยจะจัดการแบ่งแยกใน พ.ศ. 2382 การยกการกราบทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยตรง เพราะไ้ทราบเป็นอย่างดีถึงสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในความสมุหระมลายูขณะนั้น จึงไ้นำสถานการณ์เหล่านี้มาใช้ให้เป็นประโยชน์ กล่าวคือ ทราบถึงความรู้สึกในนโยบายของรัฐบาลไทยขณะนั้นที่ว่าหัวเกรงอิทธิพลของรัฐบาล สเตรตเสด เทล เมนส์ที่จะผนวกเมืองมลายูของไทยโดยเฉพาะเมืองไทรบุรี ถ้าหากว่าเจ้าผู้ครองเมืองไทรบุรีไ้ให้ความสนิทสนมกับอังกฤษและยอมอ่อนน้อมกับอังกฤษ รัฐบาลไทยจะไ้มีมาตรการป้องกันได้ เพราะรัฐบาลสเตรตเสด เทล เมนส์ ก็พร้อมที่จะดำเนินการอยู่แล้ว กล่าวไ้ครารัฐบาลไทยยังไ้ไ้มีแผนการที่จะปรับปรุงการปกครองหัวเมืองมลายูตะวันตกให้ปรับปรุงเป็นมณฑลเทศาภิบาลมาก่อน เมื่อสถานการณ์เป็นบังคับเช่นนี้จึงไ้คิดพิจารณาปรับปรุงการปกครองโดยรีบด่วน พร้อมทั้งไ้วางเงื่อนไขไว้ให้รัฐบาลกลางสามารถเข้าไปจัดการกิจการภายในเมืองเหล่านี้ได้

ประการที่สอง การคุกคามของรัฐบาลสเตรตเสด เทล เมนส์ในดินแดนเมืองมลายูของไทยมีทั้งอย่างเปิดเผยและอย่างเงิบยบ ๆ โดยการสร้างสภาวะการณ์ทางการเมือง และการคงทนในกิจการต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก รัฐบาลไทยทราบไ้ว่า

วิธีการต่อสู้ทางอาวุธนั้นสู้อังกฤษไม่ได้ จึงได้วางแผนให้เมืองเหล่านี้ปรับปรุงการปกครองภายในให้เจริญก้าวหน้า เพื่อป้องกันกรแทรกแซงจากรัฐบาลสเตอร์เสกเกลเมนต์ และนโยบายให้เมืองกันกระหวะหว่างหัวเมืองไทยแท้ ๆ กับเมืองบลายของอังกฤษ

ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงเห็นสมควรจะจัดการปรับปรุงการปกครองในเมืองมลายู กระวันตกให้รัดกุมขึ้น จึงได้นำวิธีการจัดตั้งเป็นเทศบาลมาใช้ แต่ลักษณะโครงสร้างทางไปจากการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล กล่าวคือ บังคับให้แต่ละเมืองมีอิสระในการจัดการปกครองภายในเหมือนเคบิน เพียงแต่ยกย่องให้เจ้าพระยาไทรบุรีมีฐานะสูงขึ้น ในระดับนี้ยังกับบัญชาในตำแหน่งชาหลวง เทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลไทรบุรี รับคำสั่งจากรัฐบาลกลางไปสั่งแก่เจ้าเมืองในมณฑลเท่านั้น ไม่มีอำนาจจัดการภายในบ้านเมืองแก่ประการใด กล่าวได้ว่าเป็นการป้องกันไม่ให้เจ้าพระยาไทรบุรีหันไปอ่อนน้อมกับอังกฤษที่สเตอร์เสกเกลเมนต์เท่านั้น เพราะฉะนั้นเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลในรัฐบาลกลางต้องเลือกคนที่มีความดีและความสามารถไม่จากส่วนกลาง ประกอบกับเมืองปัสเมืองสตูลปกครองการให้เมืองไทรบุรีมีอำนาจจัดการเกี่ยวกับภายในด้วย การปฏิรูปการปกครองมณฑลไทรบุรีก็เริ่มมีขึ้นอย่างจริงจังในเวลาต่อมาในปี พ.ศ. 2448 เนื่องจากฐานะทางการเงินของเมืองไทรบุรีไม่มั่นคง มีหนี้สินกับคนในบังคับอังกฤษเป็นจำนวนมาก และยังเพิ่มมากขึ้นภายหลังงานพิธีมงคลสมรสบุตรชายคนโตของเจ้าพระยาไทรบุรี ทำให้รัฐบาลกลางสามารถเข้าไปจัดการกิจการภายในเมืองไทรบุรีได้ เป็นประเทศราชได้สำเร็จ การยกการแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลัง และจัดตั้งสภาเทศาภิบาลที่ปรึกษาการ เมืองไทรบุรี เพราะรัฐบาลกลางใช้อิทธิพลบีบบังคับให้ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของเมืองไทรบุรีกู้เงินจากรัฐบาลกลางจำนวน 2,600,000 เหรียญ แต่การกระทำของรัฐบาลไทยก่อกิจการภายในเมืองไทรบุรีที่รัฐบาลสเตอร์เสกเกลเมนต์ได้แสดงการคัดค้านอย่างรุนแรงจนทำให้รัฐบาลเปลี่ยนท่าทีจากการให้ความร่วมมือในครั้งรัฐบาลไทยขอรองและแจ้งให้ทราบมาเป็นแทรกแซงการกระทำของรัฐบาลไทย เพราะว่ารัฐบาลสเตอร์เสกเกลเมนต์เห็นว่า การกระทำของรัฐบาลไทยในเมืองไทรบุรีเป็นการทำลายการลงตัวของคนในบังคับอังกฤษ และเพื่อต้องการผนวกเมืองไทรบุรีไว้ในอำนาจอย่างแท้จริง รัฐบาลอังกฤษจึงขอมีส่วนร่วมในการแต่งตั้งที่ปรึกษาการคลังที่รัฐบาลไทยส่งไปประจำเมืองไทรบุรี โดยการขอให้รัฐบาลไทยปรึกษา รัฐบาลอังกฤษอย่างเปิดเผยทางการก่อนที่จะจัดตั้ง ตลอดจนที่ปรึกษาร้าง เมืองไทรบุรีและ

ที่ปรึกษากลังนั้นต้อง เป็นคนอังกฤษที่รัฐบาลไทยจ้างมา เป็นข้าราชการไทย และขอให้
ไทยให้กำนันว่าจะไม่ผนวก เมืองไทรบุรี เข้าเป็นดินแดนที่แท้จริงของไทย รัฐบาลไทย
ต้องยินยอมตามความประสงค์ของอังกฤษทุกประการ

ในเมืองปลิส รัฐบาลไทยก็ไต่ไต่พระยาปลิสภูเงินแล้วจัดการตั้งที่ปรึกษากการ
กลัง และจัดตั้งสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ เหมือนกับ เมืองไทรบุรีใน พ.ศ. 2448 เช่น
เดียวกัน แต่รัฐบาลไทยได้มีอำนาจที่ล้าลึกไปกว่าที่เมืองไทรบุรี คือ ที่ปรึกษากการกลัง
เป็นนายกสภามนตรีที่ปรึกษาราชการ เมืองปลิสด้วย แต่ที่ปรึกษานี้เป็นคนอังกฤษเช่นกัน
ส่วน เมืองสตูล เนื่องจากอังกฤษมีผลประโยชน์อยู่ด้วย บละ เจ้าเมืองสตูลไม่ได้เป็นเจ้า
สืบตระกูล เช่น เจ้าเมืองไทรบุรี และ เจ้าเมืองปลิส จึงเปิดโอกาสให้รัฐบาลไทยจัดการ
ปฏิรูปการปกครองไควอย่างเต็มที่ เริ่มในปี พ.ศ. 2449 ถึง พ.ศ. 2451 จนสามารถ
ควบคุมอำนาจบริหาร การกลัง และการศาลไควจนเกือบจะเป็นส่วนหนึ่งของไทย
ทั้งรัฐบาลสเตอร์สเคดเคลแมนและรัฐบาลเมืองไทรบุรีไม่ได้มีการประท้วงแต่อย่างใด
เพราะว่าพระอินทวิไชย เจ้าเมืองสตูลให้ความร่วมมือ ประกอบกับอังกฤษไม่มีผล
ประโยชน์มากนัก ส่วน เมืองไทรบุรีนั้นพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ รามานุคาไม่ได้คัดค้าน
เพราะต้องจัดการปรับปรุงภายใน เมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรียังคงมีอาการป่วย
ตลอดมา และ เมื่อพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ รามานุคาถึงแก่อสัญกรรมลงในปี พ.ศ. 2450
แล้ว สภาพการณ์ทางการเมืองภายในเมืองไทรบุรีก็เกิดความวุ่นวาย เนื่องจาก

ประการแรก พระชลสินธุสงครามไชยไม่พอใจการที่รัฐบาลกลาง เข้าไปควบคุม
การปกครองภายในมากเกินที่โลกตกลงไว้ในสัญญาเงินว่าที่ปรึกษากลังจะดูแลเฉพาะ
การกลัง เท่านั้น แต่ความกตัญญูที่ปรึกษากลังได้รับคำสั่งให้หาหนทางที่ถ้อยที่ปรึกษาราชการ
รัฐบาลเมืองไทรบุรี เพราะพระยาเสนาณรงค์ฤทธิ รามานุคาได้ยินยอมเป็นการภายใน
กับรัฐบาลไทย เท่านั้น เมื่อพระชลสินธุสงครามไชย เขารับตำแหน่งนายกสภามนตรีที่
ปรึกษาราชการแทน จึงปฏิเสธหน้าที่ของที่ปรึกษากลัง

ประการที่สอง พระชลสินธุสงครามไชยหัวกับ เกรงว่ารัฐบาลไทยจะผนวกเมือง
ไทรบุรี เข้ากับส่วนกลางถึง เช่นที่โลกดำเนินการอยู่ในเมณฑกัวตาตี จึงดำเนินนโยบาย
รักษาวินัยภายในให้คงมีอยู่อย่าง เช่นก่อนปี พ.ศ. 2448 โดยการสั่งเอาอังกฤษเข้า
มาวางคุ้ยรัฐบาลไทยใน เมืองไทรบุรี ซึ่งเป็นโอกาสเหมาะที่รัฐบาลสเตอร์สเคดเคลแมน
รอกอยมานานแล้ว

ประการที่สาม รัฐบาลกลางไม่สามารถใจต่ำแห่งที่ปรักมาลงให้คำ เน้นตาม ความต้องการใด ดังที่ปรากฏว่าภายใน เมืองไทรบุรีภายหลังที่พระยาสีหะรุณฤทธิจึงแก่อนิจกรมลง รัฐบาลไทยไม่สามารถควบคุมใดอีกต่อไป

เมืองปลิศและ เมืองสตูลยังคงสงบไม่มีเหตุการณ์เช่นที่เมืองไทรบุรี อำนาจของรัฐบาลกลางยังงัดกับหน้าไปตามลำดับ ใน พ.ศ. 2451 ขร.สโรตรเบล ที่ปรึกษา ราชการทั่วไปของรัฐบาลไทย ได้พิจารณาถึงสถานะของประเทศ ไทยแล้วเห็นว่าต้องมี พันธะที่ล่าช้าในการปกครองประเทศ เนื่องจากอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และการตีความของสนธิสัญญาที่ว่าด้วยอำนาจทางการศาลกับต่างประเทศ ในสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และการแก้ไขสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้หมดไป จะทำให้การปกครองของไทยมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้หาวิธีการแก้ไข จากการ ใ้สัญญาสภาพการณไ้ เมืองไทรบุรี เมืองกลันตัน เมืองตรังกานูแล้วเห็นว่าอังกฤษมี ความต้องการดินแดนบางส่วนของไทย จึงได้เสนอต่อรัฐบาลไทยว่าถ้าหากนำเอาดินแดน ทั้งสามหัว เมืองนี้แลกเปลี่ยนกับการยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และขอแก้ไขสิทธิ สภาพนอกอาณาเขตกับอังกฤษ รัฐบาลจะมีโอกาสพัฒนาการปกครองหัว เมืองไทยในกาบ สมุทรมลายูส่วนที่เหลือและการบริหารประเทศได้มีประสิทธิภาพขึ้น และ เมือง เหล่านี้ ก็ไม่ได้ให้ประโยชน์แก่ไทยมากนัก และ เห็นว่า ในอนาคตอาจตกอยู่ในบังคับของอังกฤษ การที่จะแลกเปลี่ยนให้ดินแดนตอบแทนก็ว่าจะต้องสูญเสียโดยไม่ได้อะไรตอบแทน เลย ดังนั้นรัฐบาลไทยจึง เห็นด้วยกับข้อเสนอนี้ การเจรจาต่อรองกันระหว่างอังกฤษและไทย จึงนำไปสู่การที่ไทยต้องยก เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ เมืองกลันตัน เมืองตรังกานู หมูเกาะลังกาวิ เขตรามันตอนใต้ให้แก่อังกฤษ เพื่อให้อังกฤษยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในปี พ.ศ. 2452 และรัฐบาลไทย ได้จ่ายเงินค่าไถ่จากรัฐบาลสหพันธรัฐมลายูมาสร้างทางรถไฟสายใต้

ควย เหตุนี้มณฑลไทรบุรีจึงถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือเมืองไทรบุรี เมือง ปลิศ ยังคงตกอยู่ในอธิปไตยของอังกฤษ ส่วนที่เหลือคือเมืองสตูล และบางตำบลในอำเภอ สะเลา เมืองพังงา เมื่อพิจารณาถึงการตัดสินใจแลกเปลี่ยนกับอังกฤษครั้งนี้ นับว่า เป็นการกระทำที่เหมาะสม และถูกต้องตรงกับสภาพการณ์ในขณะนั้น การที่ไทยได้ขีป ไทยที่สมบูรณ์แบบเหนือดินแดนในกาบสมุทรมลายูอีกจำนวนมากกว่าที่ต้อง เสียไป นับว่า

เป็นสิ่งเหมาะสม เพราะว่าหัวเมืองของไทยในคาบสมุทรมลายูที่ยังคงอยู่นี้ ไทยได้ปกครองมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ยังเป็นการกำหนดถึงความแน่นอนในการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตตามมาตรการที่เด็ดขาด เป็นการแบ่งเขตแดนกับอังกฤษที่แน่นอน ซึ่งอังกฤษไม่สามารถจะแทรกแซงได้อีกต่อไป การสร้างทางรถไฟสายใต้เท่ากับเป็นการกระชับการปกครอง เมืองเหล่านี้ให้อยู่ในอำนาจของรัฐบาลกลางมากยิ่งขึ้น และเป็นความรู้อยู่ว่าเมืองไทย เป็นเมืองที่มีเอกราชเมื่อธิปไตยอย่างแท้จริง

จากการวิจัยปัญหาการปกครองมณฑลไทรบุรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ปรากฏว่า ไทยคงมีการรับซื้อขอป็นฐานะเจ้าประเทศราชในเมืองไทรบุรีตลอดมา ทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา กล่าวคือเมื่ออังกฤษเริ่มเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับคาบสมุทรมลายู ปัญหาเมืองไทรบุรีได้เกิดขึ้นตามวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นก่อน พ.ศ. 2440 นั้นแตกต่างจากหลัง พ.ศ. 2440 คือ

ก่อนปี พ.ศ. 2440

ประการแรก รัฐบาลไทยพยายามสกัดกั้นไม่ให้อังกฤษเข้าหาแทรกแซง หรือมีอิทธิพลในเมืองไทรบุรี ควบคุมการพยายามป้องกันทุกวิถีทาง แต่ก็ไม่ค่อยประสบความสำเร็จ

ประการที่สอง รัฐบาลไทยได้จัดการปกครอง เมืองไทรบุรีด้วยการแบ่งออกเป็นเมืองเล็ก ๆ ทางมีฐานะเท่ากันขึ้นตรงต่อรัฐบาลกลาง นับว่าโดยผลก็เพราะไม่ปรากฏปัญหาการกบฏเกิดขึ้นอีก แต่การที่ส่งคนไทยไปปกครองนั้นประสบความสำเร็จพอสมควร

ประการที่สาม ปัญหาที่มีในเมืองที่แบ่งออกทั้งหมดนี้ คือ ความพยายามของเจ้าเมืองไทรบุรีที่จะรวมเมืองปูลิส เมืองสตูล ให้เป็นส่วนหนึ่งของเมืองไทรบุรีตามเดิม รัฐบาลไทยได้แก้ไขโดยการประกาศตั้งเป็นมณฑลไทรบุรีในเวลาต่อมา

หลังปี พ.ศ. 2440

ประการแรก รัฐบาลกลางใช้ความพยายามปฏิรูปการปกครองเมืองต่าง ๆ ในมณฑลไทรบุรีให้มีรูปแบบเป็นมณฑลเทศาภิบาล แต่ไม่สำเร็จเท่าที่ควร เพราะข้าราชการเมืองไทรบุรีไม่ต้องการจะรวมเป็นส่วนหนึ่งของไทยอย่างแท้จริง กองการรักษากการปกครองแบบเมืองประเทศราชต่อไป โดยใช้สถานะการตั้งที่เป็นอยู่ขณะนั้น เป็นประโยชน์คือเมืองไทรบุรี

ประการที่สอง รัฐบาลอังกฤษได้มีนโยบายไม่ให้ไทยผนวกเมืองไทรบุรีไว้
อย่างแท้จริง คอยการค้ำเนินการทางการเมือง และทางเศรษฐกิจ ส่วนในเมือง
สตูลนั้น ไทยสามารถดำเนินการได้สำเร็จ

ประการที่สาม ปัญหาที่ปรากฏภายหลัง พ.ศ. 2440 คือ การพยายามของ
ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของ เมืองไทรบุรีที่ต้องการความเป็นอิสระภายในการปกครองจาก
รัฐบาลไทย และพรณที่จะขอความช่วยเหลือจากอังกฤษภายใต้อาณัติไทยหาการที่รุนแรง

ถวายการให้ไทยตัดสินใจยกเมืองไทรบุรี เมืองปลวก รวมกับเมืองมลายูของ
 ไทยในความสมุทรมลายูให้กับอังกฤษ ซึ่งไทยไปปกครองตรง เมืองเหล่านี้โดยตรง และ
 ไม่เคยละประโยชน์จากการปกครองมากนัก การแลกเปลี่ยนกับสิ่งที่ไทยต้องการ คือ
 อธิปไตยเหนือเมืองสงขลาไทยในความสมุทรมลายูที่ไทยดำเนินการปกครองโดยตรง และการ
 ได้รับสิทธิทางการค้าของกนทางประเทศที่เขา ปรารถนาในระบอบใหม่ซึ่งมีเสรีภาพสิ่งที่เหมาะสม
 และถูกต้องที่สุด เมื่อคำนึงถึงผลดีที่ได้รับต่อมา ซึ่งเป็นผลดีแก่ส่วนรวมทั้งประเทศ กับ
 สิทธิที่ไม่มีอำนาจใดไปประนีประนอมอะไรในเบื้องหน้า ส่วนเมืองสตูลซึ่งไทยจัดการ
 ปกครองต่อนั้นมีข้อสังเกตไครว่า การดำเนินการปกครองเมืองสตูลในอดีตที่ผ่านมา
 มีผลหรือไม่ กากดบที่ดีที่สุดคือ สถานการณ์ที่เป็นอยู่ปัจจุบัน

การแก้ไขปัญหาคาการปกครองมณฑลไครบุรีนี้รัฐบาลไทยในฐานะเจ้าของปัญหา
ไถ่พยายามหาวิธีการหลายอย่าง เว้นแต่เป็นการแก้ไข เพื่อรักษาเกียรติและอิทธิพล
ของไทยให้ยังคงอยู่ต่อไป แต่เมื่อไ้พิจารณาเห็นว่าไม่สามารถจะแก้ไขได้ จึงตัดสินใจ
ใจแลกเปลี่ยน เมืองไครบุรี และ เมืองปลัดกับสิ่งที่ให้ประโยชน์อย่างอื่นที่ชื่อว่าสิทธิการ
เป็นเจ้าอธิราชเหนือเมืองเหล่านี้

บรรณานุกรม

1. เอกสารต้นฉบับ (Primary Sources)

1.1 เอกสารที่ยังไม่ได้อธิบาย

- จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม
 เล่ม 5 จ.ศ. 1214
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 6 จ.ศ. 1215
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 7 จ.ศ. 1216
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 8 จ.ศ. 1216 -
 1217
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 9 จ.ศ. 1217
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 15 จ.ศ. 1219 -
 1220
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 23 จ.ศ. 1224
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 4 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 37 จ.ศ. 1231
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 3 จ.ศ. 1231 -
 1232
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 6 จ.ศ. 1233-1234
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 8 จ.ศ. 1234
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 10 จ.ศ. 1236
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 14 จ.ศ. 1237-1238
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 21 จ.ศ. 1240-1241
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกลาโหม เล่ม 26 จ.ศ. 1241-1242

จดหมายเทศน์แห่ชาติ, ถอง กรมกิตปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ราชการกรมพระกดา
โหม เฒ 28 จ.ศ. 1242-1243

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 สารบาณสมุภพิเศษ เฒ 20 จ.ศ. 1241-1242

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11.1/86 หนังสือกรมหลวงกำรงราชานุภาพ

ทูลเกล้าฯ ลงวันที่ 5 เมษายน - 28 สิงหาคม ร.ศ. 126

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.11.3/1 รายงานราชการหัวเมืองปากใต้แหลม
มลายู ร.ศ. 107

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/1 เบิกเกล็ดส่วนพระองค์รัชกาลที่ 5 พระราช-
หัตถ์เลขา ร.ศ. 97

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/2 เบิกเกล็ดส่วนพระองค์รัชกาลที่ 5 พระราช-
หัตถ์เลขา ร.ศ. 98

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/4 เบิกเกล็ดส่วนพระองค์รัชกาลที่ 5 พระราช-
หัตถ์เลขา ร.ศ. 100

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.1.2/5 เบิกเกล็ดส่วนพระองค์รัชกาลที่ 5 พระราช-
หัตถ์เลขา ร.ศ. 101

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.2/1 รายหลวงทวีปสยามกิจ คงสุลสยามเมืองป็นัง
ลงวันที่ 2 ตุลาคม ร.ศ. 101 - 2 กันยายน ร.ศ. 110

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.3/2 เรื่องตำแหน่ง เสนาบดีและ เรื่องพระยาสุริยา
นฤทิตาออก ลงวันที่ 29 พฤษภาคม ร.ศ. 125 - 28 มีนาคม ร.ศ. 126

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14.2ก/17 เรื่องอากรที่บกหัว เมืองกะวันตก
ลงวันที่ 11 ธันวาคม ร.ศ. 115 - 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 119

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14.2ก/27 เรื่องรังนกหัว เมืองวายทะเล
ลงวันที่ 25 กันยายน ร.ศ. 118 - 25 เมษายน ร.ศ. 119

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14.4ข/15 เรื่องภาษีอากร เมืองสตูล ลงวันที่ 20
มิถุนายน ร.ศ. 118

- จดหมายใหญ่แห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.14.4ข/16 ภาษีใหญ่
เมืองสตูล ลงวันที่ 10 ธันวาคม ร.ศ. 120 - 7 กรกฎาคม ร.ศ. 127
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.22.2/17 เรื่อง เมืองไทรบุรีเงินพระคลัง ลงวันที่
 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 111 - 7 มีนาคม ร.ศ. 118
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.22.2/47 เมืองไทรบุรีเงิน ลงวันที่ 18 มกราคม
 ร.ศ. 123 - 19 กรกฎาคม ร.ศ. 124
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.22.2/48 เมืองปลัดเงิน ลงวันที่ 23 เมษายน
 ร.ศ. 124 - 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.22.2/54 เมืองสตูลเงินพระคลัง ลงวันที่ 5 -
 14 มกราคม ร.ศ. 114
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.13/6 เรื่อง ความเขตแดน เมืองไทรบุรี เมือง
ปลัด ลงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109 - 6 สิงหาคม ร.ศ. 111
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.2.12ก/1 เรื่อง เงินเดือนพระยาขุนการโกศลต่าง
ไม่ปรากฏวันที่ เดือน กันยายน ร.ศ. 99 - เดือน มีนาคม ร.ศ. 104
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.2.12ก/2 เรื่อง เขตแดน เมืองไทรบุรีกับ ประ
กาย เกี่ยวกัน ไม่ปรากฏวันที่ เดือน พฤศจิกายน ร.ศ. 102
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.2.12ก/3 เรื่อง ข้าราชการมหาดมิดิศาธิพงษ์พระยา
สุรพลนิธิ เรื่อง ทรัพย์สินสมบัติ ไม่ปรากฏวันที่ เดือน มีนาคม ร.ศ. 104 - ตุลาคม
 ร.ศ. 105
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.2.12ก/4 ใบบอกเมืองไทรบุรี ไม่ปรากฏวันที่ เดือน
 มกราคม ร.ศ. 105 - กันยายน ร.ศ. 109
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.2.12ก/5 เรื่อง พระยาไทรบุรีถึงแก่กรรม ไม่ปรากฏวันที่
 เดือน มิถุนายน ร.ศ. 106
- _____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ข.2.12ก/6 เรื่อง สร้างโทรเลข เมืองไทรบุรีแล
แหลมมลายู ลงวันที่ 12 เมษายน ร.ศ. 108

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12ก/7 เรื่อง
พระยาไทรบุรีเข้ามากรุง เทพฯในการโสกัณต์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ลงวันที่
24 ตุลาคม ร.ศ. 109 - 20 ธันวาคม ร.ศ. 109

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/4 เขตแดนในระหว่าง เมืองไทรบุรี รามันห์
ที่กายเกี่ยวกับเมือง เประ ลงวัน 1¹ 9² ก่ำ จ.ศ. 1242 - 1¹ 11⁵ ก่ำ จ.ศ. 1245

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/5 เขตแดนในระหว่าง เมืองไทรบุรี รามันห์
ที่กายเกี่ยวกับ เมือง เประ ลงวัน 7⁴ 12⁴ ก่ำ จ.ศ. 1245 - 5⁶ 4⁶ ก่ำ จ.ศ.
1247

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/6 เขตแดนในระหว่าง เมืองไทรบุรี รามันห์
ที่กายเกี่ยวกับ เมือง เประ ลงวัน 3¹⁰ 5¹⁰ ก่ำ จ.ศ. 1247 - 2⁶ 4⁶ ก่ำ จ.ศ. 1248

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/7 ความเขตแดน เมืองรามันห์กับ เมือง เประ
ซึ่ง เกี่ยวข้องกัน ลงวัน 5⁸ 7⁸ ก่ำ จ.ศ. 1247 - 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 117

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22ง/8 เขตแดนในระหว่าง เมืองไทรบุรี รามันห์
ที่กายเกี่ยวกับ เมือง เประ ลงวัน 1¹ 5¹ ก่ำ จ.ศ. 1248 - 28 มกราคม ร.ศ. 111

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.5.1/10 เรื่องสลักที่เรือแซกที่ดังดาวี่แขวงเมือง-
ไทรบุรี ลงวันที่ 12 ตุลาคม ร.ศ. 124 - 19 ธันวาคม ร.ศ. 125

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/1 เรื่องพระยาสุทนต์จะขอยืมเงินโชหนี่จีน -
กันอาเขียวและขอถวายเงินขึ้นบรรณาการถวาย ลงวันที่ 18 มีนาคม ร.ศ. 111 -
13 กรกฎาคม ร.ศ. 112

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/2 เรื่องผืนและ เมืองแซกถวายเงินขึ้นเป็น
บรรณาการ ลงวันที่ 5-50 เมษายน ร.ศ. 112

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/3 เรื่องพระยาไทรบุรีเข้ามากรุง เทพฯ
ลงวันที่ 17 พฤษภาคม ร.ศ. 112 - 5 กันยายน ร.ศ. 113

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/6 เรื่องเจ้าเมืองสิงคโปร์มาเที่ยวที่เมือง
ไทรบุรีแลยร้างไปทางรถไฟ ลงวันที่ 24 - 26 เมษายน ร.ศ. 114

จากมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/7 เรื่องพระยา-
ไทรบุรีป่วยแผลเขามากรุงเทพฯ ลงวันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ.114 - 30 กันยายน
ร.ศ.118

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/9 เรื่องมิสเตอร์รอกเตอร์ไค้ไปเที่ยวที่เมือง
ไทรบุรี ลงวันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ.114

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/11 เรื่องเจ้าพระยาไทรบุรีไปเที่ยวในเมืองแขก
7 เมือง ลงวันที่ 9 เมษายน ร.ศ.115 - 12 ตุลาคม ร.ศ.115

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/12 เรื่องนายมดเตไทรบุรี ลงวันที่ 25
พฤษภาคม ร.ศ.115 - 20 พฤศจิกายน ร.ศ.127

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/13 เรื่องพระยาปลัดป่วยถึงแก่กรรมแลขอให้
เมืองปลัดอยู่ในความปกครองของเมืองไทรบุรี ลงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ ร.ศ.115

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16 เรื่องรางวัลการเมืองไทร เมืองปลัด
เมืองสตูล ลงวันที่ 30 มีนาคม ร.ศ.116

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/21 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการทูลเกล้าฯ
ถวายหนังสือพระทวิปสยามกิจ เรื่องเมืองไทรบุรีที่เกี่ยวควยตั้งเจ้าเมืองสตูล
ลงวันที่ 5 สิงหาคม - 29 สิงหาคม ร.ศ.118

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/22 เรื่องเมืองไทรบุรีรับนับเป็นเนเยอร์ชอ
อนุญาตหลวงห้ามค้าการบรแลป่าไม้ที่เกาะลังกาวิคอรายามุกา ลงวันที่ 20 พฤศจิกายน
ร.ศ. 118 - 21 พฤศจิกายน ร.ศ.118

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/23 ความเห็นพระโกธาฉิกหากเรื่องจะให้
รัฐบาลสยามยกอาณาจักเกาะลังกาวิไวเป็นฝ่ายสยาม ลงวันที่ 9 - 10 ธันวาคม
ร.ศ.119

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/24 เรื่องราชการทางหัวเมืองไทรบุรี
ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ.119 - 16 กุมภาพันธ์ ร.ศ.119

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/25 พระพิไลยสิทธิสงครามขอเป็นเจ้าเมือง
สตูล ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ.120 - 8 กันยายน ร.ศ.122

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/28 พระบารมีฐาน
ประภีระวาทย์ เมืองไทรบุรี ลงวันที่ 23 พฤศจิกายน ร.ศ.121 - 14 ตุลาคม
ร.ศ.126

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/34 จีนตันฉ่ายกล่าวโทษชาวหลวง เมืองไทรบุรี
ว่าเก็บรัษฎาผิดสมบัติ ลงวันที่ 24 กันยายน - 16 มีนาคม ร.ศ.122

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/37 แต่งงานบุตรเจ้าพระไทรบุรีและรายงาน
เรื่อง เมืองไทรบุรีของหม่อมเจ้าจรรยาตักกี ลงวันที่ 17 พฤษภาคม - 23 กรกฎาคม
ร.ศ.123

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/38 รายงานจัดการ เมืองไทรบุรี ลงวันที่
31 กรกฎาคม ร.ศ.124 - 9 มิถุนายน ร.ศ.128

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/39 บันทึกสนทนาระหว่างพระยาราชานุประพันธ์
กับลอร์ด แลนสทาวน์ เรื่องรัฐบาลสยามให้เมืองไทรบุรีกู้เงิน ลงวันที่ 8-14
พฤศจิกายน ร.ศ.124

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/49 เรื่องจะยกเมืองปัสมากรมในมณฑลภูเก็ต
ลงวันที่ 24 - 26 สิงหาคม ร.ศ.125

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/59 เรื่อง เมืองสตูล ลงวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ.
124 - 21 เมษายน ร.ศ.125

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/60 เรื่อง เมืองสตูล ลงวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ.
126 - 26 ตุลาคม ร.ศ.128

_____ เอกสารรัชกาลที่ 5 อ.3/6 พระราชกำหนดพระบาทสมเด็จพระจุลจอม -
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงในที่ประชุมเสนาบดีเรื่องทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
กับอังกฤษ ร.ศ.128 ลงวันที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ.128

บรรณสาร, กอง กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารหมวกสนธิสัญญา หมายเหตุแค้นกับอังกฤษ
พ.ศ.2426 และ พ.ศ.2443 แฟ้ม 1.13.1 สำเนาจดหมายกรมหมื่น เทวะวงศ์วโรปการ
ทูตกรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ ทูลไทยในกรุงลอนดอน ลงวันที่ 10 กรกฎาคม ค.ศ.1885

บรรณสาร, กอง กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารหมวดสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม - อังกฤษ ฉบับที่ 1.8 ปีที่ 1 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการถึงพระยารา -
งานประพันธ์ ลงวันที่ 15 มกราคม ร.ศ.124

_____ เอกสารหมวดสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม-อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ บันทึก
ของนายลีโอ เบล เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศสยาม ลงวันที่ 11
กันยายน ค.ศ.1905

_____ เอกสารหมวดสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม-อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ 1
จดหมายลิร้แดนสถานรัฐมนตรีว่าการต่างประเทศถึง มิสเตอร์แพริชคอตอังกฤษ
ประจำประเทศไทย ลงวันที่ 18 พฤษภาคม ค.ศ.1905

_____ เอกสารหมวดสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม-อังกฤษ ฉบับ 1.8 ปีที่ 2
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงกรมหลวง เทวะวงษ์วโรปการ
ลงวันที่ 26 มีนาคม ร.ศ.127

_____ เอกสารหมวดสนธิสัญญา เรื่องรับส่ง เขตแดน เมืองบลายุกัมกับอังกฤษ ฉบับ
1.17 ตอน 5 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบทูลกรมหลวง เทวะวงษ์วโรปการ
ลงวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ.128

_____ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร เลขที่ 30 จดหมายเทศรัษฎาภิบาลที่ 3 จ.ศ.1201

_____ เลขที่ 28 จดหมายเทศรัษฎาภิบาลที่ 3 จ.ศ.1204

_____ เลขที่ 67/ข จดหมายเทศรัษฎาภิบาลที่ 3 จ.ศ.1200

_____ เลขที่ 250 จดหมายเทศรัษฎาภิบาลที่ 3 จ.ศ.1201

_____ เลขที่ 278 จดหมายเทศรัษฎาภิบาลที่ 3 จ.ศ.1201

1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว , พระบาทสมเด็จพระ เสด็จรอบแถมมลายู ร.ศ.109 เล่ม 1

กรุงสกา 2507, 225 หน้า

เสด็จรอบแถมมลายู ร.ศ.109 เล่ม 2 กรุงสกา 2507, 263 หน้า

พระราชหัตถเลขาแด่หนังสือกราบบังคมทูลของ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทรา-

ธิปัตย์ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ร.ศ.113 -

118 โรงพิมพ์ศิริพร 2504, 364 หน้า

พระราชหัตถเลขาพระราชทานสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระยา

ดำรงราชานุภาพในเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป ครั้งที่ ใน พ.ศ.

2450 พิมพ์ในงานพระเมรุพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสิ

เกรียงไกร 2491, 120หน้า

2 เอกสารชั้นรอง (Secondary Sources)

เกษม รั้งสีโยกฤกษ์ อิทธิพลศาสนาอิสลามต่อการวิวัฒนาการปกครองจังหวัดกาญจน

บุรี วิทยานิพนธ์ ร.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2519, 192 หน้า

ถึงแกว นิกมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมือง

มลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ.2443 ถึง

พ.ศ.2452 วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

2519, 241 หน้า อักสำเนา

เกื้อกูล ปิ่นทอง การพัฒนากฎหมายทางในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

เจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

2519 หนวยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู 2520, 274 หน้า

ชจักษ์ บุรุษพันธ์ ไทยบุสลิบ แพร์พิทยา 2519, 530 หน้า

จักรกฤษณ์ นรนิติติกุลการ สบเถ็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพกับ

กระทรวงมหาดไทย วิทยานิพนธ์ ร.ป.ม. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2506, 604 หน้า

แถมสุข นูมนนท์ "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ก.ศ 1900 - 1909"

ใน ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 1 - 14 พิมพ์ถวายพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรม

หมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในโอกาสที่พระชนมพรรษา 80 พรรษาวันวิบุรต์ 25 สิงหาคม

2514 สมาคมสังคมนศาสตร์ประเทศไทย 2514

แะอบ จิ่งแสงสถิตย์พร ปัญหาคลองกอกกระ พ.ศ. 2394 - 2484 วิทยานิพนธ์ อ.ม.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, หน้า อักสำเนา

พรรณงาม เกาธรรมสาร การปกครองหัวเมืองภาคใต้ทั้ง 7 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ

-พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519,

389 หน้า อักสำเนา

ราตรี วานิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460

วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519, 307 หน้า อักสำเนา

Kenedy, J., A History of Malaya A.D. 1400 - 1959 St. Martin's Press, London, 1962.

Neon Snidvongs, The Development of Siam's Relations with Britain and France in the Reign of King Mongkut 1851 - 1868, Doctor thesis, vol.1

Thamsook Nunnonda, "Negotiations Regarding the cession of Siamese Malay States 1907 - 1909", Journal of the Siam society, July 1967, vol, part 2, p, 227 - 235.

ภาคผนวก ก .

สนธิสัญญาที่เบอร์นีหากับรัฐบาลไทย เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน ค.ศ.1826 (พ.ศ.2369)

ฉบับภาษาไทย

ฯลฯ

ข้อ 12 เมืองไทยไม่ไปขัดขวางทางค้าขาย ณ เมืองตรังกะนู เมืองกลันตัน ให้ลูกค้าพวกอังกฤษได้ไปมาค้าขายโดยคลองสควกซังน่าเหมือนแต่ก่อน อังกฤษไม่ไปเบียดเบียนพรบกวนเมืองตรังกะนู เมืองกลันตัน ด้วยการสิ่งใด

ข้อ 13 ไทยสัญญาต่ออังกฤษว่าไทยให้อยู่รักษาเมืองไทรแลไพรพลเมือง ๆ ไทรแลคนเมืองเกาะหมากเมืองไทรจะได้อไปมาค้าขายอย่างเดิม แลโคกระบือแลเปิดไถแลปลาเข้าเปลือกเข้าสารซึ่งเป็นเสบียงอาหารไพรพลเมือง ๆ เกาะหมาก และกำปั่นในเมืองเกาะหมากต้องการจะซื้อ แต่เมืองไทรไทยไม่เรียกภาษี แลปากน้ำคลองใด ๆ ที่เมืองไทรไทยไม่ต้องส่วยทด ไทยเรียกเอาวังกอบภาษีตามสมควร ไทยสัญญาว่าเจ้าพระยานครกลับออกไปแก่กรุง จะปล่อยกรบครัวหาญมาวคนของพระยาไทรคนเก่าให้กลับคืนไปตามชอบใจ อังกฤษสัญญาควไยว่าไม่ต้องการเอาเมืองไทร อังกฤษไม่รบกวนเมืองไทรแลไม่ให้พระยาไทรคนเก่ากับข้าไทรของพระยาไทรคนเก่าไปรบกวนทำอันตรายสิ่งหนึ่งสิ่งใด ณ เมืองไทรแลเมืองอื่น ๆ ซึ่งขึ้นกับเมืองไทร และอังกฤษสัญญาว่าจะจัดแจงให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่น ไม่ให้พระยาไทรคนเก่าอยู่ที่เมืองเกาะหมาก เมืองไทร เมืองเปหระ เมืองสลาหงอ เมืองพม่า ถ้าอังกฤษไม่ให้พระยาไทรคนเก่าไปอยู่เมืองอื่นตามสัญญา ก็ให้ไทยเรียกเอาภาษีเข้าเปลือกเข้าสารที่เมืองไทรเหมือนแต่ก่อน อังกฤษสัญญาว่าไทยว่าแซกว่าจีน ซึ่งอยู่ ณ เมืองเกาะหมาก จะมาอยู่ ณ เมืองไทร อังกฤษไม่ห้าม

ข้อ 14 ไทยกับอังกฤษสัญญาต่อกันว่า ให้พระยาเพชรคลองเมืองเพชร
ตามใจพระยาเพชร ถ้าพระยาเพชรจะถวายดอกไม้ทองดอกไม้เงิน ณ กรุงตามแต่ก่อน
ก็ตามใจพระยาเพชร อังกฤษไม่ห้ามปราม เจ้าพระยานครจะใช้ไทยใช้แขกใช้จีนคนฝ่าย
ไทยลงไปเมืองเพชรโดยดี 40 คน 50 คน ถ้าพระยาเพชรจะใช้ศรีวันกรมการ
ฝ่ายเมืองเพชรหาเจ้าพระยานคร อังกฤษไม่ห้ามไทย อังกฤษไม่ยกกองทัพไป
เบียดเบียนพรบวง ณ เมืองเพชร อังกฤษไม่ให้เมืองสลาหงอมารบวงเมืองเพชร
ไทยก็ไม่ไปรบวงเมืองสลาหงอ การซึ่งสัญญาเมืองไทรเมืองเพชร 2 ข้อนี้ ต่อเมื่อ
เจ้าพระยาฯ กลับออกไปแต่กรุง จึงจะได้จัดแจงตามสัญญา

ฯลฯ

ภาคผนวก ๗.

ปฏิญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897)

Convention

between

Great Britain and Siam

Undertaking on the part of Siam not to Alienate certain Siamese Territories
or to Grant Special Facilities without the consent of Great Britain

Signed at Bangkok, April 6, 1897.

Her Britannic Majesty having communicated to His Majesty the King of Siam the two first Articles of the Declaration signed between the Governments of Great Britain and France on the 15th day of January, 1896, as giving evidence of England and France's joint solicitude for the security and stability of the Kingdom of Siam, His Majesty the King of Siam and Her Britannic Majesty, being desirous of making further provisions for securing the mutual interests of Siam and Great Britain, have agreed to conclude a Convention for this purpose, and have, therefore, named as their respective Plenipotentiaries, that is to say:

Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Empress of India : William John Archer, Esquire, Her Majesty's Charge d'Affaires at Bangkok;

His Majesty the King of Siam: Kromaluang Devawongse Varoprakar,
His Majesty's Minister for Foreign Affairs;

Who, after having communicated to each other their respective full powers, and found them to be in good and due form, have agreed upon and concluded the following Articles:-

ARTICLE I

His Majesty the King of Siam engages not to cede or alienate to any other Power any of His rights over any portion of the territories or islands lying to the south of Muong Bang Tapan.

ARTICLE II

Her Britannic Majesty engages on her part to support His Majesty the King of Siam in resisting any attempt by a third Power to acquire dominion or to establish its influence or protectorate in the territories or islands above mentioned.

ARTICLE III

Her Britannic Majesty having engaged by the preceding Article to support His Majesty the King of Siam in resisting any attempt by any third Power to acquire dominion or to establish influence or protectorate in any of the territories or islands above mentioned. His Majesty the King of Siam engages not to grant, cede or let any special privilege or advantage, whether as regards land or trade, within the above specified limits, either to the Government or to the subjects or a third Power without the written consent of the British Government, and Her Britannic Majesty engages to support His Majesty

the King of Siam in the execution of this Article.

In witness whereof the above-named Plenipotentiaries have signed and sealed the present Convention, in duplicate, at Bangkok, on the 6th day of April, in the year 1897 of the Christian era.

(L.S.) W.J. ARCHER.

(L.S.) DEVAWONGSE.

กรมสนธิสัญญา และกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับ
ต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 2 พ.ศ. 2412 - 1462 หน้า 153 - 154

ဘဏ္ဍာစာရင်း

ภาคผนวก ค.

ร่างเรื่องจัดการบ้านเมือง เมืองไทร เมืองปลิศ เมืองสตูล
(30 มีนาคม ร.ศ.115)

1. ทรงพระราชดำริเห็นว่า หัวเมืองมลายูฝ่ายตะวันตก มีอยู่ 3 เมือง คือ เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ เมืองสตูล แลหัวเมืองทั้ง 3 นี้ควรจะจัดให้มีแบบแผนบังคับบัญชา เป็นอย่างเดียวกัน ให้ราชการบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน
2. ทรงพระราชดำริเห็นว่า เจ้าพระยาไทรบุรี (ตนกูอับดุล ฮามิด) ใดมีความจงรักภักดีต่อไต่ฝ่าละอองธุลีพระบาท แลกรุงเทพมหานครเป็นอันมากมาเนื่องนี้ และมีสติปัญญาอุสาหะจัดการบ้านเมืองไทรบุรี เจริญเรียบร้อยยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก
3. จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เจ้าพระยาไทรบุรีเป็นข้าหลวงเทศาภิบาล สำเร็จราชการเมืองปลิศ เมืองสตูล รวมทั้งเมืองไทรบุรีด้วยเป็น 3 เมือง
4. ให้เจ้าพระยาไทรบุรีมีอำนาจที่จะตรวจตราบังคับบัญชาผู้ว่าราชการเมืองปลิศ เมืองสตูล และมีคำสั่งให้จัดการบ้านเมืองตามที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ทุกอย่าง เพื่อให้ราชการบ้านเมืองเหล่านั้นเรียบร้อยแลเจริญยิ่งขึ้น แลให้ผู้ว่าราชการเมืองปลิศเมืองสตูล ศรีตระวันกรมการหัวเมืองทั้งสองนั้นฟังบังคับบัญชาเจ้าพระยาไทรบุรี ในที่ขอขวยราชการทุกประการ
5. ผู้ว่าราชการเมืองปลิศแลเมืองสตูล คงมีอำนาจที่จะบังคับบัญชาว่ากล่าว ศรีตระวันกรมการ ไพรบ้านพลเมืองนั้น ๆ แลรับผิดชอบในราชการบ้านเมืองทุกอย่าง แลต้องกระทำตามบังคับบัญชาแลคำสั่งของเจ้าพระยาไทรบุรีตามบรรดาการที่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตนั้น
6. ต้นไม้เงินทองเมืองปลิศเมืองสตูล ซึ่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก เคยบอกจัดส่งเข้ามากรุงเพทฯ นั้น แต่ต่อไปเมื่อถึงกำหนดให้เจ้าพระยาไทรบุรี บอกนำส่งเข้ามากรุงเพทฯ

7. ขอราชการบ้านเมือง ซึ่งผู้วราชการเมืองปดิส เมืองสตุล เคยมีใบบอกต่อ
 ขาหลวงเทก้าภิบาลมณฑลฝ่ายทะเลตะวันตก เพื่อแจ้งขอราชการ หรือหาหรือราชการก็คื
 หรือเพื่อให้บอกเข้ามากรุงเพทฯ ก็คื แค้นไปให้ผู้วราชการเมืองปดิส เมืองสตุล มีใบ
 บอกไปยังเจ้าพระยาไทรบุรี เพื่อแจ้งขอราชการ หรือหาหรือราชการ หรือเพื่อให้บอกเข้า
 มายังกรุงเพทฯ เหมือนเช่นนั้น แต่ในทางราชการบางอย่าง ซึ่งเป็นแบบแผนเคยมีห้องตรา
 จากกรุงเพทฯ ตรงไปตามหัวเป็องก็คื หัวเมืองเคยบอกตรงเข้ามากรุงเพทฯ ก็คื ก็
 ให้คงเป็นไปตามแบบแผนเดิมนั้น แต่ต้องแจ้งความให้เจ้าพระยาไทรบุรีทราบด้วย

แต่การที่เข้ามาในข้อนี้ไม่เกี่ยวข้องถึงฎีกาหลุดเกล้าฯ ถวายร้องทุกข์ หรือเพื่อจะ
 กราบบังคมทูลฯ ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาทโดยเฉพาะ การเช่นนี้ยอมเป็นราชประเพณี
 ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้แก่ข้าทูลละอองธุลีพระบาท
 แลไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั่วไปมิได้เลือกหน้า ใครจะถวายก็ใดไม่ห้ามปราม

8. ผลประโยชน์ผู้วราชการเมืองปดิส เมืองสตุล เคยได้ในตำแหน่งเท่าใด
 ในกองใดอย่างใดก่อน ส่วนผลประโยชน์ซึ่งผู้วราชการเมืองเหล่านั้นได้เคยให้ประจำ
 ตำแหน่งศรีตะวันกรมการเท่าใด ถ้าศรีตะวันกรมการเหล่านั้นยังรับราชการบ้านเมืองตาม
 สมควรแก่หน้าที่ก็ให้คงได้รับผลประโยชน์ไปอย่างเดิม แลเงินผลประโยชน์ เงินภาษีอากร
 ที่ได้ในเมืองปดิสแลเมืองสตุลมากนักน้อยเท่าใด เงินเมืองใดให้จัดจ่ายใช้ราชการทำนุบำรุง
 ในเมืองนั้น แลให้มีราษฎรทั้งรายรับแลรายจ่ายแยกออกเป็นเมือง ๆ อย่าให้ปะปนกัน

9. ตำแหน่งแลเกียรติยศบรรดาศักดิ์ผู้วราชการเมืองปดิส เมืองสตุล แลศรีตะวัน
 กรมการทั้งสองเมืองนั้น เคยมีมาประการใดก็ให้คงมีอยู่อย่างนั้น การที่จะเลือกสรรตั้งแต่ง
 ศรีตะวันกรมการผู้ใหญ่ในเมืองปดิสและเมืองสตุลนั้น ตำแหน่งใดว่างลงให้เจ้าพระยา
 ไทรบุรีปรึกษาหาหรือด้วยผู้วราชการเมืองนั้น เลือกสรรผู้ซึ่งสมควร แล้วให้มีใบบอกเข้า
 มากราบบังคมทูลฯ เมื่อทรงพระราชดำริเห็นชอบแล้ว ก็จะได้โปรดเกล้าฯ พระราชทาน
 สัญญาบัตรตามธรรมเนียม ส่วนการตั้งแต่งกรมการผู้น้อยนั้น ให้ผู้วราชการเมืองปดิส
 เมืองสตุล หาหรือต่อเจ้าพระยาไทรบุรี เมื่อเจ้าพระยาไทรบุรีเห็นชอบด้วยแล้วก็ตั้งได้

10. เจ้าพระยาไทรบุรีต้องมีใบบอกรายงานการที่ได้จัด แลเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเขตแขวงเมืองปักษ์ และเมืองสตูล เข้ามากราบบังคมทูลฯ เนื่อง ๆ แล บรรดาการที่เจ้าพระยาไทรบุรีจะจัดแก้ไขเปลี่ยนแปลงในเมืองปักษ์เมืองสตูลประการใด ก็ให้มีใบบอกเข้ามาขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อน ตามแบบแผนขนบธรรมเนียม ในราชการ

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.44/16
ร่างเรื่องจัดการบ้านเมือง เมืองไทร เมืองปักษ์ เมืองสตูล วันที่ 30 มีนาคม
 ร.ศ.115

ภาคผนวก ง.

สำเนาสัญญากู้เงินระหว่างรัฐบาลไทย
กับรัฐบาลเมืองไทรบุรี พ.ศ. 2448

CONTRACT

Between the undersigned,

His Royal Highness Prince Mahisra Rachaharuthai, Minister
of Finance to His Majesty the King of Siam,

Acting in the name and for account of His Siamese Majesty's
Government, as lender, of the one part,

And Phya Seni Narong Riti (Tongku Abdul Aziz) Raja Muda of
Kedah,

Acting in the name and for account of His Highness Chao Phya
Sai buri (Tongku Abdul Hamid) Sultan of Keda, as borrower, of the
other part,

It is agreed as follows:-

ARTICLE I.

The lender agrees to grant to the borrower a loan of two
million six hundred thousand dollars at the rate of six per cent
interest per annum.

ARTICLE II.

The borrower undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah his successors and assigns to pay to His Siamese Majesty's Government on the first day of June of each year interest at the rate of six per cent per annum on the capital sum outstanding on the last day of the previous month, Viz., the thirty first day of May - it being understood that interest for the first year will be reckoned from the dates on which the several sums/ making up the full amount of the loan are placed at the disposal of the borrower or are utilised in paying off the debts for the liquidation of which the loan is mainly granted.

ARTICLE III.

The borrower also undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah, his successors and assigns, to repay the amount of the loan mentioned in Article I with interest at the rate provided for in the same Article; to His Siamese Majesty's Government from the revenues of the State of Kedah, the amount of the instalments and the times at which such instalments of the loan are to be paid by the lender to the borrower, and the amount of the instalments and the times at which the instalments of the loan are to be repaid by the borrower to the lender, will be incorporated in a subsidiary agreement to be signed hereafter.

\

ARTICLE IV.

In consideration of the loan herein referred to the borrower undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah his successors and assigns to accept, until the loan (Capital and Interest) shall have been entirely repaid, the services of an Adviser to be appointed by His Siamese Majesty's Government to assist him in the financial administration of his States, and the borrower further undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah, his successors and assigns to follow the adviser of such Adviser in all matters relating to finance. The salary of the Adviser appointed by His Siamese Majesty's Government shall be paid out of the revenues of the State of Kedah.

ARTICLE V.

The borrower also undertakes on behalf of himself as Sultan of Kedah, his successors and assigns to refrain from contracting any fresh loan or incurring any financial liabilities until the loan herein referred to (Capital and Interest) is entirely repaid.

Given and signed in two indetical copies of which one shall be kept by the lender and the other by the borrower.

Signature of lender (Sd.)

witness (Sd.)

Signature of borrower (Sd.)

witness (Sd.)

Signed at Bangkok on the 16th day of June in the year one thousand nine hundred and five.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/47
เรื่อง เมืองไทรบุรีเงิน วันที่ 18 มกราคม ร.ศ.123 ถึงวันที่ 19 กรกฎาคม ร.ศ.124

ภาคผนวก จ.

สำเนาสัญญากู้เงินระหว่างรัฐบาลไทย
กับรัฐบาลเมืองปติศ พ.ศ. 2448

CONTRACT

Between the undersigned,

His Royal Highness Prince Mahisra Rachaharuthai, Minister
of Finance to His Majesty the King of Siam,

Acting in the name and for account of His Siamese Majesty's
Government, as lender, of the one part,

And Luang Sakda Dulriddhi (Syed Zalem) of Perlis,

Acting in the name and for account of His Highness Phya
Wises Songkram Ram Wichit (Syed Alwee) Rajah of Perlis, as
borrower, of the other part,

IT IS AGREED as follows:-

ARTICLE I.

The lender agrees to grant to the borrower a loan of two
hundred and thirty thousand dollars at the rate of six per cent
interest per annum.

ARTICLE II.

The borrower undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis his successors and assigns to pay to His Siamese Majesty's Government in every six months of each year, calculating from the date of this contract, interest at the rate of six per cent per annum on the capital sum outstanding on the last day of the previous month, it being understood that interest for the first six months will be reckoned from the rate on which the several sums making up the full amount of the loan are placed at the disposal of the borrower or are utilised in paying off the debts for the liquidation of which the loan is mainly granted.

ARTICLE III.

The borrower also undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis, his successors, and assigns, to repay the amount of the loan mentioned in ARTICLE I, with interest at the rate provided for in the same ARTICLE, to his Siamese Majesty's Government from the revenues of the State of Perlis, The amount of the instalments and the times at which such instalments of the loan are to be paid by the lender to the borrower, and the amount of the instalments and the times at which the instalments of the loan are to be repaid by the borrower to the lender, will be incorporated in a subsidiary agreement to be signed hereafter.

ARTICLE IV.

In consideration of the loan herein referred to the borrower undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis his successors and assigns to accept, until the loan (Capital and Interest) shall have been entirely repaid, the services of an Adviser to be appointed by His Siamese Majesty's Government to assist him in the financial administration of his State, and the borrower further undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis, his successors and assigns, to follow the advice of such Adviser in all matters relating to finance. The salary of the Adviser appointed by His Siamese Majesty's Government shall be paid out of the revenues of the State of Perlis.

ARTICLE V

The borrower also undertakes on behalf of himself as Rajah of Perlis, his successors and assigns, to refrain from contracting any fresh loan or incurring any financial liabilities until the loan herein referred to (Capital and Interest) is entirely repaid.

Given and signed in two indetical copies of which one shall be kept by the lender and the other by the borrower.

Signature of lender (Sd.)

witness (Sd.)

Signature of borrower (Sd.)

witness (Sd.)

Signed at Bangkok on the 4th day of October in the year
one thousand nine hundred and five.

กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.22.2/48
เมืองปักษ์เงิน วันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 124 ถึง วันที่ 15 กุมภาพันธ์ ร.ศ.125

ภาคผนวก ฉ.

ความตกลงระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรอังกฤษ
ยกเลิกปฏิญญาฉบับ พ.ศ.2440 (ค.ศ.1897)

Agreement

between

Great Britain and Siam

Cancelling the Convention of April 6, 1897,
regarding the Non-Alienation of certain parts of the Malay Peninsula
Signed at Bangkok, March 10, 1909

Whereas on the 6th day of April, 1897, a Convention was
signed at Bangkok between the Governments of His Majesty the King
of Siam and His Majesty the King of Great Britain and Ireland; and

Whereas the said Convention dealt with certain matters
affecting a portion of the Malay Peninsula; and

Whereas a Treaty has this day been signed between the two
Governments, which Treaty also deals with certain matters affecting
a portion of the Malay Peninsula; and

Whereas in the negotiations preceding the execution of the
said Treaty it was settled that the Convention above mentioned should
be cancelled, but that such cancellation should be by a separate
instrument and not in the Treaty itself:

Now, therefore, it is hereby mutually agreed by the
Government of His Majesty the King of Siam, acting by His Royal

Highness Prince Devawongse Varoprakar, Minister for Foreign Affairs, and by the Government of His Majesty the King of Great Britain and Ireland, acting by Ralph Paget, Esquire, Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary, that said Convention of the 6th April, 1897, shall be, and it hereby is, cancelled. The present Agreement shall be as effective as though incorporated into said Treaty of this date, notwithstanding anything contained in said Treaty.

Signed and sealed at Bangkok, in Siam, on this the 10th day of March, 1909.

(L.S.) RALPH PAGET.

(L.S.) DEVAWONGSE VAROPRAKAR.

กรมสนธิสัญญา และกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่าง
ประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 2 พ.ศ. 2412 -
 2462 หน้า 215

ภาคผนวก ช.

ฉบับภาษาไทย

สัญญาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ

ลงชื่อกันที่กรุงเทพฯ

ณ วันที่ 10 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 127⁴¹

แต่ได้แลกเปลี่ยนรक्तिพิเศษของสัญญานี้ที่กรุงลอนดอน

วันที่ 9 กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก 128⁴²

มีความคงต่อไป

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม กับสมเด็จพระเจ้ากรุงเกรตบริเตนแลไอร์แลนด์ กับทั้ง
ดินแดนอังกฤษทั้งหลายแลเป็นบรมราชาธิราชแห่งประเทศอินเดีย มีพระราชประสงค์ที่จะให้
ความต่าง ๆ ซึ่งเกิดในระหว่างสองประเทศนี้เป็นอันแล้วเสร็จสิ้นไป จึงได้ตกลงกันทำ
หนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง แลได้ตั้งแก่มุขอำมาตย์เพื่อประโยชน์การทำสัญญานี้ทั้งสองฝ่าย
คือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงศ์วโรปการ
เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษนั้น มีสเตอร์ ราล์ฟ เปซยิก อรรถราชทูตพิเศษ
แลผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ อีกฝ่ายหนึ่ง

ต่างได้รับหนังสือมอบอำนาจด้วยกันทั้งสองฝ่าย ที่ได้สอบสวนกันเห็นถูกต้องตาม
แบบอย่างใดแล้ว จึงได้พร้อมกันตกลงทำสัญญา มีข้อความดังจะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ 1 รัฐบาลสยามยอมโอนให้แก่วัฒนาอังกฤษบรรดาอำนาจอชบรม ฐานที่
เป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกครองป้องกันแลบังคับบัญชาอันมีอยู่เหนือเมืองกลันตัน เมืองตรังกานู
เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ แลเกาะที่ใกล้เคียงเมืองเหล่านั้น แลเขตรแดนเมืองที่วาน
ไค้กำหนดไว้ในหนังสือสัญญาวาควยเขตรแดนซึ่งคิกท้ายสัญญานี้

ข้อ 2 การโอนที่เข้ามาในข้อ 1 นั้น จะได้อำนาจให้สำเร็จภายในสามสิบวันตั้งแต่วันที่ไครตีไฟส์สัญญาแล้ว

ข้อ 3 กรรมการรวมกันกองหนึ่ง มีพนักงานแลนายทหารฝ่ายไทยแลอังกฤษ ซึ่งสองประเทศที่ทำสัญญานี้จะได้ตั้งขึ้นภายในหกเดือนตั้งแต่วันที่ไครตีไฟส์สัญญาแล้ว และจะไปปักเขตแดนที่ตกลงกันใหม่นี้ กรรมการนี้จะไต่ลงมือปักปันในฤกษ์ที่จะทำการไต่พื้นที่ และจะให้ทำการตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าควยเขตแดนที่ติดท้ายหนังสือสัญญานี้

คนในบังคับฝ่ายสยามซึ่งมีสำนักอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 นั้น ถ้ามีความประสงค์จะยกเป็นคนสังกัดชาติไทย ก็จะสามารถให้เป็นได้ แต่ต้องไปตั้งสำนักอยู่ในอาณาเขตสยามภายในเวลาหกเดือนตั้งแต่วันที่ไครตีไฟส์สัญญาแล้ว ฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่าคนเหล่านี้จะคงเป็นเจ้าของทรัพย์สินอันเคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งเขามีอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 นั้น

อนึ่ง ไครตีไฟส์ทั้งของฝ่ายตามอย่างธรรมเนียมการเปลี่ยนอำนาจปกครองบ้านเมืองว่าบรรดาหนังสืออนุญาตสำหรับทำกิจการต่าง ๆ ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 ซึ่งรัฐบาลสยามได้ให้เอง ถ้าเก็บรอบในการที่ได้ให้แก่บุคคลอาณานิคม แลรัฐบาลสยามถือว่ายังไว้ให้อยู่ในวันที่ตั้งข้อในสัญญานี้ ฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจะยอมถือว่า หนังสืออนุญาตเหล่านั้นคงใช้ต่อไปเหมือนกัน

ข้อ 4 รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่าบรรดาหนี้สินของที่ดินแถบต่าง ๆ อันกล่าวไว้ในข้อ 1 ซึ่งเปนหนี้ต่อรัฐบาลสยามนั้น รัฐบาลของเฟดเดอเรเตดมาเลสเทศส์จะชำระแทนทั้งสิ้น

ข้อ 5 อำนาจศาลต่างประเทศฝ่ายสยามซึ่งได้ไว้ในข้อ 8 ของหนังสือสัญญาลงวันจันทร์เดือนสิบขึ้นสองค่ำปีมะแมปีจอ¹⁶ จุลศักราช 1245 ตรงกับวันที่ 3 กันยายนรัตนโกสินทรศก 102 คฤศศักราช 1883 นั้น จะต้องใช้ตามสัญญาว่าควยอำนาจศาลที่ติดท้ายหนังสือสัญญานี้ทั่วไปแก่บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม ผู้ที่ได้คบหาอยู่ในการว่าการกงสุลอังกฤษก่อนวันที่ทำหนังสือสัญญานี้

วิธีอ่านศาลอย่างนี้จะเลิกไม่ไว้อีกต่อไป คือว่าจะเปลี่ยนอ่านศาลต่างประเทศไปเป็นอ่านศาลฝ่ายสยามตามระเบียบเมือง เมื่อได้ประกาศใช้กฎหมายรวมลักษณะต่าง ๆ ก็คือ กฎหมายลักษณะอาญาโทษ กฎหมายลักษณะแพ่ง การค้าขาย กฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาคดี แลกฎหมายลักษณะพระธรรมนูญจัดตั้งศาล

บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยามนอกจากผู้ที่มีความมาข้างต้นนี้แล้ว จะต้องอยู่ในอ่านศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง แลตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าควยอ่านศาล

ข้อ 6 คนในบังคับอังกฤษจะได้มีกรรมสิทธิ์เหมือนคนในพื้นที่เมืองตลอดทั่วกรุงสยาม คือกรรมสิทธิ์ในการถือทรัพย์สิน กรรมสิทธิ์ในการที่จะอยู่ ฤาจะเที่ยวไปแห่งใด ๆ ได้

คนเหล่านี้แลทรัพย์สินมีค่าของคนเหล่านี้ จะต้องเสียภาษีอากรแลส่วยฤาการเกณฑ์ใช้ราชการทุกอย่าง แต่ต้องเป็นภาษีอากรแลส่วยฤาการเกณฑ์ที่ไม่หนักยิ่งกว่า ฤาไม่ผิดกันกับที่กฎหมายกำหนด ฤาจะใดกำหนดให้ใช้สำหรับคนในบังคับสยาม แลเป็นที่เข้าใจกันชัดเจนควยว่าความในหนังสือสัญญาฉบับลงวันที่ 20 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 119 ศกศตภักราช 1900 ซึ่งจำกัดภาษีที่ดินมิให้เกินเกินกว่าอัตราภาษีสำหรับที่ดินเช่นเดียวกันในเมืองพม่าฝ่ายใต้ขึ้นเป็นอันยกเลิกเสียโดยหนังสือสัญญา

คนในบังคับอังกฤษในกรุงสยามนั้นจะไหยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นทหารบกทหารเรือ แลจะไม่ต้องเสียเงินซึ่งบังคับให้ใช้ฤาเงินค่าแรงแทนเกณฑ์การทหาร ฤาเงินช่วยในการทหาร

ข้อ 7 ข้อความทั้งปวงในหนังสือสัญญาใหญ่น้อยทั้งหลายที่มีอยู่แต่ก่อนในระหว่างกรุงอังกฤษกับกรุงสยาม ซึ่งไม่ได้แก้ไขไว้ในหนังสือสัญญานี้ต้องคงอยู่เต็มตามเดิม

ข้อ 8 หนังสือสัญญานี้จะต้องรติไฟภายในกำหนดสี่เดือนตั้งแต่วันที่ลงชื่อ

หนังสือสัญญานี้ ผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อแลประทับตราไว้เป็นสำคัญ ได้เขียนอย่างละสองฉบับ ที่กรุงเทพมหานคร ณ วันที่ 10 มีนาคม รตนโกสินทร์ศก 127⁴¹ ศกศตภักราช 1909

ประทับตรา (เซ็น) เทวะวงษ์วโรประการ

ประทับตรา (เซ็น) ราล์ฟ แชชยิต

กรมสนธิสัญญา และกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่าง
ประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 2 พ.ศ. 2412 -
 2462 หน้า 179 - 181